This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.

+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.

+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.

+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

B 965,972

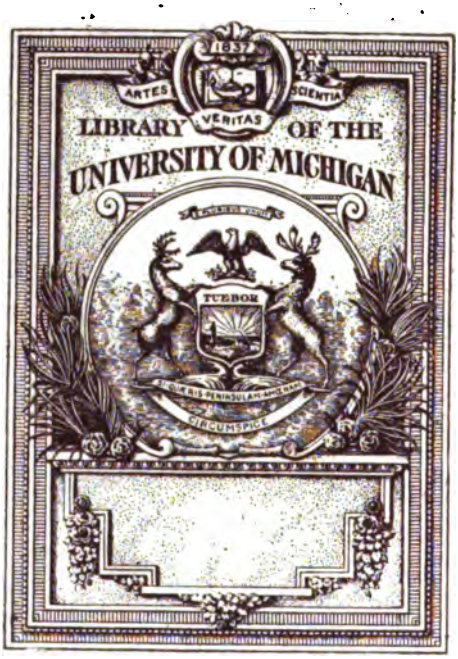
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

838
G60
B82

GEORG BRANDES

WOLFGANG GOETHE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · 1920 · KRISTIANIA

RONGSTAD

TREDIE UDGAVE

HERMED ER BOGEN TRYKT IALT I 11,500 EKSEMPLARER

COPYRIGHT 1919 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

KJØBENHAVN - GRÆBES BOGTRYKKERI.

II DEL

377410

1. Maleri af *Darbes* (Karlsbad 1785). 2. Tegning af *v. Schönberg* (Teplitz 1810). 3. Miniaturmaleri af *v. Bosse*. 4-5. Miniturmalerier af *Raabe* (Weimar 1811). 6. Pastel af *Luise Seidler* (Jena 1811). 7. Daarlig Reproduktion efter 6. 8. „Den spidsfindige Goethe", Maleri af *Raabe* (Weimar 1814). 9. Pastel af *Kihm* (Wiesbaden 1814 eller 1815). 10. Litografi af Brdr. *Henschel* (Berlin 1819). 11. Maleri af *Jagemann* (Weimar 1818). 12. Stik af *Wright* efter *Dawes* forsvundne Maleri (1819). 13. Stik af *Posselwhite* (1835) efter samme Billede. (Efter Fr. Zarncke: Kurzgef. Verzeichnis der Originalaufnahmen von Goethes Bildnis.)

I

Det første af Goethes Arbejder, der har et Forhold til Revolutionen, er *Der Grosskophta* fra 1791. Stykket er bl. a. mærkværdigt ved sin Aktualitet i Datiden. Det handler ikke blot som i sin Tid *Clavigo* om Mennesker, der endnu var i Live, men om Begivenheder, der ganske nylig havde fundet Sted, og som kun fem Aar forinden havde faaet deres Afslutning. Det er Halsbaandshistorien, Goethe har sat i Scene. Cardinalen af Rohan forekommer her under Titelen af *Der Domherr*, Jeanne de St. Remy de Valois, Grevinde de Lamothe, den Eventyrerske, der benyttede sig af Cardinalens Iver for at indynde sig hos Marie Antoinette og fik ham narret til at købe det kostbare Halsbaand til Dronningen for over halvanden Million, optræder under Titlen *Die Marquise*, hendes Redskab Nicole le Guay, kaldet d'Oliva, der blev udklædt som Dronningen og forestillede hende ved det natlige Møde i Versailles' Slotshave, kaldes her blot *Niécen*, endelig indføres under Benævnelsen *Der Graf* som Hovedperson Greven af Cagliostro, der i og for sig intet havde med Sagen at gøre, men alene som nær Bekendt af Rohan en kort Tid blev fængslet. Han har idetmindste et Navn, som en enkelt Gang berøres, Rostro (for Cagliostro); alle de øvrige Personer er her som senere Personerne i *Die natürliche Tochter* navnløse. Goethes usalige, stigende Lidenskab for Abstraktion, der hænger sammen med hans Forkærlighed for Typer, gør, at Personerne her kun har en *Stand*: Greve, Ridder, Oberst, Dômprovst, men ikke den Individualitet, som et Navn medfører. Skønt Stykkets Prosastil lader meget tilbage at ønske, er det vel bygget, dramatisk, vistnok ogsaa teatralsk, men lidet tiltalende som Kunstværk.

Det fremstiller en storstilet Bedrager, der tager Aandetroen, Lettroenheden, Overbevisningen om Underets Mulighed i sin Tjeneste, for at imponere og vinde Magt, uden at det af Stykket kan ses, hvad Brug han egentlig gør eller vil gøre af Magten. Uden direkte Forbindelse med ham, men støttende sig til ham, opererer et samvittighedsløst Par, Marquis'en, som har forført sin Nièce, der afrettes til at optræde dels som uskyldig Pige i Frimurer-Ceremonier, dels

som Fyrstinde i Forholdet til Dômprovsten — og Marquis'en, der er den kloge skarpsynte Forbryderske, som har alle Traade i sin Haand. Da den unge Nièce er ilde tilmode ved at tjene som Redskab for gentagne Bedragerier, og betroer Ridderen, hvem hun har Tillid og Tilbøjelighed til, sin elendige Stilling med Bøn om Hjælp, forraader denne hele Intrigen til Landets Fyrste, og Stykket ender med de Skyldiges Fængsling.

Ridderens Handlemaade er lidet ridderlig, og da det Hele drejer sig om noget saa plat som et Par Kæltringers Tyveri af et Halsbaand og deres Bedrag af en Dumrian, uden at der er et Glimt af Lune eller Komik i Behandlingsmaaden, saa kan Skuespillet kun betegnes som forfejlet.

Dette udelukker ikke, at det giver gode Bidrag til hellige Profeters og deres troende Tilhængeres Psykologi. Af Goethes Omgangsvenner havde Lavater i sin Tid troet fuldt og fast paa Cagliostro, saa Fænomenet var traadt Goethe personligt nær. Da han skrev sit Stykke, var Cardinalen af Rohan endnu kun 57, Cagliostro kun 48 Aar gammel. Han forklarede sine Tilhængere, at han i Virkeligheden var 80 Aar, men ved Brug af en Elixir, han solgte i Flaconer, saa ud som fyrretyveaarig.

Da Digteren oprindeligt havde til Hensigt at behandle Emnet som Operatekst, har han skrevet et Par Viser under Titelen *Kophtiske Sange.* De indeholder i et Kraftuddrag Alt hvad Stykket handler om. Man mærke i det første af disse Digte Linjerne:

Thöricht, auf Bess'rung der Thoren zu harren!
Kinder der Klugheit, o habet die Narren
Eben zum Narren auch, wie sich's gehört.

i det andet disse Vers:

Auf des Glückes grosser Wage
Steht die Zunge selten ein.
Du musst steigen oder sinken,
Du musst herrschen und gewinnen.
Oder dienen und verlieren,
Leiden oder triumphiren,
Amboss oder Hammer sein.

Man sammenligne Mesterskabet i slige Verslinjer med Unaturen og den ferske Sentimentalitet i en saadan Prosamonolog af *Grosskophta* som denne Dômprovstens:

En dyb Stilhed spaaer mig min nærforestaaende Lyksalighed. Jeg sporer ingen Lyd i denne Have, som ellers ved Fyrstens Naade staar aaben for alle Spadserende og i smukke Aftentimer ofte besøges af en ensom, ulykkelig Elsker, oftere af et lykkeligt og muntert Par. O, jeg takker dig, himmelske Lys, at du idag hyller dig i et stille Slør! Du glæder mig, du barske Vind, du truende mørke Regnsky, thi du jager det letsindige Selskab bort, der

ellers sværmer frem og tilbage i disse Gange, fylder disse Lysthuse med Latter, og uden Nydelse for sig selv forstyrrer Andre i deres sødeste Fornøjelser. O, I skønne Træer, hvor synes I mig voksede i de sidste Sommere osv.

Det synes, som der i selve det tyske Prosasprog for Goethe skjulte sig en Fristelse til at slaa ind i Følelsens Cancellistil. Her som i *Die Geschwister* giver han Anledning til det Spørgsmaal, om Fejlen laa i Sproget, som det i hin Tid endnu var uudviklet, eller i ham selv. Vi saa, at han i sine *Venezianske Epigrammer* gav Sproget Skylden.

II

Det næste lille Skuespil *Der Bürgergeneral* er et Produkt af Goethes Virksomhed som Leder af Weimars Teater. Man havde der spillet et Par franske Smaastykker i tysk Bearbejdelse, og Scapin, der paa Tysk havde faaet det ildeklingende Navn Schnaps, var med Held blevet spillet af en vis Beck, der 1793 var kommet til Weimar. For ham skrev da Goethe ogsaa Scapin-Figuren i dette Stykke, der blev Hovedpersonen, atter under Navnet Schnaps. Der er jo det Forunderlige ved uheldige tyske Farcer, at de for at faa jævnere Folk til at le lader haant om al Sandsynlighed, medens det, der ellers vækker Latteren hos civiliserede Mennesker, er de Urimeligheder, der bæres af en sikker indre Logik.

I en Landsby, der tilhører en ung, baade human og fintdannet Adelsmand, og hvor der lever et højst lykkeligt, nygift Par, Görge og Röse, indfinder Schnaps sig hos Röses Fader, Märten, og meddeler ham at de berømte Jakobinere i Paris har hørt om hans ypperlige Hoved, og med det Formaal at vinde ham for Frihedens og Lighedens Sag har udnævnt ham til Borgergeneral. Han er som Bevismidler i Besiddelse af en trefarvet Kokarde og en Uniformsfrakke, hvilke han i Virkeligheden har ranet fra en fangen fransk Soldat. Hensigten med hans Besøg, som Görge har frabedt sig, er om muligt at skaffe sig gratis Frokost. Han bryder da Skabet i Huset op, finder en stor Tallerken Tykmælk og mens han forkynder den kommende Revolution i Landsbyen, spiser han Fløden og kommer rigeligt med Sukker og Rugbrød paa Mælken. Da han skal til at fortære denne, kommer Görge tilstede og giver ham Prygl. Skraal og Skrig kalder Landsbydommeren til, som finder Kokarden og Uniformen og vil føre Husets Beboere i Arrest, da den forstandige Adelsmand indfinder sig og benaader. —

Dette synes jo ikke at have stort med den franske Revolution at gøre; men det har det dog, da Stykket er helt gennemtrængt med Hentydninger til den. Schnaps kræver, at Märten skal være fri og være lig; han indbilder sig at se Folk danse om et Frihedstræ. Da Märten har fortalt Adelsmanden, at Schnaps først stillede sig venskabeligt til ham, saa brød Skabet op og tog hvad han lystede, svarer Herremanden: Ganske som hans Kolleger! I de Provinser, hvor hans Lige har huseret og hvor godmodige Taaber ogsaa først var glade over dem, begyndte de med Smiger og Løfter, men endte med Vold, Røveri og Forvisning af de hæderlige Folk.

Det virker en Smule vemodigt, at Goethe i Jakobinerne kun har set Indbrudstyve og at han, for at give en gyldig Forestilling om deres Aand og Udaad, ikke har fundet paa noget bedre end den voldelige Tilegnelse af en Tallerken Tykmælk.

Ret ærgerligt er det endelig, at medens Goethe har givet sig Tid til at udføre dette uvittige Ingenting, har han ladet det alvorlige og i visse Maader betydelige Revolutionsskuespil fra samme Aar *Die Aufgeregten* ligge hen som Brudstykke, hvori Midte og Slutning kun er flygtigt skitseret. Stor Skade, at vi ikke har det istedenfor *Borgergeneralen*.

Dette Skuespil er vel anlagt, giver et Indtryk af den franske Revolutions Genklang i en stille tysk Egn, og indeholder et Par interessante Skikkelser, særlig en, der staar tydeligt og højt blandt Goethes Kvindeskikkelser.

Et større Gods styres af en ung, forstandig fintdannet Grevinde paa hendes lille Søns Vegne. I ikke mindre end fyrretyve Aar har Bønderne paa Godset ført en Proces mod Herskabet. Dette kræver nemlig Ægtkørsel og Vedligeholdelse af visse Veje, som Bønderne mener sig fritagne for, da der i sin Tid er bleven sluttet en Overenskomst mellem dem og Herskabet, som indskrænker dettes Rettigheder. Imidlertid er Dokumentet paa uopklaret Maade forsvundet. Ifald Grevinden drev Ejendommen for sin egen Regning, vilde hun af Humanitet lade Sagen mod Bønderne falde; nu da hun kun er sin lille Søns Forvalter, betragter hun sig som forpligtet til at lade Sagen gaa til Doms for Kammerretten i Wetzlar.

Imidlertid har Revolutionens Ideer naaet til Egnen, og Bønderne ophidses af en politisk Kandestøber, der er Sønnesøn af Holbergs, og betegner sig som saadan. Han hedder Breme von Bremenfeld, er Chirurg og Barber, føler sig i høj Grad baade som Mand af Faget og som politisk Genius, forener Herman von Bremens Overbevisning om store Evner som politisk Fører med Gert Westphalers veltalende Snaksomhed; forud for den sidste har han en vis retorisk Begavelse, og Goethe har moret sig med at lade ham i en af sine Taler benytte Vendinger, der minder om Antonius's Tale i Shakespeare's *Cæsar*.

Der fremføres et helt Persongalleri, et Par unge Borgerdøtre,

af hvilke Breme's er forelsket i en ung Baron, der gør en paatrængende Kur til hende, en Del forskellige Bønder, Huslæreren for Grevindens unge Søn, der med faa Streger er fortræffeligt tegnet som jakobinsk Fanatiker, en forstandig og værdig Hofraad, der er Organ for de Meninger, Goethe selv repræsenterer, og der omtrent som han ved sin Holdning indgyder Respekt, endelig Grevindens unge Datter, Friederike, som skønt neppe halvvoksen er Idrætskvinde, adelsstolt, sandhedskærlig, besluttet, en Hader af Vrøvl og Omsvøb, og som da hun hører, at den krybende Amtmand mistænkes for at have tilegnet sig det forsvundne Dokument, men at utallige Vanskeligheder er forbundne med at faa Sagen oplyst, uden videre lægger an paa ham med sin Bøsse og uden Betænkning vilde have skudt ham ned, ifald han ikke hurtigt i Forskrækkelse havde tilstaaet og angivet Dokumentets Skjulested. Der er i hendes Skikkelse, hvad der saa sjældent er i Goethes: Fart og hensynsløs Energi. Selve Handlingen er underholdende, Stykkets Aand human, og den skemtsomme Opfattelse af tyske Revolutionære fri for Hadskhed. Det er desuden morsomt at se en Holbergsk Skikkelse optaget og varieret af Goethe. Skade at denne Skikkelse i et enkelt Optrin drives ud af den komiske Stil, hvori den burde været holdt, nemlig hvor Breme i de frygteligste Udtryk overskælder sin unge Datter, fordi hun ikke vil være hans blinde Redskab overfor den unge Baron, han vil fange og indespærre. Et saadant Træk er et nyt uafnødent Vidnesbyrd om at det komiske Skuespil ikke var Goethes Sag.

Desværre blot Fragment er det først 1895 fundne Haandskrift til de indledende Scener af det fortræffeligt anlagte Revolutionsskuespil *Das Mädchen von Oberkirch*, af hvilket det Lidt, der er blevet udført, giver en høj Forestilling om Resten, som kun utydeligt skimtes gennem det blandt Goethes Papirer forefundne Skema. Stykket foregaar i Strassburg i et af Revolutionens første Aar, og indledes med en Samtale mellem to Adelige. Grevinden, hvis Godser er blevne plyndrede, sidder strikkende i sin Stue i Byen, da hendes Nevø Baronen træder ind og bringer hende Efterretning fra hendes Sønner og Døtre, der har emigreret, men kun har reddet det blotte Liv. Sønnerne er ved Hæren [altsaa i Coblenz], Døtrene har fundet et roligt Tilflugtssted; de broderer og syer for at tjene Brødet.

Efter mange Omsvøb og Betænkeligheder rykker Baronen ud med den Meddelelse, for hvis Skyld han har indfundet sig. Han agter at gifte sig og at gifte sig under sin Stand. Grevinden forskrækkes; men hun oprøres, da hun erfarer, at Genstanden for hans Valg er hendes egen Kammerjomfru eller Selskabsdame, Marie. Baronen fremstiller sin Handlemaade ikke som Udslag af varme Følelser alene, men som god Politik. Under de nærværende truende Forhold tilkøber han allerbedst sig og sine Sikkerhed ved at forene sig med en Kvinde af Folket. Desuden er Marie snarere Grevindens

Plejedatter end hendes Tyende. Samtalen afbrydes af Pastor Manner, en ung Gejstlig, om hvis Bistand Baronen anmoder overfor Tanten. Marie har jo alle Dyder, hun er smuk uden Overmod, elskværdig uden Behagesyge, tjenstvillig uden Selvfornedrelse. Men da det viser sig, at ogsaa Manner er alvorligt forelsket i Marie, fremhæver denne især det politisk Unyttige, ja Uforstandige ved den planlagte Forbindelse, til hvilken Baronen, som vi erfarer, overhovedet endnu ikke har erhvervet sig den Elskedes Samtykke. Magthaverne (i Manners Sprog: Pøbelen) vil intet Hensyn tage til et saadant Ægteskab. Baronen vil ikke befri sig fra deres Mistanke ved det, men han vil gøre ogsaa Marie mistænkt.

Skemaet til Stykket indeholder kun nogle Navne og et Par Stedbetegnelser, i Alt neppe tredive Ord — uden Verber. Jeg troer deri at skimte saa meget: Det er Manner, ikke Baronen, til hvem Marie føler sig draget. Som tilhørende Menigmand er hun yndet af Sansculotterne, og hendes Skønhed bevirker, at man lader hende figurere i Domkirken som Fornuftens Gudinde, hvor hun i denne Egenskab hyldes og tilbedes. Men Rollen er hende imod, og hun protesterer mod de Ideer, hvis Tolk man har gjort hende til. Hun kastes da i Fængsel, og de to Mænd, der elsker hende, raadslaar i Fællesskab om, hvorledes hun kan reddes.

Dette er en Gisning, der ikke giver sig ud for mere; men det forekommer mig, at Skemaets Ord underbygger den. — Paul Heyse har i sin Tid varieret Æmnet i sit Drama *Fornuftgudinden.*

Til Revolutionsskuespillenes Gruppe hører endnu det større og betydningsfuldere Arbejde *Die natürliche Tochter;* men da dette først blev planlagt 1799 og først endt og opført 1803, maa Omtalen deraf opsættes. Det bærer Præg af en grundig Forandring i Digterens dramatiske Stil.

III

Vil man se Goethe i hans friskeste og ypperste Skikkelse under Revolutionen, saa læse man *Die Campagne in Frankreich 1792.* Bogen er vel først givet i Trykken 1820, men bestaar udelukkende af Goethes Dagbog, ført i Felten under Strabadser, og udmærker sig ved en rolig Utvungenhed.

I Juli 1790 havde han, kort efter sin anden Tilbagekomst fra Italien, ledsaget Karl August til Schlesien, hvor denne deltog i Manøvrer, mens Goethe mest brugte Tiden til at studere Kant og Knokkellære. Da Hertugen i 1792 deltog i de allierede Magters Felttog mod det revolutionære Frankrig, fulgte Goethe (efter et Besøg i

Frankfurt og et i Mainz) Karl August i Felten og traf ham i Slutningen af August i Longwy. Felttoget var en eneste Elendighed; det blev afgjort, da de Franske sejrede ved Valmy. De Allieredes Tilbagetog var en Opløsningstilstand. Goethe erfor personligt og i Nærheden, hvor ganske han havde undervurderet den Kraft ogsaa udadtil, som den franske Revolution kunde udfolde. Dog Indtrykket forringede ikke hans Uvilje.

Hvad der tilfredsstiller Læseren af hans Dagbog, er Sindsligevægten og den storladne Videbegærlighed. Intet undgaar Goethes Blik. Ikke optiske Fænomener som Refraktionen af farvede Skaar i et Kær — der fremkalder en Disput om Farvelæren. Ikke osteologiske Særsyn, ikke mineralogiske heller. Under Slaget ved Valmy agter han paa Egnens skønne Stenarter. Under Belejringen af Mainz opsøger han i Benhuset angrebne Knokler: »det bedste var allerede faldet i Saarlægernes Hænder«.

Han fortæller og skildrer med Liv. Man ser de unge Piger for sig, der modtog de Allierede i Verdun, og som Victor Hugo har besunget. Goethe synes ikke at have erfaret den skrækkelige Skæbne, der siden var dem forbeholdt. — Han maler, hvorledes Bajonetterne styrter sig ned ad en stejl Skraaning, lig et Vandfald, og det med en Anskuelighed, ingen Skribent, hvis Særfag var Skildring af det Synlige (som Théophile Gautier f. Eks.), har overtruffet.

Goethe fornemmer ingen Kanonfeber. Han roser sig af, at enhver Fare kun gør hans Aand kæk, ja forvoven, og roligt rider han under Kanontorden op til Skansen *La Lune*. Han studerer sin Tilstand og er tilfreds med sin Puls, mens han er i Ilden. Han bemærker dog, at noget Usædvanligt foregaar med ham: »Det er, som var man paa et meget hedt Sted, og man er saa ganske gennemtrængt af Heden, at man føler sig fuldkommen ensartet med det Element, hvori man befinder sig«.

19. September 1792 forekommer en mærkværdig Ytring: Goethe fortæller, hvorledes man om Morgenen kun havde tænkt paa at spidde og æde samtlige Franskmænd, og hvorledes han selv nærede ubetinget Tillid til en Hær som denne, kommanderet af Hertugen af Brunsvig.

Efter det frugtesløse Angreb gik imidlertid Enhver for sig selv; man saa ikke paa hverandre. Endelig raabte man hen til Goethe, hvad han tænkte, thi han plejede at være det opmuntrende Element: »Den Gang sagde jeg: Herfra og fra idag begynder en ny Epoke i Verdenshistorien, og I kan sige, at I har været med dertil.«

Stedet er blevet mistænkeliggjort som senere tildigtet, da en lignende Vending findes i en tysk Officers Dagbog, som Goethe har laant under Udarbejdelsen af sit Skrift. Men Ytringen maa være falden. Thi Goethe fortæller senere i sin Bog om Belejringen af Mainz, at Officererne, der hørte denne Spaadom, bagefter troede, den

var gaaet bogstavelig i Opfyldelse, fordi Franskmændene i de Dage afskaffede den gamle katolske Kalender. Ordet var, som han fremhæver, naturligvis anderledes ment. Goethe følte allerede før Slaget ved Valmy en ny Tid i Fremrykning.

Ingensinde tager han sig bedre ud end paa dette Tidspunkt. Han skildrer sine mangehaande Fornemmelser, Træthed og Sult, Længslen efter Straa, efter et Stykke Brød; den blinde Skæbnetro, der griber ham mellem smitsomme Syge; hans Glæde, da han faar sin Kuffert igen og med den et Haandskrift til Farvelæren; hans Iagttagelser over Forskellen mellem Karakteren hos prøjsiske og hos østerrigske Underofficerer; hans Tanker ved et Monument fra Antoninernes Tid, som han genser; hans Forhold til Hemsterhuis's Filosofi, i Anledning af hvilken han forsøger at give sin egen Definition af det Skønne, der sindrigt og snurrigt lyder saadan: Synet af det lovbundet Levende i dets største Virksomhed og Fuldkommenhed, der ægger os til Genfrembringelse og bringer os til selv at føle os levende og i højeste Virksomhed.

Belejringen af Mainz meddeler et dybt Indtryk af Goethes Humanitet og Mod. Da Mainz er erobret og — sammen med den franske Garnison — de Tyske drager ud, der som Republikanere har holdt med de Franske, er Pøblen naturligvis disse tyske Republikanere meget fjendsk. Lige foran Goethes Hus holder tilhest en smuk, høj Mand; ved hans Side hans Elskede, en Kvinde i Mandsklæder, ligeledes meget smuk. Det var en Arkitekt, der mistænktes for Plyndring og Brandstiftelse. Man stormer hen imod dem og vil rive dem af Hesten.

Saa springer Goethe, der har set til fra sit Vindue, ned paa Gaden og raaber Holdt! med saa bydende Stemme, at Hoben standser og det lykkes ham at frelse de Angrebnes Liv.

Da en Bekendt ikke kan forvinde, at han med Fare for sig selv har frelst en Fremmed, maaske en Forbryder, er det at Goethe siger den saa talrige Gange anførte Sætning: »Det ligger nu engang i min Natur, jeg vil hellere begaa en Uretfærdighed end finde mig i en Uorden.«

Denne Sætning vrides bestandig om til at betyde det Modsatte af hvad Goethe utvetydigt vil sige med den. Saaledes anførtes den af den bekendte tyske General Keim for ikke lang Tid siden imod Goetheforbundet som Vidnesbyrd om, at Goethe vilde have fundet Justitsmordet paa Spanieren Francisco Ferrer ganske berettiget. Lige omvendt taler han her for den yderste Mildhed, og forstaar ved Uretfærdighed, han til Nød vil begaa, det at lade Naade gaa for Ret.

Sætningen viser, hvor langt han var fra Blodtørst overfor de Revolutionære, der var hans inderste Væsen saa stærkt imod.

Efter Mainz's Erobring vendte Goethe tilbage, besøgte i Heidelberg sin Svoger Schlosser, i Frankfurt sin Moder, der var bragt i

stor Forlegenhed ved den Krigsskat, den franske Hær under Dumouriez havde udskrevet i Byen. Hun maatte sælge sin Vinkælder, sine Bøger, sine Malerier. Goethe var ikke formuende nok til at skaane hende for disse Tab og Savn.

Hjemvendt til Weimar tog Goethe et Arbejde for sig som var af ret forskelligt Art fra noget, der tidligere havde sysselsat ham, Bearbejdelsen af en gammel Folke-Digtning, det gamle Dyre Epos om Rævens Snedighed, i Hexametre, som det havde været behandlet, da de ældste Partier deraf i det 10., 11. og 12. Aarhundrede *(Ecbasis, Isengrimus, Reinardus Vulpus)* digtedes paa Latin. De franske Bearbejdelser fra det 13. Arhundrede havde i høj Grad udvidet Stoffet; den nederlandske *Reinaert* blev lagt til Grund for alle senere tyske Behandlinger. Senest havde Gottsched i 1752 udgivet den Prosa-Oversættelse, som Goethe gav sig til at versificere under Titlen: *Heinrich's von Alkmar Reincke der Fuchs.*

Den Øvelse i Hexametret, som de *Romerske Elegier* og de *Venezianske Epigrammer* havde givet Goethe, og den Tilbøjelighed, der havde udviklet sig hos ham til i de antike Kunstformer at se de algyldige, forledede ham til den Besynderlighed at vælge Hexametret til Klædebon for den middelalderlige Naivetet og Satire, som Dyre-Epopeen har givet Skikkelse. Der er her en vis Strid mellem Stoffet og Formen. Hexametret passer jo ikke for det tyske Sprog og er da ogsaa i vore Dage omtrent opgivet.

Det var Lede ved Tidsforholdene, nærmest maaske Forbitrelse over Anklagen mod Ludvig XVI, der fik Goethe til at ty tilbage til den gamle Dyresaga. »Havde jeg hidtil, skriver han i *Campagnen i Frankrig*, indtil Væmmelse maattet overmætte mig med Gade-, Torve- og Pøbel-Optrin, saa var det nu virkelig opmuntrende at se ind i dette Spejl for Hoffer og Regenter; thi skønt Menneskeslægten ogsaa her ganske naturligt fremstiller sig i sin uhyklede Dyriskhed, gaar Alt, om end ikke mønsterværdigt, saa dog muntert til, og intetsteds bliver det gode Lune forstyrret.«

Det er et Flidsarbejde, Goethe har udført, og ved sin Sprogkunst er det ham værdigt. Oehlenschläger, der oversatte det paa Dansk 1806, har dog taget Munden for fuld med det Ord, at »*Reineke Foss* efter [i] Goethes Behandling« i hans Øjne »er den skønneste Efterligning af de homeriske Digte«.

Tiltrods for at Værket, før det gik i Trykken, blev gennemset af alle Goethes kunstforstandige Venner baade af Knebel, Wieland og Herder er nu og da sproglige og metriske Haardheder blevne staaende.

Et Vers som dette:

> Fehlet Euch Alles im Hause, so gebt eine Maus her — mit dieser
> bin ich am Besten versorgt.

har i *Maus her mit* en uheldig Daktylos.

I et Vers som det følgende:

Selbst verschont ich des Königes nicht, und mancherlei Tücken
Uebt' ich kühnlich an ihm.

er Meningen bleven uklar for Versemaalets Skyld. Thi Meningen er: *Sogar des Königs verschont ich nicht.*

Hvor Goethe ikke med tilstrækkelig Omhu har sammenlignet de gamle Tekster, har han kunnet optage smaa pudsige Fejl fra en af Folkedigterne, der har misforstaaet en anden. I *Reinaert* hed det *een paer Kerspetten*, i *Reincke* hedder det ved Misforstaaelse *gude Kersebern*. *Kerspetten* er Vafler, *Kersebern* er Kirsebær. Goethe skriver derfor følgende besynderlige Sammenstilling af Spiser:

So ging ich mit ihm und bracht' ihm behende *Kirschen und Butter.*

Man forstaar tilfulde Goethes Fornøjelse ved at tilegne sig og gengive al Dyrefabelens gamle folkelige Livserfaring og Visdom, hvoraf saa meget passede ogsaa paa hans egen Tid og paa alle Tider. Morsomt er det, at Ræven giver sig til at hakke paa Pavens Legater, paa Abbeder og Prælater og Nonner, og Grævlingen saa svarer: »Onkel, jeg finder det mærkeligt, at I skrifter *de Andres* Synder«:

Niemand schickte sich besser zum Pfaffen.

Og hvor uforgængelig er ikke Historien om Bonden, der fandt Slangen snøret fast i en Strikke og først befriede den, da den havde aflagt den dyreste Ed paa ikke bagefter at ville skade ham. Dog da en kort Tid var gaaet og Slangen sporede Sult, vilde den kvæle Manden og fortære ham. Han klagede, og Slangen svarte politisk.

»Das ist mein Dank? Das hab ich verdient?« So rief er »Und hast Du
Nicht geschworen den theuersten Eid?« — Da sagte die Schlange:
»Leider nöthiget mich der Hunger; ich kann mir nicht helfen;
Noth erkennt kein Gebot, und so besteht es zu Rechte«.

Det er det tyvende Aarhundredes politiske Moral ganske som det tolvtes.

Goethe har i den hele store Digtning kun føjet to korte Steder til, i hvilke han har udtalt sin personlige Overbevisning, det ene ganske i Middelalderdigtets Aand, der uafbrudt er Gejstligheden paa Nakken, det andet i Kraft af sin personlige Uvilje mod Revolutionære. Man har angrebet disse faa Linjer med taabelig Voldsomhed, som skurrede de mod det gamle Dyre-Epos's Grundtone, og man har forsvaret dem med neppe mindre overdreven Iver. De findes i ottende Sang, Linie 152—160 og Linje 171—177. Stedet om Gejstligheden lyder:

Freilich sollten die geistlichen Herrn sich besser betragen,
Manches könnten sie thun, wofern sie es heimlich vollbrächten;
Aber sie schonen uns nicht, uns andere Laien, und treiben
Alles was Ihnen beliebt. vor unsern Augen, als wären
Wir mit Blindheit geschlagen; allein wir sehen zu deutlich,
Ihre Gelübde gefallen den guten Herren so wenig,
Als sie dem sündigen Freunde der weltlichen Werke behagen.

Der er Intet i Vejen for at dette kunde have staaet i den gamle Folkedigtning, kun i lidt mindre højtidelig Stil. Noget mere moderne klinger unegteligt Goethes Linjer om Revolutionsmænd:

Doch das Schlimmste find' ich den Dünkel des irrigen Wahnes
Der die Menschen ergreift, es könne Jeder im Taumel
Seines heftigen Wollens die Welt beherrschen und richten.
Hielte doch Jeder sein Weib und seine Kinder in Ordnung,
Wüsste sein trotzig Gesinde zu bändigen, könnte sich stille.
Wenn die Thoren verschwenden, in mässigem Leben erfreuen!
Aber wie sollte die Welt sich verbessern? Es lässt sich ein Jeder
Alles zu und will mit Gewalt die Andern bezwingen,
Und so sinken wir tiefer und immer tiefer in's Arge.

Disse to Smaastykker er bogstavelig Alt, hvad der er af Goethe selv i *Reineke Fuchs*. Det lader sig ikke negte, at der ytrer sig ikke blot en stærk Ligegyldighed for Politik, men en overordentlig Uimodtagelighed for den Omvæltning, der foregik i Sindene da, ligesom en vis spidsborgerlig Tilfredshed med det Bestaaende i den Konservatisme, som det sidst anførte lille Stykke giver Udtryk.

IV

I Juni Maaned 1791 modtog Jens Baggesen, der Aaret forud havde opsøgt Friedrich Schiller personligt i Jena, gennem en Billet fra Grevinde Schimmelmann, Statsministerens Frue, det urigtige Budskab om Schillers Død fjorten Aar før den indtraf. Skønt Baggesen som greben af Tidsalderens værste Følelsessvælgeri overdriver Ytringerne af sin Smerte (i hans Sprog: Fortvivlelse, som han beder Forsynet tilgive ham) var Indtrykket dybt, og ikke blot paa ham, men paa hans nærmeste Kreds, de Mænd og Kvinder, der dengang stod højest i Kultur i Danmark.

Grev Schimmelmann og hans Frue, den danske Minister i Haag Schubart og hans Frue, der forud havde havt i Sinde at foretage en Udflugt fra Kjøbenhavn til Hellebæk, besluttede nu i Fællesskab at fejre Schillers Minde paa dette smukke Sted, som dengang var ensomt og vildt. Hos Schimmelmann paa Sølyst, hvor nu Emilie

Kilde rinder, tog Baggesen og Sophie von Haller de øvrige med. Saa stærkt havde han, uden nogen Anelse om den uhyggelige Efterretning, i de sidste Dage været opfyldt af Schiller, at da han aabnede den Bogpakke, han havde sendt forud til Adspredelse i daarligt Vejr, indeholdt den næsten kun Værker af Schiller.

Man havde havt i Sinde, i al Munterhed at synge Schillers Ode til Glæden, nu maatte man med Vemod høre Baggesen foredrage den. Han begyndte: *Freude, schöner Götterfunken Tochter aus Elysium*, og Klarinetter, Horn og Fløjter faldt ind. Man sang Koret, Menneskekærlighedens ekstatiske Hymne, Udtrykket for en stærkere Tro paa et kærligt Forsyn, end Schiller til dagligt Brug nærede:

Seyd umschlungen Millionen
Dieser Kuss der ganzen Welt.
Brüder! Ueberm Sternenzelt
Muss ein lieber Vater wohnen.

Baggesen havde paa Tysk tildigtet nogle Vers til Schillers Ære, et edeligt Løfte om at leve tro mod hans Aand. Saa traadte fire unge, hvidklædte, blomsterkransede Par af Drenge og Piger ind, og dansede som Hyrder og Hyrdinder.

Baggesen læste den følgende Dag Scener højt af *Don Carlos*, Stykker af den ufuldendte Historie om Nederlandenes Frafald og Digte som *Die Götter Griechenlands* og *Die Künstler*. Man følte sig i Hellebæk, hvis Navn mindede Selskabet om Hellas, hellensk tilmode:

Unser todter Freund soll leben,
Alle Freunde, stimmet ein!
Und sein Geist soll uns umschweben
Hier in Hellas' Himmelhain.

Schiller havde i Virkeligheden paa Grund af sine Lungers Tilstand været Døden nær. Da der, samtidigt med Efterretningen om Dødsbudskabets Falskhed, til Kjøbenhavn kom Oplysninger om den elendige, økonomiske Tilstand i hvilken Digteren forsmægtede, enedes de to danske, om end helt tyskdannede Venner, Hertug Friedrich Christian af Augustenborg og Grev Ernst Schimmelmann, forbundne ved »Verdensborgeraand« om at sikre Schiller en aarlig Understøttelse af 1000 Thaler (3,600 Mark) for de næste tre Aar. I Kraft af den genoptog han sit Arbejd som Digter, der ellers maaske var blevet afsluttet med *Don Carlos*. — (Forunderligt at tænke sig, at var han død 85 istedenfor 45 Aar gammel og havde høstet moderne Tantièmer af sine Skuespil, havde Rockefellers Indtægter neppe overgaaet hans).

Han skriver i Slutningen af 1791 til Körner: »Jeg har endelig engang Fritid til at læse og samle og arbejde for Evigheden. Før tre Aar er omme, kan jeg finde Forsørgelse i Danmark og er da

dækket for min Livstid«. Han nærede stadigt Taknemmelighed mod hine aldrig sete Velyndere, og hans Ønske om at besøge Kjøbenhavn blev kun krydset ved hans Helbredstilstand.

Da de tre Aar var omme, i Juni 1794, hændte der imidlertid Schiller noget bedre end det at faa en Ansættelse i Danmark. Han gjorde Goethes's intime Bekendtskab.

20 Aar gammel havde Fritz Schiller som fattig, forpint og trodsig Akademiker i Carlsskolen i Stuttgart set et Glimt af Goethe, der som smuk og statelig ung Geheimeraad i sin Hofdragt sammen med Karl August havde aflagt Skolen et kort Besøg. Saa var ni Aar gaaede hen, ni Kamp- og Lidenskabs-Aar, under Tryk af smaaligt militært Despoti, i Oprørsstemninger, i erotisk Fryd og Kval, i evindelig Kamp for det blotte Udkomme, i heftig, kun nu og da tilfredsstillet, Ærgerrighed.

Schiller var kommet til Weimar i 1787, mens Goethe var i Italien. Han havde ved Juletid i 1784 i Darmstadt lært Karl August at kende, havde forelæst Hoffet dèr og særligt ham første Akt af *Don Carlos* og havde til Belønning faaet Titelen Hertugelig Weimarsk *Rat*. Da Goethe vendte hjem fra Italien, var Schiller paa Landet i Volkstädt ved Rudolstadt nær Weimar. Han havde knyttet sig til Familien Lengefeld, var beskyttet af Moderen, tiltrukket af begge Døtrene, Caroline von Beulwitz og hans senere Hustru, Charlotte. Schiller var spændt paa at gøre Goethes Bekendtskab, tvivlede ikke paa at faa ham at se, i alt Fald hos Fru von Stein paa Kochberg, som kun laa en lille Mil fra Volkstädt. Han kunde ikke vide, at Goethe ved sin Hjemkomst havde følt Schillers Indflydelse som en hans Bestræbelser fjendtlig Magt, ikke heller, at Goethe af gode Grunde ikke nu kom til Kochberg, ja aldrig mere vilde komme dertil. Inderst inde var Schiller dybt krænket over, at Goethe var i Weimar uden at tage ringeste Notits af hans Tilstedeværelse i Byens umiddelbare Nærhed. Han kunde dog have tænkt sig, at Recensionen af *Egmont* ikke var et Middel til at bane sig Vej til Goethes vel aflaasede Hjerte.

I Begyndelsen af September 1788 kom den Hjemvendte imidlertid paa Besøg til Fru von Lengenfeld i Rudolstadt og traf der sammen med Schiller. Dèr var foruden de tre Lengefeldske Damer Fru Herder, Fru von Stein og dennes Moder. Goethe var høflig, men indlod sig slet ikke personligt med Schiller.

Denne skriver til Körner om dette første Møde med den saa længe beundrede Mand:

Det første Blik paa ham nedstemte betydeligt den høje Mening, som man havde bibragt mig om denne tiltrækkende og smukke Skikkelse. Han er af Middelhøjde, holder sig stivt, gaar ogsaa stivt; hans Ansigt er lukket, men hans Øje meget udtryksfuldt og livligt; man hænger med Fornøjelse ved hans Blik. Trods megen Alvor har hans Mine noget Velvilligt og Godt. — Han er brunett og synes mig at se ældre ud end han efter min Beregning kan være. Hans Stemme er overmaade behagelig, han fortæller flydende, og naar han er

i godt Humør, hvad denne Gang saa temmelig var Tilfældet, taler han gerne og med Interesse. Vort Bekendtskab var snart gjort og uden ringeste Tvang; rigtignok var Selskabet for stort og de andre altfor skinsyge paa Samkvemmet med ham, til at jeg kunde blive meget alene med ham og tale med ham om andet end almindelige Ting. Han taler gerne og med lidenskabelig Erindring om Italien; hvad han fortalte mig derom, gav mig den mest træffende og nærværende Forestilling om Landet og Menneskene.

Hvad her ikke siges, men underforstaas, er at Schiller var bittert skuffet. Han havde haabet paa et Ord af Goethe, der viste at han kendte og anerkendte ham som Digter. Goethe talte om Italien. Og da Schiller om Efteraaret tog ind til selve Weimar, undgik Goethe ham saa omhyggeligt, at Schiller overhovedet slet ikke fik ham at se. Da han imidlertid sad dèr uden Stilling og han havde billigt Krav paa at forsørges, bragte Goethe ham i Forslag til et ledigt Professorat i Jena. Professoren i Historie dèr var bleven kaldet til Göttingen og skulde erstattes. Det var en pæn Maade, hvorpaa Goethe kunde faa Schiller fjernet fra Weimar. I December 1788 fik denne Tilsagn om Professoratet. Han meldte sig da til et Takkebesøg hos Goethe i Haab om endelig engang at komme ham nærmere. Men han traf kun sin Foresatte, Ministeren, der udelukkende holdt Samtalen fast ved Professoratet i Jena, iøvrigt udtalte Haab om, at Stillingen maatte bidrage til Schillers Lykke. Nogen fast Gage var der rigtignok ikke forbundet med Pladsen, som Schiller tiltraadte i Maj 1789. Men i Januar 1790 bevilgede Hertugen ham en aarlig Sum af 200 Thaler, og næste Maaned giftede han sig saa med Charlotte von Lengefeld. Januar 1791 fik han derefter et heftigt Anfald af Tuberkulose og, da han nogenlunde var kommet sig, et Tilbagefald, der bragte ham Døden nær. Da var det, at der kom Hjælp fra Danmark.

V

Af Schillers Breve til Körner fra Februar og Marts 1789 ses det, hvilken Misstemning, ja Desperation Goethes godhedsfuldt afvisende Holdning havde fremkaldt hos den ti Aar yngre Digter.

Han skriver:

Oftere at være i Goethes Nærhed vilde gøre mig ulykkelig. Han har endog overfor sine nærmeste Venner intet Øjeblik, hvor han udøser sit Hjerte; han er ikke til at faa fat paa; jeg troer, han er Egoist i ualmindelig Grad . . . Han gør vel; men kun som en Gud, uden at give sig selv — dette synes mig en følgestreng og planmæssig Handlemaade, der ganske er beregnet paa den højeste Nydelse af Egenkærlighed. Menneskene skulde ikke lade et saadant Væsen komme op iblandt dem. Mig er han derved forhadt, skønt jeg af gan ske Hjerte elsker hans Aand og tænker stort om ham . . . .

Han har vakt en besynderlig Blanding af Had og Kærlighed hos mig, en Følelse, der ikke er den ulig, som Brutus og Cassius maa have næret overfor Cæsar . . . .

Jeg vil gerne lade dig kende mig som jeg er. Dette Menneske, denne Goethe, er mig nu engang i Vejen, og han minder mig altfor ofte om, at Skæbnen har behandlet mig haardt. Hvor let blev ikke hans Geni baaret oppe af Skæbnen, og hvor har ikke jeg indtil dette Minut maattet kæmpe!

At Schillers Skæbne havde været usigelig haard i Sammenligning med Goethes, er ingen Tvivl underkastet. Men for at forstaa den instinktive Uvilje, han følte overfor ham, maa man gøre sig det klart, hvor Schiller paa dette Tidspunkt aandelig holdt, og hvilken Afstand der var fra hans aandelige Standpunkt til Goethes.

Som den fødte Dramatiker havde Schiller med sit første Skuespil *Røverne*, saa umodent som det var, frembragt den tyske Scenes mest virkningsfulde Drama. Med dette, som udgaves 1781, og med de to Skuespil, som de næste tre Aar bragte, *Fiesco's Sammensværgelse* og *Kabale og Kærlighed* tilhørte han endnu *Sturm-und Drang*-Tiden helt. Alle tre Skuespil var i Prosa; i dem alle var der den Retorik og Bombast, som var Tidsalderens Stil. I dem alle var der store Kræfter.

I *Røverne* havde der været et verdenshistorisk Pust; i dette Drama af en ung Mand, der endnu intet andet havde oplevet end det afskyelige og smaalige Tyranni i Militærakademiet i Stuttgart, varsledes om den Omvæltning, der snart vilde ryste Europa. Franz Moor var den gamle Statsskiks »Tyran«, Broderen Karl var Manden med det følende Hjerte, som Rousseau havde opdaget og fremstillet. De to Brødre personificerede det attende Aarhundredes sociale Kræfter, der kom til at støde sammen og brydes med hinanden under den franske Revolution. Iøvrigt var i Stykket næsten Alt uvirkeligt. Naar selve Røverne undtages, som Schiller kopierede efter sine Kammerater, hørte de øvrige Skikkelser enten Skyggeriget til (som Amalia og den gamle Moor) eller Teatervedtægten til (som Daniel og Hermann). Karl Moor var Kæmpeproduktet af en Drengefantasi, Franz Moor en Sammenrøring af Edmund, den onde Broder i *Lear*, Jago, og Richard III.

Den Part af Skuespillet, som optoges af Rivaliteten mellem to Brødre, en god og en ond, var Tidens Fællesejendom, behandlet af Klinger i *Die Zwillinge*, af Leisewitz i *Julius von Tarent* (1776), Schillers nærmeste Forbillede, hvor Julius svarer til Karl Moor, Guido til Franz, Blanca til Amalia, og hvor Rædslerne ophobes endnu stærkere, idet Guido myrder Julius, og idet derefter Fyrsten, begges Fader, der svarer til den gamle Moor, dræber sin egen vanartede Søn.

Men selve Oprørsaanden og det dramatiske Stormpust var Schillers eget, og ham var det, der havde gjort Karl Moor til Menneskehedens Forkæmper, som vrager og forlader et vanslægtet Samfund og kaster Handsken til dette Samfunds Love.

I *Fiesco* havde Schiller vist sig mindre afhængig af Forbilleder og havde gjort store tekniske Fremskridt. Hans Tragedie havde en beundringsværdig Flugt og han havde i Hovedpersonen formet en interessant og mere sammensat Personlighed end hans forrige Helt. Med Undtagelse af Môren Muley Hassan er de øvrige Skikkelser lidet værd, Kvinderne saa uvirkelige som Amalia havde været.

I *Kabale und Liebe* havde Schiller dernæst angrebet Kastevæsenet. Stykket var skrevet i Digterens ulykkeligste Tid, begyndt i Fængsel, fortsat under Genvordigheder og Ydmygelser. Det var en »borgerlig Tragedie« som andre borgerlige Tragedier i Samtiden; det nærmeste Forbillede var her Gemmingens *Der deutsche Hausvater*; men det overgik som Elskovstragedie dem alle. Dog til Slutningen gik Skikkelserne i Stykker under Schillers uøvede Hænder. Han lod den unge rettænkende Elsker paa en ussel Mistanke tage Livet af sin rene Elskede med Gift. — Ikke desmindre havde han her givet et Billed af sin Samtid, som denne var, uhyggeligt og skummelt, men saa stærkt og i visse Maader saa sandt, at Stykket den Dag idag hører til de tyske Teatres faste Skuespilforraad.

Med sine første Skuespil havde Schiller været paa Vejen til at grundlægge et tysk Nationaltheater. Hans Personer havde nærmet sig til at blive Individer. Hans Prosa var stadigt blevet bedre. Med sit næste Arbejde, *Don Carlos*, slog han ind paa en helt anden Vej, ad hvilken han vedblev at gaa frem til sin Død. Hans Talent blev europæiseret, han opgav Shakespeare som Forbillede og gav sig Franskmændene i Vold under stadig Protest imod dem. Han fulgte heri kun Lessings Exempel, der under Lovprisning af Shakespeare og Haansord mod Tragikeren Voltaire havde frembragt sit Mesterværk *Nathan der Weise* som en Elev af Voltaire og i Voltaires Aand. Idet Schiller opgav Prosaen og skrev Vers, syntes han at have glemt det allerede Lærte og slog ind paa en glitrende Retorik. Samtidigt erstattede han Individerne med Typer.

Det første Prosa-Udkast til *Don Carlos*, der skreves i Bauerbach, har neppe fjernet sig stærkt fra *Kabale und Liebe*. Som dette var et »Familiemaleri« i et borgerligt Hjem, saaledes *Don Carlos* et »Familiemaleri« i et fyrsteligt Hus. Hovedpersonen her, den unge Prins, har været en Ferdinand paa et højere Samfundstrin, i højere Potens, skulde være Helten efter Schillers unge Hjerte. Saaledes skulde i det oprindelige Udkast ogsaa Prinsesse Eboli være Lady Milford om igen, kun i højere Potens. Schiller skriver til Reinwald fra Bauerbach 14. April 1783: »Karlos har, naar jeg tør bruge det Maal, sin Sjæl fra Shakespeare's Hamlet, Blod og Nerver fra Leisewitz's Julius, og sin Puls fra mig selv.«

Dog i det færdige Skuespil, som vi kender det, er Don Carlos (som Følge af Planens Ændring og Marquis Posa's Indførelse i Æmnet) kun en Skygge af sin Ven, af den Mand, der oprindeligt blot skulde have været hans Fortrolige, hans *Confident*. Posa behersker

WEIMAR 1803.
Gruppe af Tysklands Nyklassikere, malet af *Otto Knille* til Berlins Universitetsbibliotek. Paa Berlinerudstillingen 1884 belønnedes Maleriet med den store Guldmedalje.

SAMTIDIG ILLUSTRATION.
til Slutningen af Faust I. Faust og Mefistofeles søger at faa Margarete til at følge med fra Fængslet. Tegning af *Cornelius*.

VOLTAIRES KRONING.
Af *Moreau le Jeune*.

Alt. Carlos er bleven indskrænket til at være en ideal ung Mand, der elsker sin ulastelige Stedmoder. Skuespillet er svulmet til umaadelig Længde. Og Stykkets Plan og Gang er ved den stadige Arbejden med det og Omarbejden af det, fulde fem Aar igennem, blevet den rene Forvirring.

Det var Dalberg, Intendanten ved Teatret i Mannheim som allerede i Foraaret 1782 havde gjort Schiller opmærksom paa Æmnet. Det var Dalberg, der fra Juli 1783 fik ham ansat som Teaterdigter i Mannheim. Men i Mannheim var Smagen fransk. Dèr læstes fransk Literatur, og dèr skattedes fremfor nogensteds Wieland. Dalberg vurderede og støttede det klassiske franske Drama, undervurderede Shakespeare, forlangte *Fiesco* omarbejdet efter den herskende Smagsretning, indvirkede i Forening med Wieland paa Schiller saaledes, at hans dramatiske Aandsdannelse blev grundigt forfransket. Alle franske Tragedier var jo skrevne paa Vers, og Æmnet i *Don Carlos* var netop af den Art, Franskmændene yndede, beslægtet med det i to Tragedier af Racine, *Mithridate* og *Phèdre*. Schiller nærede dyb Respekt for Racine; og da tilsidst Sygdom hindrede ham i original Frembringen, oversatte han jo ogsaa *Phèdre* paa tyske Vers. Til Dalberg skrev han 24. August 1784: »Ogsaa nærer jeg hemmeligt et lille Haab om med Tiden at forskaffe den tyske Scene en vigtig Erobring ved at omplante de klassiske Stykker af Corneille, Racine, Crébillon og Voltaire paa vor egen Grund.«

Voltaires Indflydelse paa det attende Aarhundredes tyske Drama havde været overvældende. Man havde forstaaet ham lettere end hans mindre aktuelle Forgængere. Den filosofiske Optimisme, som var bleven forkyndt Tyskerne af Leibniz's og Wolffs Filosofi, havde modnet Sindene for ham. Man yndede de dramatiske Sammenstød hos ham, der resulterede i aandeligt Fremskridt og sædelig Forbedring, selv om Helten satte Livet til derved. Hos Voltaire var Hovedpersonerne fra Ludvig den 13des og 14des Tid blevne moderniserede ved en Indpodning af den Følsomhed, som Rousseau og Diderot havde forherliget og givet Tyskerne Smag for. Hans Dramer var Tendensskuespil, der talte Frisindets Sag i Religion og Politik, indgød Afsky for Fanatisme, for Inquisition, for Overtro, for Baal og Brand i Troestvangens Tjeneste. Ingen Helt kan da tænkes mere Voltaire'sk end Schillers Marquis Posa. Og alle disse Schiller'ske Ynglinge i de senere Tragedier, der i tyske Skolebøger udgives for særligt germanske, de, hvis Idealisme som Max Piccolomini's skal gælde for national, er intet andet end Sturm- og Drang-Tidens Helte, der har undergaaet Voltaires verdensborgerlige Paavirkning.

Weisse, Cronegk, Brawe havde vist den Vej, Schiller fulgte. Schiller stod, da han omarbejdede *Don Carlos*, paa Skillevejen. Skulde han følge Shakespeare og Goethe eller Voltaire og Lessing? Hans filosofisk-poetiske Naturel valgte for ham. Det viste sig umuligt for ham, at gaa ud fra det Menneskelige, det Concrete som

Shakespeare og Goethe, og lade dette forvandle sig til Poesi. Med sin dybtliggende Forkærlighed for abstrakte Ideer, gik han fra Tanken, fra Poesien, til Mennesket. Hans Digtning bestod i at give Tanken et Legeme og klæde den paa. Altid gik han ud fra Ideen, ganske som Voltaire og Lessing havde gjort.

Hans Posa er visselig paa samme Tid som det mest Voltaire'ske ogsaa det mest Schillerske, han har skrevet. Han incarnerede sig selv med al sin ideale Attraa i den spanske *Marquis*. Alligevel havde han for sin *Don Carlos* et ganske bestemt fransk Forbillede for Øje, Campistron's *Andronic*.

Den græske Kejser Colojanus Palæologus har berøvet sin Søn Andronicus dennes Elskede, Irene af Trapezunt, og selv ægtet hende, ligesom Filip II har berøvet sin Søn Don Carlos dennes Elskede, Elisabeth af Valois, og selv taget hende til Ægte.

Depuis près de deux mois qu'en épousant Irène
L'Empereur s'est lié d'une nouvelle chaîne
Qu'enlevant la Princesse à son fils malheureux
D'une foi tant juré il a rompu les nœuds.

Sønnen er, som Don Carlos, elsket overalt i Riget, men ingensteds mer end i det oprørske Bulgarien, med hvis Sendebud han fraterniserer, og som ønsker ham til Fører, ganske som de oprørske Nederlande anraaber Don Carlos om at være deres Regent.

Il s'est de tout l'Empire attiré l'amitié.
Vous voyez qu'il soutient les rebelles Bulgares
Chaque jour l'envoyé de ces peuples Barbares
L'entretient.

Prinsen ønsker som Don Carlos kun at komme de Undertrykte til Hjælp:

Léonce, vous verrez, avec combien de zèle
Des peuples opprimés je défends la querelle . . . .
Qu'on me laisse partir, que j'aille en Bulgarie!

Da han faar Afslag paa sit Ønske om at rejse til den mishandlede og oprørske Provins, vil han som Don Carlos rejse hemmeligt. Kejseren dømmer ham da til Døden. Han kan vælge sin Dødsmaade, og lader sine Pulsaarer overskære i Badet. Den uskyldige Kejserinde tager Gift.

Det som her især er paafaldende er, at dette gamle franske Stykke fra Slutningen af det 17. Aarhundrede trods de Byzantinske Navne, efter Campistrons egen Tilstaaelse i en ældre Fortale, som ikke findes foran Stykket og som jeg først opdagede da det Ovenstaaende var skrevet, er digtet paa Grundlag af selvsamme Kilde, der inspirerede Schiller, nemlig Abbed de Saint Réals *Dom Carlos*, *Histoire Espagnole*. Det var Umuligheden af at bringe det spanske

Hofs Skikkelser paa Scenen i Paris, som tvang Digteren til at forklæde dem som byzantinske. Dette forklarer, at Schiller er tyet til dette gamle Drama, og forklarer at den originaleste Skikkelse i hans *Don Carlos*, Marquis Posa, i sin mest originale Situation, Scenen med Filip II, er foretegnet i den franske Tekst. Man sammenligne med Posa's berømte Appel til Filip i tredie Akts tiende Scene denne Léonces Appel til Kejseren:

Fais si bien, juste Ciel, que ma plainte le touche!
Tout un Peuple, Seigneur, vous parle par ma bouche;
Un Peuple qui toujours à vos ordres soumis,
Fut le plus fort rempart contre vos Ennemis . . . .
Cet heureux temps n'est plus; ces guerriers intrépides
Sont en proye aux fureurs de gouverneurs avides;
Sous des fers odieux leur coeur est abattu,
La rigueur de leur sort accable leur vertu;
Tout se plaint, tout gémit dans nos tristes Provinces;
Les chefs et les Soldats, et le peuple et les princes.
Chaque jour sans scrupule on viole nos droits,
Et l'on compte pour rien la Justice et les Lois.
En vain nos ennemis à nos peuples soutiennent,
Que c'est de votre part que leurs ordres nous viennent.
Non, vous n'approuvez point leurs sanglants attentats.
Je dirai plus, Seigneur, vous ne les savez pas.
Ah! si pour un moment vous pouviez voir vous même
Pour quels coups on se sert de votre nom suprême;
Que ce saint nom ne sert qu'à nous tyranniser.
Qu'à mieux lier le joug qu'on nous veut imposer;
Alors de vos sujets moins Empereur que Père
Vous ne songeriez plus qu'à finir leur misère.

I et Brev fra Schiller til Körner af 12. Februar 1788 fortæller han om en Ordstrid, han har havt med Wieland. Da Samtalen kom paa den franske Smag, tilbød Schiller at gøre hver enkelt Scene af enhversomhelst fransk Tragiker sandere og altsaa bedre. [Det genkalder Lessings Praleri i *Hamburgische Dramaturgie*: Man nævne mig ét Stykke af den store Corneille, som jeg ikke tør paatage mig at gøre bedre]: »Han (Wieland) anførte min *Carlos* for at gendrive mig, *da jeg nemlig dér begik netop de Fejl jeg dadlede hos Franskmændene*«. Som man ser, havde Wieland et kritisk Blik for den Schillerske Tragedies Sammenhæng med den franske. Om *Don Carlos* har forøvrigt Fritz Jacobi sagt sit Livs eneste Vittighed. Han kaldte Stykket »et koldt Palads, hvor de overophedede Ovne lugter«.

Da Schillers digteriske Frembringelsesevne herefter nogen Tid standsede, var det, han vendte sig til Historiestudiet og Historieskrivningen. Filosofisk anlagt havde han altid været. Neppe havde siden Lucretius nogen Digter været det i højere Grad. Digte som *Die Götter Griechenlands* fra 1788 og som *Die Künstler* fra 1789, endelig *Das Ideal und das Leben* fra 1795 røber en filosofisk Begavelse af Rang, der har formælet sig med Poesien og avlet en skøn Talekunst.

Men man vil allerede af det her om Schiller Sagte spore, hvor skarpt Mercks Ord til Goethe passede paa ham: »Du stræber efter at give det Virkelige poetisk Skikkelse. *De andre* søger at virkeliggøre det saakaldt Poetiske« — hvad Merck gav et ugunstigt Skudsmaal.

VI

Som Historiker og som Filosof, i ringere Grad som Digter, tilhørte Schiller det 18. Aarhundrede, og havde holdt igen imod de Aanders Virksomhed, der i det attende forberedte det nittende.

Fra 1786—1791 havde han med begejstret Iver fordybet sig i historiske Studier, og det var ved dem han i Slutningen af sit Digterliv opnaaede den Saglighed, der staar i Strid med hans oprindelige Rousseau'ske Synsmaade og giver hans senere Værker deres høje Værd.

Men hans Begreb om Historie og Historieskrivning laa langt bagud for Herders. For det Første skrev han ikke Folkenes Historie, men de ledende Personligheders, for det Andet — og det er Hovedsagen — var hans Grundopfattelse teleologisk; den søgte og fandt Formaal. Hans alvorlige Interesse for Historien var bleven vakt ved to Artikler af Kant *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* og *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrasse*, der forstod Fortiden forud for al Erfaring. Schiller betragtede det (rationalistisk og tillige digterisk) som Historikerens Opgave at give det Hændte en højere Harmoni, mente i sin fra Oplysningstiden stammende Optimisme, at Historien indeholdt en Art Gudsdomme: *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*, og han omformede den da i Overensstemmelse med dette sit Grundsyn. Han skrev som Voltaire Historie med et filosofisk Øjemed og med malerisk Liv. Karl den 12tes Historie af Voltaire var og blev hans Forbillede for historisk Skildring. Han lagde sin egen og sin Tidsalders Ideer ind i Fortidens Kampe. Det lykkedes ikke saa godt at faa Trediveaarskrigen med dens religiøse Fanatisme gjort til en Kamp for Aandsfrihed; det lod sig bedre foretage med Nederlandenes Oprør, skønt dette Oprør i Grunden laa fuldt saa fjernt fra det samtidige tyske Aandsaristokratis Kamp imod luthersk Rettroenhed.

Sit Studium af Kants Filosofi begyndte Schiller med *Kritik der Urtheilskraft*, som udkom 1790, altsaa med den Part af Kants Kritik, som maatte interessere ham mest, Æstetiken, og da han det Aar fik den lille Pengesum fra Danmark, besluttede han (som han 1. Januar 1792 meddelte Vennen Körner) at bruge de tre Aar, hvori Frihed for Pengesorger var sikret ham, til Indtrængen i Königsbergerfilosofens

Lære. Kant havde paastaaet, at Skønhedsideen var rent *subjectiv*, afhang af blot personlig Smag, Schiller forsøgte at hævde Skønheden som ogsaa saglig, og definerede den som *Tilsyneladende Frihed* (Freiheit in der Erscheinung): Intet var selvbestemt; Alt stod i gensidigt Afhængighedsforhold, men et Væsens Værdi beroede paa den Grad, i hvilken det naaede til Frihed. Da nu Skønhed ikke havde med Tingen i sig selv at gøre, men med dens Tilsyneladelse, saa var Tingene skønne, forsaavidt de syntes fri. Saglig var denne Begrebsbestemmelse jo alligevel ikke; thi hvorvidt Tingen *synes* fri eller ikke, afhænger naturligvis af Tilskueren. Men Begrebsbestemmelsen gjorde ligefuldt et dybt Indtryk paa Samtiden.

Betegnende for Schillers filosofiske Stræben var det, at han overfor Kants Definition af Glæden ved det Skønne nemlig: *det uinteresserte Velbehag* (das interesselose Wohlgefallen), hvilken jo ved et dybt Indsnit skilte det æstetisk Behagende fra det Nyttige, i den tidligere Tids Aand forsøgte at hævde Kunstens og Moralens indbyrdes Afhængighed. I Shaftesbury's Spor hævdede han, at foruden Menneskeskikkelsens Skønhed, der vækker uinteresseret Bifald, gives der endnu *Ynde*: Skønhed i Bevægelserne, og Bevægelser er ikke skønne, naar de ikke udtrykker en Følelse eller en Ide, altsaa noget Moralsk. Der gives dernæst *Værdighed*, et andet Udtryk for noget Moralsk, nemlig for det Ophøjede, der betegner Menneskets Sejr over dets lavere Natur.

I Overensstemmelse med denne sin Paavisning af Skønheds Uadskillelighed fra Etik, angreb Schiller da den strenge Adskillelse, Kant med sit kategoriske Imperativ havde gjort mellem Fornøjelse og Pligt. Han berøvede Pligten dens Barskhed og gjorde ogsaa dens Opfyldelse til en Glæde. Der er Gratie i Epigrammet:

> Gerne dien' ich den Freunden, doch thu' ich es leider mit Neigung,
> Und so wurmt es mich oft, dass ich nicht tugendhaft bin.

Han bekæmper Kant, forsaavidt hans Attraa staar til et fuldt harmonisk Liv, og dette kan kun opnaas ved *Menneskets æstetiske Opdragelse* ɔ: ved Sindets Optugtelse til Paaskønnelse og Vurdering af det Skønne. Skønhedsdyrkelsen befrier fra den lave Sanselighed paa den ene Side, fra den beregnende Forstands Herredømme paa den anden. Digtekunsten især er den sande Ungdomskilde:

> Glaubt mir, es ist kein Märchen! die Quelle der Jugend, sie rinnet
> Wirklich und immer. Ihr fragt, wo? In der dichtenden Kunst.

Men Digtekunsten var dobbeltartet, thi den moderne Poesi maatte have sin Ejendommelighed overfor den antike, og Schiller maatte sikre sin Poesi Berettigelse overfor Goethes: Poesien var altsaa dels naiv, dels sentimental. Han naaede disse to Begreber ikke ad Er-

faringens Vej, men a priori og her saa lidet som ellers sysselsatte han sig i ringeste Maade med Begrebet om en historisk Udvikling. (Se John G. Robertson: *Schiller.* After a century).

VII

I Jena havde Batsch grundet et »naturforskende Selskab« med smukke Samlinger og et betydeligt Apparat. Goethe plejede at komme til Stede ved dets periodiske Møder. Engang i Aaret 1794 traf han Schiller der. De gik ved et Tilfælde derfra paa samme Tid. Under den Samtale, der udspandt sig imellem dem, bemærkede Schiller, angaaende det Foredrag, der var blevet holdt, at en saa sønderstykkende Maade at behandle Naturen paa ikke kunde fængsle Lægfolk. Dette var Vand paa Goethes Mølle, og han svarte, at denne Art Naturbetragtning ikke var mere tiltalende for de Indviede, og at der vel ogsaa gaves en anden Maade at fremstille Naturen paa, nemlig som virkende og levende, som stræbende fra Helheden ud til Delene. Schiller forstod ikke ret, begreb ikke, at Sligt kunde fremgaa af Erfaringen.

De var komne til Schillers Hus, Samtalen lokkede Goethe ind. Han skildrede da Schiller Planternes Metamorfose i store Træk, lod en sindbilledlig Plante opstaa for hans Bevidsthed. Schiller hørte opmærksomt til, men rystede paa Hovedet og svarte: »Dette er ingen Erfaring; det er en Idé«. Goethe studsede, blev lidt fortrydeligt tilmode, følte, at de var naaede til Skillepunktet, hvor deres Veje delte sig. Schillers Paastand om Frihed mod Natur fra Afhandlingen om *Ynde og Værdighed* faldt ham ind og han sagde: »Det kan kun være mig kært, at jeg har Ideer uden at vide det, ja endog ser dem med mine Øjne«. Schiller svarte artigt som en dannet Kantianer, der stod overfor en haardnakket »Realist« (som Goethe kaldte sig). Men Ingen af dem gav tabt. Hvad der for den Ene var Erfaringssag, var for den anden en Forhaands-Ide.

Dog det første Skridt til en Tilnærmelse var gjort. Den personlige Tiltrækning, der udgik fra Schillers ædle, stræbende Menneskevæsen, fra hans højtflyvende Aand, hans overrige Intelligens, forfejlede ikke sin Virkning, og da hans Hustru, hvem Goethe havde holdt af fra hun var Barn, og som var vokset op i Ærefrygt for ham, gjorde hvad hun formaaede for at bringe en varig Forstaaelse i Stand mellem de to store Mænd, der saa længe havde holdt sig i Afstand fra hinanden, begyndte venskabelige Følelser at spire hos dem begge. De forekom sig i deres Aandsform snart som to Halvkugler, der kunde og burde fuldstændiggøre hinanden.

Schiller vilde netop da grunde et af de Tidsskrifts-Foretagender, ved hvilke han flere Gange forsøgte at skabe sig en Eksistens. Han bestræbte sig, efter at have sikret sig nødvendig Bistand hos Fichte og Wilhelm von Humboldt, for at vinde ogsaa Goethe som Medarbejder. Det skete i et artigt og dybt ærbødigt Brev fra 13. Juni 1794. Goethe svarte paa den mest imødekommende Maade: »Jeg vil med Glæde og af hele mit Hjerte slutte mig til Deres Selskab«. 23. August havde Forholdet udviklet sig saa vidt, at Schiller i et Brev, der tager fire trykte Sider, kunde aabne sig helt for Goethe og vise ham, hvor godt og dybt han forstod ham.

Han førte Modsætningen mellem Goethe og sig tilbage til Modsætningen mellem Snarsyn og skelnende Forstand (Intuition og Analyse). Aander af Goethes Art havde ingen Aarsag til at laane af Filosofien; den kunde tvertimod lære af dem: Filosofien kunde kun sønderlemme hvad der gaves den; men Geniet var den Magt, som giver. Goethe søgte det Nødvendige i Naturen, men ad den vanskeligste Vej; han stræbte ud fra Alheden at fatte Individet. Fra Forstaaelsen af de simpleste Organismer, hævede han sig til at begribe den mest indviklede Organisme, Mennesket som opstaaet af Naturhelets Bygnings-Æmner — »en stor og heltemodig Idé«, der til fulde viste, hvor kraftigt hans Aand holdt sine Forestillinger sammen i skøn Enhed.

Ifald Goethe havde været født i Grækenland eller Italien, saa havde han fra Fødselen af været omgivet af en skøn Natur og en idealiserende Kunst. Nu havde han selv indenfra maattet frembringe et Grækenland. I det Tidsrum, hvor den unge Sjæl formes, havde han været omringet af ufuldkomne Skikkelser og af en barsk, nordisk Natur; han havde allerede optaget denne i sig, da hans sejrende Geni opdagede denne Mangel, og bødede paa den. Han maatte da nu give sig til at omdanne den hans Indbildningskraft paatvungne mindre værdifulde Natur, og det kunde jo kun ske efter ledende Begreber, saa han, der oprindeligt fra et Grundsyn havde bevæget sig til Abstraktioner, nu maatte gaa den modsatte Vej, omsætte Begreber til Syn, Tanker og Følelser, fordi han som Geni alene kunde frembringe ud fra Følelse og Syn.

Dette, skrev Schiller, var hans Opfattelse af Goethes aandelige Fremgangsmaade, og denne vilde selv bedst vide, om han havde Ret. Men hvad Goethe ikke saaledes kunde vide — fordi Geniet altid er sig selv en Hemmelighed — det var Overensstemmelsen mellem Goethes eget filosofiske Instinkt og den granskende Fornufts seneste og reneste Resultater. Man skulde tro, der maatte raade et skarpt Modsætningsforhold mellem den spekulative Aand, som gaar ud fra Enheden, og den intuitive, der gaar ud fra Mangfoldigheden. Men søgte Spekulationen med kysk og trofast Sind Erfaringen, saa søgte Intuitionen med fri, selvstændig Aandskraft Loven. De mødtes da paa Halvvejen. Vel havde Intuitionen kun at gøre med Enkelt-

væsener, Spekulationen kun med Arter. Men var Intuitionen genial, saa frembragte den Individer med typisk Artspræg, og var Spekulationen ikke mindre genial, saa tabte den ikke Erfaringen af Syne, men frembragte Artsvæsener med Mulighed til Liv og med Forhold til Virkeligheden. Snarsynet og Grundgranskningen fuldstændiggjorde hinanden.

Saaledes havde da her Goethe og Schiller faaet hver sit Raaderum anvist, og trods den dybeste Beskedenhed under Jævnførelsen havde Schiller sikret sig selv en Mulighed til Sidestilling med Goethe i værdifuld digterisk Frembringelsesevne.

Og Schiller følte her Trang til en Gang for alle at sige Goethe, hvorledes hin første lange Samtale mellem dem havde sat hele hans Idemasse i Bevægelse.

Goethe svarte med aaben Hjertelighed paa dette inderlige Brev. Ogsaa i hans Liv havde hin Samtale sat Tidsskel. Han havde ved denne Lejlighed paany skattet den redelige og saa sjældne Alvor i Alt, hvad Schiller skrev og udrettede. Hvor stor Fordel han selv kunde drage af Samarbejdet med Schiller, vilde denne snart indse, naar han iagttog ham og opdagede hvor meget dunkelt og tøvende der fandtes i hans Indre.

Saa priste da Schiller i sit Svar den Skæbne, der endelig havde ført dem sammen. Hvor godt det dog var at lade Tilfældet raade! Ofte havde han ønsket at komme Goethe nærmere; nu havde de truffet hinanden netop i rette Øjeblik. Han selv var en Tvetulle; hans Indbildningskraft forstyrrede hans Tankeverden; den kolde Forstand forstyrrede hans Digtning. Tilmed truede en Sygdom, siden han var begyndt ret at bruge sine Aandsevner, hans legemlige Kræfter.

Da han saa fulgte en Indbydelse fra Goethe til at bo nogle Uger i hans Hus i Weimar, følte han sig ved Tilbagekomsten til Jena formelig overvældet af alle de Ideer, som den store Ven havde vakt i ham; det vilde tage ham Tid blot at udrede dem; men, det haabede han sikkert, ikke én af dem vilde gaa tabt.

Dette blev Indledningen til det uafbrudte Samarbejde mellem to af den nyere Tids mest fremragende Mænd, saa smukt og frugtbart, som det i hele Verdenshistorien sjældent er set.

VIII.

Kort før Goethe gjorde Schillers nøjere Bekendtskab, havde han taget det gamle Haandskrift til *Wilhelm Meister* for sig og begyndt Omarbejdelsen. I Juni 1794 afsluttede han de to første Bøger. Han

sendte saa Herder første Bog i Afskrift og bad ham til Middag for at høre hans Mening; men han var bleven pinligt berørt, da Herder viste sig overmaade forarget, ja »forfærdet« over Romanens Begyndelse. Som Herder skrev til en from Veninde: »Die Marianen und Philinen, diese ganze Wirtschaft ist mir verhasst«. Han haabede, Digteren under Romanens Gang vilde stemple begge disse Kvinder som foragtelige; men naar de saaledes indførtes i Begyndelsen, beholdt Helten en Plet for hele Livet.

Herder var nu bleven saaledes aandelig indsnevret, at han ikke ønskede andet skildret end hvad han sædeligt kunde billige.

Hvor forfriskende var det da ikke for Goethe at modtage Schillers begejstrede Tak, da *han* modtog Begyndelsen af Romanen, saasnart den var trykt; Goethe beklagede, at hans Forbindelse med Schiller ikke havde været stiftet, inden Trykningen foregik. Schiller slugte denne Indledning med Henrykkelse, og fandt Intet deri, der ikke stod i skønneste Harmoni med den elskværdige Helhed. Goethe havde, nedslaaet af Herders Uforstand, sendt Schiller Bogen med Ængstelse og Mistro. Vennens stormende Hyldest beroligede hans Sind og gav ham med Hensyn til det vidtløftige Arbejds Videreførelse og Fuldendelse den Lyst, der driver Værket. Schiller gav ham langt mere. En indbyrdes Befrugtning af to frembringende Aander var indledet. Goethe selv skrev siden derom: For mig især var det et nyt Foraar, i hvilket Alt glædeligt spirede og skød frem af Sæd, der aabnede sig, og af Grene, hvis Løv sprang ud.

Det, hvorom *Wilhelm Meisters Læreaar* helt og holdent drejer sig, er et Æmne, hvorom ingen Roman i Verden før havde handlet, det den tidligere Tid ubekendte og Nutiden næsten fremmedvordne Begreb: Dannelse. Romaner handlede ellers om Eventyr, om Kærlighed, om Kampe for mangeartede Øjemed som vinde den Elskede, befri en Fange, overvinde en Modstand, besejre en Fjende. Denne handlede om Dannelse.

Rousseau's *Emile* havde drejet sig om Opdragelse; men det var noget fra Dannelse helt forskelligt. Paa Opdragelse har man altid, allerede i Oldtiden, troet. Dannelse i den Betydning, hvori Ordet blev formet og taget i Tyskland i det 18. Aarhundredes Slutning, var noget væsentlig andet.

Det griber En, nutildags, at der har været en Tidsalder, den som Goethe har skabt, hvis Interesse samlede sig om dette Punkt, hvor ikke Penge, Samfundsstilling, Nydelser, Magt, end ikke Kundskaber var Formaalet, men Sjælens rette Udvikling af dens Evner og Kræfter.

Vi ser en Yngling famle sig frem igennem Livet og formes til hvad han er anlagt til at være og hvad Navnet antyder: en Mester.

Det Spørgsmaal opkastes, om ikke heldige Anlæg er det første og det sidste, det der alene kan føre Mennesket til et højtragende Maal. Og Svaret lyder benegtende. Vistnok er de medfødte Anlæg

det afgørende Udgangspunkt, hvorfra der peges mod Endemaalet. Men mellem Begyndelse og Slutning vil meget fattes, ifald ikke Dannelse og vel at mærke tidlig Dannelse gør det ud af Mennesket, hvad det kan blive; og maaske er Den, hvem man tilskriver Geni, værre stillet end Den, der kun besidder almindelige Egenskaber, thi den Evnestærke kan meget lettere blive misdannet og meget heftigere bliver puffet ind paa falsk Vej end den, der sidder inde med ringere Evner.

Hovedpersonen spørger etsteds, om ikke Geniet kan frelse sig selv og uden Hjælp læge de Saar, det har slaaet sig. »Ingenlunde« — bliver der svart — »eller dog kun nødtørftigt«. Ingen skal bilde sig ind, at han kan overvinde Ungdommens første Indtryk. Den, der er vokset op i rosværdig Frihed under Omgang med gode Mennesker, og hvis Mestere først har lært ham det, som han behøvede først for at begribe det Øvrige lettere; den, der har lært hvad han aldrig behøver at glemme eller vænne sig af med, han vil komme til at føre et dygtigere Liv end den, der har sat sin Ungdoms oprindelige Kræfter til ved at føres ind i Vildfarelser og bagefter skulle befri sig fra dem.

Lykkelig, siger Wilhelm, maa den prises, hvem Skæbnen tager sig af; den opdrager Enhver paa sin Vis. — Skæbnen, lyder Svaret, er en fornem, men dyr Hovmester. Jeg vilde altid hellere holde mig til en menneskelig Mesters Fornuft. Thi den vise Skæbne har et særlig ubehændigt Organ, gennem hvilket den virker, nemlig Tilfældet; Tilfældet synes sjældent at udføre nøjagtigt og paalideligt, hvad Skæbnen har besluttet.

Paa Schillers Opfordring tilføjede Goethe i Bogens senere Parti en mere indgaaende Forklaring af de brugte sindbilledlige Udtryk, Lærling og Mester. Her bemærkes, at forholdsvis faa kommer det an paa Dannelse. De fleste ønsker blot et Husraad til at opnaa Velbefindende, en Recept til at opnaa Rigdom eller Lykke.

Fra først af er Romanens Hovedperson en Søgende; han indbilder sig, at Andre kan give ham hvad der dog kun kan komme fra ham selv. Han er uden synderlig Karakter, en Kastebold for Personer og Forhold; dog er han i Grunden (som det tilsidst siges om ham) »højmodig som Scipio, gavmild som Alexander, nu og da ogsaa forelsket, dog uden Had til sine Medbejlere.« Fortjenesten af det Sidste er ikke stor; thi han har sjældent Medbejlere, og farlige er de ikke. Goethe har meddelt Wilhelm sin egen Længsel efter harmonisk Udvikling, sin egen Stræben ud i det store Verdens- og Kunstliv, men især — skønt det aldrig udtrykkeligt siges og skønt Wilhelm nærmest synes overset — den fortryllende Elskværdighed, der vinder ham alle Kvinder, fra Marianne til Nathalie, fra Philine til Mignon, fra Aurelia til Grevinden og Therese. Det er Wilhelms egen Natur, ikke den fremmede Indgriben, der ingenlunde fattes, som efterhaanden retleder ham.

Da Helten savner Erfaring, lægger han overdreven Vægt paa Andres Erfaring og paa de Resultater, de udleder af den. Han formelig samler paa Meninger og Tanker, opbevarer i sin Hukommelse Sandt og Falsk mellem hinanden, følger fremmede Lys som Ledestjerner. Den Enes Bitterhed, den Andens kolde Menneskeforagt smitter ham. Farligst for hans Selvstændighed bliver en Personlighed, der minder om Merck, Jarno, der fælder rigtige Forstandsdomme for hvert enkelt Tilfælde, men som almindeliggør dem, saa de bliver falske. Alligevel virker Jarno som en velgørende Magt. Hans Uvenner taler bestandig om hans urolige Hoved og hans skarpe Tunge. Men hvorfor? Fordi Menneskepakket ikke er saa bange for noget som for Forstanden; for Dumheden skulde de være bange, hvis de vidste, hvad der er frygteligt.

Wilhelm er udsat for den Stræbendes Vildfarelser, især for den, at søge Dannelse, hvor der for ham ingen Dannelse er at hente. Han er udsat for den Indbildning at kunne erhverve et Talent, hvortil han ikke har noget virkeligt Anlæg. Det forekommer ham, at den Tid, han har tilbragt dermed — med Forsøget paa at uddanne sig til Skuespiller — ligger bag ham som uendelig Tomhed, saa Intet fra dette Tidsafsnit er blevet tilovers i ham. Men han fejler heri. Alt hvad der møder ham efterlader Spor; Alt bidrager umærkeligt til hans som til Alles Dannelse. Kun er det farligt for os alle at ville aflægge os selv Regnskab; saa bliver vi let enten hovmodige eller nedslaaede. Det Sikreste er, altid at gøre det nærmeste, som ligger for.

Den Dannelse, der menes, er Fordomsfrihed. »Jeg hader det franske Sprog af hele min Sjæl,« siger Aurelie. Svaret lyder: »Hvor kan man hade et Sprog, som man skylder den største Del af sin Dannelse og som vi endnu maa skylde meget, før vort Væsen kan vinde Form.«

Den Dannelse, der menes, modstilles den borgerlige Moral, det borgerlige Samfunds Krav. Henimod Romanens Slutning (8. Bogs 1. Kapitel) udraaber Wilhelm: »Hvor unødvendig er ikke al denne Moralstrenghed, da jo dog Naturen paa sin gode Maade danner os til det Ypperste, vi skal blive! Ve enhver Art Dannelse, som nedbryder de virksomste Midler til *sand* Dannelse og henviser os til Endemaalet, istedenfor at gøre os lykkelige paa selve Vejen!«

Og den Dannelse, der prises, modstilles først den rettroende, dernæst ogsaa den almindeligt fromme. I Afsnittet om »den skønne Sjæl« udfoldes i Modsætning til Ortodoksien det reneste religiøse Følelsesliv, en Existens, der ikke blot i sig selv er Renhed, men meddeler denne Renhed til sine Omgivelser, en Natur, hvis Selvstændighed viser sig i Umuligheden af at optage noget i sig, der ikke harmonerer med denne Naturs ædle og kærlige Grundstemning. Dog hvor Natalie skildres, Søsterdatteren af den Kvinde, som benævnes »den skønne Sjæl«, fremstilles (uden Eftertryk) dennes jordiske

Væsen som af højere Art end den andens skønne Natur, der var saa samvittighedsfuldt dannet, at den blev overdannet. Vi lærer Therese at kende før Veninden Nathalie. Therese har en Hollænderindes Renlighed i alle legemlige og aandelige Ting, i alle ydre og indre Forhold. Jarno har engang negtet hende de tre skønne Egenskaber: Tro, Haab og Kærlighed, har sagt, at hun for Tro har Indsigt, for Haab har Tillid, for Kærlighed Standhaftighed. Hun tilstaar ogsaa selv, at længe kendte hun intet Højere end Klarhed og Kløgt, indtil Nathalies rigere Væsen overvandt og besjælede hende. Man føler i Thereses Nærhed kun Lykken ved at lære et ganske klart Væsen at kende.

Nathalie derimod er fremstilt som en Skabning af idealere Art med en ved den højeste Dannelse og dens Menneskekærlighed rigere Harmoni. Man tænker sig Therese som Husets gode Aand, som den forstandige Kvinde, der bl. a. er forfaren i at tælle og regne. Nathalies Dannelse medfører det geniale Snarsyn. Overfor Bogens store Grundspørgsmaal, om man bør lade Naturen gaa sin Gang og derved fare vild, eller man, hvor man kan, bør springe til og afbøde Faren, staar hun ganske fremmed. Hun tænker hverken paa Vildfarelser eller paa Farer, ser slet ikke saadan. Men hun ser overalt hos Menneskene en Trang, en Fornødenhed: hos Barnet, der endnu ikke kan staa paa sine Ben, hos den Gamle, der ikke mere har sin Førlighed osv. Hvad hendes Øje af Naturen er dannet til at opdage, det er den stille Attraa efter en Virksomhed, Driften mod et Talent, Anlæggene til de hundrede forskellige Færdigheder. Hun ser dette, hvorpaa Ingen har gjort hende opmærksom, men synes ogsaa født til kun at se dette. Og overalt, hvor hun iagttager en Mangel eller Trang, dèr bringer hun en Erstatning, et Lægemiddel, en Hjælp. Hun har, til hun lærer Wilhelm at kende, aldrig elsket erotisk og dog altid elsket.

Der ligger derfor stor Vægt paa hvad hendes Broder Lothario i Bogens Slutning siger: »Utroligt er det, hvad *et dannet Menneske* (man mærke, hvor mat dette Udtryk i vore Dage er blevet, dette Udtryk, som da betegnede en ny Verden) hvad et dannet Menneske kan udrette for sig og andre, naar det uden at ville herske, har Sindelag til at være Formynder for mange, leder dem til at gøre til rette Tid, hvad de dog alle gerne vil gøre, og fører dem til deres Maal, som de fordetmeste ret godt har Øje for, selv om de tager Fejl af Vejen . . . . . Min Søster Nathalie er et levende Exempel derpaa. Uopnaaelig vil altid den Handlemaade forblive, som Naturen har foreskrevet denne skønne Sjæl. Ja hun fortjener dette Æresnavn forud for mange Andre, ja hvis jeg tør sige det, *endog mere end vor ædle Tante, der i sin Tid var den skønneste Natur, vi kendte i vor Kreds.*« Til denne Tante var Frøken von Klettenberg Modellen.

IX

Skønt Wilhelm udvikler sig indenfra, skorter det i hans Historie saa lidet paa Vejledning som paa Skæbnens Straf. Han kommer til at bøde for Alt, selv for det Ubetydelige, langt mere for Misforstaaelser og Fejlgreb.

Som der er Grusomhed i den Skæbne, der forfølger Faust, idet et Par Nætters Elskovsglæde medfører Drab af Gretchens Moder, hendes Broder, hendes spæde Barn og hende selv, saaledes er der Grusomhed i den Skæbne, der forfølger Wilhelm.

Han har som attenaarig Yngling staaet i Forbindelse med en ung Skuespillerinde Marianne. Han ser en Mand snige sig ud af hendes Hus. Han finder en anklagende Seddel i hendes Halstørklæde, som han har stukket til sig. Han forlader da hende, som er uskyldig, uden at spørge eller høre hende, uden at lade hende sit Opholdssted vide; han lader hende forsmægte og føde sit Barn i Ensomhed, i Forladthed, og erfarer først Sandheden, da hun er død og Intet kan oprettes.

Han kommer med Skuespillere til en Greves Slot. Der finder en blid Tiltrækning Sted imellem ham og Grevinden. En letfærdig Baronesse, der vil have Grevinden indviklet i en Intrigue, forklæder ham et Øjeblik, giver ham Grevens Husfrakke paa og anbringer ham i dennes Stol. Greven kommer saa ind i sin Stue, indbilder sig at se sig selv som Dobbeltgænger ved sit Skrivebord, taber alt forstandigt Herredømme over sig, bliver fromladen, Herrnhuter, blødhjernet. — En eneste Gang trykker den unge smukke Grevinde til Afsked Wilhelm til sit Bryst. Det varer et Minut, men hun angrer bittert denne Opblussen, og den vilde Idé opstaar da hos hende, at hun har trykket en Medaille, hun bar, saaledes ind imod Brystet, at en Kræftskade, der vil undergrave hendes Liv, har udviklet sig deraf. Det er en sygelig Indbildning, men den forvandler og nedbryder hende helt.

Goethe har her villet vise, hvor grumt selve Livet straffer og hævner, hvor overflødig altsaa Moralprædiken er.

Dette indskærper han især, hvor Wilhelm fatter den Beslutning at moralisere kraftigt for Lothario, hvem han ikke kender personligt, men hvis Adfærd overfor Skuespillerinden Aurelie synes ham i højeste Maade dadelværdig.

Aurelie har meddelt Wilhelm sin Historie. Hun havde i sin Tid indgaaet et Fornuftparti. Da hendes Mand var dødssyg, lærte hun den fornemme Lothario at kende. Han havde sammen med nogle Franskmænd kæmpet under Lafayette i de amerikanske Fristater med megen Udmærkelse. Han kom hende imøde med rolig Anstand, med aaben Godmodighed, talte med hende om hende selv saa deltagende, at hun for første Gang glædede sig ved at se sig

rigtig anerkendt. Om Lothario, til hvem Karl Augusts Broder Konstantin var Modellen, siger hun: »Han syntes vant til Kvindegunst; det gjorde mig opmærksom; han var paa ingen Maade indsmigrende eller paatrængende; det gjorde mig sorgløs.« Goethe forbereder herved Indtrykket af ham, som opspares: »Ved hver Rolle, jeg spilte, var jeg altid til Mode, som om jeg priste ham og talte til hans Ære; thi det var mit Hjertes Stemning, hvordan end Ordene lød.« Og naar de klappede i Hænderne af hendes Spil, raabte det i hende: »Det skylder I ham.« Da Lothario trækker sig tilbage fra hende, søger hun Døden. Hun spiller som Ofelia, som Emilie Galotti sin egen Kval og Forladthed; men hun føler det, som kunde hun lige saa gerne spille nøgen. Hun døer da i Fortvivlelse over at have mistet Lothario.

Den Døende har overdraget Wilhelm at bringe den Troløse hendes sidste Hilsen. Indigneret som han er, forbereder han ret farisæisk en kraftigt bebrejdende Tale. Han kommer til Lotharios Slot. Han træffer ham der, omgivet af et Par højtdannede Mænd, tilsyneladende verdenskloge og noget haardhjertede, den ene af dem, Jarno, saa fuld af Menneskeforagt, som Wilhelm af Ukyndighed om Menneskene. Desuden findes i Lothario's Nærhed en lille exalteret Elskerinde, Lydia.

Lothario indlader sig ikke med Wilhelm, opfyldt som han er af andre Anliggender (en Duel som en forladt Elskerinde har skaffet ham paa Halsen af Raseri over en tredie, han har foretrukket — Lotharios Elskerinder synes talløse). Desuden boer i hans Naboskab den Kvinde (Therese), der er hans hemmeligt udkaarne Brud, men fra hvem han paa Grund af en tragisk Misforstaaelse lever adskilt; han anser hende nemlig for Datter af en Kvinde, til hvem han paa en Rejse har staaet i Forhold. I sin Kærlighed til ham og Beundring for ham finder hun Alt godt, hvad han gør, og tilsteder ham Alt, endog enhver Tilbøjelighed til andre Kvinder.

Wilhelm kan ikke komme til at forebringe sin Tale, fordi han er slagen af Mandens Overlegenhed og Ligefremhed. Lothario er nemlig i Romanen den overlegne Personlighed i fuld Handlekraft. Alt hos ham er Overblik og Virken i Bredden, uafladelig Fremadskriden. Han river Enhver med sig. Han har, hvor han end er, en Verden under sig. Hans Nærhed besjæler og opildner. Han virker ikke blot i det Enkelte, men paa det Hele, ikke blot i det Nære, men i det Fjerne. Han er kort sagt Romanens Geni.

Som hans Modsætning fremføres en gammel Læge, der kun virker paa de nærmeste Forhold, kun forskaffer Midler til Virksomhed, ikke meddeler selve Virksomheden. Maaske river Lothario ned paa én Dag hvad Lægen har opbygget i Aaringer; men maaske meddeler Lothario paa én Dag Kraften til hundredfold at erstatte det Nedrevne.

Wilhelm kan dernæst ikke forebringe sin Anklage, fordi Grev-

inden er Søster til Lothario, og denne i sit Højmod ikke anklager ham. Wilhelm føler sig da ingenlunde ren nok til at kaste den første Sten. (Forbilleder til Greven og Grevinden var Grev og Grevinde Werthern, den sidste Karl Augusts nære Veninde, Søster til Prøjsens Genopretter, Friherre von Stein).

Wilhelm føler Begejstring for Lothario. Til Lydia udbryder han, da de er paa Vej til Therese: »O hvilken Mand, Frøken, er ikke han, og hvilke Mænd er ikke de, som omgiver ham!« Hans Beundring for Therese forøger Beundringen for Lothario: »Det er kun naturligt, at en saa fortræffelig Mand ogsaa drager udmærkede Kvindesjæle til sig. Hvor vidt breder ikke Virkningen sig af Manddom og værdigt Væsen!«

Endelig faar Wilhelm dog, om end i tillempet Form, begyndt sin Tale til Ære for Aurelie: »Jeg havde til Hensigt at dadle Dem bittert« osv.; men han staar uden Svar overfor disse simple Ord af Lothario: »Vist fortjener min Adfærd Dadel. Jeg skulde ikke have forvekslet mit Venskab for hende med Kærlighed. — *Ak! Hun var ikke elskværdig, naar hun elskede, og det er den største Ulykke, som kan times en Kvinde.*«

Wilhelm bemærker da blot, meget tolerant, at vi kan ikke altid undgaa det Dadelværdige, ikke undgaa, at vore Synsmaader og Handlinger paa en besynderlig Maade ledes bort fra deres naturlige og sunde Retning.

Meningen fra Goethes Side er atter her den, at Livet hævner og straffer tilstrækkeligt. Istedenfor at komponere Taler til Beskæmmelse for Andre, bør Prædikanten hellere holde sine Taler for sit Spejl. Prækeradset er overhovedet unødigt. Unødig er ogsaa Ruelsen og en Fordybelse i Opbyggelsesbøger, som Lydia's naar hun har Modgang. Therese, der udtrykker Goethes Tankegang, begriber ikke, at Nogen kan tro paa en Gud, der taler til os gennem Bøger og Historier; Hjertet siger En jo Alt. For hende er det Sædelige ikke en modbydelig Medicin, men en forstandig Diæt, og al anden Moraliseren end den, der opfordrer til Diæt, er Landsbyfrisørens Fremgangsmaade, der skærer alle Hoveders Haar over en og samme Kam.

Dumme Læsere, overfladiske og fordomsfulde, har af slige Udtalelser sluttet til en slap Moral i dette Værk, der (med større Ret end den Bogs der kaldes *Jesu Sirachs Visdom*), kunde hedde *Wolfgang Goethes Visdom* uden at Titelen sagde en Tøddel for meget. Man agte f. Eks. paa den ubønhørlige næsten grusomme Strenghed, der er lagt for Dagen i Fremstillingen af Wilhelms i og for sig skønne Forhold til Mignon. Barnet elsker ham, han Barnet, og han bliver ligefuldt dets Drabsmand.

Ved Philines og andre unge Pigers letsindige Tale er den Tanke blevet usigeligt tiltrækkende for Mignon at tilbringe en Nat sammen med den Tilbedte uden at hun derved tænker paa andet end en

lykkelig Hvile. Men da hun agter at snige sig ind i Wilhelms Værelse, ser hun til sin Fortvivlelse, at en Medbejlerinde kommer hende i Forkøbet. Philine skyder Slaaen for. Barnet føler en hidtil ukendt ja ikke anet Kval; hendes Hjerte, der slog af Længsel og Forventning, standser paa én Gang og føles trykkende som Bly i hendes Bryst. Og da længere Tid derefter Wilhelm har forlovet sig med Therese, og Mignon bliver Vidne til at denne iler ham i Møde og omfavner ham, griber hun sig til Hjertet, falder med et Skrig til Jorden, og er død.

Wilhelm bliver saaledes uden egen Skyld hendes Drabsmand.

Der findes i Bogen et Sted, som dybsindigt oplyser slige Skæbner. Wilhelm har i sin Tid lovet Skuespillerselskabet at ville staa Last og Brast med det. Da den Tid kommer, hvor han lige fuldt føler, at han maa forlade det, har han heftige Samvittighedsnag ved at bryde sit Løfte. Han forstaar ikke, at han er ganske overflødig ved Truppen, véd ikke af, at ingen af dens Medlemmer har taget hans Løfte højtideligt.

I den Anledning peger Fortælleren paa den almindelige Indbildning, at ved vor Bortgang vilde vor Kreds føle et umaadeligt Savn. Hullet stoppes med Lethed, og vi opdager, hvor undværlige og let erstattelige vi var.

»Man burde aldrig love«, siger Wilhelm.

Den forstandige Fru Melina svarer hertil: Vi regner os det til Last, ikke at holde et givet Løfte. Men ak! Mennesket lover ved sin blotte Eksistens, ved sin blotte Nærværelse, altfor meget. Den Tillid, han fremkalder, de Forhaabninger, han vækker, er uendelige. Han er og bliver Skyldner uden at vide det.

Saaledes ses det, at skønt Romanens Tyngdepunkt ligger i det Intellektuelle, ikke i det Sædelige, da den drejer sig om *Mesterskabets* Problem, er intet sædeligt Spørgsmaal oversprunget. Midtsamlet er Bogen alligevel om Dannelsen, som intellektuel, særligt som kunstnerisk. Og paa dette Omraade er det, at den rummer Resultaterne af en dybtgaaende Erfaring og et udtømmende Grubleri. Det er mere end gammeltestamentlig Visdom, naar det i *Lærebrevet* hedder (efter en Indledning med Hippokrates's Ord: Kunsten er lang, Livet kort, Dommen vanskelig, Lejligheden flygtig):

Efterligning er os medfødt; men det, vi bør efterligne, erkendes ikke let. Sjældent bliver det Udmærkede fundet, sjældnere skattet. Det Højtragende lokker os; ikke Trinene, der fører dertil; med Højdepunktet for Øje vanker vi gerne paa Sletten. Kun en Del af Kunsten kan læres; Kunstneren behøver den helt. Hvem der kender den halvt, tager bestandig fejl og snakker meget; hvem der besidder den helt, vil kun virke, og taler sjældent eller sent. De halve har ingen Hemmeligheder og ingen Kraft. *Deres Lære er som bagt Brød, velsmagende og mættende for én Dag; men Mel kan man ikke saa, og Sæd skal ikke males* . . . . . Aanden i hvilken vi handler, er det Højeste. Handling bliver kun begrebet og genfremstilt af Aand.

FRIEDRICH VON SCHILLER 1793.
Pastelmaleri af *Ludovica Simanowiz.*

J. C. LAVATER.
Efter Tegning af *J. H. Lips.*

LESSING.
Maleri af *Graff.*

CHARLOTTE V. SCHILLER,
f. Lengefeld. Maleri af *Ludovica Simanowiz.*

Det er for Tydelighedens Skyld, paa hvilken Schiller under Udarbejdelsen trængte, at denne udskelnede Levevisdom er bleven indført i Romanen. Thi Tydeligheden har utvivlsomt lidt ved at Bogen blev udført efter en helt anden Plan end den, efter hvilken den oprindelig blev anlagt. Der var god og simpel Mening i at Bogens Hovedpart sysselsatte sig med Skuespillere og Teatervæsen, naar Digtekunst og Skuespilkunst skulde være Wilhelms egentlige Kald. Det virker her forvirrende, at hans digteriske Forsøg skal være blot Dilettanteri, hans Begejstring for Skuespillerstanden kun en ungdommelig Grille, hans Optræden som Skuespiller blottet for alt Talent. Wilhelm synes derved temmelig ude af Stand til selv at tage sin Skæbne i Haand.

Stærkt fremhæves derfor ogsaa det Frugtesløse i at stræbe efter Egenraadighed: »Hvad vi gerne vilde fastholde, maa vi lade fare, og ufortjente Velgerninger paatrænger sig.« Følelsen af hvad man kunde kalde Livsstrømmens Styrke i Sammenligning med det vordende Menneskes Svømmekraft avler en vemodig Skæbnetro.

Som Wilhelm oprindeligt vakler mellem Handelsstanden og Kunstnerstanden, saaledes vakler han ogsaa sidenhen. Han er hjælpsom, god, fordomsfri, men karaktersvag; bestemmelig og ubestemt. Wilhelm har etsteds overfor Jarno udtalt sig med Bitterhed og Mismod. Jarno svarer uforglemmeligt: »De er fortrædelig og bitter, det er ret smukt og godt. Naar De nu blot kunde blive rigtigt vred, saa var det endnu bedre.«

Med dette *rigtigt vred* vilde Mandskarakteren være givet. Men Idealet, der foresvæver, er Livsvirtuositet, adlet ved harmonisk Dannelse. Der findes ikke et Glimt af politisk Drift, endsige af politisk Ærgerrighed eller Statsfølelse. Sindet alene skal befries. Om anden Frihed er der ikke Tale. *Vilje* er i denne vidtomgribende Dannelsesroman en ukendt og unævnt Magt.

X

Romanens Baggrund er det 18. Aarhundredes Samfundsforhold og Grundfarve, som Aarhundredet var, ikke blot før Revolutionen, men før Rousseau.

Standsforskellene gaar dybt, de ægteskabelige Forpligtelser tages let. Saaledes bemærkes det, da Wilhelm føler sig draget til Grevinden, at han glemte, hvor meget hun ved Fødsel og Stand stod over ham; derimod skænkes der ikke den Omstændighed, at hun er gift, en Tanke. Saa dyb er Standsforskellen, at de Fornemme ved Desserten ser paa »Hunde, Heste og Skuespillere«. Betegnende for

Tidsalderen er det, at Abbederne fører mere frivol Tale end Skuespillerne. Saaledes siger Abbeden uden at blinke: »Baronen havde et lille Eventyr med en Dame; det gjorde mere Opsigt end billigt var, fordi hun altfor levende vilde vise sin Triumf over en Medbejlerinde.«

I Tyskland kan, som Romanen vil vise, paa dette Tidspunkt Adelsmanden alene udvikle sig harmonisk, personligt. Borgeren er altfor afhængig; hans Personlighed gaar tabt. Adelsmanden kan virke; Borgeren kun yde. Blot Adelsmanden oplever noget Interessant. Udenfor det højere Selskab lader det Interessante sig kun opleve paa Scenen. Idealet af borgerlig Lykke, som det fremstilles af Wilhelms Svoger, lokker derfor ikke ham. Werner attraar ikke Luksus, men forstandig Livsnydelse, ingen Ædelstene, men indbringende Kapital; han vil fortjene Penge, leve sparsomt og godt, ikke have nogen overflødig Garderobe, men det nyeste og bedste paa sin Krop. Wilhelm, der kun attraar at uddanne sig selv, som de bedste Adelsmænd dengang gjorde, svarer: Hvad nytter det mig at fabrikere godt Jern, naar mit Indre er fuldt af Slakker, eller at bringe mit Gods i god Orden, naar jeg er uens med mig selv!

Da han ikke er i Besiddelse af det højere Selskabs Frihed, saa attraar han som Surrogat Skuespillerstandens Frihed. Som Skuespiller kan han, om end kun paa Scenen, gennemleve Alt, alle Stemninger og Følelser. Dog det er ikke blot Scenens Liv, det er Standens zigøjneragtige Frihed, som lokker ham.

Med Forkærlighed har Goethe givet de Friluftsbilleder, som Æmnet frembød: Skuespillerne ankommer til det grevelige Slot. Vinden blæser gennem den høje Port. I Mulm og Mørke, Regn og Kulde fryser og gyser de, Kvinderne er bange, Børnene græder. Endelig lægges der nogle Knipper Ris i en uhyre Kamin; den er blot til Stads. Røgen slaar ud og fylder Rummet; Brændet gaar knitrende op i Luer, saa man frygter for at antænde Slottet. Det er en Scene, som den kunde indføres i Théophile Gautiers længe derefter mesterlig skrevne *Capitaine Fracasse*, der aabnes med en Skildring af *Elendighedens Slot*, hvortil en omrejsende Skuespillerbande kommer.

Eller følg hos Goethe den omvankende Trup vandrende igennem Skoven i Krigstid, med lange Jagtknive i broderede Remme og Terzeroler i Beltet! Kvinderne slæbes langsomt afsted i Køretøjet; en Skuespiller gaar fløjtende ved Siden af. Wilhelm selv vandrer, stadigt ledsaget af Linedanserbarnet Mignon og af den omflakkende gamle Harpespiller i hans lange Kappe, der er stukket op i hans Belte, mens Harpen køres. De bivuakerer, som Jægere og Kulsviere gør. Med deres selsomme Dragter og Vaaben har de et fremmed Udseende.

Hvad andet stikker bagved end Ynglingens Længsel efter Frihed fra alle snærende Baand, hvad andet end Kærligheden til alle

Kunstneres virkelige Fædreland og Hjemland, det gamle, ingensteds og overalt beliggende Zigøjnerland! Hvad andet end Kærlighed til det slentrende Liv, modsat det planlagte, det med Forsætter og Hensigter brolagte Liv!

Wilhelm løser sig ud af Forbindelsen med Skuespillertruppen og køber sig et Gods i Lotharios Nærhed. Hans Svoger Werner meddeler ham, at mer end En har fortalt, hvorledes Wilhelm har levet sammen med en ung udsvævende Adelsmand og ført Skuespillerinder til ham — en utvivlsom Hentydning til de Rygter, som Klopstock troede paa og bragte videre om Goethes oprindelige Forhold til Karl August. Wilhelm svarer med at udtrykke sin Ligegyldighed for Fremmedes Omdømme.

Ifald man imidlertid sammenstiller Hovedpersonen som han optræder i Romanen, med den Wilhelm, der optraadte i det oprindelige Udkast, ser man, at Goethe har tvunget ham tilbage indenfor snevrere Grænser, ganske som han gjorde med Torquato Tasso i Skuespillets sidste Form. Oprindeligt vilde Wilhelm grundlægge et tysk Nationalteater, og der var i ham Evner til at grundlægge det; sidenhen fjerner Goethe ham af al Magt fra sig selv, og lader derved Planen aldeles strande. Saaledes skulde Tasso fra først af staa som sin Fyrstes Ven og Ligemand, men faldt i det færdige Værk fra denne Højde, blev gjort sin Digter saa ulig som muligt.

XI

Goethes skikkelsedannende Evne var overordentlig. Han har frembragt et Galleri af Personer med saa dybt et Præg, at ingen har præget dybere. Da imidlertid i hans Grundvæsen det Naturgroede og Naturbundne er mere fremtrædende end Viljeslivet og den praktiske Energi, saa staar hans Kvinder i Anskuelighed og typisk Værd langt over hans Mænd. Selv hans Faust har i sit lange Liv ikke én mandig Handling at se tilbage paa.

Derimod staar hans Kvinder os uforglemmeligt for Øje, i *Wilhelm Meisters Læreaar* som i de tidligere Værker. Dog maa det bemærkes, at i selve det Tidsrum, da *Læreaarene* bliver til, spores en Tilbagegang i den skikkelsedannende Evne ogsaa i Forhold til Kvinderne. Mignon og Philine, der stammer fra det tidligere Udkast, vises os i *Situationer* og virker mere levende end noget levende Menneske, vi kender, Therese og Natalie derimod *beskrives* kun, beskrives med overordentlig sjælekyndig Finsans, men vi ser dem ikke for os.

Som Gretchens Væsen var givet i fem Monologer, Clärchens i to korte Viser, er ogsaa Mignon inderst inde lyrisk særtegnet ved nogle Sange, ved *Heiss mich nicht reden*, der udtrykker det Hemmelighedsfulde i hendes Natur, ved *So lass mich scheinen bis ich werde*, der udtaler hendes Anelse om en tidlig Død, endelig ved de to Længselssange, den første *Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide*, den anden berømtere, der udtaler heftig Attraa efter Samliv med den Elskede paa Italiens Grund: *Kennst Du das Land?*

Faa af Goethes Skikkelser har indprentet sig skarpere, tegnet, som den er, med simple, faste Streger. Mignon er fra først af lagt an paa det blandede Indtryk af Dreng og Pige, som hun gør, da hun viser sig i Silketrøjen med opslidsede Ærmer og med det lange sorte, lokkede Haar. Hun beskrives ikke, hun aabenbarer sig. Synes kun tolv, tretten Aar gammel. Hendes Pande er hemmelighedsfuld, hendes Mund trohjertet, skønt den for hendes Alder er altfor lukket og ofte har en Trækning med Læberne til den ene Side.

Senere lærer vi hendes ejendommelige Bevægelser at kende. Hun springer op og ned ad Trapperne, glider ad Rækværket, sidder ovenpaa et Skab, har en særegen Maade at hilse Enhver paa; Wilhelm hilser hun med korslagte Arme. Derefter bliver hendes Sprog særmærket med dets Blanding af Italiensk, Fransk og Tysk, uden at dog et eneste Exempel anføres. Om hendes flikkede men renlige Klæder bliver der talt. Men aldrig, som naar Therese eller Natalie beskrives, med en vis Bredde. Det monumentale Udtryk er fundet.

En kunstnerisk endnu underfuldere Skikkelse er Philine. Hun lever fra Issen til Fodspidsen, hvorpaa de let klaprende, højhælede Tøfler hænger. Atter uden Beskrivelse er hun malt gennem alt, hvad hun gør og siger, og hun skildrer sig, ogsaa hun, i en uforlignelig Sang:

> Singet nicht in Trauertönen
> von der Einsamkeit der Nacht,
> Nein, sie ist, o holde Schönen,
> Zur Geselligkeit gemacht.

I Modsætning til den skarptskaarne, glødende Mignon er Philine Indbegrebet af yndefuld Yppighed og lad, elskværdig Letfærdighed. Opgaven at levendegøre og elskeliggøre en saadan Kvinde er lykkedes for Goethe alene blandt tyske Digtere. Naar Heine forsøger at tegne en Skikkelse af denne Art, bliver han altid fræk og Skikkelsen kun en Dukke. Han har ikke Goethes Promethæus-Evne, heller ikke hans uskyldige Hedenskab.

Philine fremtræder først efterhaanden. Wilhelm faar Øje paa en velskabt Kvinde. Det blonde Haar falder opløst ned ad hendes Nakke. Hun viser sig i et Vindue og lader ham anmode om nogle Blomster. Træk føjes til Træk — med lange Mellemrum — indtil den gratiøse Skikkelse bevæger sig for vore Øjne. Klogt er hun teg-

net ved den Kunst, hvormed det fremstilles, hvor mange der afskyer hende og hvor mange hun narrer. Hun er skelmsk og skalkagtig, men nedlader sig sjældent til at være koket.

Goethe har gjort sin Wilhelm lidt latterlig ved det Overmaal af Dyd, han udfolder, da han finder hendes Tøfler paa sit Værelse. Men Mignon er alt andet end latterlig, naar hun efter at have danset som en Mænade til Lyden af sin Tamburin, for Philines Skyld i rasende Jalousi bider Wilhelm i Armen, og Aurelie maler ved selve sin Afsky Philine med de sikreste Penselstrøg, saa hun synes dobbelt indtagende: »Hvor er hun mig imod, i mit inderste Væsen imod! indtil de mindste Tilfældigheder. De brune Øjenbryn til det blonde Haar, som min Broder finder saa henrivende, kan jeg slet ikke se paa, og Skrammen paa hendes Pande har for mig noget saa Modbydeligt, noget saa Lavt, at jeg altid helst vilde træde ti Skridt tilbage fra hende«. »Hendes Opførsel er dadelværdig, svarer Wilhelm, men hendes Karakter maa jeg lade vederfares Retfærdighed.« — »Karakter!« raaber Aurelie, »tror De, at saadant et Kreatur har Karakter, aa I Mænd, derpaa kender jeg Jer! Saadanne Kvinder er I værd.«

Dette flammende Had og denne naive Skinsyge maler Philine endnu kraftigere end den Attraa, hun vækker.

Philine er den søde Frivolitet i Kvindeskikkelse, den sande Eva. En henrivende Skabning er hun, hyllet i sit prægtige blonde Haar om det lysende Ansigt med den kystørstige Mund, uforglemmelig ved sit straalende Humør og sit Væsens Frejdighed, Letsindighed, Omskiftelighed. Der udgaar fra hende en Atmosfære af hjertebetvingende Vellyst.

Hun og Mignon fremhæver hinanden som Kontraster. Mignon, det sydlandske Barn med de mørke Øjne er Modstykket til Philine. Hendes Skønhed er streng og tør, hendes Væsen drømmende Lidenskabelighed, hendes Lod i Livet Mishandling af Skæbnen. Hun er fængslet til sin Beskytter ved Taknemmelighedens og en barnlig Forelskelses Trolddom, hun Barnet, der pludselig føler, at hun ikke mere er noget Barn. Medens Philine søger Wilhelm ved Nattetid for at skænke ham sit rige Favntag, sniger Mignon sig til ham om Natten for at hvile som en Hund ved hans Fødder. Saa gribes hun af den med ét Slag vaagnende Lidenskab og fortæres hurtigt af den.

Philine synes sprunget ud af Goethes Hjerne. Men Indtryk fra alle de sytten Aar, i hvilke han tumlede med Romanen, synes samlede i Mignons Figur. Ideen til den er vel opstaaet, da i 1777 et Linedanserselskab besøgte Weimar. Sangen *Kennst Du das Land* er fra 1782. Digtet *An Mignon* er som rettet til Maddalena Ricci, den skønne Milaneserinde, af betydeligt senere Dato. Og endelig er Digtet *Euphrosyne* over Skuespillerinden Christiane Neumann, gift Becker, der stod Goethes Hjerte saa nær, Digtet, der skildrer hende som Barn i Forhold til Goethe, først skrevet i Aaret 1798. Det fremstiller

Christel Becker i en om Mignon erindrende Situation og med Benyttelse af den Mignon'ske Vending »søger sin Lærer, sin Ven, sin Fader«.

Goethe bebrejder etsteds Fru de Stael, at hun har betragtet Mignon som en episodisk Figur; han bruger det stærke Udtryk, at hun tvertimod er den, om hvem Alting drejer sig. Hun er den brændende Længsel efter et Liv i fuld Hengivenhed og i et med Kærlighed gengældt Sværmeri, Haabet om dyb Elskov i dyb Lykke, en Skikkelse fra en højere Verden, Alf og Sydlænderinde paa én Gang — et Kraterbarn med Abrobat-Yndé og englelig Godhed. Dog ligesom Shakespeares Othello, Beaumarchais' Figaro, Hugo's Hernani væsentlig er kendte af det store Publikum som Verdi'ske, Mozart'ske og Rossini'ske Operafigurer, saaledes kender det europæiske og amerikanske Publikum i Reglen kun Mignon og Philine fra Operascenen som Frembringelser af Ambroise Thomas.

XII

Et Midtpunkt i Bogens store Kreds af Kvinder indtager en Art protestantisk Nonneskikkelse, den fine Stiftsdame, der skildrer sig selv i den som Episode i Romanen indlagte sjette Bog.

Bekenntnisse einer schönen Seele er Goethe's eneste Forsøg paa at fremstille en religiøs Eksistens. Ellers gaar han, ogsaa her i Romanen, udenom det Religiøse; han lader det ligge. Han erstatter det, hvor han kan. Selskabet i Taarnet er ment som en Art Erstatning for hvad Kirken i tidligere Dage var; det er med andre Ord ment symbolsk: et højere Samfund uden Traditioner og uden Dogma, men som gør Fyldest for Forsyn og Gejstlighed.

Derfor ogsaa i *Wilhelm Meister's Lehrjahre* ved Mignons Død, som i *Wahlverwandschaften* ved Ottilies Bisættelse, Indførelsen af en helt ny, poetisk Cultus, et nyt Ritual med Kor og Modkor og Ceremonier uden Ceremoniel.

I den skønne Sjæls Bekendelser vilde Goethe naa ogsaa til denne Pol: det fromme Sindelags Skønhed og Poesi. Han tog med dette Formaal for Øje Frøken von Klettenbergs Livsbegivenheder og Optegnelser for sig, behandlede og omarbejdede dem til sit Brug, men holdt sig saa nøje til sit Stof, at alle de af ham fortalte Begivenheder og alle de skildrede Personligheder er gengivne virkelighedstro.

Titlen »En skøn Sjæls Bekendelser« lyder i vore Øren let følsom og fromladen. Men disse Optegnelser har intet med det Fromladne eller Følsomme at gøre.

Den unge Kvinde, hvis Udvikling til Herrnhuterreligiøsitet og

begejstret Pietisme vi her følger, har oprindeligt en relativt sund Natur, klar forstandig og fin som hun er. Hendes Stil er snarere djærv end frygtsom. Hun er fra først af verdsligt, om end næsten usanseligt anlagt — et virkelighedskært Naturel, i hvilket dog den faste Forestilling kan udvikle sig om at leve i indre Samkvem med sin Gud. Men dette religiøse Hang hos hende forberedes ved flere Blodstyrtninger, af hvilke den første finder Sted allerede i hendes ottende Aar.

Hendes Videbegærlighed og Gætningsevne er fra Forstandens første Opvaagnen ualmindelige. Faar hun en Medicin, vil hun vide, hvor den Urt vokser, af hvilken den er lavet; da hun lærer at koge, er det, at skære en Høne eller Gris op, for hende en Fest. Faderen forklarer hende Indvoldenes Virksomhed som talte han med en Student. Hendes barnlige Ønske er imidlertid at faa et lille Faar, hvori der skjuler sig en fortryllet Prins. Under Dansen lærer hun en Dreng at kende, som hun begynder at forelske sig i: »Nu havde jeg da virkelig det forønskede lille Faar«. De skriver til hinanden, sværmer for hinanden, til de bliver adskilte.

Den gamle franske Sproglærer advarer hende. Hun har i Stile med opdigtede Navne fortalt sin Historie med den unge Fyr. Læreren siger: Den gode Fyllis skal tage sig i Agt, det kan snart blive alvorligt. — Da hun krænket spørger, hvad han mener med *alvorligt*, giver han den halvvoksne Pige altfor ligefrem og tydelig Besked. Højt rødmende svarer hun, at Fyllis er en ærbar Pige.

Nu lærer hun en Sværm af unge Mennesker at kende, livslystne unge Herrer uden virkelig Dannelse. Det var tyske Hoffolk »og denne Klasse havde den Gang ikke den mindste Kultur«. De fleste af dem førte et uanstændigt Liv, og deres Samtale med hende bevægede sig i Tvetydigheder. Det fornærmede hende og gjorde hende kold overfor dem; undertiden blev deres Uartighed uforskammet, og hun svarte dem da grovt.

Den gamle Sproglærer havde desuden omhyggeligt forklaret hende, at ikke blot en ung Piges Dyd, men hendes Helbred var i Fare i Samkvem med saadanne Mænd. Hun skildrer sin Gru for dem, sin Angst, naar en af dem kom hende nær: »Jeg vogtede mig for Glas og Kopper [hvoraf de havde drukket], ja for den Stol, fra hvilken en af dem var staaet op«. Saaledes føler hun sig snart aandeligt og legemligt lige ensom. For Sjæleforstaaelsen er dette af Vægt, fordi det viser os, hvorledes ved denne i en fin Kvindenatur saaledes indpodede Angest for Smitte al Glæde ved Sanselivet er bleven plumret i sin Kilde.

Nu følger Bekendtskab og Venskab med en ung vakker Mand Narciss. Da han ganske uskyldig paa Grund af en Skinsygs Raseri i et Selskab overfaldes med Slag og et Kaardestød og hun forbinder hans Saar, bryder den Følelse, hun i sit stille Sind har næret for ham, ud som en Flamme, der faar Luft.

Hun tænker nu og da paa Gud, men aflægger ham kun højtidelige Besøg og tager da altid en smuk Dragt paa: sin Dyd, sin Ærbarhed, sine Fortrin; dog han synes slet ikke at bemærke hende i denne Pynt. Hun tager sig det ikke synderligt nær; hun har, hvad hun behøver, Sundhed og Velvære; hun mener, Gud lægger ikke videre Mærke til hende, fordi hun ikke selv sysler meget med ham. Her begynder denne »sarteste Forveksling af det Subjektive og det Objektive« som for Goethe er Religiøsitetens Kendetegn.

Hun henviser Narciss til sin Fader, og de forloves. Hun optager al Dannelse fra ham. Det gode ved Forbindelsen var efter hendes Opfattelse at »den for det kvindelige Køn saa nødvendige og passende Underkastelse begyndte«, idet hun som forlovet stræbte at imødekomme den Elskedes Ønsker. Imidlertid bliver de straks i høj Grad uens om det Passendes Grænser. Hun vil være sikker og tilsteder ingen Friheder; han finder denne »Diæt« meget streng, roser hendes Principer og søger samtidigt at undergrave dem. Men hun har stadigt Sproglærerens Advarsel for Øje.

Med Gud var hun imidlertid bleven en Smule mere kendt igen; hun var ham taknemmelig, fordi han havde skænket hende den Mand, der var hende saa kær. Hun klagede for ham over det, som gjorde hende bange, og bemærkede ikke selv, at hun tillige attraaede og ønskede netop det. Men da den hele Verden nu var som død for hende med Undtagelse af Narciss, var hun i Selskab ofte ensom, og den fuldkomne Ensomhed blev hende kærest, fordi hun i den udviklede sin Evne til at tale med Gud om sine Følelser og Tanker. Gud og Kærligheden stred ikke imod hinanden. Hendes Kærlighed passede ind i den hele Skabelsesplan. Forgæves gav Narciss hende Bøger, der spottede over alt Usynligt og Overnaturligt, ja endog over Kundskabstrangen hos Kvinder. Hun følte Selvmodsigelsen i det sidste Træk: »Som alle Mænd spottede han over lærde Fruentimmer og dannede dog uophørligt paa mig«.

Det gælder for ham om at opnaa Forfremmelse til et Embed. Hun beder til Gud derom for ham. Han bliver imidlertid ikke udnævnt, og hun opfatter det som sin religiøse Pligt at være tilfreds dermed, da ogsaa dette Uheld maa være bestemt til hendes sande Bedste. Og nu trænger den blideste Stemning sig ind i hendes Sjæl; hun føler, at med den himmelske Hjælp lader Alt sig overvinde. Han har mindre Modstandskraft overfor denne Genvordighed end hun, saa hun maa trøste ham. Og jo blidere, sødere de indre Erfaringer nu har været, des oftere søger hun at forny dem og finde Trøsten der, hvor hun saa ofte har fundet den.

De Fleste kender, især fra de unge Dage, Erfaringer af denne Art. Trangen til Bøn er naturlig og vækkes desuden tidligt af Omgivelserne. Fra først af finder ingen Tvivl Sted om at Bønnen henvender sig til et Væsen, der er lutter Øre for den. Efterhaanden falder hos ikke Faa Hensynet til Genstanden bort. I Stedet for den

egentlige Beden træder en Tilstand af Samling, indre Fred. Sjælen drager sig ud af pinende Bekymringer og Sorger, søger et indre Midtpunkt, finder lidt efter lidt Ligevægt og har en Fornemmelse af at den bæres. Dens Ligevægt er des sikrere, fordi den troer sig baaren. Den fatter ikke Ligevægten anderledes; den er som hine Folkeslag der troer, at Jorden hviler paa en Elefant eller Skildpadde.

Idet Sjælen nu saaledes samler sig i Andagt, i Bøn, i Forsæt, i Vilje til ikke at lade sig forstyrre af Fristelser eller kue af Skuffelser og Sorger, føler den sig ren, fri, lykkelig, langt renere og stærkere end da den forknyttedes, gik op i Alt, hvad der hændte den, laa fortvivlende og modløs. Og den glæder sig ved sin Renhed og Uafhængighed; den glæder sig ved sin Kraft; thi den har Øjeblikke og Tider, hvor den svulmer af Styrke.

Alt dette er endnu rent humant næsten.

Men hos Mange, især hos Kvinder, føler Personligheden sig ikke blot baaren, men omfattet, og set, betragtet; den befinder sig Ansigt til Ansigt med den Usynlige, Almægtige, Algode, som kun vil dens Vel, dens højeste Vel. Og da føler den sig uimodstaaelig stærk, thi den har Gud med sig og bag sig i sin Kamp, og samtidigt uendelig ydmyg, thi den har ikke det ringeste af sin Styrke fra sig selv.

Men den kan flytte Bjerge.

Den blotte Retning imod Gud gør Sjælen lykkelig. Den søger til dette indre Liv som en Kuldskær, der vil varme sig, søger hen til Ilden. Dog undertiden kan en Skygge komme imellem, en Hindring.

Saaledes gaar det her Fortællerinden. Hun stiller sig det Spørgsmaal, hvorpaa det beroer, at hendes Sjæl undertiden føler sig hæmmet og hindret i at rettes mod det Højeste, og hun udfinder, at det Hindrende er adspredende Sysselsættelse med uværdige Ting. Hun vilde helst helt unddrage sig Selskabslivet, Dans, Spil og hvad andet der hørte til Datidens selskabelige Forlystelser. Men ved at trække sig tilbage derfra krænker hun Narciss, som frygter Latteren, og hun gør da for hans Skyld alt det med, som hun i Grunden holder for Daarskab, ja skadelig Daarskab. Men det bliver hende stadigt mere besværligt.

Hun gaar i sit 22. Aar. De uskyldige Fornøjelser forekommer hende ikke mere uskyldige; hun kender desuden højere Glæder, der tilmed styrker i Modgang og Ulykker, og snart er Striden i hendes Indre afgjort. Selv naar der er noget i hende, som længes mod sanselige Glæder, kan hun dog ikke mere nyde dem. Endog Den, der holder af Vin, siger hun, mister al Lyst til at drikke den, naar han staar ved de fulde Fade i en Kælder, hvor fordærvet Luft er nær ved at kvæle ham. — Narciss har øjensynligt ikke formaaet at erobre hendes Sanser. Der er i hende ikke blot Angest, men en Rest af Modbydelighed overfor hans erotiske Attraa.

Hun er fordomsfri nok til paa ingen Maade at fordømme et verdsligt Liv hos Andre. Hun véd, at en Føde i og for sig kan være

sund, om den end er skadelig for hende. Men omvendt nytter det heller ikke at ville faa hende til at begaa en Handling, fordi den for Andre ikke er umoralsk.

Saaledes fjernes de to Forlovede fra hinanden og skilles efterhaanden ad. Hun holder af ham endnu, men hun savner ham ikke mere, og hun bryder.

Og nu da hun er fri og ikke mere lægger Skjul paa sin fromme Sky for Adspredelser, behøver hun end mindre at skjule sin Kærlighed til Kunst og Videnskab. Hun maler, læser og finder Mennesker nok, der stemmer overens med hende.

En ny Blodstyrtning og fornyet legemlig Svaghed medfører en ny Potensation, et nyt Højtryk af Religiøsiteten.

Hun føler sig lykkelig ved at vide, saa vist som at Aandedrættet er Livstegn, at hun ikke er uden Gud i Verden. Det *er* hende, som var hun ham nær, som stod hun for ham. Men hun misbilliger levende Lavaters Opfordringer til de Troende om offentlig at meddele Eksempler paa virkelig Bønhørelse. Hun føler, at saa vigtig enhver indre Erfaring har været i det kritiske Øjeblik, saa mat og ubetydelig eller usandsynlig vilde Fortællingen klinge, hvis hun anførte enkelte Tilfælde. Hvad hun tør sige er, at hun aldrig kom tomhændet tilbage, naar hun søgte Gud i Sorg og Nød.

Intet Sekund har hun kendt Frygt for Helvede; Ideen om en ond Aand og et Martersted efter Døden kunde ingensteds finde Plads i hendes Forestillingskreds. Hun kender slet ikke heller den Ting, man kalder Synd. Men i Omgangen med den usynlige Ven fornemmer hun den sødeste Nydelse af al sin Livskraft, og Trangen til at nyde denne Lykke bliver saa stor, at hun gerne giver Afkald paa alt, hvad der kunde forstyrre den.

Paa dette Tidspunkt gør hun et nyt, i hendes Udviklingshistorie betydningsfuldt Bekendtskab. Hun lærer Philo (den senere Minister og Kansler K. v. Moser) at kende, en Mand med Hjerte, aandrig og talentfuld, men en Mand, der vader i Kvindegunst og stadig søger nye Forhold til Kvinder, i hendes Øjne en Wielandsk »Agathon«, der lever et Nydelsesliv. De slutter sig til hinanden, det lokker ham at skænke dette nonneagtige Væsen sin fulde Fortrolighed. Hun forudaner ængstelig »frygtelige ydre og indre Forviklinger« for ham, fortaber sig i Vemod over ham.

Saa hører hun pludselig en indre Stemme: »Du er ikke bedre end han« og skræmmes op. Et helt Aar igennem føler hun alle slette Muligheder i sig, Muligheder til Mord, Tyveri og Vellyst. Det er den menneskelige, svagt erotiske Sympati hos den modne Kvinde. Hun *vil* i Grunden ikke føle sig bedre end han; hun forstaar hans Fristelser og Fejl. Hin Stemme er Blodets, Kærlighedsdriftens Stemme, der vaagner for sidste Gang og driver hende over i Tro, en Tro, der i sit Væsen er Kærlighed. Thi siger hun selv, »Sligt helbredes ikke ved Dydsøvelser, men ved Tro«.

Hvad er da Tro? Hvad kan det hjælpe hende at antage Fortællingen om en forbigangen Begivenhed for sand? Troen maa være en Tilstand i Menneskets eget Sind, og hun bønfalder derfor den Almægtige: Skænk mig Troen!

En Dag lænede hun sig frem over Bordet, ved hvilket hun sad og skjulte sit taarevædede Ansigt i sine Hænder. Hvad følte hun da? Det var som om en Trækvind, et Pust, bragte hende hen til det Kors, paa hvilket Jesus en Gang blegnede. »Det var et Lufttræk«, siger hun, jeg kan ikke kalde det anderledes, *ganske lig det, hvorved vore Sjæle føres til en fraværende Elsker*, en Tilnærmelse, der formodentlig er langt væsentligere og sandere end vi mener«. Fra det Øjeblik vidste hun, hvad Tro er.

Til den indre Klarhed, Fred og Fylde i hendes Sjæl er nu kommet Sværmeriet. Til Sjælens Ligevægt, Frihed og Renhed paa det moralske Omraade, til denne hellige Naivetet, har nu slaaet sig Ekstasen, som i sit Væsen ikke er andet end Overflytningen af den kvalte erotiske Længsel til det religiøse Omraade. Hun føler i sit Sind en Evne til at svinge sig i Vejret, der er hende ganske ny: »Ved slige Fornemmelser svigter Ordene os«. — Netop saaledes taler ogsaa en af sin Kærlighed opfyldt Kvinde. Hendes Udsagn passer Bogstav for Bogstav i en dybt forelsket og genelsket Piges Mund. »Jeg kunde svinge mig op over, hvad der forhen truede mig, som en Fugl syngende og uden Møje flyver hen over den hurtigste Strøm, foran hvilken en Hund bliver staaende med ængstelig Bjæffen.«

Nu er i Stedet for Fredens Ligevægt Ekstasens Søvngængersikkerhed indtraadt i hendes Sind. Naar hun til Slutning skal sammenfatte sin Tilstand, skriver hun: »Jeg husker neppe mere et Bud. Intet viser sig for mig i Skikkelse af en Lov. Det er en Drift, der leder mig og som fører mig rigtigt. Jeg følger med Frihed min Overbevisning og kender saa lidet til indskrænkende Bestemmelser som til Anger«. Det er, som man ser, et frit Menneskes stille og ydmyge Ord. Det er hvad den russiske fremskredne *Intelligentia* kalder den umiddelbare Tilstand.

Hvad der har tiltrukket og i saa høj Grad fængslet Goethe, det er øjensynligt, at den moralske Stræben her er overvunden i en Væremaade, der ikke har Etiken behov. Men interessantest er det dog at iagttage den stadige Forveksling, som her finder Sted, af det som foregaar i Sjælen, med det Spejlbillede af Sjælens Bevægelser, som frembringer den fantastiske Forestilling om en Sværen ind i det Oversanseliges Verden.

Det gaar til som ved et bekendt, ofte forevist, fysisk Forsøg. Et Væsen, der lyder alle Jordelivets Love, Tyngdens indbefattet (et Menneske, der f. Eks. ligger udstrakt paa et Bord) viser sig ved et lovbetinget Fejlsyn svævende i Luften som et overnaturligt, himmelsk Fantasma. Men er denne Skikkelse skøn, saa er den lige skøn, selv om den i Virkeligheden er jordbunden og dens Sværen Illusion.

Goethe har da her uden at sige et Ord til Fortolkning, overhovedet uden at skrive en Sætning i eget Navn eller anderledes end at den kunde være skreven af en troende Herrnhuterinde, vist os en adelig Kvindesjæl, paa én Gang som den virkelig er, underkastet alle Jordelivets Betingelser, og som den spejler sig i den troende Kvindes eget Sind, frit svævende i Himmelrummet nær sin himmelske Frelser.

Moralisterne har endnu den Dag i Dag ikke raset ud over *Wilhelm Meister*. Vischer, Tysklands største Æstetiker, skrev faa Aar før sin Død om Romanen: »Man behøver ikke at være nogen Ølfilister for at spørge, om det da er saa selvfølgeligt, at en attenaarig Kræmmerdreng bliver lykkelig Fader. Ikke at en Poet jo tør forebringe Sligt, men dertil hører da endnu, at hans Gamle, der erfarer det, i det mindste indespærrer ham otte Dage paa Vand og Brød . . . . . Og ved Philine dvæler Digteren sandelig med mere Behag end Sammenhængen forlanger«.

Vischers Opfattelse glimrer ikke ved Aand og hans Udtryksmaade ikke ved Finhed; men han skulde i ethvert Tilfælde ikke helt have glemt den udførlige Dvælen ved Herrnhuterindens Bekendelser, der giver Værket saa kraftig en Modvægt mod Philines Skalkagtigheder.

Blandt de Samtidige var Schiller den, der bedst forstod at vurdere disse Bekendelser, som han roser for deres Undgaaen af »Andagtens trivielle Terminologi.« Dette Afsnit, der saa stærkt betoner Ophævelsen af Loven, stemmer harmonisk sammen med Aanden i det hele Værk, af hvilket det udgør et Led. Aanden i *Wilhelm Meister* gaar jo netop ud paa Opløsning af Pligtens haarde Krav i en skøn Naturligheds-Frihed: Aanden deri er den, at Vejen til Frihed gaar gennem Skønhed.

Deraf de Frommes, de Sædeliges, de Helliges, de tidligere Venners og Veninders Forbitrelse over Værket. Deraf Klopstocks, Stolbergs, Claudius's, Jacobi's, Schlossers Forargelse. Deraf Fru von Steins Udtryk, at der vel undertiden er »kønne Tanker« deri, men at »hvor Goethe forøvrigt har erfaret noget om ædle Følelser i Menneskenaturen, der har han klæbet dem til med lidt Skarn«. Deraf Herders Udbrud om »en vis uren Aand i Bogen«, hans Rensen sig for Medskyld, hans Paastand, at Goethe nu ikke mere bryder sig om »det Gode, det Ædle, den moralske Gratie«, indtil han naaer til at stille sin moralske Humanitet op mod Goethe's skønne. Denne skriver herom i et af Brevene til Schiller: »Og saa snurrer da igennem det Hele den gamle, halvsande Filister-Lirekassemelodi, at Kunsten skal anerkende Moralloven og underordne sig den. Det første har den altid gjort og maa den gøre — gjorde den det andet, var den fortabt og det var bedre, man hængte den en Møllesten om Halsen og druknede den, end langsomt at lade den krepere af det nyttigt Platte«.

Ikke tilfældigt har da Goethe kaldt hint Indskud »En *skøn* Sjæls Bekendelser«. Thi Sjælelivets Skønhed er den hele Digtnings psykologiske Grundtanke. En vis Art af sjælelig Skønhed, som den i den lavere religiøse Form er fremstilt her, skulde efter Goethes Hensigt i fuldendtere, rent menneskelig Form fremtræde i Natalies Person. Derfor siger Therese i Bogens Slutning, hvor hun afstaar Wilhelm til Natalie, de ovenfor anførte Ord om Natalies Handlemaade som et uopnaaeligt Mønster og kalder hende »denne skønne Sjæl« idet hun tilføjer: »Ja, hun fortjener dette Æresnavn fremfor mangen anden, *fremfor vor ædle Tante endog*«.

I *Wilhelm Meister's* 8. Bog 5. Kapitel skildres Natalies Slot. Sfinkser af Granit, hedder det, bevogtede Hovedindgangen til den store Sal »Forgangenhedens Sal«. Dørene var paa ægyptisk Vis lidt snevrere for oven end for neden, og deres Jernfløje forberedte paa et alvorligt eller endog gyseligt Syn. Behageligt blev man derfor overrasket ved at træde ind i en Sal, hvor Kunst og Liv havde ophævet enhver Mindelse om Død og Grav. End ikke Sarkofager og Urner rundt om gjorde noget nedslaaende Indtryk, Alt straalede af Marmor og Lasur, og al denne Pragt virkede i rene arkitektoniske Forhold. Lige overfor Indgangsdøren stod paa en Sarkofag en Marmorstatue af en anselig Mand, lænet til en Pude. Han holdt en Rulle i Haanden, paa hvilken han med stille Opmærksomhed saa. Paa den læste man Ordene: Husk at leve!

Husk at leve! det er hele *Wilhelm Meister* i tre Ord. Det er Goethes simple *Memento vivere*, udslynget i blid Trods, i stille Højhed mod al med det Hinsidige sysselsat Religiøsitet, mod Kristendommens *Memento mori!*

Husk at leve! Det vil ikke sige: Skrab saa megen Nydelse sammen som muligt! Men det vil sige: Gør ud af dit Liv det Ypperste, du formaar.

Husk at leve! — Hvad er det *at leve* for Goethe? Det er at bevare den Skønhed i sin Sjæl, som fører til Frihed — aldrig at føle sig som blot Middel til et Formaal, men som Den, der ikke har Loven behov.

XIII

Goethes Fortællekunst staar ikke i Højde med hans enestaaende lyriske Evne eller med hans Evne til Skikkelsedannelse i hans bedste Tid. Hans Romankomposition gaar paa gammeldags Vis ud paa at overraske ved besynderlige Sammentræf, romanagtige Begivenheder. Ogsaa hans Romanstil er gammeldags og bliver, alt som han ældes, stedse mere forældet; den afskrækker de Halvdannede fra Studiet af

hans Fortællinger. Forunderligt er det, ogsaa for den fordomsfri Læser, at han har kunnet begynde *Valgslægtskaberne* med en Sætning som denne: »Eduard — saaledes kalder vi en rig Baron i den bedste Mandsalder — havde tilbragt en smuk April-Eftermiddagstime i sin Have«. Ikke den sletteste Fortæller vilde nutildags begynde en Roman saaledes, med en Parentes efter Bogens første Ord, og lige saa lidt vilde han i den første Sætning indføre et *vi* og derved minde om Fortællerens frie Tumlen med Navne og overhovedet med Stoffet.

Saa frisk *Wilhelm Meisters Læreaar* undertiden er fortalt, saa stødes Læseren dog tidt ved Foredragets Art.

Vi kræver nu til Dags af Forfatteren, at han skal forstaa sit Haandværk og kunne skildre Alt, hvad der skal skildres. At sige »ubeskrivelig« eller »Sligt kan ingen Pen beskrive« er for os et Vidnesbyrd om Afmagt. Men Goethe bruger stadigt lignende Vendinger om sin Mangel paa Evne. Hvor Wilhelm har sin første Samtale med Harpespilleren, hedder det: »Vi vilde blive for vidtløftige og dog ikke kunne udtrykke den ilsomme Underholdnings Ynde, hvis vi forsøgte at gengive den Samtale, som vor Ven havde med den eventyrlige Fremmede her.«

Undertiden lover Goethe ogsaa at fortælle Læseren noget en anden Gang: »Staldmesteren vilde gerne erfare Frederiks Herkomst og Historie; denne fortalte da et Eventyr, han allerede ofte havde forebragt og med hvilket vi tænker at gøre vore Læsere bekendte en anden Gang.«

Eller længere henne: »Wilhelm opskrev mange slige Samtaler, og vi vil, da vi her ikke saa ofte tør afbryde Fortællingen, ved en anden Lejlighed forelægge dem af vore Læsere, der maatte interessere sig derfor, saadanne dramaturgiske Forsøg.«

I Romanen finder en Ildebrand Sted, hvorunder Harpespilleren, der synes at være bleven vanvittig, vil myrde Wilhelms Barn med en Kniv, men hindres deri af Mignon. Wilhelm iler bort efter den forvirrede Harpespiller, indelukker sig med ham i et Havehus, og, skriver Goethe, »førte en forunderlig Samtale med ham, som vi imidlertid for ikke at pine vore Læsere med usammenhængende Ideer og ængstelige Følelser hellere fortier end udførligt meddeler.«

Paa denne ukunstneriske Maade er det, at Goethe opsparer Hemmeligheden i Harpespillerens Liv til Bogens Slutning, en uhyggelig Hemmelighed, den nemlig, at han har været lidenskabeligt forelsket i sin Søster Sperata uden at ane sit Slægtskabsforhold til den unge Pige, at Mignon er hans Datter med denne Sperata, avlet i Blodskam, senere stjaalet af Linedansere, at han paa ingen Maade har villet slippe den Elskede, selv efter at Meddelelsen er givet ham om hendes Afstamning, og ikke en Gang har villet indrømme nogen Brøde i deres Søskendekærlighed — indtil han og hun er blevet revne fra hinanden med Magt.

Denne Hemmelighed, som gør et romanagtigt, utroværdigt Ind-

tryk, erfarer vi og Bogens Personer for sent til at den kan sætte noget Spil af Følelser i Bevægelse. Den forties, hvor den maatte anes, og berettes, hvor den ikke mere er nødvendig.

En særegen Følge af Fortællerens stadige Fremtræden er Diktionens Ufuldkommenhed, hvor Personernes Repliker gengives i direkte Tale. Goethe har her øjensynligt ikke lagt den Vægt, man kunde vente, paa at særmærke og individualisere. Medens Martha i *Faust* taler som en Koblerske, taler Mariannes Tyende og Fortrolige, den gamle Barbara, som en Bog. Man ser hende ikke for sig; hendes Diktion er abstrakt og litterær. Hvor ganske anderledes, hvor meget bedre maler ikke Voltaire en saadan gammel Kælling, selv naar hun forekommer i en af hans belærende Romaner med filosofisk Sigte! »Og Felix?« spørger Wilhelm. Kællingen svarer: »Er Søn af denne ulykkelige, kun altfor ømt elskende Pige .... Jeg lader Dem ikke løs. Lad mig hente et Dokument, som vil glæde og smerte Dem.«

Yderst fremmed paavirker os i Goethe's Fortællemaade dernæst Fortællerens gammeldags Foregivende, at han selv har været usynlig Tilskuer til de Scener, han beretter.

Saaledes straks i første Kapitels Slutning ved det glade Gensyn mellem de to Forelskede, Wilhelm og Marianne:

»Wilhelm traadte ind. Med hvilket Liv fløj hun ham ikke i Møde! Med hvilken Henrykkelse omfavnede han den røde Uniform og trykkede den hvide Atlaskesvest til sit Bryst! Hvem vilde vove her at beskrive, for hvem sømmer det sig at udtale to Elskendes Salighed! Den gamle gik brummende til Side. Vi fjerner os med hende og lader de lykkelige alene.«

Dette er rent ud pudsigt. Den gamle Koblerske tripper knurrende bort og den usynlige Fortæller følger hende i *Pluralis majestatis* for ikke at genere.

Besynderligere for os er det, naar Goethe i saadanne ømme Scener, af hvilke Romanen jo har adskillige, bliver og snakker med.

Saaledes da Wilhelm og Grevinden for første og sidste Gang omfavner hinanden. Det hedder her bl. a.:

»Hendes Hoved hvilte paa hans Skulder, og der blev ikke tænkt paa Lokker og Baand, som tryktes sønder og sammen. Hun havde slynget sin Arm om ham; han omfavnede hende heftigt og trykte hende gentagne Gange til sit Hjerte. O, at et saadant Øjeblik ikke kan vare Evigheder, og ve den misundelige Skæbne, som ogsaa forstyrrede vore Venner dette korte Øjeblik!«

Fortælleren under dem aabenbart al mulig brødefuld Glæde af hinanden.

Dog allerbesynderligst er Stilen, hvor Fortælleren selv erklærer sig for usikker angaaende, hvorledes det ser ud i de skildrede Personers Indre. Efter i lange Tider forgæves at have øvet sine indsmigrende Kunster paa Wilhelm sætter Philine sig en Dag ved hans Side eller

rettere paa hans Skød udenfor Husets Dør og kærtegner ham for alle Forbigaaendes Øjne. Hun skemter med ham, fordi han sidder der saaledes som Stok og Sten, gaar bort et Øjeblik og siger: »Bliv kun, saa jeg kan genfinde Stenmanden paa Stenbænken.«

Goethe fortsætter: »Denne Gang gjorde hun ham Uret; thi hvor meget han end stræbte at afholde sig fra hende, vilde han dog *sandsynligvis*, ifald han havde befundet sig ene med hende i et Lysthus, ikke have ladet hendes Kærtegn uigengældte«. Den Grundighed, hvormed dette Spørgsmaal behandles, er noget pedantisk.

Endnu barokkere bliver dog Stilens Ubehændighed i Skildringen af Forholdet mellem Wilhelm og Philine Dagen efter at det hemmelighedsfulde Nattebesøg i hans Sovekammer har fundet Sted. Wilhelm véd paa Grund af Mørket ikke, hvilken Kvinde det er, som har besøgt ham, hvad just ikke kan kaldes sandsynligt.

Lidt videre frem hedder det: »Ved Afskeden hviskede Philine til Wilhelm: Jeg maa dog hente mine Tøfler. Du skyder da ikke Slaaen for. — Disse Ord satte ham i temmelig stor Forlegenhed. Thi den Formodning, at Gæsten den foregaaende Nat havde været Philine, blev bestyrket derved, og *vi er ogsaa nødsagede til at slutte os til denne Mening*, især da vi ikke kan opdage de Aarsager, der gjorde ham tvivlsom og maatte indgyde ham en anden besynderlig Mistanke« — Aarsager, der vel at mærke allerede bestemt er antydede men hvis Antydning Goethe har glemt, fordi han udarbejdede Bogen med for lange Mellemrum, og som vi erfarer i Romanens Slutning: Ogsaa Mignon har jo nemlig tænkt paa, samme Nat at snige sig til Wilhelm. Og efter Bogens oprindelige Anlæg skulde hun og ikke Philine øjensynligt have gjort det.

Som udfyldende Tillæg til dette underlige System, ifølge hvilket Forfatteren ikke altid kender Heltens Tanker og ikke altid véd, hvad der virkeligt er foregaaet, maa føjes, at der — for os endnu mere gammeldags — er Andre som altid kender Heltens Tanker og altid véd, hvad der i Romanen er sket, selv om det er sket hemmeligt, i Mørke eller i det stille Sind.

Det er Mændene i Taarnet, det hemmelige Selskab af Alvidende med Abbeden i Spidsen. Det attende Aarhundrede var jo Jesuitismens, Frimureriets, Rosenkreutzernes og talrige hemmelige Selskabers Tid.

Det er aldrig Tilfældet, altid menneskelig Fornuft, der leder Wilhelms Skæbne. Da Skuespillerselskabet skal spille *Hamlet*, indfinder en Ubekendt sig og overtager Aandens Rolle. Han undslipper uset, men efterlader sit Slør, paa hvilket de advarende Ord til Wilhelm er prentede: Fly Yngling, fly! — Hans ubekendte Læremestre har nemlig anset det for at være paa Tiden at udrive ham af Samkvem med Skuespillerne. — Sligt forekommer nu knap i Lejebiblioteks-Romaner.

Det viser sig tilsidst, at Jarno kender endog Wilhelms hemmelige, til Ingen udtalte Tanker, som f. Eks. at han har havt denne

JOHANN GOTTFRIED VON HERDER
Goethes mangeaarige Ven. Efter Maleri af *Tischbein*.

GOETHE-SCHILLER-MONUMENTET
af *E. Reitschel*, opstillet foran Goethehuset i Weimar.

sin hemmelige Velgører mistænkt for at være en Hverver-Officer, der vilde presse ham til Krigstjeneste mod hans Vilje. Tilsidst fornemmer Wilhelm da ogsaa en sand Pine ved at vide sig iagttaget og ledet, overalt hvor han troede sig upaaagtet og fri.

Og dog betyder alle disse Ufuldkommenheder saare Lidet overfor Vidden af dette Værks Horizont, dets Rigdom paa Skikkelser, man ikke glemmer, og overfor Dybden af dets Sjælekundskab, hvor denne er sammentrængt.

Skønt det foregriber Udviklingsgangen, bør det i denne Sammenhæng bemærkes, at i *Wilhelm Meisters Vandreaar* med den løsere Komposition gør Fortælleren sig endnu meget stærkere gældende. Det føles her, at i hine Tider læstes en ny stor Roman højt i de lange Vinteraftener i ensomt beliggende Hjem, og Familien saa i Digteren en personlig Ven.

I Indledningen til den udmærkede Fortælling, der er indflettet her, *Manden paa 50 Aar*, meddeler Goethe sin oprindelige Hensigt: han vilde komme det højtærede Publikums Vane i Møde, at lade sig underholde stykkevis, ved at forelægge nærværende Fortælling i flere Partier. Men han har fundet et uafbrudt Foredrag mere passende.

I Novellen har Hovedpersonen oversat nogle Vers af Ovid for en ung smuk Dame; men han opdager, da han vil give hende dem, den Vanskelighed, at i Digtet betegnes den unge Kvinde som en Edderkop, og Damen kunde da tro dette møntet paa sig og finde Lignelsen krænkende.

Her følger saa den overraskende Bemærkning: »Hvorledes vor Ven nu trak sig ud af denne Forlegenhed, er os selv ubekendt, og vi maa henføre dette Tilfælde til dem, over hvilke Muserne er snilde nok til at kaste et Slør.«

Paa ikke faa Punkter slaar Goethe her i sin Alderdoms Prosastil den faste Form itu. Da han etsteds har talt om en Malers Fortrin, siger han: »For ikke at mistænkes for at ville afspise velvillige Læsere med almindelige Fraser, de ikke kan kontrollere, følger her om denne Malers Arbejder en Kenders Dom, der i flere Aar med Beundring studerede disse og lignende Billeder.« Og nu indføres et Stykke virkelig eller opdigtet Kunstkritik.

Al Form hører op, naar det i *Vandreaarene's* Indledning hedder: »Han (Wilhelm) begyndte nu at læse« og Goethe derefter, istedenfor at meddele os, hvad Wilhelm læste, afbrydende siger: »Men naar vi nu finder os beføjede til, ikke at lade den dyrebare Mand læse videre, saa vil vore Velyndere sandsynligvis optage det godt ..... Vore Venner har taget en Roman for sig, og er den end nu og da bleven mere Læredigt end billigt er, saa finder vi det dog raadeligt, ikke at sætte vore Velvilliges Taalmodighed paa en endnu haardere Prøve. Papirerne skal andensteds blive aftrykte.«

Med Aarene tabte Goethes Prosa saaledes sin Anskuelighed og

sin Varme. Han kunde nu og da slaa over i ren Cancellistil, skrive *solches* og *dasselbe*, f. Eks.

Ist nun das Gras von ihnen geschlagen und zu Heu getrocknet, so werfen sie *solches* von den Höhen in tiefere Thalgründe herab, wo *dasselbe* wieder gesammelt .... wird.

Det hænger dels sammen med, at han med Aarene neppe mere iagttog saa skarpt, men blandede Erindringsbillederne sammen, dels med hans Hang til Sønderslaaen af Illusionen, til den Spejling af Værket i Værket, som de tyske Romantikere tog i Arv efter ham.

I *Vandreaarene* træffer Wilhelm en Maler, der har læst *Læreaarene*. Han er indtaget i den døde Mignon og vil male hende i hendes rette Omgivelser. De kommer til »den store Sø«, med hvilken Goethe — som han til Eckermann siger — har ment Lago Maggiore. Det hedder: »Lejrede under Cypresser saa de Laurbær stige i Vejret, Granatæbler rødme, Orange- og Citrontræer staa i Blomst og Frugterne samtidigt gløde frem af det mørke Løv.«

Man føler her Trangen til at minde om Mignons Lovsang over Landet, hvor Citrontræerne blomstrer og Guldorangerne gløder i det dunkle Løv; man fornemmer desuden den Glæde ved det stærkt Maleriske, som i senere Aar bliver fremherskende hos Goethe, særligt i hans Vers, og som gør Stilen i anden Del af *Faust* saa ny og overraskende, stundom Rembrandtsk. Medens Goethe i sin Ungdoms Poesi fordybede sig mest i det Sjælelige, skifter hans Vers med Aarene Stilprincip og dvæler i Alderdommen kærligst ved det, der aabenbarer sig for Sanserne og beriger dem paa hemmelighedsfuld Maade.

XIV

Johann Heinrich Voss, Stifter af Göttinger Digterforbundet, Ven af Klopstock og Claudius, ivrig Modstander af Wieland, ivrig Rationalist, iøvrigt Elsker af Dyden og Fædrelandet, havde under Fattigdom, som Huslærer og Skolemand, erhvervet sig betydelige filologiske Kundskaber. Tredive Aar gammel havde han (1781) udgivet sin udmærkede Oversættelse af *Odysseen*, som mange andre Oversættelser fra den græske og romerske Oldtid fulgte. Han var den første Tysker, der beherskede Hexametret og gav det Velklang paa sit Sprog. Allerede i 1783 offentliggjorde han som Brudstykke anden Sang af sin idylliske Digtning *Luise*, der først 1795 udkom som Helhed og gjorde overordentlig Opsigt og Lykke. Voss levede paa den Tid som Rektor

i Eutin, en Stilling hans daværende Ven, Fritz v. Stolberg, havde skaffet ham. Da Eutin den Gang hørte under Danmark, havde Voss, som Baggesen i *Labyrinthen* fortæller, »foresat sig« at lære Dansk; det blev ved Forsættet. Det og Bekendtskabet med Baggesen er al den Lod, Danmark har i ham.

Luise fik Betydning for Goethes Produktion, idet han umiddelbart efter Fuldendelsen af *Wilhelm Meisters Læreaar* i September 1796 begyndte Udførelsen af *sin* Hexameter-Idyl *Hermann und Dorothea*, der skønt anderledes storstilet og værdifuld, ikke var blevet til, om ikke Voss's Digtning var gaaet forud.

Luise er en Præstegaards-Idyl, som tiltaler derved, at Versene er fortræffeligt byggede med rigtige, vægtige Spondæer og letløbende Daktyler med sikkert Anslag, hvor ikke én Betoning er falsk, men som afskrækker ved den sødladne Maade, paa hvilken alle Familiefølelser her er oversukrede med Sentimentalitet og udvandede med Rørelsesgraad.

Der er en tiltalende Glæde over Landskaber heri, levende Sans for Plante- og Dyreliv, og Landskabet virker overmaade dansk, men da den mandlige Hovedperson er Landsbypræst, gør Digterens Deisme sig gældende i bestandig tilbagevendende Takkebønner og i en stadig Lovprisning af Guds paastaaede Fadergodhed mod Skabningernes Mangfoldighed, som virker stærkt forældet. Paa den anden Side er Digteren stridbar Rationalist. Hvor de Vise og Gode opregnes, nævnes Sokrates, ja Voss's gode Ven Mendelssohn Side om Side med Apostle og Profeter, omtrent som Oehlenschläger sidestiller »den høje Jesus, Baldur, Sokrates«:

En Legende om, hvorledes St. Peter lader en Katolik, en Calvinist og en Lutheraner sidde ventende udenfor Himmeriges Port paa en og samme Bænk og høre, at Alle derinde lovsynger en og samme Gud, indledes med disse Vers:

O Himmelswonne, wir freun uns,
Alle, die Gutes gethan nach Kraft und redlicher Einsicht,
Und die zu höherer Kraft vorleuchteten: freun uns mit Petrus.
Moses, Konfuz und Homer, dem liebenden, und Zoroaster,
Und, der für Wahrheit starb, mit Sokrates, auch mit dem edeln
Mendelssohn! Der hätte den Göttlichen nimmer gekreuzigt.

Som Navnesammenblandingen her er lidt paafaldende, saaledes er den det end mere, hvor et Sted de største bildende Kunstnere opregnes; Praxiteles, Fidias og — Angelica Kaufmann.

Saa idyllisk som Voss var ingen Idyldigter i Oldtiden. Alle Personerne er pletfrit ædle, Mænd som Kvinder, Borgerlige som Adelige, Tyende som Herskab. Alt her i denne Præstegaard lugter godt, smager godt, lyder godt. Den eneste Mislyd opstaar, da den unge Præst som skal drikke sin Kærestes, den attenaarige Luises, Skaal, (foreslaaet af hendes Fader, den gamle Præst) tager for højt om

sit Glas, saa det ikke klinker ordentligt. I den Anledning faar Voss's Rivaler, der skriver de mindre gode Hexametre, et lille Hug:

> Tausendmal hab' ich ihn, Sohn, an die Erzuntugend erinnert!
> Klappt nicht immer sein Glas wie ein spaltiger Topf und des neuern
> Dichterschwarms ungeschlifner Hexameter, welcher daherplumpt
> Ohne Takt und Musik, zum Aergernis? Kann er nicht anders?

Dette er den eneste Mislyd, der berøres i *Luise*, og Himlen véd, den er ringe; ellers er alle Hændelser idel Lykke, alle Følelser overstrømmende Glæde. En Smule Koketteri driver Digteren med sig selv. Paa to Steder indfører han sig som Poet. Første Gang da man synger den ny Sang, som »vor Ven i Eutin« digtede, dengang han var her i Grünau, en Hymne til Broderskabet mellem alle Folkeslag, anden Gang, da Bryllupssangen istemmes for Luise og hendes Brudgom, og Sangen udtrykkelig tillægges »vor Voss i Eutin«. Denne Hymne er Ægteskabets lidt vamle, men velmente Lovsang.

Da Goethe nu to Aar derefter udgav *Hermann og Dorothea* blev det i mange Kredse, især naturligvis i dem, der stod Voss nærmest, Tonen at sætte *Luise* over den nye Digtning, der betegnedes som svagere Efterligning af den ældre. Dog hverken for den oplyste Samtid eller for Eftertiden har der kunnet herske ringeste Tvivl om Værdiforholdet. Overlegenheden paa Goethes Side er simpelthen umaadelig.

Vil man imidlertid have et skarpt Indtryk af den Genopvækkelse af den græske Antik, som iværksattes af Voss, saa sammenligne man blot hans *Den halvfjerdsindstyveaarige Fødselsdag* eller hans *Luise* med André Chéniers ganske samtidige Genopvækkelse af den antike Poesi paa fransk Grund. Saa føles, hvorledes Voss fremførte den antike Idyl i Slobrok og Tøfler, udstyrede den med fromladen Sentimentalitet og gav den gejstligt Sving, medens den elleve Aar yngre André Chénier, født af en græsk Moder og gennemtrængt af attisk Aand, var helt igennem aandsfri, helt igennem ædru i Følelsens Udtryk, kysk i sin Stil, selv naar han var sanseligt erotisk. Voss er kysk nok i sin Stofbehandling; hans Erotik er lutter protestantisk Ægteskabelighed; men i sin Stil er han ukysk; thi den er intet Øjeblik tilbageholden og behersket Skønhedsglæde; den baade smadsker og hulker.

Goethe flyttede en Anekdote fra 1734 ned til Samtiden, forlagde den fra Salzburg til Rhinegnen, og fik saaledes Revolutions-Tidens Omvæltning og en Befolknings Masseflugt til Baggrund for de private Skæbner i sin Digtning. Den er fra først til sidst præget af det Storladne i hans Personlighed og af hans plastiske Greb paa Skikkelser og Situationer.

Hermann und Dorothea hører ikke til Goethes interessanteste Arbejder; thi det har ingen indre Rigdom, er intet Overflødighedshorn; men det er grandiost, klassisk, klart, stilfuldt, anslaar den

Streng, som halvhundred Aar senere Johan Ludvig Runeberg vil spille baade sin Hexameterdigtning og enkelte andre Poesier paa. Det er det første, egentlig fædrelandske Digterværk, Goethe skriver siden *Götz*, og det er anderledes formfuldt og simpelt. Det giver i en idealiserende Stil den tyske Mands- og Kvinde-Type. Det har, skønt det indlader sig med Smaastadsforhold, ikke en af de Fejl som Voss's *Luise*. Kun ved Versificationens Renhed og Sikkerhed staar Voss maaske her over Goethe, der ikke sjældent lader Trochæer gøre Fyldest for Spondæer.

Det store Publikum i Tyskland som udenfor Tyskland har faaet sit Indtryk saavel af Herman som af Dorothea fordærvet ved Kaulbachs Illustrationer, der, ligesom Cornelius's til *Faust*, udsletter netop det, som er Goethes Ejendommelighed, det Maadehold, der afskyer alt Teatralsk og undgaar alt opstillet Heltevæsen, den aandelige Sundhed og Simpelhed, der ikke kender til Skaberi. Hvor skaber Faust sig, da han hos Cornelius byder Gretchen Armen! Hvor bliver under Kaulbachs Behandlig Herman og Dorothea til tyske Kraftskikkelser, overnaturligt store og unaturligt repræsentative!

Goethes Styrke er Fastholden ved *the modesty of nature*, selv hvor han tilstræber noget Typisk og Repræsentativt. Vi har set, at hans Mænd undertiden ikke er nok Mænd, medens hans Kvinder altid er tilstrækkeligt Kvinder. Her er Ynglingen udrustet med en højst tiltalende prunkløs Mandighed, og den unge Kvinde virker endnu mere tiltalende, skønt hun har saa mandlig en Egenskab som haardfør Tapperhed, der forstaar at bruge en Sabel med Virkning; men hun har dyberegaaende kvindelige Egenskaber, selvopofrende Godhed, letvakt, dog alvorlig Hengivenhed og ligesom Ynglingen en ren og rank Menneskelighed.

Det har moret Goethe med hans Sværmeri for den antike Literatur at give de ni smaa Sange, hvori han delte sin idylliske Epopee, ligesom Herodots ni Bøger Navne efter hver sin Muse. Og Muserne er ikke udeblevne.

Først og fremmest Digtningen har vid Horizont. Straks dens første Linjer giver Læseren Udblik paa samme Tid som Indblik, Udblik til store Skæbner, som har afstedkommet et Tog af flygtende Flokke, Udsigt til Rhinen, som med sin mægtige Strøm er en af Naturen draget beskyttende Grænse for Tyskland, Indblik i den lille Rhinbys daglige Liv med dens Honoratiores, Vært og Værtinde i *Den gyldne Løve*, Pastor og Apoteker. I Værts og Værtindes Tankegang og Væremaade troer man at genkende den unge Wolfgangs Forældre, Faderen bydende og paaholdende i uskyldigt Snobberi; Moderen klog og fordomsfri. Godt Hoved og kærligt Hjerte er i Digtet blevet begge til Del. Og Herman har arvet begges Fortrin, har Fasthed og Ømhed. Han er tilmed fædrelandskærligt bevæget som ingen anden ung Hovedperson hos Goethe; beklager, at han som For-

ældrenes eneste Søn ikke blev taget til Soldat. Han sørger over Tysklands Splittethed og har disse mandige Ord:

Wahrlich, wäre die Kraft der deutschen Jugend beisammen
An der Grenze verbündet, nicht nachzugeben dem Fremden,
O, sie sollten uns nicht den herrlichen Boden betreten.
Und vor unseren Augen die Früchte des Landes verzehren,
Nicht den Männern gebieten und rauben Weiber und Mädchen:

Med sikker og kraftig Anskuelighed træder Dorothea saavel Læseren som Herman første Gang for Øje styrende Okserne for den svære Vogn med sin lange Stav. Man ser hende gaa med stærke Skridt som en ledende, trøstende Kraft. Hun alene tager sig af den nyligt forløste Moder, der ligger udstrakt paa Vognens Straa, og hun gør et saa klart Indtyk af kvindeligt Forsyn, at man forstaar Hermans uvilkaarlige Trang til ikke blot at overlade hende det Linned, Patienten har behov, men til desuden at overdrage hende Uddelingen af alle Spise- og Drikkevarer, hans Moder har givet ham med til de nødlidende Udvandrere.

Der er ikke anvendt et eneste Ord paa ved dette første Møde at betegne Pigen som statelig eller smuk; men gennem det dybe Indtryk, hun har gjort paa Ynglingen, og den Higen han føler efter at se hende igen og fæste hende til Forældrenes Hus, bliver hendes Skikkelse staaende for Læserens Fantasi som indtagende Skabning. Fortælling om hende og Skildring af hende er lagte den fremmede Dommer i Munden, der ankommer med den flygtende Skare.

Ham har Goethe ogsaa overladt at give Tidsbilledet. Igennem hans Mund fremstiller Goethe for første og sidste Gang i sit Liv de i Tyskland snart tilintetgjorte Forhaabninger, som Revolutionen ved dens Udbrud vakte. Ordene er baade smukke og varme:

Denn wer leugnet es wohl, dass hoch sich das Herz ihm erhoben,
Ihm die freiere Brust mit reineren Pulsen geschlagen,
Als sich der erste Glanz der neuen Sonne heranhob,
Als man hörte vom Rechte der Menschen, das Allen gemein sei,
Von der begeisternden Freiheit und von der löblichen Gleichheit . . . .
Schauten nicht alle Völker in jenen drängenden Tagen
Nach der Hauptstadt der Welt, die es schon so lange gewesen
Und jetzt mehr als je den herrlichen Namen verdiente?
Waren nicht jener Männer, der ersten Verkünder der Botschaft,
Namen den höchsten gleich, die unter die Sterne gesetzt sind?
Wuchs nicht jeglichem Menschen der Muth und der Geist und die Sprache?

Saa skildres af Dommeren i harmfulde og rammende Ord, hvorledes den første Frihedsglæde og den oprindelige Tro paa Folkenes Broderskab fulgtes af den ene Skuffelse, forfærdeligere end den anden, og idet det sindrigt udvikles at en sejrende Fjende kan være ædelmodig og i dette Tilfælde var det, men at en Hær paa Tilbagetoget under Dødsfrygt og Mordlyst og Voldstilbøjeligheder er og bliver rent

bestialsk, gøres Overgangen til Fortælling om Dorotheas Heltemod i Kampen for Husets Pigebørn mod plyndrende og skændende Krapyl. Vi véd ikke endnu, hvorledes hun ser ud, men vi véd, at hun er højhjertet.

Saa følger Beskrivelsen af hendes Udseende endelig i Digtningens sjette Sang paa den naturligste og sindrigste Maade. Apotekeren har spejdet efter Pigen rundt i Flygtningesværmen og han gætter sig til hendes Identitet, idet han om det nyfødte Barn, hun har svøbt, opdager det gamle Kattun og det biaa Pudevaar, som Hermans Moder havde givet ham med hjemmefra. Paa hende selv genkender han dernæst den røde Brystsmække, der, smukt snørt, fremhæver det hvælvede Bryst, og det sorte Korset og den rene krusede Halsstrimmel, der yndefuldt ligger om hendes Hage. Derover aabenbarer sig Hovedets fine Oval og de stærke Fletninger viklede om Sølvnaale. Skønt Dorothea sidder ned, opdages let det høje Legemes smukke Forhold og hvor Nederdelen glipper, de velformede Ankler. Det føles og siges, at hendes Skikkelse anbefaler hende allevegne.

Her som andensteds i dette sande Kunstværk er Beskrivelsen opløst i Fortælling. Fortællingen er helt igennem saglig, aldrig sentimental, men den er stadigt følelsesbevæget, dens Grundtone ædel, og den udmunder i Poesi.

Intet Under at *Herman og Dorothea* vandt den Folkeyndest, der saa tidt og saa uretfærdigt blev negtet andre af Goethes Værker. Her var ikke den ringeste Enkelthed, som kunde vække Anstød. Her var Familie og Fædreland forherliget, og skønt Alt var værdigt og korrekt, var Intet tamt eller flovt. Et beskedent, borgeligt Æmne var behandlet i stor, højadelig Stil.

XV

Det bestandig nøjere Venskab med Schiller behersker dette Afsnit af Goethes Liv, skønt det ikke ganske var et Venskab mellem Sideordnede. De holdt hjerteligt af hinanden men var dog hvad Vergil kalder *non æquo foeder' amantes*. Der var Aldersforskel og der var Standsforskel. De trængte maaske lige stærkt til hinanden, men hvad Schiller bød, var mest ivrig Tilskyndelse til digterisk Virksomhed, der da ogsaa af Goethe føltes som højligt fremmende; hvad Goethe ydede, var en Fylde af Ideer, som medbragte deres Form, forøgede Schillers aandelige Forraad og formede hans Frembringelsesdrift. Medens Forholdene af Goethe havde gjort en *grand seigneur*, der kun arbejdede, naar Aanden kom over ham, var Schiller af Drift og ved sin Fattigdom en Literator, der grundede Tidsskrifter,

skulde have dem fyldte, og pressede baade andre og sig selv til at fylde dem.

Denne Maade at frembringe paa under Pres og Højtryk laa ypperligt for den hektisk fyrige Schiller, men passede ikke for Goethes Natur, der frembragte naar den maatte, ellers roligt laa i Hi. I et Brev til Wilhelm von Humbolt (fra 1803) skriver Schiller betegnende om Goethe: »Det er beklageligt, at han lader sin Slendrian tage saaledes Overhaand, afvexlende sysselsætter sig med alt muligt, og *ikke samler sig energisk om noget.*« Goethe!

Derfor møder os nu for første Gang hos Goethe i det Bidrag, som Schiller afpresser ham til Tidsskriftet *Die Horen* (Tidsgudinderne), *Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten*, en Novelle-Serie, en paafaldende Mangel paa Originalitet. Dette er Opkog af Spøgelseshistorier og spiritistiske Varsler (som Aandebanken og Revnen af et Skrivebord), tagne fra middelmaadige franske Memoirer; det er Eventyr i Rebusstil med ufattelige Allegorier, og i selve Foredraget Snaksomhed og ulidelig Bredde.

Den bedste af Historierne, den om den hæderlige *Prokurator*, er af dem, der morede paa den Tid (i det femtende Aarhundrede), da *Cent nouvelles nouvelles* blev skrevne, men som støder en Nulevende ved Smagløshed, især ved brutal Psykologi, idet Alt i denne Historie om en Kvinde er lagt an paa den rent udvortes Bevarelse af en Dyd, som den paagældende Dame blot ønsker at blive kvit. En Jurist (Prokurator) gør i en By, hvortil han kommer, Bekendtskab med en ung Frue, hvem hendes Husbond, der er paa en lang Rejse, har paalagt, ifald hun ikke kan udholde sit midlertidige Coelibat, da ikke tage sig en ganske ung, men en ældre Mand til Elsker. Damen fatter en Lidenskab for Prokuratoren; men denne, som er ude over den første Ungdom og umaadeligt ærbar, indbilder hende, at et Løfte, han har aflagt, tvinger ham til fuldstændig Afholdenhed mange Maaneder igennem. Af Kærlighed til ham forbliver den unge Dame kysk i Ventetiden, og den dydige Husven trækker da Tiden ud, indtil Ægtemanden kommer tilbage. Sligt er opfundet i en Tidsalder, da der ingen væsenlig Forskel gjordes paa en Stald og paa en Alkove; men naar det fem hundrede Aar derefter skal udgives for *Moral*, føler man sig frastødt.

Underholdninger mellem tyske Emigranter er den samlende Titel, fordi Novellerne er stillede i en Ramme fra Revolutionstiden. En Baronesses talrige Familie har (som i *Das Mädchen von Oberkirch)* maattet flygte bort fra venstre Rhinbred over paa den højre Side. Den omgaas dèr en Geheimeraad, der (som Hofraaden i *Die Aufgeregten)* er ivrigt konservativ, og denne har heftige Sammenstød med Baronessens Nevø, Karl, der sværmer for Guillotinen og haaber at se den kraftigt virksom ogsaa paa tysk Grund. For at berolige Sindene fortæller man da Historier. Den Fortælling, der slutter Serien og som af Goethe har faaet Titlen *Eventyret* (Das Märchen),

er i Tyskland højt vurderet, og egner sig forsaavidt fortræffeligt for tyske Læsere som den giver Anledning til uindskrænket Udfoldelse af Fortolkningskunst. Efter gentagen opmærksom Læsning maa jeg tilstaa min fuldstændige Uformuenhed til at finde Mening i dette fordringsfulde og irriterende Arbejde, der synes skrevet ud fra den samme Tilbøjelighed til at give Læseren Gaader at gætte, som bevægede Goethe til lidt senere at skrive *Weissagungen des Bakis*. Meningen med Kunst er jo imidlertid ikke den at behandle Læseren som Indbrudstyv, idet man konstruerer Skabe, som ingen Fanden kan aabne, naar han ikke har en halv Snes kunstige Nøgler og kan stikke dem ind paa rette Sted i Kraft af et Trylleord, der kun kendes af den Indviede. Det forekommer mig sandsynligt, at *Das Märchen* er bygget over Frimurer-Symboler, at Eventyrets Konger: *Visdom*, *Vælde*, *Skin* svarer til Loge-Udtryk: *wisdom*, *strength*, *beauty* og at den unge Konges Indvielse svarer til en Frimurer-Liturgi. Jeg har læst hos Fortolkerne, at det Hele skal betyde saadan noget som Kulturens Sejr over Naturen som Raastof. Det forekommer mig for min Del ligegyldigt, hvad Betydningen er. Det er ikke Kunstens Opgave at skabe indviklede og ubegribelige Allegorier.

Die Horen fik ikke noget langt Liv. Tidsskriftet varede kun fra 1795—1797. Subscribenterne faldt fra. Organet havde fra først af gjort sig det umuligt at svare til sit Navn, da det efter sit Program netop udelukkede, hvad der sysselsatte Tidsalderen: Religion og Politik. Adskilligt i Tidsskriftet var kedsomt eller dog uden almen Interesse. Og Goethes Bidrag kunde ikke bøde paa de Andres Mangler. Hans *Underholdninger* hævede sig ikke højt over Middelmaadighed. Hans mesterlige *Romerske Elegier* skræmmede det borgerlige Publikum, som af Kritiken erfor, at disse Digte var usædelige. Hans Oversættelse af *Benvenuto Cellini's Levned*, et fortjenstfuldt om end ikke fuldkomment Arbejd, krævede Læsere med en Sans for italiensk Renæssance, som dengang fattedes den ærbare tyske Spidsborger og hans Viv.

Ufortrøden og rastløs, som Schiller var, havde han imidlertid, endnu før *Die Horen* var gaaet ind, begyndt et nyt Fællesforetagende, Udgivelsen af en Række *Musenalmanach*'er, der saa Lyset seks Aar i Træk (1795—1800).

I Aaret 1796 bragte Almanakken Goethes og Schillers forenede *Xenier* (græsk Ord for Gæstegaver), ganske korte Digte i Hexameter og Pentameter, hvori Dioskurerne efter Schillers Forslag skulde gøre det af med Alt og Alle, der i tysk Aandsliv var dem imod. Xenierne skulde være Dommedagen over den samtidige tyske Litteratur, over Tidsskrifterne, Kritiken, Forlæggerne, Publikum; de skulde jage en dræbende Braad, en fældende Pil i hver Den, som forekom en af de to store Forbundsfæller (hyppigst dem begge) Styverfænger eller Smagsfordærver eller Dilettant eller skinhellig eller vammel eller flad eller indbildsk,

hver Den, som havde staaet dem imod, havde gjort dumme eller hadske Attentater paa deres Livsværk, deres Aandsretning.

De aabnede Ilden med Anfald paa Tidsskrifterne, der jo var ret slette og flove, som Tidsskrifter ikke sjældent er. Og Xenierne spottede ældgamle, hæderkronede Poeter som Gleim; Berliner Rationalister som den Goethe og Schiller lige forhadte Nicolai; Tilhængere af den franske Revolution, som Musikeren og Journalisten Reichardt, der dog saa længe havde været fast knyttet til Goethe som hans Sanges og Sangspils Komponist; den fromladent vaasende Greve Fritz v. Stolberg, der havde fældet nedsættende Domme om Antiken som hedensk; ja det gik endog ud over de ganske unge af den opvoksende Slægt, dem, der som Friedrich Schlegel havde forherliget Goethe paa Schillers Bekostning. Han paadrog sig det berømte Distichon:

Was sie gestern gelernt, das wollen sie heute schon lehren,
Ach was haben die Herrn doch für ein kurzes Gedärm!

Xenierne var i overraskende Grad Fællesproduktion. De to Digtere drøftede dem sammen, skrev dem sammen. Det hændte at En gav Ideen, den Anden gav den Form. Alligevel er det for de allerflestes Vedkommende lykkedes at finde Ophavsmanden. Om en Mængde vèd man blot af Æmnet med Bestemthed, fra hvem de stammer. Der er paa Forhaand ikke Tvivl om at de naturvidenskabelige skriver sig fra Goethe, de filosofiske fra Schiller. De to Digteres Stil er desuden saa uensartet, at den i Reglen ikke kan forveksles. Hver af dem har i denne knappe Form frembragt en Haandfuld smaa Mesterværker, som Ingen, der har læst dem, nogensinde kan glemme. Goethes er vel nok de fyldigste, men Schillers er de hvasseste, de vittigste, har sikrere Pointe. Tag blandt Schillers Epigrammer dette om Flertallet af Studenter:

O wie viel neue Feinde der Wahrheit! Mir blutet die Seele,
Seh' ich das Eulengeschlecht, das zu dem Lichte sich drängt.

eller det tilsvarende om Videnskaben:

Einem ist sie die hohe, die himmlische Göttin, dem andern
Eine tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt.

eller det morsomme om lærde Selskaber og deres Medlemmer:

Jeder, sieht man ihn einzeln, ist leidlich klug und verständig;
Sind sie *in corpore*, gleich wird euch ein Dummkopf daraus.

eller det dybe og vittige om de moraliserende Fjols:

Herzlich ist mir das Laster zuwider, und doppelt zuwider
Ist mir's, weil es so viel schwatzen von Tugend gemacht.
›Wie, du hasset die Tugend?‹ — Ich wollte, wir übten sie alle,
Und so spräche, will's Gott, ferner kein Mensch mehr davon.

Det er heller ikke vanskeligt blandt Goethes Epigrammer at anføre enkelte, som hæver sig højt over Døgnets Personligheder og Døgnets Kævl og indeholder evig Sandhed, som f. Ex. denne Spot over de Forskere, der finder Øjemeds-Aarsager i Naturen, og véd at Korktræet blev skabt for at Flaskerne kunde faa Propper:

Welche Verehrung verdient der Weltenschöpfer, der gnädig
Als er den Korkbaum schuf, gleich auch die Stöpfel erfand!

eller dette Udfald mod dem, der krævede moralske Øjemed af Poesien:

»Bessern, bessern soll uns der Dichter.« So darf denn auf Eurem
Rücken des Büttels Stock nicht einen Augenblick ruhn?

Alt dette er fortræffeligt. Men af denne Art er jo ikke Xeniernes Masse. Og saa snart de bliver personlige — og det bliver de i Hundredevis — saasnart de har en ganske bestemt Adresse, angriber en gammel Avis, Ingen nu har hørt Tale om, et gammelt Tidsskrift, som nu kun findes i en halv Snes støvede, mugne Exemplarer paa tyske Universitetsbiblioteker, en Roman ingen af os har læst eller blot hørt nævne, et bestemt dumt Sted i en Rejsebeskrivelse af Stolberg, en bestemt kluntet Vending hos en Skolemand som Manso, saa er dette nuomstunder ulæseligt, umuligt, eller med andre Ord: saa er det en Fest og Fryd for *Drygasdust*, en Himmerigsmundfuld for Kommentatorer, der kan skrive en Side fuld om hvert Distichon. Men hvad skal vi Andre dermed?

Og her er det vanskeligt at holde et Kætteri tilbage, nemlig dette, at den hele personlige Xenie-Kamp, paa hvilken Tysklands to største Digtere satte saa meget ind, var spildt Ulejlighed og staar som et lærerigt Vidnesbyrd om hvor ringe Menneskekundskab og hvor stor Naivetet de to fremragende Mænd, der altid havde levet i hver sin lille Provinsby, sad inde med.

De indbildte sig for fuldt Alvor at kunne slaa Middelmaadigheden ned. De vidste end ikke, at den er en Almagt. De tænkte sig, de kunde tilintetgøre de Ramte i den offentlige Mening. Disse blev naturligvis kun dobbelt populære. De vuggede sig i Illusioner om, at Den som i Kraft af overlegne Evner har Ret, i Samtiden ogsaa faar Ret og beholder Ret. Schiller var dog 37 Aar gammel og Goethe 47.

Det Hyl, der rejste sig imod dem, den Sympati, der næredes for de Angrebne, de Smædeskrifter, som regnede ned over disse Halvguder, der troede som Apollon at nedsende Pile fra Himmelhvælvingen, og fik hver sin overmaade jordiske Skarnbøtte over sig, maa have belært dem om, at nogen Virkning udadtil opnaaede de ikke ved deres Polemik. Det eneste, de virkelig opnaaede, var Øvelse i at skrive fyndige Vers af en vis bestemt Art, for hvilken de ikke mere fik Brug.

Renan vilde sige om dem, at de havde for megen Vrede, ikke nok Foragt. Eller rettere: det var Schiller, den yngre, stridbarere, den ægte Literator, der følte sig i sit Element, naar han slog fra sig paa Journalis-

ter og Redaktører; det var Schiller, der rev Goethe med sig, fik ham draget ned fra hans Olymp, og fik ogsaa ham til at slaa løs paa Vrøvlehoveder og Smørere. Men det var spildte Kræfter og spildt Tid Altsammen. Det Usle bliver stærkere ved at angribes; det kommer derved til at tage sig ud, som var det til, og det bestyrkes i sin egen saa farlige Indbilding, den at det existerer. Som Hegel siger: Kun det Fornuftige er virkeligt.

I Brev fra 21. November 1795 udtaler Goethe til Schiller en rørende Forvisning om, hvor let det vil være at anskueliggøre det fornuftige Publikum de Bornertes forrykte Ubillighed og, ved en Krigserklæring mod Halvheden paa alle Omraader, at gøre en Ende paa den hemmelige Fejde, der føres imod dem begge ved Fortien, Forrykken og Undertrykken. Ifald der havde været et fornuftigt Publikum, saa havde dette ikke havt Xenierne behov, og det ufornuftige saa i dem kun Skampletter paa de to Digteres Ære.

XVI

Et langt glædeligere og frugtbarere Samarbejde imellem de to Venner var det upolemiske, under hvilket de forelagde hinanden deres Æmner, drøftede dem i Forening og atter kritiserede hinanden gensidigt under Uarbejdelsen. Deres Samarbejde strækker sig over vide Felter. Det begynder med, at de hver for sig skriver en Række Balader og underkaster hvert enkelt Digt Vennens Bedømmelse. Den, der vil have en udtømmende Forestilling om, hvad Goethe er for Schiller blot paa dette Sær-Omraade, tage som Exempel Schillers Arbejde med det smukke Digt *Die Kraniche des Ibykus.*

Schiller har først meddelt Goethe Æmnet og sin Hensigt at gøre noget ud deraf. 19. Juli 1797 haaber Goethe, at *Tranerne* snart paa deres Trækfugleflugt maa naa ham. 21. Juli vil Schiller forsøge sin Lykke med dem. Men først 17. August skriver han efter nogle Dages Arbejde: »Endelig faar De da *Ibykus.* Gid De maatte være tilfreds med den! Jeg tilstaar at jeg ved at tage Stoffet i nærmere Øjesyn fandt flere Vanskeligheder end jeg havde ventet. Imidlertid forekommer det mig, at jeg for største Delen har overvundet dem. De to Hovedpunkter, hvorpaa det kom an, syntes mig disse: for det Første at bringe streng Sammenhæng ind i Fortællingen, hvad den raa Fabel ikke har, og for det Andet at fremkalde Stemning for Effekten. Jeg har endnu ikke kunnet lægge sidste Haand paa Balladen, da jeg først blev færdig igaar Aftes, og det er mig altfor vigtigt, at De læser den, før jeg slutter Arbejdet, saa jeg kan gøre Brug af Deres Bemærkninger.«

Det viste sig, at Balladen i denne første Skikkelse af Goethe langt-

fra betragtedes som fuldendt, og det er fængslende at se, med hvilken Lærvillighed og hvilket Talent Schiller benytter ethvert forstandigt Vink, som gives ham af Vennen. »Den raa Fabel«, som Schiller kaldte Æmnet, var jo den, at nogle Traner som paa deres Flugt havde været Vidner til at to Mordere overfaldt og dræbte en rejsende Digter, blev Anledning til Forbrydelsens Opdagelse, idet de paany viste sig over Teatret, da Digterens Stykke blev opført, og Morderne da i deres overtroiske Skræk røbede sig selv.

Goethe ønsker Balladens Begyndelse grundigt omarbejdet, og man kan se at Schiller dèr har tilføjet hele fire ottelinjede Strofer. Han ønsker dernæst en Strofe tilføjet efter den, hvor Erinnyerne paa Scenen har trukket sig tilbage — ogsaa den findes nu, som Digtet blev i dets endelige Form. Goethes Brev af 22. August viser, at ogsaa han har lagt Plan for en Bearbejdelse af Æmnet; men han opgiver den, da Schiller har gjort sit Udkast, omtrent som han opgav at behandle *Wilhelm-Tell*-Sagnet episk, da han havde meddelt og afstaaet Schiller Stoffet til dramatisk Brug.

Goethe skriver:

Die Kraniche des Ibykus er efter min Mening lykkedes godt, Overgangen til Teateret er meget smuk, og Eumenidernes Kor paa rette Plads. Da denne Vending nu er opfundet, saa kan den hele Fabel ikke mere tænkes uden den, og dersom jeg endnu kunde have Lyst til selv at tumle med Æmnet, saa blev jeg nødsaget til at optage dette Kor.

Nu nogle Bemærkninger 1) burde Tranerne som Trækfugle være en hel Sværm, der saavel flyver hen over Ibykus som over Teatret; de kommer som et Naturfænomen, altsaa ligesaa lovbundet som Solen og andre regelrette Naturforekomster. Derved bliver ogsaa det Mirakuløse fjernet, da det ikke behøver at være *de samme* Traner; de er maaske kun en Afdeling af den store flyvende Hær, og det Tilfældige udgør egentlig efter mit Tykke det Hemmelighedsfulde og Sære ved Fortællingen. 2) Dernæst vilde jeg efter det 14. Vers, hvor Erinnyerne har trukket sig tilbage, indflette et Vers til Fremstilling af den Sindsstemning, i hvilken Korets Indhold bringer Tilskuerne, og gaa over fra de Godes alvorlige Betragtninger til de Ryggesløses ligegyldige Adspredthed, og saa lade den maabende Morder komme med sit Udraab dumt, raat og højt, men dog kun tydeligt for de nærmest Siddende. Derefter burde der opstaa Trætte mellem ham og Omgivelserne, indtil Befolkningen blev opmærksom derpaa osv. Paa denne Maade saavel som ved Tranernes *Træk* bliver Alt spillet over i det Naturlige, og efter min Følemaade Virkningen forhøjet, medens nu det 15. Vers begynder for højrøstet og betydningsfuldt og man næsten venter noget andet end hvad der kommer. Naar De hist og her endnu anvender lidt mere Omhu paa Rimet, saa vil Resten let være gjort, og jeg ønsker Dem alt Held med dette vellykkede Arbejde.

Dagen efter vendte Goethe, for at opnaa større Klarhed, tilbage til Balladen. Han ønskede, da Midten var lykkedes Schiller saa godt, nogle Strofer tilføjede i Expositionen. Efter hans Anskuelse burde Tranerne allerede øjnes af den vandrende Ibykus; han burde som Rejsende sammenligne sig med de rejsende Fugle, som Gæst i Landet sammenligne sig med Fuglene, der gæster det, af deres Flugt uddrage et godt Varsel for sig og saa under Mordernes Hænder anraabe Tra-

nerne som sine Vidner. Derved opnaaedes, at disse Fugle kom til at indtage en overmaade anselig Plads, og at Indtrykket af deres Væsen kunde smelte sammen med Indtrykket af de hævnende Gudinder i Sørgespillet. Goethe hævdede, at han i sit eget Udkast ikke havde fundet mere Brugbart end dette.

Det var jo heller ikke lidt, og vi ser, baade hvor nøje han selv havde gennemtænkt Æmnet og hvor ædelmodigt han overlod og oversendte Schiller ethvert det berørende Indfald, der var opstaaet i hans Hjerne.

Den sanddru Schiller svarer først (30. August) med den Tilstaaelse, at han som daarlig Iagttager i Grunden kun kender Traner fra nogle literære Lignelser, hvortil de har givet Anledning, og ved denne Lejlighed altsaa paany har fornummet, hvor meget rig og levende Erfaring betyder for poetisk Opfindelse. Dernæst gør han (7. September) udførligt Rede for, paa hvilke Punkter han har fulgt Goethes Anvisninger og paa hvilke det ikke har været ham muligt. Expositionen er ikke længer saa knap, Balladens Helt interesserer mere, Tranerne fylder Læserens Indbildningskraft i højere Grad og bemægtiger sig hans Opmærksomhed saa stærkt, at de ikke er glemte, naar de anden og sidste Gang viser sig. Derimod har Schiller ikke været i Stand til kun at lade den nærmest siddende Kreds i Teatret høre Morderens Udraab og til først efterhaanden at lade Bevægelsen forplante sig til den hele Forsamling. Dette vilde svække Massevirkningen, fordele Opmærksomheden, hvor Forventningen er utaalmodigst. Han har ganske undgaaet det Mirakuløse, hvad allerede i første Udkast var hans Mening. Et naturligt Tilfælde fører Traneflokken hen over Teatret. Selve Skuespillet har ikke grebet eller ængstet den raa Morder; men det har erindret ham om hans Udaad; og saaledes betages han da af Tranernes pludselige Tilsyneladelse og giver uvilkaarligt et Raab fra sig. Da han sidder højt oppe i Amfiteatret, hvor Menigmand har sine Pladser, ser han Tranerne før de svæver over Teatrets Midte, saa Raabet gaar forud for Tilskuernes Iagttagelse af dem. Desuden høres efter Schillers Mening hans Skrig bedre, netop fordi han sidder saa højt. Det sidste er en grov Fejltagelse af Digteren, som han deler med alle dem, der bygger Tribuner til Talere. Den Talende eller Raabende høres aldrig bedre end naar han befinder sig paa Amfiteatrets Bund.

Schiller sender saa endnu den færdige Ballade til Böttiger for at erfare, om Intet i den strider mod oldgræsk Skik og Brug. Det forekommer mig, at Böttiger burde have bemærket at Tilskuerne i græske Teatre ikke som i Digtet sad trængte op ad hinanden paa *Bænke*, men paa Teatrets Trin, at selv om der existerede Støtter under Scenen, kunde disse ikke blive bristefærdige ved Tilskuerskarens Tryk, der aldeles ikke knugede Scenen. Men Böttiger fandt Intetsomhelst at ind vende, og Schiller, der nu havde gjort sit Bedste, var beroliget.

Tilblivelsen af *Ibykus's Traner* er imidlertid et saare skønt Exempel paa den kunstneriske Alvor og Samvittighedsfuldhed, hvormed de

to Digtere arbejdede i Fælleskab ene og alene for Kunstens Skyld. En Ballade indbragte ingen Penge og ringe Ære i Samtiden, indbragte allermindst den unævnte Medarbejder nogensomhelst Ære eller Fordel. Men saaledes opstod et lille udadleligt Værk, der som Schillers andre, i det tyske Folks Bevidsthed levende Ballader er et veltalende Udtryk for sjældent Heltemod eller for hemmelighedsfuld Retfærdighed.

XVII

I Goethes samtidige Ballader er der ingen Veltalenhed, men noget langt bedre, hvor de er bedst. I de svagere som *Der Schatzgräber* er der Belæring, gode Raad og Vink, udtalte indtrængende med halv Stemme i en Stil, der er modsat Schillers, som altid taler højt. *Skattegraveren* giver med dæmpet Røst simple Leveregler udtrykte med Fynd:

Tages Arbeit, Abends Gäste!
Saure Wochen, frohe Feste!

Et Mesterværk af Teknik og skrevet med en fin Ironi, der behersker en malende Indbildningskraft, er *Der Zauberlehrling*, Historien om den gamle Hexemesters Elev, Dilettanten, der i hans Fraværelse vilde gøre ham hans Kunster efter, men ikke formaaede at besværge og fordrive de Aander, han selv havde fremmanet. Dette er alle efterabende Klodrianers Ballade. Goethe fandt Stoffet i Lukians *Løgneren* og har benyttet det med henrivende Kunst. Istedenfor en Morterkølle, der hos Lukian faar Befaling til at hente Vand, har Goethe blot sat en gammel Kost som Læseren mere nærliggende Genstand.

Overordentlig er Virkningen af det i hveranden Strofe skiftende Versemaal, der anskueliggør baade Hexeriet og Uroen i Lærlingens Sind. Indhold og Form er ét, naar Drengen f. Eks. tilraaber Kosten:

Stehe. stehe!
Denn wir haben
Deiner Gabe vollgemessen! —
Ach, ich merk' es! Wehe! Wehe!
Hab' ich doch das Wort vergessen.

Den lille Cyclus *Der Edelknabe und die Müllerin, Der Junggeselle und der Mühlbach, Der Müllerin Verrath, Der Müllerin Reue* er gratiøs, erotisk og frivol, skrevet i fransk Aand, ligesom det centrale Digt *Der Müllerin Verrath* er Bearbejdelse af en gammel fransk Vise, hvilken Goethe helt oversatte mange Aar derefter i *Wilhelm Meisters Vandreaar* (1. Bog 5. Kapitel). I Balladen *Der Müllerin Verrath* har den tyske Digter tileg-

net sig den franske Teksts skalkagtige Frivolitet; i den senere Oversættelse er Foredraget noget vel tungt til det letfærdige Indhold. Man sammenligne:

En manteau, manteau sans chemise,
Non que l'ami pût en manquer;
C'est que la sienne lui fut prise
En lieu charmant à remarquer:
Surpris en cueillant une pomme
Pomme de vingt ans au moulin,
On l'avait mis nu comme l'homme
En le chassant de cet Eden.

Woher der Freund so früh und schnelle,
Da kaum der Tag in Osten graut?
Hat er sich in der Waldkapelle,
So kalt und frisch es ist, erbaut?
Es starret ihm der Bach entgegen;
Mag er mit Willen barfuss gehn?
Was flucht er seinen Morgensegen
Durch die beschneiten wilden Höhn?

Af den senere Oversættelse:

Gar wunderlich von warmer Stätte,
Wo er sich bessern Spass versprach,
Und wenn er nicht den Mantel hätte,
Wie grässlich wäre seine Schmach!
So hat ihn jener Schalk betrogen
Und ihm das Bündel abgepackt;
Der arme Freund ist ausgezogen,
Beinah wie Adam bloss und nackt.

Det er lærerigt for Indsigten i de to Venners Væsen, at paa samme Tid som Schiller i sine Ballader forherliger det stolteste Mod, der gentager sit Vovestykke (*Der Taucher*), den heltemodige Troskab, der gaar gennem Ild og Vand for at opnaa Korsfæstelse (*Die Bürgschaft*), Ridderlighed, der udsætter sig for Løvers og Tigrers Kløer men forsmaar Lønnen derfor (*Der Handschuh*), Kløgt og Heltemod i Forening med skøn Ydmyghed (*Der Kampf mit dem Drachen*) Tapperheden der udretter Stordaad og resignerende nøjes med Synet af den Elskede (*Ritter Toggenburg*) kan Goethe med sit kvindekærere Naturel ikke slippe Erotiken, falder i disse Ballader nu og da tilbage til sin Ungdoms Roccocco-Tone, og er i de to Ballader, hvor han hæver sig højest, og højt over Schiller, paany Erotiker om end i den største og reneste Stil.

Die Braut von Korinth og *Der Gott und die Bajadere*, de to ypperste Ballader, der eksisterer i det tyske Sprog, er begge frembragte i den første Halvdel af Juni Maaned 1797, og Goethe gør efter Nedskrivningen saa lidet Væsen af dem, at han i Brevet til Schiller af 10. Juni 1797, da begge er fuldendte, blot skemtende skriver: »Lev ret vel og lad Deres *Dykker* saa snart som muligt drukne. Det er ikke ilde at nu, da jeg bringer mine to Par i Ilden og ud af Ilden, De for Deres Helt har udsøgt Dem det modsatte Element.«

Som Hovedkilde til *Bruden fra Korinth* har Goethe benyttet en Anekdote af en græsk Samling Mirakelhistorier, skrevne af en Lydier ved Navn Flegon, en af Kejser Hadrians frigivne Trælle. Denne udgav bl. a. en Beskrivelse af Øen Sicilien og fortalte Hadrians Liv og Bedrifter. Af hans Bog om Miraklerne er der levnet nogle Brudstykker og

GOETHE SOM SKØJTELØBER.
Tysk Illustration til Goethes Liv. Maleri af *W. v. Kaulbach* (1862).

„Den gyldne Løve"s Værtsfolk.

De nyforlovede.

Prøver af Illustrationer til Goethes Værker. („Hermann og Dorothea" illustreret af *Arthur Ramberg.)*

deriblandt et (ganske sikkert opdigtet) Brev fra en Provinsguvernør (procurator) til en Embedsmand ved det kejserlige Hof:

Brevet fortæller, hvorledes Filinnion, Datter af Demostratos og Charito, skønt død, hemmeligt forener sig med Machates, hendes Families Gæst. Ammen overrasker dem, ser den unge Pige sidde paa den unge Mands Seng, kalder af fuld Hals paa Forældrene, anmoder dem om at staa op og gense deres Datter. Charito bliver først rystet og græder, erklærer saa Ammen for afsindig. Endelig gaar hun dog til Gæsteværelset; men Parret, som Ammen havde set, sover nu i Mørke, og hun skimter kun nogle Klæder og en Profil, beslutter derfor at komme igen næste Morgen og da maaske overraske sin Datter. Da hun om Morgenen vender tilbage, er imidlertid den unge Mand alene. Moderen udspørger ham, og i sin Forvirring tilstaar han da, at Filinnion har besøgt ham, og at den unge Pige, der længtes efter ham, havde sagt til ham: »Mine Forældre uafvidende kommer jeg til dig.« Som Vidnesbyrd forelægger han Charito en Guldring, han har faaet af den unge Pige, og et Baand hun ved sin Bortgang har glemt at knytte under sine Bryster. Han maa love Moderen at vise hende hendes Datter, ifald denne kommer igen. Alle venter hende da næste Nat. Hun kommer til den unge Mand, sætter sig hos ham paa hans Seng, spiser og drikker. Han troer aldeles ikke paa, at hans Gæst er død, men troer, at Nogen har berøvet den Døde hendes Klæder og Smykker og solgt dem til denne unges Piges Fader. — Forældrene indfinder sig nu, genkender Filinnion, stumme af Forbavselse, omfavner hende saa. Men hun siger til dem: Min Moder og min Fader! Hvor uretfærdigt har I ikke berøvet mig de tre Dage, som jeg havde Lov til at tilbringe i mine Forældres Hus med vor Gæst! I vil komme til at beklage Jer Nysgerrighed. Jeg vender tilbage til den Bolig, der er mig anvist. Det er ikke uden en Guddoms Vilje at jeg er kommet herhen. — Og hun faldt død til Jorden.

Brevskriveren beretter, at han selv har ladet Graven aabne, har fundet den tom, men i den en Jernring og en Guldskaal, som Filinnion den første Nat havde faaet af Machates. Den unge Piges Lig laa i Forældrenes Kammer. Den unge Mand dræbte sig derefter af Sorg.

Som man ser, giver denne Fortælling det blotte Raastof til Digtet. Dets Ide, Protesten mod Askesens Moral, mod den unge Piges Klostergivning, findes ikke, end mindre den dybe og vilde Patos, det mægtige Sving hvori begge Hovedpersoners sjælelige Tilstand er sat. Allermindst den underfulde Kunst, hvormed her Strofen er komponeret, idet den, som det nu oftere og oftere finder Sted hos Goethe, i sin første Halvdel har Alvorens Værdighed og Ro, i sin sidste Halvdel Lidenskabens ildfulde Hast.

Da mere end ti Aar forinden, i 1788, Schiller skrev sit Digt *Grækenlands Guder*, udtrykte han nøje den Stemning, der nu havde bemægtiget sig Goethe. Hos Schiller hed det:

Finstrer Ernst und trauriges Entsagen
War aus eurem heitern Dienst verbannt,
Glücklich sollten alle Herzen schlagen.
Denn Euch war der Glückliche verwandt.
Damals war nichts heilig als das Schöne . . .

Alle jene Blüten sind gefallen
Von des Nordens schauerlichem Wehn!
Einen zu bereichern unter allen,
Musste diese Götterwelt vergehn.

Hos Goethe hedder det:

Und der alten Götter bunt Gewimmel
Hat sogleich das stille Haus geleert,
Unsichtbar wird Einer nur im Himmel
Und ein Heiland wird am Kreuz verehrt,
Opfer fallen hier,
Weder Lamm noch Stier,
Aber Menschenopfer unerhört.

Sorgen over de gamle Guders Nederlag er hos Schiller saa dyb og ægte som hos Goethe. Men hans Digt er et Tankedigt, underligt livsfjernt og virkelighedsfjernt. Skønt det priser Sanseverdenen, er der ikke et eneste Aandepust af levende Sanselighed deri. Hvilket uforglemmeligt Udtryk har derimod Goethe her givet den ildfulde Attraa:

Heftig fasst er sie mit starken Armen
Von der Liebe Jugendkraft durchmannt:
Hoffe doch bei mir noch zu erwarmen,
Wärst du selbst mir aus dem Grab gesandt!
Wechselhauch und Kuss!
Liebesüberfluss!
Brennst du nicht und fühlest mich entbrannt?

Liebe schliesset fester sie zusammen
Thränen mischen sich in ihre Lust;
Gierig saugt sie seines Mundes Flammen
Eins ist nur im Andern sich bewusst . . .

Da Wolfgang Menzel i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev toneangivende i tysk Literatur og hos Goethe opdagede tre Slags personlig Forfænglighed og seks Slags Vellysttilbøjeligheder, saa han i *Bruden fra Korinth* »Udtrykket for den Vellyst, der attraar Lig, den, der endog i Gravens Rædsler søger Nydelsens Forraadnelsessmag i Boleriet med smukke Spøgelser«. Men endog denne Kritiker fandt et Publikum og denne Art af Kritikere finder altid et, der er saa imbecilt som de selv, og beundrer dem for deres »Sædelighed«.

Bruden fra Korinth er en Ballade paa 28 Strofer uden derfor at være lang. Snarere virker den ved sit hastige Tempo, sin hurtige Puls, som kort. Den er saa dejlig, at man læser den atter og atter, som Maleri saa fuldendt, som Lyrik saa fyrig, som Livsanskuelse saa kæk og klar, at den hører til de evige Kunstværkers ikke talrige Gruppe.

Et Sidestykke til den og ganske af samme Rang er den samtidigt skrevne Legende *Der Gott und die Bajadere*. Denne Ballade er kortere og mere sammentrængt, har kun ni Strofer. Men ogsaa den er skrevet for Evigheden.

Stoffet tog Goethe fra »Sonnerats Reise nach Ostindien und China in den Jahren 1774—1781«. Men derpaa ligger ingen Vægt. Dette Vidunder af Poesi er helt og holdent hans eget Værk. Paa forbausende Goethe'sk Maade har han her behandlet et i sit Væsen rent Schillersk

Æmne, skildret hvad Schiller altid med Forkærlighed besang, den Heroisme, der frivilligt og begejstret gaar i en kvalfuld Død, men det er hos ham en Kvinde, ikke som i *Der Taucher* eller i *Die Bürgschaft* en Mand der søger Døden, og Aarsagen er her en Elskovslidenskab, der paa samme Tid er luende Sanseglødeu og ubetinget Hengivenhed. Var der noget, Schiller ikke kunde fremstille troværdigt, saa var det en elskende Bajadere, og var der noget, hvis Fremstilling syntes at ligge for Schiller, ikke for Goethe, saa var det den Entusiasme, der søger Selvtilintetgørelsen, springer i Luer for ikke at overleve. Men Goethe har magtet Æmnet og magtet det uden Anstrengelse, raffaelisk, med legende Lethed.

Strofens beundringsværdige Komposition er sindrigere end en Sonets og anderledes original, ligesom den kun passer for dette Stof og for intet andet. Man tage som Exempel denne:

Bei der Bahre stürzt sie nieder,
Ihr Geschrei durchdringt die Luft:
Meinen Gatten will ich wieder!
Und ich such' ihn in der Gruft.
Soll zu Asche mir zerfallen
Dieser Glieder Götterpracht?
Mein! er war es, mein vor Allen!
Ach nur *eine* süsse Nacht!
Es singen die Priester: Wir tragen die Alten,
Nach langem Ermatten und spätem Erkalten,
Wir tragen die Jugend, noch eh' sie's gedacht.

Det har altid forekommet mig særligt virksomt, at de Trochæer, i hvilke Strofens første otte Linjer er holdte, bestandig ligesom slaar over i Anapæster. Men rent overvældende er det Mesterskab, hvormed i disse ni Strofer de tre Slutningslinjer afvekslende fortæller, danser, maler, forklarer, kysser, skriger, orgler, drøner og flyver.

XVIII

Ringere Vægt ligger der paa de enkelte satiriske Digte, Goethe paa dette Tidspunkt skriver, *Musen und Grazien in der Mark* mod en vis nu aldeles glemt Schmidt von Werneuchen, og *Der Chinese in Rom*, en iøvrigt vittig Satire imod Jean Paul.

Det førstnævnte Digt har mest Interesse derved, at det er et af de talrige Kendetegn paa Goethes Uvilje mod Aanden fra Mark Brandenburg, Berliner Aanden. Goethes Forhold til Prøjsen var alt andet

end hjerteligt. Allerede i *Den evige Jøde* findes et Udfald imod Berlin:

Hier ist des Landes Mittelthron.
Gerechtigkeit und Religion
Spedieren wie der Selzerbrunn
Petschirt ihren Einfluss ringsherum.

I *Fuglene* forekommer denne Spydighed mod den prøjsiske Ørn: »I Norden næres nu den største Ærefrygt for Ørnens Billed; overalt ser I det opstillet, og alle Folkeslag bøjer sig for det, selv om det er malt eller udskaaret af den usleste Fusker. Sort, med Krone paa Hovedet, strækker den en rød Tunge ud af Næbbet og viser et Par altid beredvillige Kløer ... Ingen føler sig ret vel, der ser paa den«. — Under Goethes eneste Ophold i Berlin et Par Dage med Karl August i Maj 1778 befandt han sig der saa ilde tilmode, at han indtil sin Død aldrig lod sig overtale til Gentagelse af Besøget. Han skriver 19. Mai 1778 fra Berlin til Charlotte von Stein: »Saa meget kan jeg sige: Jo større Verden er, desto større bliver Farcen, og jeg kan sværge paa, at ingen Uanstændighed eller Æselsagtighed i Hanswurstiader er saa væmmelig som de Stores, de Mellemstores og de Smaas Væsen imellem hverandre«. Misstemningen er saa varig at endnu 30. Oktober 1809 skriver Goethe til Zelter: »Jeg idetmindste tilbringer endnu bestandig mine Dage i Weimar og Jena, et Par Smaabyer, som Gud hidtil har bevaret, skønt de ædle Prøjsere længst gerne havde ødelagt dem paa den ene eller den anden Maade«.

Som et Udslag af denne Uvilje mod Berliner-Aanden maa Goethes aarelange Fejde mod Nicolai betragtes, thi han stod for Goethe som denne Aands Repræsentant, og som Udslag af denne Uvilje er det ogsaa alene begribeligt, at en Digter af denne Rang har polemiseret mod en Digter af F. W. A. Schmidt's.

Under Titlen *Muser og Gratier i Mark Brandenburg* parodierede han en af Boghandler C. Spener i Berlin 1795 udgivet *Kalender der Musen und Grazien*, der udkom som Fortsættelse af den tidligere af F. W. A. Schmidt og I. C. Bindemann offenliggjorte *Neuer Berliner Musenalmanach*. Goethe opnaaede, at den arme Pastor Schmidt for Fremtiden gjaldt for Plathedens og den altfor ligefremme Naturligheds Digter — ifald dette kan kaldes et Resultat. Ofte anføres jo endnu de ironiske Slutningsord af Goethe's Digt:

Wir sind bieder und natürlich,
Und das ist genug gethan.

Men var det Goethe værdigt at angribe en lille ubetydelig gejstlig Poet, der ikke gjorde noget Menneske Fortræd og hvis Vers tilmed ingenlunde var synderligt ringere end de Digte af hans Forbilled og Mester Voss, hvilke Goethe Aaret efter selv gav en stærk og ufortjent Ros? I 1889 udgav Ludwig Geiger under den Titel, Goethes berømte

Digt bærer, et Udvalg af Schmidts latterliggjorte Digte, og det viste sig, at de ikke paa nogen Maade var værre end Digte er flest.

Der Chinese in Rom, Satiren over Jean Paul, er en halv Snes Linjer i Distichon-Form, som Goethe skrev, irriteret over en efter hans Mening »arrogant« Ytring af Richter i et Privatbrev til Knebel. Kineseren finder i Rom alle Bygninger tunge og plumpe. Han havde haabet der at forefinde smaa Søjler af Træ, Telttage, Snitværk og Forgyldning. — Forklarende tilføjer Goethe lidt prosaisk, at man heri kan se et Sindbillede paa mangen Sværmer, der sammenligner sit luftige Hjernespind med den solide Naturs evige Tæppe, og kalder det Sunde sygt for selv, syg, at kunne kalde sig sund.

Den stakkels Jean Paul kunde ikke for, at han var bleven opstillet som en Art Modpave mod Goethe af Folk, der hadede denne mere end de elskede Jean Paul. Han havde ved sine Skrifter vundet Venner og Velyndere i selve Weimar. Wieland skattede ham højt og kaldte ham den tyske Yorick og den tyske Rabelais. Sammenligningen med Sterne har unegteligt mere paa sig end den med den store franske Munk og Læge.

Herder gav ham Lovord. Mænd som Knebel og Einsiedel havde hans Bøger til Yndlingslæsning. Den af Schiller forladte Charlotte von Kalb skrev ham til med glødende Begejstring, kaldte ham 1796 til sig i Weimar, og saasnart han i Juni var ankommen, følte han i hendes Nærhed en overvældende Henrykkelse. Da Charlotte stod Herder nær, fulgte det af sig selv, at Richter nærmest sluttede sig til denne. Om saa blot af den Grund stillede Schiller og Goethe sig køligt til den Nyankomne; thi Herder og Wieland dannede nu i Enkehertugindens Slot et Slags Bihof til Karl Augusts, hvor man i Samtalerne mest var sysselsat med at rakke ned paa Goethe og Schiller. Herder var af Skinsyge paa Venskabet mellem de to bleven overmaade bitter. Men ganske fraset disse personlige Forhold kunde en saa stilløs Skribent som Richter umuligt bestaa for Dioskurernes Domstol. Blot den Omstændighed, at han spækkede sine Romaner med løse Indfald og paradoxale Lignelser som han samlede sammen i Notebøger til fremtidigt Brug, maatte virke afskrækkende paa dem. Til egentlig Uvilje fra Goethes Side var der dog ingen Grund. Og Inderligheden i Jean Pauls Sind havde vel fortjent et venligt eller anerkendende Ord fra de to Stores Side. Thi som Börne ved Richters Død skrev om ham: »I Landene tælles kun Byerne, i Byerne kun Taarnene, Templerne og Paladserne; i Husene deres Herrer, i Folkeslagene Partierne, i disse deres Anførere .... Ad snevre, tilgroede Veje søgte Jean Paul den oversete Landsby. Han tallte i Folket Menneskene, i Byerne Tagene, og under hvert Tag hvert Hjerte«.

Det synes imidlertid som om ikke blot Jean Pauls Formløshed men hans ubestemte politiske Frisind, hans overdrevne Tro paa det politiske Fremskridts Hurtighed, har gjort Goethe led ved hans Væsen som ved hans Kunst.

XIX

Rimeligvis har Goethe i *Guden og Bajaderen* havt Christiane i sine Tanker. Den Forkastelse, der rammer Bajaderen som ikke ægteviet til den Døde, Ordene »Nur *die Gattin* folgt dem Gatten« henleder Læserens Forestilling paa hende.

I samme Versemaal som *Der Chinese in Rom* skrev Goethe paa dette Tidspunkt en hel Række mindre Digtninge, der alle har deres Udspring i hans huslige Lykke med Christiane.

I Digtet *Der neue Pausias und sein Blumenmädchen* har han for at skjule den ellers nærliggende Hentydning til, at Christiane havde været Arbejderske paa en Blomsterfabrik, henlagt Handlingen til det gamle Hellas, og over Digtet har han sat et Citat af Plinius hvori det hedder: »Pausias fra Sikyon, Maleren, var som Yngling forelsket i sin Medborgerinde, Glykere, der havde stor Opfindsomhed til at binde Blomsterkranse. De kappedes, og han malte Blomster af stor Forskellighed; endelig malte han sin Elskede, siddende, sysselsat med en Krans.« I Dialogform er her begges første Bekendtskab forherliget, og hendes beskedne Færdighed paa Fabriken lovprist som Evne til »at digte og male med Blomster«. Maaden, hvorpaa de lærer hinanden at kende, er omdigtet, og tildigtet er en Strid, hvorunder Pausias beskytter Pigebarnet mod en paatrængende Tølper, vinder hendes Taknemmelighed og hende selv.

Anledning til Digtet *Amyntas* gav Synet af et Æbletræ, omvundet med Vedbend, som slog Goethe paa hans tredie Schweizerrejse, i September 1797. Dette Syn mindede ham om Maaden, hvorpaa Christiane havde omslynget hans Liv og draget Næring af ham, men tillige om, at hun var bleven ham uundværlig.

Amyntas retter dette Digt til sin Læge Nikias (en Læge af det Navn er Theokritos' ellevte Idyl tilegnet) og vi forstaar, at Nikias har anbefalet Amyntas Afholdenhed overfor den Elskede, da Samlivet med hende har havt fordærvelige Følger: Amyntas har slet ingen Kræfter mer til aandeligt Arbejde. Men han bønfalder Lægen om ikke at kræve saa streng en Kur anvendt, og sammenligner sig med Æbletræet, der bad om at maatte beholde Vedbenden, da man begyndte stykkevis at afrive den:

Nahrung nimmt sie von mir; was ich bedürfte, geniesst sie;
    Und so saugt sie das Mark, sauget die Seele mir aus.
Nur vergebens nähr' ich mich noch; die gewaltige Wurzel
    Sendet lebendigen Safts ach nur die Hälfte hinauf . . . .
Nichts gelangt zur Krone hinauf, die äussersten Wipfel
    Dorren, es dorret der Ast über dem Bache schon hin
Ja die Verrätherin ist's! sie schmeichelt mir Leben und Güter,
    Schmeichelt die strebende Kraft, schmeichelt die Hoffnung mir ab . . .
Süss ist jede Verchwendung; o lass mich der schönsten geniessen!
    Wer sich der Liebe vertraut, hält er sein Leben zu Rath?

Ligeledes om Christiane, men paa friskere og mindre pinlig Maade handler de 37 Disticha, der i den lille Samling *Vier Jahreszeiten* findes under Overskriften *Sommer*. Her er i et enkelt Distichon hele Hemmeligheden ved Goethes Forbund med Christiane nedlagt:

Neigung besiegen ist schwer; gesellet sich aber Gewohnheit
Wurzelnd allmählich zu ihr, unüberwindlich ist sie.

De fleste af disse Smaavers handler om Glæden ved Linjer fra den Elskedes Haand, ved Elskov og ved Kys. Enkelte af dem er dybsindige, særligt to. Dette første, der røber, at Goethe til Tider har havt Tvivl om den Elskedes Troskab, men som samtidigt priser Illusionens Betydning:

Sie entzückt mich, und täuscht mich vielleicht. O Dichter und Sänger,
Mimen! lerntet Ihr doch meiner Geliebten was ab!

Og dette, der trøster for Skønhedens Forgængelighed ved Fremhævelse af det Forgængeliges Skønhed:

Warum bin ich vergänglich, o Zeus? So fragte die Schönheit.
Macht ich doch, sagte der Gott, nur das Vergängliche schön.

Endelig er ogsaa til Christiane rettet den smukke Elegi *Metamorphose der Pflanzen*, i hvilken Goethe har forsøgt paa den let fatteligste Maade at forklare hende sin Grundidé om Lovene for Plantens Udvikling og Forvandling, og i hvilken Alt tilsidst ender med en personlig Henvendelse til hende, idet Plantens Formskifte opfattes som et Billede paa Formskiftet i deres indbyrdes Forhold:

O gedenke denn auch, wie aus dem Keim der Bekanntschaft
Nach und nach in uns holde Gewohnheit entspross,
Freundschaft sich mit Macht in unserm Innern enthüllte,
Und wie Amor zuletzt Blüthen und Früchte gezeugt.

Det kan da ikke negtes, at Christianes ydmyge Skikkelse har faaet sit Æreminde i Goethes Digte saa godt som de mere glimrende og finere dannede Kvinder, der modtog hans Hyldest.

XX

I disse Aar gik Goethe mere og mere op i Hellenismen. Som en halv Snes Aar derefter Thorvaldsen ikke kunde forestille sig sin Kunst øvet anderledes end saadan, at Æmnet saa vidt muligt var

græsk og Kostymet endog ved moderne Æmner antikt, saaledes stræbte Goethe nu at føle og digte som en Oldtids-Hellener. Han fornam ikke det Selvmodsigende deri. De Homeriske Digtere havde jo ikke stræbt at frembringe som man tre tusind Aar tidligere følte og skrev.

Hvad der i Goethes unge Dage havde draget ham til Homer, var den simple Naturlighed, han dengang troede at finde hos ham. Nu efter Rejsen til Italien og Samlivet med Schiller fandt han i de Homeriske Digte de højeste Love for poetisk Fremstillingskunst. Han havde ikke før havt Mod til at kappes med Homer. Men efter at F. A. Wolf i 1795 havde udgivet sine *Prolegomena*, der søgte at opløse saavel Iliadens som Odysseens Enhed i forskellige Rhapsodier, og efter at Goethes oprindelige Modstand mod Ideen var blæven overvundet, fandt han det ikke mere formasteligt at kappes med de enkelte Homeriske Sangere, og i Elegien *Hermann und Dorothea* hyldede han Wolf og kaldte sig selv den sidste Homeride:

Erst die Gesundheit des Mannes, der endlich vom Namen Homeros
Kühn uns befreiend uns auch ruft in die vollere Bahn!
Denn wer wagte mit Göttern den Kampf? und wer mit dem Einen?
Doch Homeride zu sein, auch nur als letzter, ist schön.

I Slutningen af December 1797 studerede Goethe da ivrigt Iliaden, fordi det forekom ham, at der mellem den og Odysseen var Plads for endnu et episk Digt, som det vilde være fristende at skrive. Dette skulde frembringes ganske i Iliadens Aand. Saa ringe Jean Paul Friedrich Richter end er mod Goethe, det var, naar Alt kommer til Alt, naturligere at skrive *Leben, Tod und Ehestand des Armenadvokaten Siebenkäs*, (en humoristisk Historie om en stakkels Advokat i Samtiden, der bliver Bigamist, da han har ladet død for at blive af med sin Kone) end at gøre et Forsøg paa at digte »ganske i Iliadens Aand«.

Man kan af enkelte Goethe'ske Ytringer skimte hvad hans Epos om Achilles' Død skulde have til Indhold: Achilles véd, at hans Død er nærforestaaende, men han forelsker sig i den trojanske Prinsesse Polyxena og glemmer over sin Lidenskab sin Skæbne. — Derimod véd vi nutildags ikke, om efter Goethes Plan Achilles skulde finde Genkærlighed, stræbe at undgaa den ham spaaede Død for Troja ved Flugt med Polyxena, og denne da dræbe sig af Sorg over hans Død, eller om Polyxena skulde lade Achilles' Kærlighed uigengældt og forraade ham til Troerne, hvorefter han falder for Paris's Pil.

Schiller gav forgæves Goethe det gode Raad, slet ikke at tage Homer til Forbilled, men forme Stoffet i Overensstemmelse med sit eget Naturel. Goethe tilstræbte — bl. a. ved Anvendelse af Homeriske Tillægsord — den størst mulige Lighed med græsk Oldtidsdigtning. Han fik imidlertid, da han efter lang Betænkning endelig begyndte Udførelsen, kun første Sang af *Achilleis* færdig. Den nedskreves i Marts og April 1799. Senere rørte han aldrig ved Æmnet

Denne første Sang skildrer til Indledning, hvorledes Achilles ved Havets Kyst lader opføre en mægtig Gravhøj for Vennen Patroklos, hvis Baal netop er udbrændt, og tillige for sig selv. Vi henføres saa til Gudernes Boliger, hvor Here spotter sin Søn Hefaistos for den Flid han har anvendt paa Achilles' Vaaben, da dennes Dødsdag dog nu er nær, og hvor hun, da Thetis giver sin Kval til Kende over den Skæbne, der snart vil ramme Sønnen, ogsaa overvælder denne med Haan, desuden med skinsygt Had paa Grund af den Lidenskab, hun engang har vakt hos Zeus. Da denne siger nogle forsonende Ord, begynder Here en formelig Skændescene. Dog Pallas Athene træder frem, retter Ordet til Gudinden, og tilstaar at mere end nogen af Fortidens og Nutidens Helte ligger Achilles hende paa Hjerte, hvad der jo undrer lidt, da man hidtil havde troet, at særlig Odysseus var hendes Yndling. Det er Pallas en Sorg at Achilles skal dø saa ung:

Ach, und dass er sich nicht, der edle Jüngling, zum Manne
Bilden soll! Ein fürstlicher Mann ist so nöthig auf Erden.

Da Achilles staar nederst i Graven ligesom paa et Bægers Bund, medens Myrmidonerne ophober Jorden rundt om, træder Pallas i Skikkelse af Achilles' Ven Antilochos hen til ham og begynder en hjertelig Samtale for at opmuntre ham til at se sin Skæbne under Øjne uden Fortvivlelse. Da Achilles beskedent og fattet har udtalt, at engang i Fremtiden vil vistnok mangen Forbisejlende, der ser denne Høj, sige: »Dèr ligger ingenlunde den Ringeste af Achaierne begravet«, svarer hun ham med Entusiasme:

»Nein, so redet er nicht,« versetzte heftig die Göttin;
»Sehet,« ruft er entzückt, von fern den Gipfel erblickend,
»Dort ist das herrliche Mal des einzigen grossen Peliden
Den so frühe der Erde der Moiren Willkür entrissen.«

Og hun priser ham lykkelig, at han saa ung skal gaa bort:

Ja, soweit nur der Tag und die Nacht reicht, siehe verbreitet
Sich dein herrlicher Ruhm, und alle Völker verehren.
Deine treffende Wahl des kurzen rühmlichen Lebens.
Köstliches hast Du erwählt. Wer jung die Erde verlassen
Wandelt auch ewig jung im Reiche Persephoneia's,
Ewig erscheint er jung den Künftigen, ewig ersehnet.

Athene vender tilbage til sin Trøst, at altid vil Achilles' Navn klinge fra Sangernes Læber; hans Ry vil blive saa stort, at andre tapre Mænds forsvinder i Sammenligning med hans. Til Svar priser Achilles saa Venskabet som vakre Mænds bedste Tilfredsstillelse, og i de Vendinger, han bruger, er det — synes mig — tydeligt, at Goethe her har tænkt paa Schiller og paa den Glæde, han har af

dennes Haandtryk nu, da Xenie-Kampen er overstaaet. Achilles siger:

Denn mir ward auf der Erd nichts Köstlichers jemals gegeben
Als wenn mir Ajax die Hand, der Telamonier, schüttelt,
Abends nach geendigter Schlacht und gewaltiger Mühe
Sich des Siegs erfreuend und niedergemordeter Feinde.

Hvad Versificationen angaar, er den i sin Helhed Goethe aldeles værdig. Men hvor lidet disse antike Versemaal i Virkeligheden laa for den store tyske Digter, røber et enkelt saa grueligt Hexameter som dette:

Wilder Amazonen zum Todeskampfe heranführst.

Der er blevet gjort meget Væsen af at Goethe i *Hermann und Dorothea* oprindelig havde skrevet det følgende Vers med det *und*, der ødelægger det:

Ungerecht bleiben die Männer, [und] die Zeiten der Liebe vergehen.

og man har tidt fortalt det humoristiske Svar, som Goethe gav den yngre Voss, der gjorde ham opmærksom paa Fejlen: »Lass die siebenfüssige Bestie stehen!« Senere strøg han dog det umulige *und*. Men denne Skødesløshed er af saare ringe Vægt i Sammenligning med den paafaldende Mangel paa Sans for Versets Harmoni, som gør sig gældende her, hvor Ordet *Amazonen* maa udtales med to falske Betoninger, med Tryk paa *ma* og paa *nen* for at noget, der ligner et Hexameter, skal komme ud deraf.

XXI

Igennem alle de Aar, Goethes Samliv med Schiller varer, ser vi ham optaget af Experimenter og Grublerier over Farvernes Væsen. Goethe gik igennem Livet med aabne Øjne, og som han stadigt var sysselsat med Iagttagelser af Vejrligt og forskelligartede Skyformationer, saaledes var Farvernes Verden tidligt bleven en, hvor han følte sig hjemme, han, der altid var gaaet ud og ind hos Malere i deres Atelier'er, selv bestandigt havde tegnet og malt, og nu senest i Italien havde fordybet sig i ældre og nyere Malerkunst med en Iver som ingensinde før, medens samtidigt — som han minder om i § 4 af sine første *Beiträge zur Optik* — Italiens Natur aabenbarede hans Øjne en »eventyrlig« Farveharmoni.

Han havde allerede som ung Student i Leipzig været Vidne til Wincklers optiske Forsøg, der foretoges i Tilslutning til Newtons Lære. I Italien havde han særlig sysselsat sig med Malerkunstens tekniske Side. Han havde udspurgt Malerne om de kendte vejledende Love for Farvegivning. De havde rystet paa Hovedet. Angelica Kaufmann havde paa hans Anmodning foretaget koloristiske Forsøg, havde malt et Billed graat i graat og senere givet det en let Overmaling med Farver; havde malt et Landskab, hvor alle blaa Toner fattedes. Farvesærsyn i Atmosfæren havde samtidigt optaget ham, grønne Skygger ved purpurrød Solnedgang, fjerne Bjerges blaalige Farveskær.

Da Goethe vendte tilbage til Weimar, og Büttner, som fra Göttingen var bleven forflyttet til det Weimar saa nære Jena, besad et righoldigt optisk Apparat, laante Goethe det af ham for at experimentere. Men han havde som sædvanlig meget Forskelligartet for, og Prismerne blev liggende urørte. Utaalmodig krævede Büttner dem tilbage. Tilsidst sendte han Bud til Weimar efter dem. Goethe kastede til Afsked et Blik igennem et Prisma. Det blev et afgørende Minut i hans Aandsliv. Han vidste, at set gennem et Prisma skulde det hvide Lys splittes og spredes i Farver; han ventede altsaa at se den hvide Væg i sit Værelse regnbuefarvet, men til hans Forundring forblev den hvid; kun hvor noget Mørkt grænsede til Væggen, viste sig mer eller mindre tydeligt Farver, og tilsidst saas Vindueskorsets Stave livligt farvede, medens der ikke var noget Spor af Farve at se paa den lysegraa Himmel. Uden langvarigt Overlæg udfandt han da — formentlig ved Intuition — at en Grænse var nødvendig til Frembringelse af Farver, og »et Instinkt« fik ham til at sige højt hen for sig, at Newton's Teori var falsk.

Dette blandt meget andet viser, at Instinktet, der i det tyvende Aarhundredes Begyndelse paany er bleven saa uforstandigt lovprist som videnskabelig Rettesnor, endog hos den Ypperste kan være en ganske vildledende Magt. Hvad Goethe saa, stemte i Et og Alt med Newtons Lære. Newton havde aldrig negtet, at Farverne gennem Prismaet kun viser sig, hvor Lyst grænser op til Mørkt; men han havde bestridt, at det Lyses og det Mørkes gensidige Begrænsning avlede Farverne, og havde kun tillagt Grænseforholdet Værd som Betingelse, der bevirker at Farvebilledet viser sig.

Enhver Fysiker i Datiden havde af Newton lært, at fra den hvide Væg, som Goethe saa, udgik Straaler af saa mange Lysarter, som der gaves Grader i Brydningen. De paa ét Punkt stærkere brudte Straaler krydsedes med de mindre brudte paa et nærliggende Punkt, og ved at de saaledes greb ind i hverandre blev der paany frembragt Hvidt. Kun paa Randene forblev dels de mindst, dels de stærkest brydelige og brudte Lysarter udækkede, og derfor maatte den ene Rand vise sig gulrød, den anden blaaviolet, medens Midten var og blev hvid.

Goethe, som troede, at Sandheden havde aabenbaret sig for ham med ét Slag, og at han med sin Seer-Evne nu havde gjort en naturvidenskabelig Opdagelse i Optiken, som tidligere i Anatomi, Geologi, Botanik, udbad sig af Büttner Tilladelse til at beholde Prismerne og begyndte fra 1790 ivrigt at gøre optiske Forsøg. Mere og mere befæstedes da hos ham Overbevisningen om at Newtons Lære var falsk. At han ikke kunde faa nogen Fysiker til at dele denne Overbevisning, skræmmede ham ikke; han var jo vant til at Naturvidenskabsmændene til en Begyndelse fuldstændigt underkendte enhver genial Hypotese, han fremsatte.

Og her spores en af de Ulykker, som Fagmænds ikke sjældne Uimodtagelighed for nye Fund afstedkommer. Den styrker ikke blot Hobens Tykhudethed og nærer dens Fordomme; men den fylder Den, som har været Indskrænkethedens Offer med en saadan Stædighed og en saadan Menneskeforagt, at han end ikke, naar han engang kommer paa Vildvej, tager ringeste Hensyn til Kollegernes Kritik. Den gør samme Indtryk paa ham som i Fablen Hyrdedrengens Raab om Ulven gjorde paa Hyrderne, da han mange Gange forud usandfærdigt havde raabt, at Ulven var der.

Med sin Sans for Enhed og Tro paa Helhed følte Goethe sig stødt ved den Newton'ske Tanke, at det hvide Lys var sammensat, at Farverne altsaa stammede fra Lyset. — Saaledes havde han ogsaa kun en Tidlang kunnet hælde til den Wolfske Opfattelse af *Iliaden* og *Odysseen* som sammensatte af Rhapsodier; snart vendte han tilbage til Troen paa Homer som én. Mellem Xenier som dette imod Newton:

> Spaltet immer das Licht! Wie öfters strebt Ihr zu trennen,
> Was, Euch Allen zum Trutz, Eins und ein Einziges ist

eller dette andet:

> Welch erhabner Gedanke! Uns lehrt der unsterbliche Meister,
> Künstlich zu theilen den Strahl, den wir nur einfach gekannt

er der en nøje Sammenhæng med et Epigram som dette imod Wolf:

> Scharfsinnig habt Ihr, wie Ihr seid,
> Von aller Verehrung uns befreit,
> Und wir bekannten überfrei,
> Das Ilias nur ein Flickwerk sei.
>
> Mög unser Abfall Niemand kränken!
> Denn Jugend weiss uns zu entzünden,
> Dass wir ihn lieber als Ganzes denken,
> Als Ganzes freudig ihn empfinden.

Alligevel havde Wolf ikke mindre Ret end Newton.

Goethes Udgangspunkt var den Omstændighed, at for et Maleri er Lys og Skygge to ligeberettigede Magter, paa hvis rette Fordeling den Illusion, der skal fremkaldes, beroer, og hvoraf den almene Farvetone afhænger. Da Maleren umuligt kan give Sollyset med hele dets Styrke, bestaar hans Opgave i Gengivelse af Lysforskelligheder og Klarhedsgraderne. Da paa Lyssiden altid Gult og Gulrødt, paa Skyggesiden Blaat og Blaarødt er fremherskende, saa fandt Goethe, at til Modsætningen mellem Lys og Skygge svarede Modsætningen mellem varme og kolde Farver, og Gult og Blaat blev da for ham hvad han kalder polære Modsætninger. Han havde i Italien formentlig iagttaget et Slægtskab mellem Blaat og Sort, mellem Blaat og Skygge. Saaledes var han da ved sine Kunststudier forberedt til den uvidenskabelige Antagelse, at Farverne opstod ved en Vekselvirkning af Lyset og Mørket, af det Lyse og det Mørke, af Lys- og Ikkelys. Han saa jo, at enhver Farve var mørkere end Hvidt, og han kaldte derfor Farverne for Halvlys, Halvskygger, tillagde dem alle noget Skyggeagtigt.

Johannes Müller, Datidens største Fysiker og en af alle Tiders største, der skyldte Goethe Uendeligt, ogsaa med Hensyn til sine Arbejder om Optik, maatte dog afvise Goethes Anskuelse om Farvernes Opstaaen, af den simple Grund at hverken Skygge eller Mørke er noget Positivt. »Mørke,« siger han i sin Haandbog i Menneskets Fysiologi, »er fysiologisk kun den Del af Øjet, hvor Nethinden fornemmes i Tilstand af Ro.«

Goethe havde i Italien indtrængende studeret Luftperspektivet, det vil sige den kunstneriske Genfremstilling af Luftlyset, forsaavidt dette, alt efter Graden af Luftens Uigennemsigtighed, viser forskellige Afskygninger og faar Tingene til at aabenbare sig i fint afskyggede Toner. »Luftperspektivet (siger Goethe i sin *Italienske Rejse*) beroer egentlig paa den vigtige Sætning, at alle gennemsigtige Medier (Mittel) er til en vis Grad grumsede (trübe). Atmosfæren er altsaa altid mer eller mindre uigennemsigtig, især i Syden ved højt Barometer, tørt Vejr og skyfri Himmel, da man saa kan iagttage en meget kendelig Afskygning (Abstufung) af Genstande, der befinder sig i ringe Afstand fra hinanden«.

Ad denne Vej naaede Goethe da til det *Urfænomen*, han i Optiken beraaber sig paa, som paa Urplanten i Morfologien.

Det gjaldt for ham om at udfinde Farvernes Oprindelse, efterat han havde forkastet Newtons Lære, som udledede dem af Lyset.

Da han manøvrerede med Begreberne Lys og Mørke, Hvidt og Sort, og da der ved Svækkelse af Lyset, Formørkelse af det Hvide, kun opstaar Skygger og Graat, saa fandt han den særegne Aarsag, der frembringer Farverne, i *de uklare Medier* (die trüben Mitteln).

Han havde iagttaget, at saas Mørket gennem et uklart Medium, der var oplyst af derpaa faldende Lys, saa viste der sig en blaa Farve, som blev bestandig lysere og blegere, jo mørkere Mediet blev,

derimod bestandig mørkere og mere mættet, jo gennemsigtigere det mørke Medium blev, indtil Farven gik over i det smukkeste Violette. Og han havde iagttaget, at saa man gennem et uklart Medium paa et klart, farveløst Lys, saa viste dette sig gult, og gik ved tiltagende Uklarhed i Mediet over til Gulrødt og Rubinrødt.

Denne Aabenbaring af Farverne igennem ikke helt gennemsigtige Medier kalder Goethe et *Urfænomen*, der ikke tilsteder eller kræver nogen videre Forklaring, og dette Urfænomen er Hjørnestenen i hans Lære.

Fysikerne kunde imidlertid strax godtgøre, at Urfænomenet ingenlunde omfattede alle Tilfælde. Saaledes viste Solen sig ofte sølvhvid, naar den stod højt paa Himlen og saas gennem et Skylag eller gennem et matslebet Glas eller gennem et mørkt Flor. Efter Teorien skulde den vise sig gul. Saaledes viste Himlens Farve, set fra et højt Bjerg, sig blaa. Da Luften imidlertid saa højt oppe bliver stedse renere og mindre uigennemsigtig, skulde den efter Teorien vise sig violet. Alt dette, som var fuldt forklarligt efter Newtons Lære, viste sig uforklarligt efter Goethes.

Ogsaa med Hensyn til de fuldstændiggørende Farver lod Goethe sig af sine Erfaringer som Kunstner og Kunstelsker forlede til en urigtig Teori. Ved Blanding af Malerfarver giver Blaat og Gult ganske vist Grønt, men ikke ved Blanding af Spektralfarverne. Efter Goethe opstaar i Spektret Grønt kun, naar den gule Rand naaer den blaa, hvad der skal ske ved tilstrækkelig Afstand af Skærmen fra Prismet. Men hine Farver giver faktisk kun Grønt, naar de selv er grønlige. Af det simple Gult og Blaat i Prismet lader Grønt sig ikke sammensætte.

Et Grundspørgsmaal i Newtons Optik var det, om Spektrets enkelt farvede Dele lod sig skille fra hverandre. Han fandt Løsningen af denne Opgave ved Forsøg, i hvilke han samtidigt anvendte Prismer og Linser. Men allevegne, hvor Newton i sine Forsøg forbinder Prismer og Linser, henviser Goethe til sin anden, supplerende Del af *Farvelæren*, der som bekendt aldrig udkom.

Goethe havde allerede 1790 forskrevet sig Newtons Værker, og efterhaauden gjort alle hans Experimenter efter. De syntes ham ud fra hans forudfattede Anskuelse kunstigt sammensatte og indviklede for at skjule det sande Forhold; han vilde selv gøre de simple, grundlæggende Forsøg. Og allerede 1791 udkom da hans *Beiträge zur Optik. Erstes Stück* med Afbildninger; 1792 *Zweites Stück* med nye Kobbertavler. Derefter skrev han, uden at udgive det, sit *Versuch, die Elemente der Farbenlehre zu entdecken*. Og derpaa arbejdede han, Aar efter Aar, ophobende og ordnende et uhyre Materiale, det største, han i sit Liv har samlet, indtil han endelig i 1810 udgav sit Værk *Zur Farbenlehre* i to mægtige Bind med et vedføjet Hefte Afbildninger. Det første Bind er i to Dele, en fremstillende, og en imod Newtons Optik polemisk. Af det andet Bind udkom kun den

første store og højst værdifulde Del, *Geschichte der Farbenlehre*, hvortil vi vender tilbage. Senere i Goethes Liv fulgte saa en hel Række Tillæg til Farvelæren, som overhovedet er det mest voluminøse, han har frembragt.

Ingen vil fortryde, om saa blot for Sprogets Skyld, at læse Bidragene til Optiken fra 1791. Fremstillingen er klassisk anskuelig, skøn som et skønt Digt. Der er deri en stor Digters og stor Naturkenders Kærlighed til Naturen, til hvert Særsyn i den og til dens dagligdags, mindst paaagtede Forekomster. Allerede i Indledningen gør imidlertid Oppositionen mod Newton sig gældende, der steg til Lidenskab, alt som Aarene gik og Anerkendelsen udeblev.

I Xenierne fra 1797 retter Goethe Angreb paa Angreb mod Newton, ret som var han en middelmaadig Poet eller elendig Tidsskriftsudgiver i Datiden, og ikke det naturvidenskabelige Geni, paa hvis Forsknings Resultater al moderne Kultur er opført.

Af en Snes Epigrammer imod ham hensættes her et Par, der røber Heftigheden og Sejrssikkerheden hos den vildledte Goethe.

Liegt der Irrthum nur erst wie ein Grundstein unten im Boden,
Immer baut man derauf, nimmermehr kömmt er an Tag.

Hundertmal werd ich's Euch sagen und tausendmal: Irrthum ist Irrthum
Ob ihn der grösste Mann, ob ihn der kleinste beging.

»Newton hat sich geirrt?« — Ja, doppelt und dreifach. — »Und wie denn?«
Lange steht es gedruckt; aber es liest es kein Mensch.

Leidlich hat Newton gesehen und falsch geschlossen; am Ende
Blieb er ein Brite; verstockt schloss er, bewies er so fort.

Das ist ein pfäffischer Einfall! Denn lange spaltet die Kirche
Ihren Gott sich in Drei, wie Ihr in Sieben das Licht.

Som man ser, faar Goethe i sin krigerske Iver endog en Overensstemmelse bragt til Veje mellem Newtons Lære om Lysets Spaltning i Farver og det Digteren forhadte Treenighedsdogma.

Ligesom alle sine Samtidige, med Undtagelse af Kant, taler Goethe om Farven som et Naturfænomen, der er uafhængigt af Øjets Sansning. Han er vel ganske nær ved den Indsigt, at Lys og Farve kun er vor Fornemmelse, men han har aldrig draget Følgeslutning deraf.

Naar han tilegnede sig Plotinos's mystiske Synsmaade i de tidligere anførte Vers:

Wär nicht das Auge sonnenhaft,
Die Sonne könnt' es nie erblicken,

saa mente han, at der i Øjet var ligesom et hvilende Lys. Da Væsener maa være ensartede for at det ene kan være modtageligt

for det andet, hævdede han, at Øjet ved Lys var dannet for Lyset. Hvad vi kalder Lysfornemmelse, var for ham et Forhold mellem noget Sagligt i os og noget Sagligt udenfor os, mellem noget Udelt i os og noget Udelt udenfor os.

Goethe der var naaet saa vidt paa andre Omraader ved Brugen af sine to aabne Øjne, havde en heftig Uvilje mod Brugen af *Camera obscura*. Han beskyldte Newton for Falskneri, fordi denne ved Forsøgene i Mørkekamret talte om Straaler, da der dog fremkom Billeder, som forandredes ved Lysets Brydning. Han vilde end ikke anerkende Betydningen af de Frauenhoferske Linjer i Solspektret, fordi de kun viser sig, naar man lader Lyset falde gennem en snever Sprække. Sønderdelingen af Lyset som Sønderdelingen af Homer var ham en Art *Vivisection* og indgød ham den Afsky, Vivisectionen indgyder enhver Lægmand.

Et af hans Fyndsprog i Prosa (Nr. 864) lyder: »Mennesket i sig selv, der bruger sine sunde Sanser, er det største og nøjagtigste fysikalske Apparat, som kan gives, og det er netop den nyere Fysiks værste Vanskæbne, at man ligesom har afsondret Eksperimenterne fra Mennesket og kun vil erkende Naturen i det, som kunstige Instrumenter udviser.«

Han skrev:

Freunde, flieht die dunkle Kammer,
Wo man Euch das Licht verzwickt
Und im kümmerlichsten Jammer
Sich verschrobnen Bildern bückt.
Abergläubische Verehrer
Gab's die Jahre her genug.
In den Köpfen Eurer Lehrer
Lasst Gespenst und Wahn und Trug!

XXII

I det smukke Slutningsafsnit *Konfession des Verfassers*, hvormed *Farvelærens Historie* ender, nævner Goethe med Taknemmelighed dem, der ved deres Velvilje og deres Tro paa hans Forskning virkede fremmende paa den. Hertugen af Weimar, hvem han overhovedet skylder Betingelserne for et virksomt og tilfredsstillende Liv, har skænket ham Lokaler og Fritid til Arbejdet. Hertug Ernst af Gotha har aabnet ham sit fysiske Kabinet, hvorved Goethe blev sat i Stand til at mangfoldiggøre Forsøgene og foretage dem i større Stil. Prins August af Gotha har forært ham saavel simple som sammensatte achromatiske Prismer, indforskrevne fra England. Fyrst Primas von Dalberg har skænket hans Forsøg uafbrudt Opmærksom-

Schillers Have ved Leutrafloden. Digteren benyttede navnlig Tagværelset i Husets Gavl, fra hvis to Vinduer der var en henrivende Udsigt. I det firkantede Havehus havde han et fredlyst Arbejdsværelse, og Lysthuset ved Broen indrettede han til Køkken. I 1810 udførte Goethe 22 Tegninger paa den Maade, at han efter sine Spadsereture „nedskrev", hvad der særlig havde fæstnet sig i Erindringen. Adskillige Motiver er derved bleven „sammentrukne". 1821 udkom Tegningerne som Raderinger med Smaavers, men Originalerne med tilhørende Notitser af Goethe er bevaret i Goethe-National-Museum.

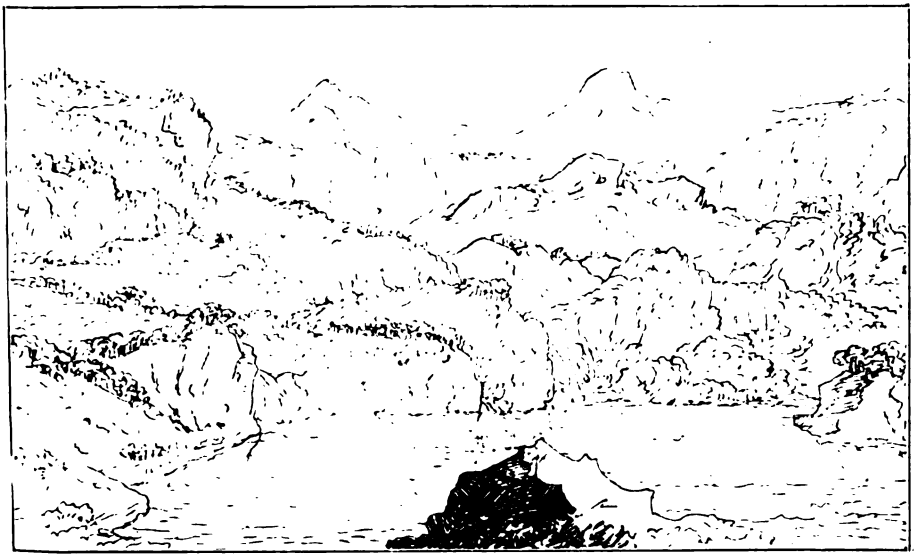

Nilens Kilder, saaledes som *Goethe* forestillede sig dem paa Grundlag af Sønnen *Augusts* Referat af *Bruces* Rejseskildringer. „Mein Sohn, damals in Jena studirend, hatte mit grosser Leidenchaft die Reisen von Bruce aufgefasst und erzählte eines Abends bey Knebel (2. Mai 1810) von den Nilquellen, besonders aber von dem zwischen Gebirgen eingeschlossenen See, zu welchem die von allen Seiten periodisch zuströmenden Wasser eigentlich die Überschwemmung des Nils verursachen, ich suchte mir meine alten geologichen Erfahrungen zusammen und schrieb sie schnell auf, wie vorliegt."

CHRISTIANE NEUMANN-BECKER
Goethes „Euphrosyne“ (II. S. 88).

CAROLINE JAGEMANN,
Hertug Karl Augusts Elskerinde,
Goethes Fjende. (II. S. 91.)

GOETHE 1817.
Kridttegning af *Ferdinand Jagemann.*
(Goethe-National-Museum).

KARL AUGUST,
Hertug af Sachsen Weimar og Eisenach.
Stik efter Maleri af *Jagemann.*

hed, ja har forsynet en af hans Afhandlinger med egenhændige Randgloser. Blandt Lærde, der har vist ham Deltagelse nævner han Anatomer, Literatorer, Filosofer — derimod *ingen Fysiker.*

Med Lichtenberg, Fysikeren og den vittige Satiriker, har han en Tidlang korresponderet, men da Goethe trængte stærkere ind paa ham for at opnaa hans Samstemning og »med Styrke forfulgte det væmmelige Newton'ske Hvide«, brød Lichtenberg af og lod Brevene uden Svar. Vennen Heinrich Meyer (Schweizermaleren) derimod, hvem han ogsaa paa andre Omraader skylder Tak for mangen Belæring, har samvirket med ham, staaet ham bi ved mangt et Forsøg med farvede Tegninger. Tilsidst nævner Goethe med overstrømmende Inderlighed blandt de Mænd, der aandeligt har fremmet ham, sin »uerstattelige Schiller«. Ved sit Genis store Naturlighed begreb denne ikke blot hurtigt Hovedpunkterne, hvorpaa det kom an, men tvang ved sin reflekterende Kraft Goethe til at ile fremad mod det Maal, han tilstræbte.

Vemodigt virker det at se *Farvelæren* saaledes munde ud i Tak til et Par fyrstelige Herrer, der stillede Hjælpemidler til Goethes Raadighed, og til et Par rene Lægmænd som Meyer og Schiller, der holdt hans Mod oppe ved deres Venskab, efter at han ved sin Stædighed havde stødt alle Tidsalderens Fysikere fra sig.

Meyers Deltagelse gjaldt jo dog kun det Kunstneriske, Schillers kun det almindeligt Kulturelle i Goethes optiske Forskning. Alligevel er det disse to alene, til hvis Sympati Goethe under Arbejdet klamrer sig. 24. Januar 1798 skriver han til Schiller: »Først efter at jeg fast har foresat mig, ikke at raadslaa med nogen anden end Dem og Meyer om Sagen, føler jeg paany Glæde og Mod; thi den gentagne Forpurring af Haabet om Andres Deltagelse og Samarbejde sætter En hver Gang noget tilbage.«

Derpaa beroer det vel at efter Schillers Død forlod Glæden ved hans Farvelære ham. I en Samtale med Eckermann sagde han: »Mine Modstanderes Vildfarelser har i et Aarhundrede været for udbredte til, at jeg paa min ensomme Vej kunde haabe endnu at finde en Fælle. Jeg vil forblive ensom! Jeg forekommer mig ofte som en Mand i Skibbrud, der griber et Bræt, som kun er i Stand til at bære en Eneste«.

I Aaret 1798 skriver han neppe et Brev til Schiller, hvori der ikke er Tale om Farvelæren. I et fra 14. Februar det nævnte Aar meddeler han Schiller første Gang sin Inddeling af Farverne i tre Klasser, de fysiologiske, fysiske og chemiske; de fysiologiske er betingede ved vort Øjes Tilstand og Virksomhed; de fysiske opstaar ved Lysstraalers og Ætersvingningers Indflydelse, er altsaa prismatiske Farver; de chemiske er Legemsfarverne, Stenes, Vægges, Klæders osv.

Det var en stor videnskabelig Gerning i Datiden at stille de fysiologiske Farver i Spidsen og betegne dem som Lærens hele Grund-

vold. Den Del af Goethes Farvelære, som skildrer de fysiologiske Farver, blev da ogsaa banebrydende. Han blev en af den fysiologiske Optiks Grundlæggere som han havde været en af den filosofiske Botaniks og Osteologis. Saaledes fornegtede hans Geni sig i Virkeligheden ingenlunde, selv paa dette ellers saa omstridte Omraade.

Hans Grundfortjeneste er, at han som en af de første blev opmærksom paa Synsfænomenerne i deres Sammenhæng og har fremstilt dem paa mønstergyldig Maade. Afsnittet om de fysiologiske Farver betragtes som klassisk; men ogsaa de andre Dele tillægger i vore Dage Fysikerne Fortjeneste ved Rigtigheden af de af Goethe beskrevne Forsøg.

De Farvefænomener, man tidligere havde anset for tilfældige. skuffende eller sygelige, tilbageførte Goethe til det sunde Blik, angaaende hvis Egenskaber vi først gennem dem erfarer noget Sikkert: Hallucinationer, saakaldte Synsvildelser, er for Goethe Synssandheder. Han kalder det Gudsbespottelse at tale om et optisk *Bedrag*. Han hævder, som nuomstunder Alle, at vi studerer Øjets normale Virksomhed bedst i de Tilfælde, hvor Fænomenerne i Yderverdenen ikke svarer til, hvad der ses. Det er hvad Taine 70 Aar senere i sin Bog *De l'Intelligence* udtrykte med de dybsindige, sikkert formulerede Ord: *La perception extérieure est une hallucination vraie.*

Schiller, hvem Goethe havde overbevist om Newton's formentlige Vildfarelse, saa alligevel med Bekymring Vennen fortabe sig i Hypoteser, overfor hvilke han som Lægmand stod usikker og tvivlende. Han skrev derfor 30. November 1798 til Goethe: »Et Hovedmoment i Metoden vil være det at holde saavel den faktiske som den polemiske Del paa det Strengeste ude fra den hypotetiske, saa at det Indlysende i Newtons Falsum (!) ikke bliver sammenfiltret med det Problematiske i Forklaringen af Tilfældet.«

Raadet var godt nok; men Goethe indsaa straks, at han ikke kunde opfylde det Krav at skildre det Faktiske, udskilt fra enhver Gisning om dets rette Forklaring. Han hævdede da i sit Svar at »ethvert Foredrag, enhver Metode i sig selv var hypotetisk«, altsaa beroede paa en Antagelse.

Han havde Filosoferne paa sin Side, ikke blot Naturfilosofen Schelling, men de fjendtlige Brødre Hegel og Schopenhauer, der ellers uenige om alt muligt, enedes i Paaskønnelse af Goethes Farvelære. Af de samtidige Fysikere var der kun Seebeck og Schweigger, der en Tid lang udtalte sig nogenlunde i Overensstemmelse med ham. Den næste Tidsalders store Fysiolog Johannes Müller, der i 1826 med nogle Forbehold havde givet Goethes Lære sin Tilslutning, indskrænkede den senere til kun at gælde den fysiologiske Optik. Det er denne fysiologiske Del af Goethes Farvelære. der efter de nulevende Videnskabsmænds Opfattelse beholder sin grundlæggende Betydning. Den udøvede afgørende Indflydelse paa Schopenhauers

Skrift *Ueber das Sehn und die Farben* og den paavirkede Mænd som Himly, Troxler, og særligt Purkinje, med hvem Goethe fra 1802 omgikkes personligt.

Det er dog fremfor Alt Johannes Müllers Anerkendelse, hvorpaa der for Eftertiden ligger Vægt.

Han sendte som 25-aarig 5. Februar 1826 Goethe sin Bog *Zur vergleichenden Physiologie des Gesichtsinnes des Menschen und der Thiere* — i hvilken han erklærer at hans Værk neppe var blevet til uden Forfatterens flereaarige Studium af Goethes Farvelære — og med den et Brev, hvori det hedder, som følger:

Ogsaa jeg indfinder mig da som en blandt mange, der vil aflægge Vidnesbyrd for Dem om at de har forstaaet Mesterens Lære; men hvad der indgyder mig nogen Tillid er, at i mit Tilfælde gælder det en Sag, der ligger Dem højligt paa Hjerte, Farvelæren og Læren om Metamorfosen. Efter at mange Aar igennem Deres naturvidenskabelige Forskninger har været mig sande Institutioner saavel for Metoden som for Karakteren af min Stræben efter at trænge ind i den levende Naturs Hemmeligheder, er den Lykke tilsidst faldet i min Lod, offentligt at aflægge Regnskab for, hvorledes en Udsæd, der i alle Naturvidenskabens Grene hos det ældre Slægtled har frembragt de herligste Frugter og i det kommende Slægtled vil sætte endnu rigere Frugt, har virket ogsaa paa mig, den Enkelte, og hvorledes jeg skylder denne velgørende Indflydelse Alt. — Jeg maa overlade det til Deres Godhed og Overbærenhed, om De vil føle Lyst til nærmere at betragte og prøve denne Dem viede Gave fra en hidtil taus og ubekendt Elev.

Selv om Johannes Müller senere, som rimeligt var, tog Forbehold overfor Goethes Opposition mod Newton, betyder dog dette Brev fra den Mand, der blev den mest fremragende Repræsentant for den morfologiske Retning i Zoologien og Ophavsmand til den experimentelle Fysiologi i Tyskland, en fyldig Laurbærkrans til Goethe som Naturforsker, endog paa det eneste Omraade, hvor han delvis greb fejl.

XXIII

Fra Barndomstiden af havde Teatret øvet sin Tiltrækningskraft paa den senere Forfatter til *Götz*. Blandt Seværdighederne i Goethehuset er endnu den Dag idag det i *Wilhelm Meister* beskrevne Dukketeater. Da Goethe i 1775 bragte Liv og Lyst med sig til Weimar, var Skuespilopførelser for ham (som paa samme Tid endnu for Voltaire) den ædleste Hovedfornøjelse.

Hertuginde Anna Amalia havde allerede før hans Tid været en ivrig Beskytterinde af Teatret. Hun havde først hidkaldt den

Koch'ske Trup fra Leipzig; den havde dyrket Sangspillet. 1771 var den bleven afløst af Seylers Trup. Den rummede Tysklands to eneste navnkundige teatralske Storheder, Konrad Ekhof og Madame Hensel, de to Stjerner, om hvilke Lessing kredser i sin *Hamburgische Dramaturgie* (1767—68). Fra Hamburg, hvor det havde været Hensigten at grunde et Nationalteater, var de paa deres Vandringer komne til Weimar, hvor de spillede paa Slottet. Men Slotsbranden 1774 gjorde dem hjemløse, og de drog da til Gotha, hvor Hertugen tog dem i sin Tjeneste for nogen Tid.

Da Goethe ankom til Weimar, var der altsaa ingen fast og ingen vandrende Trup der; der var overhovedet intet Teater.

Men saa ringeagtet Skuespillerstanden end dengang var, saa yndede var Dilettantkomedier og Amateur-Teatre. Og da der i Øjeblikket ingen Skuespillere var i Weimar, gav under Goethes Ledelse Byens gode Selskab sig til selv at spille Komedie. Karl August og hans Broder Konstantin, Hofmænd og Hofdamer, Goethe, Knebel, Bertuch, Musäus, Korona Schröter opførte med sand Lidenskab Skuespil, snart under Tag i en Maskebals-Bygning i Weimar, som den fortræffelige Teatermester Mieding havde indrettet, snart i fri Luft, overalt hvor der blot fandtes en passende Plads:

In engen Hütten und im reichen Saal,
Auf Höhen Etterburgs, in Tiefurts Thal,
Im leichten Zelt, auf Teppichen der Pracht
Und unter dem Gewölb der hohen Nacht.

Var Mieding, ved hvis Død Goethe skrev et af sine smukkeste Digte *(Auf Miedings Tod)*, en ypperlig Maskinmester og Dekoratør, saa var Goethe i én Person Dilettant-Teatrets Digter, Direktør, Regissør og Hovedskuespiller. I den sidste Egenskab gav han Wilhelm i *Die Geschwister*, Orestes i *Iphigenia*. Først ved Aar 1783 trak han sig tilbage fra disse Adspredelser.

Men 1780 var en ny Bygning til Maskerader og Skuespil blevet opført. Fra 1784 gav en Trup under Joseph Bellomo's Ledelse tre Gange ugentlig Forestillinger der, først mest italienske Operetter, saa ogsaa alvorlige Skuespil.

I Begyndelsen af 1791 afrejste Bellomo med sit Selskab til Grätz; Hertugen havde allerede Aaret forud besluttet at oprette et Hofteater i Weimar og stille Goethe i Spidsen derfor. I April 1791 opholdt Tysklands eneste store Skuespiller, Friedrich Ludwig Schröder, der var Direktør for Hamburgs Teater, sig i Weimar, og med ham drøftede Goethe indtrængende Skuespilkunst og praktisk Teaterledelse.

Endelig 7. Maj 1791 aabnedes det vidt berømte Hofteater i Weimar med en Opførelse af Ifflands *Jægerne*, foran hvilken gik en Prolog af Goethe. Dens første Linje siger: Begyndelsen til alle Ting er vanskelig. Den udvikler, at tænkte Kunstnerne her alene paa sig

selv, kunde de maaske trøstigt træde frem og hver for sig haabe at gøre sine større eller ringere Evner gældende; men naar de betænker, at det her gælder alle Kræfters Harmoni, saa føler de Opgavens Vanskelighed:

Von allen Enden Deutschlands kommen wir
Erst jetzt zusammen, sind einander fremd
Und fangen erst nach jenem schönen Ziel
Vereint zu wandeln an, und Jeder wünscht
Mit seinem Nebenmann es zu erreichen.

Denn hier gilt nicht, dass Einer athemlos
Den Andern heftig vorzueilen strebt,
Um einen Kranz für sich hinwegzuhaschen.
Wir treten vor Euch auf, und Jeder bringt
Bescheiden seine Blume, dass nur bald
Ein schöner Kranz der Kunst vollendet werde,
Den wir zu Eurer Freude knüpfen möchten.

Foretagendet lykkedes ret godt; men da Weimar var for lille en By til at kunne afgive tilstrækkelig Tilskuerkreds til et stort Antal Teateraftener, saa spiltes der om Sommeren i mindre Byer i Nærheden, altid i Lauchstädt, der maa betragtes som Filial, hyppigt desuden i Erfurt.

Da Truppen i Oktober 1791 vendte tilbage fra Lauchstädt, aabnedes Teatret med en ny Prolog af Goethe, som desværre ikke er andet end ren og skær Prosa, sat paa Jamber. Lidt mere Værdi har den Epilog, hvormed Aaret sluttedes 31. December 1791, hvilken Goethe lod fremsige af den kun trettenaarige Christiane Neumann, omgivet af en Del andre Børn. Den er patriarkalsk:

Liebt Euch,
Vertragt Euch! Einer sorge für den Andern!
Dies schöne Glück, es raubt es kein Tyrann,
Der beste Fürst vermag es nicht zu geben.

Efter halvandet Aars Forsøg sagde Goethe hele Truppen op, beholdt dens ypperste Medlemmer og dannede en ny, hvor han indførte streng Disciplin. Han holdt paa Orden og Punktlighed med Hensyn til Prøverne, krævede alle Roller grundigt og nøjagtigt huskede, lagde den største Vægt paa rigtig og tydelig Udtale. Han bibragte allerførst Skuespillerne den gode Udtales Elementer, revsede Skødesløshed og Utydelighed, bekæmpede enhver Slendrian.

Den saa stærkt optagne Mand havde da nu til det Øvrige læsset alle en Teaterdirektørs Byrder og Plager paa sine Skuldre. En uafbrudt hemmelig Opposition medførte misfornøjede Skuespilleres stadige Udbreden blandt Publikum af ufordelagtige Rygter om nye Stykker og deres forventede Uheld paa Scenen. Alt i December

1795 havde Goethe nok, og vilde trække sig tilbage. Men Karl August bad ham ikke at slippe Tøjlerne ud af sin Haand, og han blev. Han saa sig imidlertid om efter en Regissør af første Rang.

Han troede at have fundet denne, da i Foraaret 1796 August Wilhelm Iffland, Tysklands næst efter Schröder ypperste Skuespiller, kom til Weimar, efterat hans sekstenaarige Forhold til Dalberg i Mannheim var blevet løsere og køligere. Iffland fik i Weimar en glimrende Modtagelse; han spilte tretten Roller af højst forskellig Art, og hans Spil betragtedes som Mønsterspil. Han optraadte i mange nu ganske ukendte Stykker, men udførte ogsaa Egmonts Rolle, skønt han slet ikke egnede sig for Tragedien, bl. a. manglede et omfangsrigt og stærkt klingende Organ. Men i det borgerlige Skuespil og Lystspillet var han en Mester, der med lige Færdighed rørte hver en sjælelig Streng. Han var sand og simpel, en Fjende af Bombast, og han indordnede sig i Helheden eller rettere formede en Helhed omkring sig.

Der blev fra Hertugens som fra Goethes Side gjort alt Muligt for at knytte Iffland for bestandig til Weimar. Det lykkedes ikke, da han samtidigt blev kaldet til Berlin for at lede Nationalteatret dèr og Weimar ikke kunde byde ham saadanne Vilkaar som Hovedstaden i et Kongerige.

Saa ivrig Goethe var for at fastholde Iffland og saa indtrængende han fem Aar forinden havde raadført sig med Schröder, saa svarede i Virkeligheden ingen af dem til hans skuespilkunstneriske Ideal, ja de tilstræbte begge et ganske forskelligt, Schröder som Geni, Iffland som Virtuos. I Grunden var de Goethes Modpoler som Teaterdirektører, ligesom de begge som Skuespilforfattere stod ham yderst fjernt.

Schröder var universel; han kunde improvisere som Skuespillerne havde gjort i *Commedia dell' arte*, og han kunde tillige spille Roller fra alle Hovedlitteraturer med den yderste Præcision. Han var den Mand, der havde givet den tyske Skuespillerstand Agtelse for sig selv, medens indtil hans Tid Skuespillerne betragtedes som Vagabunder og Forfaldne. Han var forsaavidt beslægtet med Goethe som han vilde, at ethvert Stykke skulde gøre et samlet Indtryk, hver Rolle gaa fuldstændig op i Helheden. Men hans Feltraab var Natur. Retorik og Plastik trivedes ikke under ham. Alting fik derved et noget hverdagsligt Præg. I sin Afsky for Deklamation havde han berøvet Tragedien Sving og Glans.

For Goethe derimod var og blev det antike Teater Idealet. Den Tid var længst forbi, da han selv havde kaldt sig Naturalist. Nu betragtede han sig som »Idealist«, vilde i Retorik, i Plastik som i Mimik fremfor Alt være stilfuld. Goethes Skuespillere turde ikke glemme, at de kun var til for Tilskuernes Skyld; det skulde for dem ikke komme an paa at illudere, men paa at vise ædel Anstand. De turde ikke et Øjeblik vende Ryggen til Publikum; de skulde,

ifald de var flere, staa paa Scenen i en Øjet tiltalende Halvkreds. Da Goethe som Teaterchef fremfor Alt vilde forhindre, at der jaskedes med Sproget, lagdes Hovedvægten ikke paa naturlig Betoning, men paa tydelig Udtale, særligt paa en smuk og næsten syngende Versfremsigelse. Ikke Natur, men Skønhed var for ham den højeste Lov.

Det synes dog ikke som om »Idealisten« Goethe personligt har følt sig staaende i nogensomhelst Modsætning til »Realisten« Schröder. Thi der er ingen Skuespiller, hvem han har hædret som ham. I Schröders Stambog skrev han 1791:

Viele sahn dich mit Wonne, dich wünschen so Viele zu sehen.
Reise glücklich! du bringst überall Freude mit hin.

Ja, hvad mere er, han skrev senere i Schröders Stambog Lessings bekendte Vers:

Kunst und Natur
Sei auf der Bühne eines nur!
Wenn Kunst sich in Natur verwandelt,
Dann hat Natur mit Kunst gehandelt.

Hvad Iffland angaar, som Goethe nøje har studeret, turde det være ham, der som Model staar bag ved den højst interessante Skikkelse Serlo i *Wilhelm Meisters Læreaar*. Om Serlo hedder det, at han kom (som Iffland, da han kom til Weimar fra Mannheim) til den dannede men ogsaa billedløse Del af Tyskland, (med et Ordspil *gebildeten aber auch bildlosen)* hvor det til Dyrkelsen af det Gode og Skønne vel ikke skorter paa Sandhedskærlighed, men ofte paa Aand. Han kunde der ikke udrette noget ved Maskering, han maatte søge at virke paa Hjerte og Gemyt. Han havde snart faaet det rette Indtryk af den Enstonighed, som dengang raadede paa tyske Teatre, »Alexandrinernes flove Fald og Klang, den paa engang skruede og platte Dialog, de umiddelbare Moralprædikanters Tørhed og Gemenhed, og han havde bidt Mærke i hvad der behagede og rørte.« Hans udmærkede Hukommelse bevirkede, at han ikke blot kunde fremsige en enkelt Rolle med enhver yndet Skuespillers ejendommelige Tonefald, men kunde det hele Stykke udenad, og han var i Stand til ganske alene i de tilfældigste Omgivelser at opføre et fuldstændigt Skuespil. Hans Ungdomsvarme erstattede dybere Følelse; hans Heftighed tog sig ud som Styrke, og hans indsmigrende Manér som Ømhed. Snart spillede han bedre end de Mønstre, han fra først af havde efterlignet, og lærte, hvad saa faa Skuespillere kan, at omgaas husholderisk med sit Organ og sine Haandbevægelser.

Da Serlo, hedder det i Romanen, inderst inde var kold, elskede han egenlig Ingen, og med sit klare Blik var han ude af Stand til at agte Nogen; han saa nemlig kun Menneskenes ydre Egenskaber

og indførte disse i sin mimiske Samling. Han følte sig krænket, naar han ikke overalt vandt Bifald. Han havde saa nøje agtet paa, hvorledes Bifald vindes, at han ikke alene paa Scenen men ogsaa i Livet bestandig indsmigrede sig. Hans Sindsbeskaffenhed, hans Talent og hans Levevis samarbejdede da paa saa overraskende Maade, at han uformærket saa sig uddannet til en fuldkommen Skuespiller. Ja ved et tilsyneladende selsomt, men ganske naturligt Sammenspil af Virkninger og Modvirkninger naaede hans Foredrag, Talekunst og Minespil under stigende Indsigt og Øvelse en høj Grad af Sandhed og Aabenhed.

XXIV

Iblandt Goethes Digte findes en Elegi *Euphrosyne*, der i bevægede Udtryk fastholder Erindringen om den Skuespillerinde ved Weimars Teater, hvis Evner var de største, en pur ung Kvinde, som helt var opdraget til sit Kald af Mesteren selv og som stod hans Hjerte nærmest. Hun døde 18 Aar og 10 Maaneder gammel i September 1797.

Hendes Fader Johan Christian Neumann tilhørte den Trup, der var kommen med Bellomo til Weimar. Han var død 1791 kort før Truppens Opløsning. Datteren Christiane Neumann var født 15. December 1778, og havde allerede otte Aar gammel debuteret paa Weimars Teater som Page i Stykket *Der Edelknabe* af Engel. I den Alder havde hun lagt et saa utvivlsomt Talent for Dagen, at Hoffet, som hun havde indtaget, anmodede Korona Schröter om at tage sig af Barnets kunstneriske Opdragelse. Som trettenaarig Pige havde Christiane dernæst som Retfærdighedens Gudinde fremsagt en Prolog af Schiller saa smukt, og taget sig saa godt ud derved, at Hertuginde Anna Amalia lod hende male i denne Situation.

Men allerede fra 1791 havde Goethe begyndt at indstudere Roller med Barnet, og samme Aar havde den tolvaarige unge Pige sit kunstneriske Gennembrud i Shakespeares *Kong Johan* som Drengen Arthur, man vil blinde med glødende Jern. Goethe havde selv sat Stykket i Scene lige fra den første Læseprøve, og overrasket af Naturligheden og Ægtheden i Christianes Spil, havde han gjort Arthur til Stykkets egentlige Midtpunkt og bragt alle de Optrædendes Spillemaade i Harmoni med Christiane Neumanns.

I *Euphrosyne* skildres hvorledes Goethe under Generalprøven blev saa bevæget ved at se den unge Pige ligge paa Scenen som den knuste Arthur, at han greb hende i sine Arme og bar hende ud.

I Digtet er det hende, der som Skygge efter Døden taler til ham:

Freundlich fasstest du mich, den Zerschmetterten, trugst mich von dannen
Und ich heuchelte lang', Dir an dem Busen, den Tod.
Endlich schlug die Augen ich auf, und sah Dich in ernste,
Stille Betrachtung versenkt, über den Liebling geneigt.
Kindlich strebt' ich empor und küsste die Hände dir dankbar,
Reichte zum reinen Kuss dir den gefälligen Mund,
Fragte: Warum, mein Vater, so ernst? Und hab' ich gefehlet
O so zeige mir an, wie mir das Bessre gelingt!
Keine Mühe verdriesst mich bei Dir, und Alles und Jedes
Wiederhol' ich so gern, wenn Du mich leitest und lehrst.
Aber Du fasstest mich stark und drücktest mich fester im Arme,
Und es schauderte mir tief in dem Busen das Herz
Nein, mein liebliches Kind! so riefst du, Alles und Jedes,
Wie du es heute gezeigt, zeig' es auch morgen der Stadt!
Rühre sie alle, wie mich Du gerührt, und es fliessen zum Beifall
Dir von dem trocknesten Aug' herrliche Thränen herab.

Snart var hun ikke blot Goethes, men Hoffets og Publikums Yndling. Wieland fældede den Dom om hende, at naar hun endnu nogle Aar gjorde saadanne Fremskridt, vilde Tyskland kun have *én* Skuespillerinde. Der blev desværre huseret vanvittigt med det saa tidligt modne Talent og den forud for Aarene udviklede unge Skikkelse. Tyskland synes dengang ikke at have havt Love, som forbød Ægteskab med Børn. I Sommeren 1893 blev den fjortenaarige Christiane gift med den Weimarske Skuespiller Becker, der var samvittighedsløs nok til at lade hende føde to Børn, før hun endnu var 16 Aar gammel. Hendes Helbred fik derved et afgørende Knæk. I Fjortenaarsalderen spilte hun Emilia Galotti og Minna von Barnhelm. Som syttenaarig udførte hun en Mængde forskellige Roller, flere af Shakespeare's, en Page i *Don Carlos*, en Drenge-Rolle og et Par unge Piger i Ifflands *Reise nach der Stadt*, *Die Jäger*, *Der Herbsttag*. Disse sidste Stykker, hvor den lettere Stil ikke krævede større Legems- eller Stemmekraft laa ypperligt for hende, og i alle henrev hun ved uforlignelig Naturlighed. Goethe skrev Niècens Rolle i *Der Grosskophta* for hende. Iffland skrev om hende: »*Hun kan Alt.* Aldrig vilde hun synke ned i den kunstige Følsomhedsrus, som for vore unge Skuespillerinder er det fordærvelige Onde.«

Saa døde hun attenaarig i Efteraaret 1797, og Teatret i Weimar mistede sin geniale Skuespillerinde, der aldrig kunde erstattes, skønt der senere gik Ry baade af Amalie Malcolmi (gift med Pius Alexander Wolff) og af Caroline Jagemann, der efterhaanden tilkæmpede sig Enevælde.

XXV

Efter Christiane Beckers Død saa Goethe hen til Schiller som til den, fra hvem en Fornyelse af Weimars Teatervæsen skulde udgaa. Inspireret af Goethe arbejdede Schiller paa sin *Wallenstein*, som han vel oprindeligt havde forsøgt at skrive i Prosa, men som først fik Flugt og Sving ved den rytmiske Behandling, og som skulde og maatte sætte Tidsskel overfor Ridderdramernes naturalistisk-bombastiske Prosa og overfor det Borgerlige og Rørende i Kotzebues og Ifflands Skuespil, der fyldte Teatrene i Tyskland.

Dog saa stærkt end Iffland som Digter var ogsaa Goethe imod, hans Beundring for Manden som Skuespiller var usvækket, og 1798 kom Iffland til Weimar paa sit andet Gæstespil. Ved hans Ankomst laa Schiller syg i Jena; men han fik dog en enkelt Gang Iffland at se i Weimar, nemlig da han spillede Rousseaus's Scene *Pygmalion* (med Caroline Jagemann som Galatea). Da Galatea først faar Liv i Scenens Slutning, var Iffland som Pygmalion her eneraadende i Monolog og Pantomime, fortabte sig i Deklamation, afbrød sig med voldsomme Udraab, stillede sig op i plastiske Attituder og bevægede langsomt malende sine Hænder. For Schiller var dette Spil en Gru; Goethe fandt, at i Sammenligning med denne Virtuositet tog hans egne Skuespillere sig ud som blotte »Referenter«.

Goethe tog straks derefter til Schiller i Jena, bl. a. for at forhandle med ham om *Wallenstein* og Teatrets Anliggender; saa fulgte Schiller Goethe til Weimar, hvor han bosatte sig fra 1799. Schiller havde Greb pa at omgaas Skuespillerne kammeratligt, hvor det gjaldt en Indstudering, medens Goethe behandlede dem noget køligt og gerne holdt dem i Afstand. Alligevel viser Eduard Genast's *Dagbøger*, hvor god og faderlig han kunde være. Antikiserende som baade Schiller og Goethe var, kom de snart og let til Enighed om Skuespilkunstens Teori. Det var for dem begge det Typiske, ikke det Individuelle, som det kom an paa; Skuespillerens Opgave var ikke i første Række at særmærke Skikkelsen, men at forme en Art ideal Maske og foredrage Rollen rent og smukt. Alt for længe havde Skuespillerne været vænnede til en plat, dagligdags Prosa; de skulde tilgavns lære at fremsige Vers, og disse Vers bestræbte Schiller sig da ogsaa for at nærme langt mere til daglig Tale, end han i *Don Carlos* havde gjort.

Den egentlige Vanskelighed var at finde en Skuespiller, som formaaede at levendegøre Wallenstein. Den største Skuespiller, Tyskland besad, vilde ikke være for god dertil. Schröder var desuden berømt for sin naturlige Behandling af Verset.

Schröders anden Direktion af Teatret i Hamburg var til Ende 1797, og skønt kun 53-aarig havde den udmærkede Skuespiller trukket sig tilbage til landlig Ensomhed. Schiller synes allerede i Begyn-

delsen af 1798 at have henvendt sig til ham i Anledning af *Wallenstein*. Goethes vakre Regissør Kirms stod desuden i Forbindelse med ham. Forhandlingerne, der i Hovedsagen førtes af Weimars Factotum, Böttiger, trak imidlertid i Langdrag, Schröder sagde hverken Nej eller Ja. Paa Goethes Anmodning indlagde da Schiller i den skønne og storladne Prolog til *Wallensteins Lager* disse fire Linjer, der var henvendte til Schröder og som blev fremsagte ved den første Opførelse i Weimars restaurerede Teater:

O! möge dieses Raumes neue Würde
Die Würdigsten in unsre Mitte ziehn,
Und eine Hoffnung, die wir lang gehegt,
Sich uns in glänzender Erfüllung zeigen!

Men skønt Goethe selv med en venlig Opfordring sendte den Fejrede Afskrift af denne Prolog, blev Schröder sit oprindelige Forsæt tro, at vende Scenen Ryggen for bestandig. Man nødedes da til at nøjes med ringere Kræfter. Wallenstein blev spillet af en stedlig Kunstner ved Navn Graff, vel ikke glimrende men dog til Goethes og Schillers Tilfredshed.

XXVI

Caroline Jagemann, der som Sangerinde og Skuespillerinde beherskede Teatret i Weimar fra 1797 til Karl Augusts Død 1828, var født i Januar 1777 som Datter af Anna Amalias Bibliotekar, og optraadte efter en treaarig Uddannelse under Iffland i Mannheim, tyve Aar gammel som Sangerinde i sin Fødeby. Hun var overordentlig smuk, havde en sjælden Stemme, betydelige Evner som Skuespillerinde, og blev lige straks Karl Augusts altformaaende Veninde, hvad han selv kaldte «eine Gesellschafterin seiner Erholungsstunden«.

Hun var af Naturen herskesyg, snedig, foretagsom og hensynsløs. Allerede i hendes første Aar som Medlem af det Weimarske Selskab afkrævede hun i Lauchstädt uden videre den fortræffelige Sangerinde Fru Weyrauch en Rolle og sang den. Klagen fra den krænkede Dame blev afvist, og da Kollegerne tog dennes Parti, skabtes der Direktionen store Vanskeligheder. Ægteparret Weyrauch forlangte sin Afsked, var foreløbig bundet ved Kontrakt. Men næste Aar gentog det Samme sig, og nu forlod Parret Weimar for bestandig. Ved Prøverne paa Mozarts *Don Juan* fordrede Frøken Jagemann af Kapelmesteren Kranz, at han skulde lade Orkestret spille ikke efter Takten, men efter hendes Stemme. Ved Forestillingen

satte Kapelmesteren ligefuldt sin Vilje igennem, og Sangerinden viste sig ude af Stand til at følge med. Virkningen var den for Goethe ydmygende, at Kranz blev midlertidigt afsat som Dirigent og overhovedet aldrig mere turde dirigere nogen Opera, hvori Caroline Jagemann sang.

Selvfølgelig laa hun uafbrudt i Strid med det øvrige Personale, med Regissøren, med Direktionen, og forfulgte haardnakket sit Maal, Eneherredømmet paa Scenen. Her stod Teatrets Skaber og Opretholder, Goethe, hende i Vejen og tyve Aar igennem arbejdede hun da under talløse Intriguer paa at faa hans Magt brudt og ham selv fortrængt. Kansler F. v. Müller gengiver i 1808 en Samtale med Goethe, i hvilken denne siger, at ifald han havde villet se Caroline Jagemann en Gang om Ugen og til Stadighed personligt paavirke hende, saa vilde Alt nok være gaaet. Men da hun var uden al Konsekvens, kun vilde være Midtpunkt, leve og nyde, saa ruinerede hun ethvert Forhold og ethvert Hjem, hvori hun fik Indpas, uden dog egentlig at være ond.

Ved Teatret havde hun sikret sig lydige Slaver, en i Skuespilleren Becker, en anden i sin mangeaarige, højst intime Ven, Bassisten Stromeyer, der stadig gik hende til Haande.

Oprindelig virkede hun mest som Sangerinde, men efter Christiane Beckers Død overtog hun ogsaa de dramatiske Hovedroller og gjorde nu Brud paa den af Goethe saa ivrigt forfægtede Opgaaen af den Enkelte i en Helhedsvirkning. Hendes Skønhed saavel som hendes dobbelte Talent gjorde hende til Publikums Yndling. Hertugens var hun forud, og af ham vidste hun sig bestandig dækket. 32 Aar gammel blev hun af Karl August ophøjet i Adelstanden, udnævnt til Freifrau von Heygendorf og forlenet med et Gods.

Den Opposition, hun ledede imod Goethe, undergravede efterhaanden hans Organisation af Teatret. Et afgørende Slag imod ham førte hun første Gang i Slutningen af 1808. Noget inden en Opførelse af Operaen *Sargino* havde Tenoristen Morhard indgivet en Lægeattest for ved Hæshed at være forhindret i at synge. Primadonnaen blev forbitret, udbrød: »Hvis den Hund ikke kan synge, saa lad ham gø!« og henvendte sig til Hertugen. Denne straffede lydigt Sangeren med en Uges Husarrest, og gav desuden Goethe en barsk Ordre til straks derefter at afskedige Morhard uden anden Udbetaling af Gage end den for den følgende Uge. Direktøren skulde tilmed sørge for, at han inden fjorten Dages Forløb var over Weimars Grænser. Alt hvad Goethe opnaaede, var en Forlængelse af Fristen med en Maanedstid. Men han bad Hertugen indstændigt, nu at bevillige ham hans Afsked som Teaterdirektør. Hertugen afslog det og forsøgte at beholde ham, idet han samtidigt underkendte den Suverænitet, Goethe ubetinget gjorde Krav paa. Tilsidst enedes man da om den Ordning, at Goethe ikke mere skulde have nogetsomhelst at gøre med Operaen, og at Frk. Jagemanns Roller altid skulde dubleres, saa Stykker

kunde opføres, ogsaa naar hun vægrede sig ved at optræde i Lauchstädt.

Saaledes var Stormen redet af for den Gang. Men allerede det følgende Aar rejste Stromeyer, der vidste sig uafsættelig, i sit Hovmod en ny Konflikt. Goethe gav ved denne Lejlighed straks tabt, og der indtraadte nu efterhaanden betydelige Forandringer i Teatrets øverste Ledelse. Der blev oprettet en Intendantur, en hel Commission, hvori bl. a. en Grev Edling og Goethes egen Søn fik Plads. Dog var han selv idetmindste nominelt naturligvis endnu den egentlige Leder. Man vilde ikke lade ham raade, men man vilde ikke slippe ham.

I Februar 1817 blev til en fyrstelig Fødselsdag Kotzebues *Schutzgeist* ansat som Festforestilling imod Goethes Vilje. Han bad da paany om sin Afsked og fik paany et Afslag. Men samme Foraar blev, mens han opholdt sig i Jena, 12. April opført *Der Hund des Aubrey de Mont-Didier*, hvori en Pudel spillede Hovedrollen. Goethe indgav strax sin Demission, og allerede næste Dag modtog han fra Karl August den Afsked, han havde udbedt sig. Udtrykkene er pudsige, da Hertugen i Privatbreve skrev *Du*.

Meget dyrebare Hr. Geheimeraad
og Statsminister.

De mig meddelte Ytringer har overbevist mig om, at Hr. Geheimeraaden og Statsministeren ønsker sig dispenseret fra Hofteater-Intendanturens Forretninger, men ikke derfor vil undlade med Raad og Daad at staa den ny Ledelse bi i Teatervæsenets artistiske Fag .... Hr. Geheimeraaden og Statsministeren modtager hermed min dybtfølte Tak for tidligere udmærket Tjeneste, — og haaber jeg, at han vil anvende den rigeligere Fritid, han ved denne Forandring opnaaer, til Bedste for de vigtige, videnskabelige og kunstneriske Institutioner, han hidtil med saa fortrinlig Iver har taget sig af .....

Karl August, Storhertug af Sachsen.

Naar man betænker, at Fru von Heygendorf paa dette Tidspunkt havde naaet Fyrretyveaarsalderen, i tyve Aar havde været Karl Augusts Veninde, i elleve Aar Karl Stromeyers, er det umuligt at negte hende Anerkendelse.

XXVII

Saalænge Schiller var i Live, arbejdede han og Goethe broderligt sammen for Weimarteatrets Vel. Schillers Dramer udgjorde Teatrets ypperste Skuespilforraad, og han ledede Prøverne ikke blot paa dem, men paa Goethes Arbejder og Oversættelser. Han indrettede

Egmont for Scenen; han afholdt alle Prøver paa Goethes Oversættelse af Voltaire's *Mahomet*, hvilken sidste dog ikke vandt synderligt Bifald. En Oversættelse var det jo egentlig heller ikke, snarere en dæmpende Bearbejdelse i et andet Versemaal. Meget var ændret for at opnaa Tydelighed i Situationen; tendentiøse Udfald var svækkede; Adskilligt var tildigtet. Saaledes gik Goethe ogsaa tilværks med Voltaire's *Tancred*.

Han havde bedet Schiller bearbejde Shakespeare's *Macbeth* for Weimars Scene. Schiller gjorde det og indstuderede Tragedien. Rigtignok stred hans Jambebehandling, de lange, roligt flydende Perioder, Vægten, han lagde paa klangfuld Talekunst, skarpt imod den fyndige og lødige Karakteristik i de Shakespeareske Vers, endnu mere imod den Shakespeareske Prosa, hvori de underordnede Skikkelser, saaledes her Portneren, talte. Schiller formaaede saa lidt som Goethe at vurdere Kontrastvirkningerne hos den store Brite. Ligesom Serlo i *Wilhelm Meister* overtaler Hovedpersonen til ved en *Hamlet*-Opførelse at udelade Alt, hvad der formentlig kunde splitte Indtrykkets Enhed, saaledes overtalte Goethe den i Forvejen antikt paavirkede Schiller til at udelade hele Portnerens drøje, ypperlige Prosa-Monolog og erstatte den med en from Morgensang, der er saa lidet Shakespearesk som muligt. Baade Schiller og Goethe, de to tidligere Shakespeare-Dyrkere, var med Aarene naaede til som Franskmændene at sondre den tragiske og komiske Kunstart skarpt fra hinanden. Hver af dem sagde som Napoleon: *J'aime les genres tranchés*.

Derfor erstattede Goethe i sin Bearbejdelse af *Romeo og Julie* de levende Indledningsscener, hvor de to stridende Huses Mænd udæsker hverandre og fægter, med et Kor, under hvilket Capuletti's Tjenere smykkede Paladset til Maskefesten. De humoristiske Tjenerscener i første Akt faldt ligeledes bort, ikke mindre Musikanternes Løjer før Julies Begravelse; ja Ammens Pudsighed og Snaksomhed, Mercutios Lune og Vid blev strøget; hun blev blot en Koblerske, han blot en plump Spasmager, og hele Fortællingen om Feen Queen Mab forsvandt.

Af de to Sceneledere var i Regelen Schiller den blidere, Goethe den strengere, dog kunde ogsaa Schiller blive vred.

Ved Generalprøven paa Schillers Bearbejdelse af *Macbeth* sad Goethe, Schiller og Heinrich Meyer som Tilskuere. Da Skuespilleren Vohs var meget usikker i sin Memorering, kaldte Goethe Regissøren Anton Genast ned til sig, og sagde forbitret: »Hvad er det med denne Hr. Vohs? Han kan jo ikke et Ord af sin Rolle; hvor kan han da spille Macbeth! Skal vi blamere os for de høje Herskaber og for Publikum? Forestillingen imorgen skal aflyses, og De behøver ikke at fortie Grunden for Hr. Vohs og Personalet.« Schiller fik imidlertid Goethe talt til Rette, roste Vohs's kunstneriske Ro og Genialitet, der nok vilde føre ham over alle Skær, og Forestillingen blev da opretholdt.

Den gjorde stor Lykke, Bifaldet steg fra Akt til Akt. Efter anden Akt kom Schiller op paa Scenen, sagde i sin schwabiske Mundart: *Wo ischt der Vohs?* og da denne noget forlegen traadte frem med sænket Hoved, omfavnede Schiller ham og sagde: »*Nein, Vohs! ich muss Ihne sage: meischterhaft, meischterhaft! Aber nun ziehe Sie sich zum dritte Akt um.* Derpaa til Regissøren: »*Sehe Sie Genascht, wir habbe Recht gehabt! Er hat zwar ganz andere Vers gesproche, als ich sie geschriebe hab, aber er ischt trefflich.*

Dog saa elskværdig og godlidende Schiller end var som Instruktør, han kunde komme ud af Ligevægten, naar han mødte uforstandig Modstand. Ved en Prøve paa Goethe's Oversættelse af Voltaire's *Tancred* havde Goethe bedet Schiller have et vaagent Øje med Skuespilleren Haide, der spillede Hovedrollen fægtende med Hænderne og med pibende Røst, saasnart han kom i Affekt. Schiller gjorde da ogsaa Indsigelse imod denne Spillemaade; men den gode Haide lod sig ikke gaa paa, og vilde endog forklare Schiller sine Grunde omstændeligt. Da var det forbi med den sidstes værdige Ro, og han raabte forbitret: *Ei was! mache Sie's, wie ich's Ihne sage und wie's der Goethe habbe will. Und er hat Recht — es ischt ä Graus, das ewige Vagire mit dene Händ und das Hinaufpfeife bei der Recitation.* Skuespilleren stod som lynslaaet. Saaledes havde Ingen endnu set Schiller.

Han selv satte sin *Maria Stuart* i Scene og ledede Prøverne med utrættelig Iver og levende Sans for den teatralske Virkning. Optrinet, hvor Dronningen modtager Nadverens Sakramente, gav stærkt Anstød; Herder protesterede mod denne Profanering, at lade Nadveren agere, Scenen blev kun givet en eneste Gang, da ogsaa Publikum erklærede sig imod den.

En Konsekvens af de to Stores antikiserende Retning var Opførelsen af Terentius's *Brødrene* ikke blot i romersk Kostyme, men som paa den antike Scene med Masker. Dog brugtes i Weimar ikke hele Masker, kun den Art, der dækkede Pande, Næse, Hage og saaledes udtrykte Rollens Karakter. Øjne, Mund og Kinder forblev ubedækkede. Stykket morede og trak fuldt Hus. Men andre Skuespil af Terents og Plautus var det tyske Publikum altfor fremmede, og som bekendt faldt A. W. Schlegels Bearbejdelse af Euripides' *Ion*, et af de antikiserende Dramer, som Goethes *Iphigenia* havde fremkaldt, aldeles igennem. Broderen Friederich Schlegels elendige Skuespil *Alarcos* havde samme Skæbne.[1])

Som en Hyldest til Hertuginde Anna Amalie skrev Goethe selv et lille antikiserende Festspil, der opførtes med Masker og i hvilket han for første Gang anvendte det græske Trimeter, dog afbrudt af korte, trochæiske Vers, »den nydelige Bagatel med det afskrækkende Navn *Paläophron und Neoterpe.* Det er en overmaade aandrig lille

---

[1]) G. Brandes: Samlede Skrifter IV 227 ff.

Allegori, der fremfører den nye Tid som en skøn ung Kvinde, nok ledsaget af to ret uartige Unger, Spyttegøg og Næsvis, gamle Tid som en værdig og forstandig Mand, rigtignok ledsa to utaalelige Oldinge, Gnavpotte og Rethaver. Det viser sig i tid, at saasnart Neoterpe og Paläophron blot giver deres Led Afsked, er de i Stand til meget godt at forstaa hinanden, ja glæde sig ved hinanden og række hinanden hver sin Krans. T hylder ny og gammel Tid da i Forening den høje Dame, der har grundlagt Forbundet dem imellem.

To Aar efter skrev Goethe til Aabningsforestillingen af Teaterbygning i Lauchstädt et andet noget udførligere Forspil, en Allegori, *Was wir bringen*, der paa en Maade, som ikke Ynde, snart i Prosa snart paa Vers forbinder et gammelt tysk en Bondestue, dernæst symbolske Skikkelser med græske *Nymphe*, *Phone*, *Pathos* (vel Ballet, Opera og Drama) med Merkur, der tager sig noget latinsk ud midt i alt det Græske ske. Den obligate Hyldest til Fyrsterne fattes ikke her. D dette Tilfælde Karl August som Landets Herre, Kurfyrst Frie August af Sachsen, Konge af Polen, som Stedets Velgører, d efterat hans Gemalinde var bleven helbredet i Lauchstädt, ladet Egnen smykke med Promenader og Haver. For at bri bedre Enhed til Veje er der i Stykket gjort et Forsøg paa i og Mutter Martha at se selve Filemon og Baucis, om hvem dog aldrig har hørt tale.

Det Hele er Lejlighedsdigtning, Teaterpoesi, af den Art, af ken Goethe som Teaterdirektør har frembragt saa megen. Det tigste i Stykket er den berømte, uforglemmelige Sonet *Natu Kunst, sie scheinen sich zu fliehen*, der her fremtræder første og er lagt Nymphe i Munden. Linjen *Wer Grosses will, muss zusammenraffen* passede paa det Værk, der i disse Aar stadigt selsatte Goethe.

XXVIII

Livfuldt opfordret af Schiller, tog *Faust*-Brudstykkets Forf nemlig ved det Aar 1797 efter Fuldendelsen af *Herman og Doroth* paany sit frugtbareste Æmne for sig. Han forsøgte at løfte det gennemtrænge det med Symbolik ved at give det et mægtigt F stykke, fra hvilket det kunde rejse sig, og han fuldstændiggjo hvad der fattedes i den krævede Sammenhæng. Paa den anden S gav han sig til at opløse netop denne saa langsomt tilvejebra Sammenhæng, idet han ret hensynsløst splittede Totalstemningen

LUSTR

Hansens Over

er en Skam a
efter den Slags
hvor pyntede,
e! Jeg forstaa

amange gaa, er
' Nat jeg saa r

Hvor vil I hen? Hej, stop dog, hej!
Vej.
at vandre.
set vilde jeg nu foreslaa.
en Vej at gaa.

e Andre.
dorf! Efter hvad man siger, er der
g Slagsmaal i en udstrakt Maalestok.
en halvgal Svend! Nu kløer formo-
var der, fik jeg mer end nok.

SILHUET AF KONEWKA TIL FAUST I.

MARGARETE: Hvorledes staar det med din Kristendom?
Du er saa hjertensgod en Mand,
men bryder dig vist ikke stort derom.
FAUST: Spørg ej om det, mit Barn! Du ved, jeg er dig god;
jeg ofrer dem, jeg elsker, Liv og Blod,
vil ej med Nogens Tro i Rette gaa.
MARGARETE: Men det er ikke nok, thi man skal tro derpaa!
FAUST: Skal man? . . .

vilkaarlige Indskud. Paa et vist Tidspunkt følte han desværre øjensynlig Drift til at benytte *Faust* som en mægtig Skatkiste, i hvilken der kunde indsættes Skuffer, der lod sig fylde.

Han havde kort forinden skrevet et ypperligt Digt *Die erste Walpurgisnacht*, som udmaler Druidernes Forbitrelse over Kristendommens sejrrige Fremtrængen, et Digt, i hvilket Goethe endnu en Gang lagde sin Afsky for den religiøse Naturfornegtelse for Dagen. Der er i denne Kantate for forskellige Stemmer vild Opposition fra det gamle tyske Hedenskabs Side imod den ny Gudsdyrkelse, hvis Præster og Bekendere beskyldes for at slagte hedenske Kvinder og Børn. En betegnende Strofe er denne:

Diese dumpfen Pfaffenchristen,
Lass't uns keck sie überlisten!
Mit dem Teufel, den sie fabeln,
Wollen wir sie selbst erschrecken.
Kommt! Mit Zacken und mit Gabeln
Und mit Gluth und Klapperstöcken
Lärmen wir bei nächt'ger Weile
Durch die engen Felsenstrecken.
Kauz und Eule
Heul' in unser Rundgeheule.

Da Goethe skrev *Walpurgisnacht* i *Faust* var hans digteriske Standpunkt et højst forskelligt. Han havde anbragt selve Djævlen i sit Digt, kunde altsaa ikke protestere imod ham som mod et Fabelvæsen, og med frisk og rig Fantasi gik han ind paa Bloksbjerg-Overtroen, og lod sin Faust og sin Mefistofeles tilbringe Valborgsnatten paa Brocken med Lygtemænd, Hexemestere og Hexe, disse sidste unge og gamle i meget stort Tal. Landskabsbilledet er her underfuldt; Versene, saavel de alvorlige som de humoristiske, har en overordenlig farvefrembringende og lydmalende Kraft.

Her er et hemmelighedsfuldt Maleri i to Linjer:

Wie traurig steigt die unvollkommne Scheibe
Des rothen Monds mit später Gluth heran!

Her er en lystig Strofe om to høje Granitklipper ved Schierke, hvis Navn er *Snorkerne*:

Seh die Bäume hinter Bäumen,
Wie sie schnell vorüberrücken,
Und die Klippen, die sich bücken,
Und die langen Felsennasen,
Wie sie schnarchen, wie sie blasen!

Med Goethes hele Mesterskab er Spøgeriet i Foraarsnatten tegnet. I Skildringen af Hexevæsenet er der lagt an paa Udmalingen af grov Sanselighed. Saavel Mefistofeles som Hexene bruger bestan-

dig Udtryk, der i Udgaverne kun har kunnet antydes ved Prikker og hvis Ordlyd alene Rimene belærer En om. Der er her en Blanding af Uhygge, vild Gejlhed, ram Lugt, fæl Stank, med noget af en Helvedes-Breughel's Komik og Grimacer. Et gribende Indtryk gør det, naar midt i den løsslupne Liderlighed Aandesynet af den halshuggede Gretchen pludselig viser sig for Faust. I de *Paralipomena*, som udelodes, men findes efter Tragedien i alle Udgaver, er Scenens Obscønitet stærkt forøget.

Dog dette hørte kunstnerisk med til det Verdensbillede og Livsbillede, *Faust* skulde give. Derimod støder det, naar her midt i Hexedansen Goethes gamle, nu om Stunder ellers glemte, Modstander Nicolai indføres med umaadelig Haan som *Proktophantasmist* ɔ: som den, der ser Syner med Bagdelen — hvad der gaar paa det for Efterverdenen saare Ubekendte og lidet Interessante, at Nicolai led af Hæmorrhoider og i Følge disse af Visioner, saa han helbredede sig for begge Dele ved Anbringelse af Blodigler paa hint nærmere betegnede Sted. Ligesaa ørkesløst virker det, naar der paa Brocken optræder fire gamle Herrer, en General, en Minister, en Parvenu og en Forfatter, der hver i sin lille Strofe hakker paa den opvoksende Ungdom.

Sligt er dog kun ubetydelige Pletter; men rent ud forbløffende og nedslaaende er det, at Goethe her, umiddelbart før den gribende Slutningsscene med Gretchen i Fængslet fra *Urfaust* (under den lidet passende Titel *Oberon's og Titania's Guldbryllup*) har nænnet at indskyde et halvt Hundrede Strofer, Xenier i et kortere Versemaal, med Hug til Højre og Venstre blandt hans samtidige Modstandere, saa enhver Illusion med Forsæt brydes. Her tales om den afdøde Maskinmester Mieding; her spottes Rationalister og Kunstnere, der holder alt for strengt paa Kostymet; her optræder under Navn en vis Tidsskriftudgiver Hennings, og med Navns Nævnelse spottes hans to Forlagsforetagender *Der Musaget* og *Genius der Zeit*; her forekommer Lavater som Trane (med Hentydning til hans underlige Maade at gaa paa), ja endnu en Gang forekommer Nicolai som Jesuitforfølger, snusende efter de Forhadte.

Dette gøres af den Goethe, som samtidigt lod Tragedien *Macbeth* barbere af Schiller, og som selv af *Romeo og Julie* udskilte enhver fantastisk Ytring og enhver ypperlig Spas, der ikke forekom ham ubetinget nødvendig for Helheden.

Lykkeligvis indskrænkede hans Arbejde med det ufuldførte Kunstværk sig ikke til slige Forsyndelser imod Digtningens Aand.

Han skrev det vemodigt gribende Indledningsdigt *Tilegnelse*, der udtrykker hans Stemning ved Genoptagelsen af Arbejdet med disse Ungdomssyner. Hans første Tilhørere er døde og borte:

Sie hören nicht die folgenden Gesänge,
Die Seelen, denen ich die ersten sang;
Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen, ach, der erste Wiederklang.
Mein Leid ertönt der unbekannten Menge . . .

Derefter fulgte Forspillet paa Teateret, Samtalen mellem Direktøren, Teaterdigteren og Spasmageren, hvortil han synes at have faaet Ideen fra Kalidasa's *Sakuntala*, der var udkommet paa Engelsk 1789 og læst og paaskønnet af Goethe.

I Direktørens Repliker har Goethe nedlagt den Sum af Erfaringer, mest bitre, han selv havde indvundet som Teaterdirektør, Ringeagten for Publikum, Indsigten i dets Smag for det Masseagtige og det Stykkevise, dets Uforberedthed til Optagelse af Poesi. Derfor hans Henvendelse til Digteren:

Was träumet Ihr auf Eurer Dichterhöhe?
Was macht ein volles Haus Euch froh?
Beseht die Gönner in der Nähe!
Halb sind sie kalt, halb sind sie roh.

Og han opfordrer Digteren til at komme Publikums slette Smag i Møde, at han og Teatret kan have Fremgang. I Digterens Svar har Goethe udtalt sin Forherligelse af Digterkaldet, som Shakespeare har gjort det i femte Akt af *Skærsommernatsdrømmen*. Den hele Replik fortjener Granskning. Her Hovedstedet, hvori dybtsindigt er vist, hvorledes mens Tiden rinder uden Inddeling eller Ophold Dag efter Dag, Digteren afbryder Dagenes Følgerække og af et Udsnit former en harmonisk Helhed:

Wenn die Natur des Fadens ew'ge Länge,
Gleichgültig drehend, auf die Spindel zwingt,
Wenn aller Wesen unharmon'sche Menge
Verdriesslich durch einander klingt,
Wer theilt die fliessend immer gleiche Reihe
Belebend ab, dass sie sich rhytmisch regt?
Wer ruft das Einzelne zur allgemeinen Weihe,
Wo es in herrlichen Akkorden schlägt? . . . . . .
Wer flicht die unbedeutend grünen Blätter
Zum Ehrenkranz Verdiensten jeder Art?
Wer sichert den Olymp, vereinet Götter?
Des Menschen Kraft, im Dichter offenbart.

Efter Forspillet følger Prologen i Himlen, der har taget sit Motiv fra Indledningen til *Jobs Bog*. Mere i Overensstemmelse med det gamle Testamente end med den senere Udvikling af Mefistofeles's Rolle i Digtningen, hvor han udretter saa arge Ting som Drabet af Valentin i en uærlig Duel, er Djævlen her opfattet som en Art Hofnar ved den Eviges Englehof, et af Herrens Tyende blandt andre. Herren selv lider ham ret godt, giver Mennesket ham til Følgeskab

som en Braad, en Pirring, der forhindrer at Manden slappes i sin Virksomhed og forfalder til rolig Sløvhed. Englene derimod overdrager han at virke umiddelbart fremmende. Medens Djævelen er den Kraft, der stedse vil det Slette, men ufrivilligt frembringer det Gode, omfattes Englene med Kærlighed af Alt, som er i Vorden, og deres Hverv er det at fæstne med varige Tanker hvad der ellers vilde glide forbi som flygtig Fremtoning. I deres Mund har Goethe lagt en Vekselsang, skønnere end nogen Psalme, i hvilken det Sublime har faaet et Udtryk af storladen Vælde. Den første Erkeengel synger:

Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang,
Und ihre vorgeschriebne Reise
Vollendet sie mit Donnergang.
Ihr Anblick giebt den Engeln Stärke,
Wenn Keiner sie ergründen mag.
Die unbegreiflich hohen Werke
Sind herrlich wie am ersten Tag.

I Digtningens Begyndelse er tilføjet Fausts Selvmordsmonolog, der med sine Jambers pragtfuldt højtidelige Gang, som strider stærkt mod den foregaaende Dialogs Knittelvers, tyder hen paa Aarhundredskiftet, og desuden Englenes underfulde Paaskemorgensang, som udført paa Grundlag af en gammel kristelig Paaskepsalme, med sine Trestavelses-Rim, der klinger og ringer som Sølvklokker, bevæger den fortvivlende Faust og kalder ham tilbage til Livet.

Den omfangsrige og i sin friske Skønhed udødelige Scene *Udenfor Byens Port*, et af *Fausts* mest ungdommeligt levende Partier, maa, skønt først udført nu, efter al Sandsynlighed mange Aar tidligere have været anlagt. Naar Borgermanden her taler om Tyrkerkrigen, saa er det sandsynligt, at Repliken er skrevet, imens denne Krig stod paa, at den altsaa, om end udeladt af *Urfaust*, har været formet ved det Aar 1774. Thi netop det Aar sluttedes i Kystsjyk Kainardsji Freden mellem Rusland og Tyrkiet. Stedet lyder:

Nicht Bessres weiss ich mir an Sonn- und Feiertagen
Als ein Gespräch von Krieg und Kriegsgeschrei,
Wenn hinten, weit in der Türkei
Die Völker auf einander schlagen.

Bondesangen under Lindetræet *Der Schäfer putzte sich zum Tanz* maa ligeledes være af tidligere Oprindelse; thi i anden Bogs ellevte Kapitel af *Wilhelm Meister*, der udkom 1795, spørger Philine Harpespilleren, om han kender Melodien til denne Vise. Han spiller og hun synger den; men Goethe tilføjer dèr, at han ikke kan meddele sine Læsere den, da de maaske vilde finde den flov eller endog uanstændig. Heldigvis har han her ladet sine Betænkeligheder fare.

Det er umuligt at læse Fausts Paaskemorgen-Monolog uden Be-

undring og Begejstring. Man finder vanskeligt noget skønnere og mere malende end denne Replik, der begynder *Vom Eise befreit sind Strom und Bäche.* Foraarslandskabet med Haglbyger og smeltende Sne er givet med en Friskhed og Sikkerhed, der henriver, og slaaende sand er i sin Menneskevenlighed Anvendelsen af Opstandelses-Ideen paa de Stakler, der den Morgen for første Gang i lang Tid faar frisk Luft og Sol:

Denn sie sind selber auferstanden;
Aus niedriger Häuser dumpfen Gemächern
Aus Handwerks- und Gewerbebanden,
Aus dem Druck von Giebeln und Dächern
Aus der Strassen quetschender Enge
Aus der Kirchen ehrwürdiger Nacht
Sind sie Alle ans Licht gebracht.

Under Fausts følgende ypperlige Samtale med Wagner føles det paany, hvor lang Tid der er gaaet hen, siden Goethe anlagde Skikkelsen, og at han har glemt enkelte Træk, der her modsiges.

Som bekendt er det en af Fausts allerførste Ytringer, at han ikke har indlagt sig nogensomhelst Ære:

Auch hab ich weder Gut noch Geld
Noch Ehr und Herrlichkeit der Welt.

Her, et Ark længere fremme, ser vi ham æret og hædret af Bønderne som en Velgører. Enhver Fader viser ham til sin Søn. Alle spørger, trænger paa og skynder sig, blot for at faa ham at se; Musik og Dans stanser, naar han kommer; Rækkerne aabner sig; Huerne flyver op i Luften; der mangler lidet i, at Menigmand knæler ned for ham som for selve Sakramentet, naar det i katolske Lande bæres forbi.

Dette stemmer ikke synderligt med Begyndelsens Udbrud: *Es möchte kein Hund so länger leben!* Og ligesaa daarligt stemmer med Beslutningen at overgive sig til Magi og med den oprigtige Tro paa Magien i Digtets første som i en snart følgende Scene den grænseløse Foragt, hvormed Faust her omtaler sin Faders alchymistiske Bestræbelser og disses Resultater, nemlig at Patienterne døde som Fluer, saa Faderen og han selv i disse Egne faktisk rasede værre end Pesten. Selvfølgelig er dette af ringe Vægt, hvor der paa hver Side er noget at beundre; men disse hyppige Selvmodsigelser forstyrrer dog en Smule.

I den snart følgende Scene mellem Faust og Mefisto som vandrende Skolastikus, i hvilken hver anden Replik er bleven staaende Talemaade eller ligefremt Ordsprog, fornemmes ligeledes Mellemrummet mellem de forskellige Optrins Affattelsestid. Da Mefisto har talt ud, vil han gaa. Faust vil ikke slippe ham, vil holde fast paa Djævelen, da han nu engang har faaet ham i sin Magt. Saa begynder

Mefisto af alle Kræfter at trolde, kalder Aander til sin Hjælp, der syngende i Kor bedøver Faust, saa han slumrer ind. Mefisto kalder da endnu paa en Rotte, der med sine skarpe Tænder kan gennemgnave Pentagrammet paa Tærskelen, som hindrer ham i at overskride den, og endelig forsvinder han. Faust vaagner skuffet. Umiddelbart derefter banker imidlertid Mefisto paa Døren og er der paany. Det var da ikke nødvendigt at gøre saa store Anstrengelser for at undkomme. Og nu følger Væddemaalets Indgaaelse, Kontrakt-Scenen, i hvilken især Fausts Forbandelse af Jordelivets Vilkaar og af det Liv, han selv har ført, er et Stykke Poesi af Rang, der giver den modne Mandsalders Pessimisme Udtryk:

Verflucht voraus die hohe Meinung,
Womit der Geist sich selbst umfängt!
Verflucht das Blenden der Erscheinung
Die sich an unsre Sinne drängt!

Verflucht, was uns in Träumen heuchelt,
Des Ruhms, des Namendauers Trug!
Verflucht was als Besitz uns schmeichelt
Als Weib und Kind, als Knecht und Pflug....

Først 1808 forelaa den hele første Del af *Faust* for Publikum, og der var da ikke ganske Faa, som fattede Værkets Betydning. Wieland beundrede »denne barokt-geniale Tragedie, der var, som ingen havde været og ingen nogensinde vilde blive«, og udtalte den Mening, at i den poetiske Verden var Goethe hvad Napoleon i den politiske; Jean Paul glemte hvad Overlast han af Goethe havde lidt, og hilste i *Faust* en »Posthumus Shakespeare«. Rahel Varnhagen, der som en af de første havde begrebet Goethes Værd, forstod ogsaa tilfulde *Faust*. Schelling betegnede Værket som »de Tyskes mest ejendommelige Digt«. Iøvrigt var det især den romantiske Skole, som gav sig til at forherlige og forklare Værket, idet *Faust* for Skolen stod som Typen paa en *romantisk* Tragedie, og Friedrich Schlegel sammenlignede, som mange efter ham, for *Faust's* Skyld Goethe med Dante Alighieri.

Værket har da ogsaa for vore Dage faaet en Betydning, som er beslægtet med den, *La divina Commedia* havde for Middelalderen. Alle Kræfter, der bevægede Goethe hans Liv igennem, kommer til Orde her, stiger op og ned heri og »rækker hinanden de gyldne Spande«, Ynglingens Attraa, den Elskendes Skæbner, Digterens Skabertrang, Forskerens Kundskabstrang, Geniets Ensomhed, Mandens Livserfaring. Alt har samarbejdet herpaa. Rundt om deri er det uforgængelige naaet.

Hvad gør det da, at *Fausts* første Del ikke er et ensartet Værk med enkelt Harmoni, naar det dog er saa rigt paa selvstændige Harmonier, der forenes uden egentlig Skurren. De har alle deres Dominant i Fausts Attraa efter det uendelige i Viden, Nydelse og Magt.

Jo mere udviklet Læseren er, des mindre vil han saares af Partiernes Uensartethed, og den uudviklede Læser, der en Gang for alle er vant til aldrig fuldt at forstaa, har nu i mer end et Aarhundrede ikke opdaget Uensartetheden, og føler den slet ikke. Han er tilfreds med de mange Tanker, Værket sætter i Bevægelse hos ham, de mange bedre Følelser, det kalder til Live hos ham — og han har Ret.

XXIX

Det var i Aaret 1800, at Goethe under jævnligt Ildebefindende skrev den uforglemmelige Paaske-Spadseretur i *Faust*. Aarhundredeskiftet forestod. Tiden indtil Midnat før 1. Januar 1801 tilbragte Goethe i alvorlig Samtale med Schiller. Det Aarhundrede var til Ende, som Schiller tilhørte helt, og Goethe med de første halvhundred Aar af sit Liv og med sine vigtigste Idealer, Humaniteten, Verdensborger-Følelsen.

Straks i Begyndelsen af Januar faldt han i en svær Sygdom, der medtog ham overordentligt. Det synes efter senere Lægers Skøn at have været en heftig Influenza med Meningitis-Symptomer og Abcesser, der bl. a. lukkede Øjenlaagene. En langvarig Bevidstløshed betegnede Sygdommens Begyndelse; en Svulst paa Øjet holdt sig til ind i Marts. Søvnløshed og en nervøs Uro vedvarede til ud paa Sommeren, hvor han søgte Lindring ved Badet i Pyrmont.

Det er Skik og Brug at sige, Goethes Sans for Naturens og Kunstens Hemmeligheder havde afstumpet hans Blik for det Politiske og det Sociale. Men det forholder sig ikke saaledes. Vi har set, hvor stærkt den franske Revolution sysselsatte ham og hvorledes han paa sin Vis stræbte at lægge dens Ideer og Hændelser til Rette for sig.

I *Die natürliche Tochter* har han bragt nogle af Revolutionens Ofre og Medvirkende paa Scenen incognito. Den Kilde, han benyttede, har han rykket frem i Tiden. I 1798 var udkommet *Mémoires historiques de Stéphanie-Louise de Bourbon-Conti*, som meddelte den haarde Skæbne, der ramte en Datter, Ludvig XV's Fætter, Prins Louis af Conti, havde (udenfor Ægteskab) med Grevinde Mazarin. Prinsen havde af Kongen faaet Tilladelse til at denne Datter skulde opnaa en Prinsesses Rang. Men hendes legitime Broder stræbte ivrigt at hindre dette ved Anvendelse af Vold, Løgn og Bedrag.

Prinsessen var Goethes tretten Aar yngre Samtidige. Idet han ved Aaret 1801 giver sig til at omdigte hendes Forhold og Skæbner, nærmer han hende endnu mere til sin egen Tid, da Kongen i hans Drama øjensynligt er Ludvig XVI, og Prinsessens Fader, Hertugen, Kongens troløse og revolutionære Slægtning, har nogen Lighed med Philippe Egalité. Hvad vi besidder, er kun et Enkeltdrama af en planlagt Trilogi, og det føles her, som overalt, at for de Revolutionæres store Sindsbevægelse var Goethe uimodtagelig.

Det er ved rent *menneskelige* Værdier, at dette saa uretfærdigt nedsatte, længe saa uforstandigt fordømte Drama tiltaler. Og overhovedet, ifald vi Nulevende skal have nogen Glæde af Goethes Værker, saa kan det kun ske ved at vi søger det Menneskelige i dem, læser dem naivt, personligt, og prøver hvad de siger *os* — ganske uden Hensyn til hvad Andre har set i dem. Hvad Vægt ligger der saa paa, at Huber har kaldt Stykket »marmorglat og marmorkoldt«!

Goethe fordyber sig her i en tragisk Enkeltskæbne uden at kunne eller ville give os noget stærkt Indtryk af Almenaand og offentligt Liv. Paa det Omraade, hvor Schiller bevægede sig naturligt og frit, kunde han vanskeligt aande. Men i denne tragiske Enkeltskæbne spejler Tidsalderen sig.

Vi erfarer, at Kongen er for mild, at han skaber sig Fjender derved, og at Hertugen hører til dem, han frygter. Den Entusiasme, Hertugens Datter nærer for Kongen, er smuk, ligesom Kongen selv er et højsindet Menneske.

Det siges Kongen, at Hertugen af en Grille har skjult sit Faderforhold til Eugenie, skønt dette er en offentlig Hemmelighed. Kongen svarer: Der er noget ædelt ved denne Holdning. Det er naturligt, at man fortier meget, som Alle véd:

O lass dem Menschen diesen edlen Stolz!
Gar Vieles kann, gar Vieles muss geschehen,
Was man mit Worten nicht bekennen darf.

I denne bevægede Tid troer den unge Prinsesse Eugenie fremfor alt paa Folket. Kongen minder hende med Højhed om, at Demokrati ikke er den eneste værdifulde Magt:

Wenn Dir die Menge, gutes, edles Kind,
Bedeutend scheinen mag, sa tadl' ich's nicht,
Sie *ist* bedeutend. Mehr noch aber sind's
Die Wenigen, geschaffen, dieser Menge
Durch Wirken, Bilden, Herrschen vorzustehn.

Det allerskønneste, som Enkelthed, i Stykket er dette rent Menneskelige: Faderens stormende Glæde, da hans Datter, hvem han

troede forulykket under et altfor dristigt Ridt, staar frelst for hans Øjne, og Faderens Fortvivlelse, da han senere mister sin Datter.

Men ikke mindre dybsindigt lærer Stykket os *politisk*, hvorledes den mest oprørende Handling kan udføres af en Velmenende f. Eks. for at forebygge en endnu større Ulykke, et Mord. Vi ser, hvorledes der handles politisk uden ringeste Henblik paa det Tilladelige, hvorledes en Underordnet — omtrent som det hundred Aar senere skete i Dreyfussagen — roligt udøver enhver Nedrighed, hans Foresatte kræver af ham. Goethe har studeret og forstaaet hvad man kalder politisk Jesuitisme — uden at Jesuiterne just skal bære Ansvaret for Ordet; de er i Reglen personligt fortræffelige, opofrende Mennesker.

I Skuespillet vil Lægbroderen, der afstedkommer Ulykken ved sit falske Vidnesbyrd om Prinsessens Død, greben af Ærgerrighed ikke længer være et blot Redskab for det Frygtelige, men fra nu af selv være med i Raadet.

To Momenter er under Handlingens Udvikling af Vigtighed. Først den Retslærdes Frieri til Prinsessen. Han tilbyder hende sin Haand som det bedste Middel til at hun kan forblive i sit Fædreland, tilbyder den paa en smuk og fornem Maade, idet han hævder det borgerlige Hjems Værdighed, den Beskyttelse, det byder:

Eugenie: Bist Du in Deinem Hause Fürst?
Gerichtsrath: Ich bin's
Und Jeder ist's, der Gute wie der Böse . . . .

Nicht Heldenfaust, nicht Heldenstamm, geliebte,
Verehrte Fremde, weiss ich dir zu bieten,
Allein des Bürgers hohen Sicherstand.
Und bist du mein, was kann Dich mehr berühren?
Auf ewig bist du mein, versorgt, beschützt.
Der König fordre Dich von mir zurück —
Als Gatte kann ich mit dem König rechten.

Det andet Moment er Originaliteten i Eugenies Udvikling. Først afslaar hun den Retslærdes Tilbud. Saa foregaar der en stor Forandring med hende. Hun tilbagetrænger sit eget Livs private Sorger under Indtrykket af den almindelige Nødstilstand. Hun vil ikke mere forlade sit Land; hun vil dele Faren og den mulige Sejr med sine Landsmænd:

Nun bist du, Boden meines Vaterlands,
Mir erst ein Heiligthum; nun fühl ich erst
Den dringenden Beruf, mich anzuklammern

og hun tilbyder med sjælelig Finhed og fyrstelig Holdning den af-

viste Bejler sin Haand paa den Betingelse, at hun beholder Raadigheden over sin Person:

Nun sei's gefragt: Vermagst du hohen Muths
Entsagung der Entsagenden zu weihen?
Vermagst du zu versprechen, mich als Bruder
Mit reiner Neigung zu empfangen, mir,
Der liebevollen Schwester, Schutz und Rath
Und stille Lebensfreude zu gewähren?

Da han vil Alt hellere end at miste hende, ordnes deres Forhold. Desværre lod Goethe ogsaa denne Plan ligge. Der findes kun et lidet lærerigt Skema til det Skuespil, som skulde følge.

Det som ved *Die natürliche Tochter* især vækker Læserens Opmærksomhed, er Behandlingsmaaden, den Forandring, der er foregaaet med Goethes dramatiske Stil under den fortsatte Flugt fra det Individuelle og den fortsatte Retning mod det Typiske. I dette Drama med dets elleve Personer er Eugenie den Eneste, som har et Egennavn. De øvrige har kun en Stand. De skal øjensynligt svare til Normer, ligesom Goethe troede paa en Rettesnor for mandlige og kvindelige Proportioner i de antike Statuer.

Hertil svarer at Stilen ikke sjældent er noget maniereret. I Samtalerne mellem Eugenie og den Retslærde, mellem Eugenie og Hovmesterinden i fjerde Akt har Goethe optaget den antike Tragedies Stichomyti. I anden Akt læser man med Forundring den Sonet, som Eugenie her digter og reciterer. Den er baade stiv og dunkel, skrevet i en underlig Gammelmandsstil. Allerværst er dog her Goethes Angst for Betegnelser fra Hverdagslivet. Den minder om den gamle franske Digter Delille med hans Omskrivninger, og den staar i en højst paafaldende Strid med Djærvheden i Goethes Ungdomsstil. Man tror neppe sine Øjne naar man hos *Götz's* Forfatter læser denne Omskrivning af Ordet *Uniform:*

Was reizt das Auge mehr als jenes Kleid,
Das kriegerische lange Reihen zeichnet!

Meget betegnende er det ogsaa, at i femte Akts første Scene *fortælles* om en Situation, der ialt Væsentligt minder om Clärchens, da hun forgæves prøver at kalde Befolkningen til Vaaben for at faa Egmont befriet. Forskellen er her kun den, at Eugenie selv vil hjælpes og befries. Men medens i Goethes unge Dage Optrinet føres frem for vore Øjne, saa vi oplever det, meddeles det os her i et Referat som i en fransk Tragedie fra det syttende Aarhundrede:

Hofmeisterin: Und riefst Du nicht das Volk zur Hilfe schon?
Es staunte nur Dich an und schwieg und ging.

Det umiddelbart pulserende Liv er her forsvundet af Goethes dramatiske Kunst, saa følelsesbevæget og tankerig den forøvrigt var vedbleven at være.

XXX

Stykket, der raat og dumt parodieredes af G. Merkel i *Vorläufige Anzeige eines noch ungedruckten Kunstwerks, Kakogenia oder die unnatürliche Tochter*, opførtes i Aaret 1803 i Weimar, Lauchstädt og Berlin. Schiller, Karl August og Fichte fandt Behag deri, Knebel og Friedrich Schlegel fordømte det.

Samme Aar 1803 døde Herder, der i Goethes Ungdom havde havt saa stor Betydning for ham, men med Aarene var bleven ham mindre gunstigt sindet. Goethe har selv etsteds (i *Biographische Einzelnheiten)* fortalt om sin sidste Samtale med Ungdomsvennen. Den fandt Sted paa Slottet i Jena, hvor de begge opholdt sig kort efter den første Opførelse af *Die natürliche Tochter*, om hvilket Stykke de mest anerkendende Udtalelser af Herder var bleven Goethe forebragte. Disse var saa meget glædeligere for Stykkets Digter, som han efter dem turde haabe paa fornyet Tilnærmelse mellem de to tidligere Venner.

En Aften kom Herder ind til Goethe; de boede jo under samme Tag. Han talte som Kender om Skuespillet og roste det saa forstandigt, at det forekom Goethe, han selv nu først ret forstod hvad han der havde frembragt. Men saa endte Herder til Goethes Overraskelse med et saadant Udfald imod ham, at han følte den lidte Krænkelse som uoprettelig: »Jeg saa paa ham, skriver Goethe, svarede Intet, og de mange Aar, vort Samliv havde varet, forskrækkede mig i dette Symbol indtil Forfærdelse. Saaledes skiltes vi, og jeg har ikke genset ham.«

Hvad Herder sagde, meddeler Goethe ikke. Han udtrykker sig upersonligt:

Hvor let er det ikke at krænke eller bedrøve Nogen, naar man i muntre, aabne Øjeblikke minder den Paagældende om hans egne Mangler eller om hans Hustrus, eller hans Børns, hans Kaars, hans Boligs! Det var fra tidlig Tid en Fejl hos Herder, som han desværre ikke aflagde, og som tilsidst fjernede Alle fra ham. Ungdommens Fejl kan man finde sig i; thi man betragter dem som tilhørende Overgangsaar, ligesom Surheden af umoden Frugt; men naar de vedbliver i ældre Aar, bringer de En til Fortvivlelse.

Saaledes opløstes det engang faderlige, senere broderlige Forhold, hvori Herder havde staaet til Goethe, med en skarp Dissonans.

Mellem Tilskuerne ved Opførelsen af Goethes Drama var der ogsaa en Dame, som ikke forstod Tysk, Fru de Stael, der paa denne Tid opholdt sig i Weimar, og dèr fremfor noget andet Sted samlede Stof til sin Bog *Om Tyskland,* den Bog, der henledede Europas Opmærksomhed paa den nu opdukkede moderne tyske Literatur. Goethe har i sine Optegnelser ladet Fru de Stael vederfares Retfærdighed, skønt hun øjensynligt trættede ham ved sin Spørgelyst og ved sin Faren fra ét Tema til et andet. Hun er andensteds (i *Hovedstrømninger*) behandlet saa udførligt, at hun kan forbigaas her.

I disse Aar kom Schillers berømteste Dramaer til Opførelse paa Weimars Teater, 1803 *Braut von Messina* og *Jungfrau von Orleans,* desuden Schillers Oversættelse af Racines *Phèdre*; Marts 1804 fulgte Opførelsen af *Wilhelm Tell.* Schiller, der snart skulde beherske Tysklands Scener, beherskede allerede Weimars. Men hans Helbred var undergravet, og han reves bort af Døden i Maj 1805, kun 45 Aar gammel.

Dette Tab gjorde Goethe til en ensom Mand. De Venner, der i Fremtiden skulde byde ham en Art Erstatning, den tidt nævnte Heinrich Meyer, som længe boede i hans Hus, Dr. Riemer, der fra først af knyttedes til ham som Opdrager for hans Søn, senere som hans Sekretær, og hans Berliner-Korrespondent, Komponisten Zelter, var ingen af dem Mænd af hans aandelige Rang eller i Jævnhøjde med ham. Og Ensomheden voksede. 1807 fulgte Hertuginde Anna Amalias Død, September 1808 Fru Aja's, Goethes Moders. Hendes sidste Leveaar forsødedes ved lange Besøg af Christiane og Sønnesønnen, den unge »Augst«, som hun kaldte ham.

Dog tilbage til Aarene 1804—1805.

Som Epilog til en scenisk Opførelse af Schillers *Die Glocke* skrev Goethe den *Epilog*, der indeholder den dejlige Skildring af den tabte Ven, i hvilken den gentagne Optakt *Thi han var vor* virker saa sandt og saa mægtigt. For alle Tider tegnede Goethe Schiller i disse Strofer, af hvilke her kun kan anføres to:

Denn er war unser! Mag das stolze Wort
Den lauten Schmerz gewaltig übertönen!
Er mochte sich bei uns im sichern Port
Nach wildem Sturm zum Dauernden gewöhnen.
Indessen schritt sein Geist gewaltig fort
Ins Ewige des Wahren, Guten, Schönen.
Und hinter ihm in wesenlosem Scheine
Lag was uns Alle bändigt, das Gemeine.

Nun glühte seine Wange roth und röther
Von jener Jugend, die uns nie entfliegt,
Von jenem Muth, der früher oder später
Den Widerstand der stumpfen Welt besiegt,

Von jenem Glauben, der sich stets erhöhter
Bald kühn hervordrängt, bald geduldig schmiegt,
Damit das Gute wirke, wachse, fromme,
Damit der Tag dem Edlen endlich komme.

Den hele Schiller er, forklaret, i dette Digt med sin ideale Stræben, med sin hektiske Iver og uovervindelige Ungdom, og med den Kampaand, der — efter Døden — bragte ham Sejr paa Sejr.

XXXI

Goethe havde lært Schiller Kunsten af at grunde Tidsskrifter som Ingen vilde holde, hvorfor de hurtigt gik ind. Saaledes havde han allerede 1798 for at udbrede sine Anskuelser om bildende Kunst grundlagt det periodiske Skrift *Die Propyläen*, hvis Formaal var at opdrage Kunstneren, henvise ham til grundigt, ogsaa videnskabeligt, Studium af Menneskelegemet, klargøre Forholdet mellem Kunstner og Publikum, især frigøre Kunstneren fra Publikums Smag. Det opfordrede til altid ved Betragtning og Bedømmelse af et Kunstværk at anlægge den højeste Maalestok. Goethe offentliggjorde deri en hel Række af sine kunstvidenskabelige Afhandlinger *Ueber Laokoon*, *Der Sammler und die Seinigen*, *Ueber Wahrheit und Wahrscheinlichkeit der Kunstwerke*, *Ueber den Dilettantismus* osv. Paa den sidstnævnte Afhandling havde ogsaa Schiller medarbejdet. I dem alle bekæmpes den blotte Naturefterligning og Naturafstøbning.

Goethe og Heinrich Meyer i Forening udgjorde ganske alene det Firma, W. K. F. (Weimarer Kunst-Freunde), som efterat *Propylæerne* var gaaede ind vedblev at udtale sig om alle Slags kunstneriske Spørgsmaal, udsætte Prisopgaver osv. Men ind i Rækkefølgen af disse Bestræbelser hører det betydeligste af Goethes Arbejder af denne Art, hans Bog om *Winckelmann* udarbejdet 1804—1805. Denne Bog er Part af et omfangsrigt Værk om den store Kunstforsker, der indeholder baade hans Breve til en Ven, Berendis, og Afhandlinger om ham af Heinrich Meyer og F. A. Wolf.

Goethes Arbejde grunder først i den Kærlighed, han nødvendigt maatte nære til Winckelmann i sin Egenskab af digterisk Repræsentant for netop den Opfattelse af Antiken, der gennem Winckelmann var bleven den germanske, som kunstnerisk snart — gennem Zoega — repræsenteredes af Thorvaldsen, arkitektonisk af den bayerske Kong Ludvig, der omgav sit øldrikkende München med en gammelgræsk Skal. Winckelmann var jo den tyske Nyklassicismes sande Ophavsmand, og Goethe maatte føle sig dybt i Gæld til ham. Men

dertil kom, at han for Tiden var heftigt oprørt over den andægtige Smægten, den Klosterbroder-Fromladenhed, det systematiske Heldøreri, som de tyske Romantikere netop da havde bragt paa Mode. Wackenroders *Hjerteudgydelser af en kunstelskende Klosterbroder* og Tiecks *Frantz Sternbalds Vandringer* var Goethes Grundretning polært imod, og saa underligt det nutildags lyder, Romantikerne var begyndte at opstille Ludwig Tieck som en med Goethe sideordnet Digter. I et lille Land som Danmark, hvortil Bevægelserne altid kom noget forsinkede fra Tyskland, gjaldt endnu saa sent som 1860 i romantiske Kredse — og det vilde dengang sige literære — Tieck for en Digter, det var naturligt at nævne sammen med Goethe. Og til *Sternbalds Vandringer* svarede de nazarenske, nytyske Kunstneres Malerier, der ikke kunde være Goethe andet end en Gru. Saa rettede han da mod Romantikerne sit Skrift om Winckelmann. Det blev Goethes hedenske Trosbekendelse.

Hvad han her har frembragt, er nemlig ingen egentlig Biografi. Den sysselsætter sig ikke med Tidsordenen. Den karakteriserer Winckelmann under forskellige korte Rubriker: *Hedensk*, *Venskab*, *Skønhed*, *Katolicisme*, *Græsk Kunst*, *Rom osv.* Her en Prøve:

> Skildringen af det antike Sindelag, der er rettet paa denne Verden og dens Goder, fører os umiddelbart til den Betragtning, at saadanne Fortrin kun lader sig forene med et hedensk Sind. Hin Selvtillid, hin Virken i det Nærværende, den rene Ærefrygt for Guderne som Stamfædre, Beundringen for dem næsten kun som for Kunstværker, Hengivelsen i en overmægtig Skæbne, og den rent jordiske Tro paa en Fremtid i Eftermælet, hvilket derfor tillægges høj Betydning, alt dette hører saa nødvendigt sammen, danner et saa uadskilleligt Hele, forener sig saaledes til en af selve Naturen tilsigtet Mennesketilværelse, at hos Hedningen en uforstyrrelig Sundhed raader i Nydelsens højeste Øjeblik som i Opofrelsens, ja i Undergangens smerteligste Stund.

Efter saaledes at have fastslaaet Winckelmanns Hedenskab, er Goethe nødsaget til at forklare og bortforklare hans Overgang til Katolicismen og fremstille dens ubetingede Uensartethed med den Overgang til romersk Katolicisme, som Friedrich Schlegel og hans Frue da stod i Begreb med at foretage, og med den Overgang til Katolicismen, som Tiecks Hustru og Datter samtidigt foretog i Rom.

Goethe skriver:

> Det hedenske Sindelag lyser frem af alle Winckelmanns Handlinger og Skrifter . . . . . Hans Fjernhed fra enhver kristelig Tænkemaade, ja hans Uvilje imod den, maa man have for Øje, naar man vil bedømme hans saakaldte Religionsforandring. De Partier, i hvilke den kristelige Religion deler sig, var ham fuldkomment ligegyldige, idet han efter sin Natur aldrig tilhørte nogen af de Kirker, som indordner sig under den.

Det udvikles videre, hvorledes Winckelmann i sin Fattigdom længe forgæves saa sig om efter Bistand. Kun fra Hoffet i Dresden

var Hjælp at haabe; men dette Hof bekendte sig til den katolske Religion, og der fandtes da ikke nogen anden Vej for ham til Gunst og Naade end den som gik gennem Skriftefædre og andre gejstlige Personer:

Han følte, at man for i Rom at være en Romer, for inderligt at gro sammen med Livet dèr, nødvendigvis maatte tilhøre den katolske Menighed, indlade sig med dens Tro, rette sig efter dens Skikke. Udfaldet viste ogsaa, at han uden denne Beslutning ikke vilde have naaet sit Maal, og den blev lettet ham ved at den protestantiske Daab ikke havde formaaet at indvie ham som en ægtefødt Hedning til Kristen.

Goethe fortsætter med den Indrømmelse, at der ganske vist klæber en Art Plet paa enhver, der skifter Religion; thi Folk skatter den udholdende Vilje over Alt, og, jo ringere de selv er, des ivrigere kræver de, at man skal holde ud paa den Plads, hvor man er sat. Men han forklarer at Sagen foruden denne alvorlige Side ogsaa har en anden lysere og lettere, idet visse Tilstande som vi ingenlunde billiger, netop udøver en Art Tiltrækning over os. Og for her at eksemplificere bruger han Vendinger, der var særligt egnede til at bringe Romantikerne i Raseri. Dorothea Mendelssohn havde skilt sig fra Veit for at gifte sig med Friedrich Schlegel. Caroline Michaelis havde skilt sig fra A. W. Schlegel for at ægte Schelling. Goethe skriver:

Vil man tillade os en Lignelse, saa vilde vi sige: det forholder sig dermed som med Vildt, der smager den fine Gane langt bedre, naar det har en lille Tanke, end naar det er frisk stegt. *En fraskilt Kone* og en Renegat gør et særlig tiltalende Indtryk paa os . . . . . Men for Winckelmann var der i den katolske Religion intet Anstødeligt. Han saa i den blot en Maskeradedragt, han hyllede sig i, og han udtalte sig haardt nok om den.

Intet Under at Friedrich Schlegel gav sig Luft i grænseløs Foragt for Goethes *Winckelmann*. Intet Under, at den mest cyniske og højest betalte af den politisk-religiøse Reaktions Mænd, Friedrich Gentz, skriver (1805 til Adam Müller): Afhandlingen om Winckelmann er ateistisk. Et saa bittert, lumsk Had til Kristendommen havde jeg aldrig tiltroet Goethe, om jeg end fra denne Side længe havde ventet meget Ondt af ham. Hvilken uanstændig, cynisk, faunagtig Glæde synes han ikke at have følt ved den Opdagelse at Winckelmann egentlig var »en født Hedning«!

Eftertiden har bedømt Bogen anderledes. Gervinus har kaldt Skriftet »den ypperste tyske Biografi«.

XXXII

Medens Voltaire udgav næsten Alt hvad han skrev, om end af Forsigtighed mest anonymt, samlede Diderot aldrig sine Arbejder. Han brød sig end ikke om at lade dem trykke, og ingen Anden tog sig heller af dem og sørgede for deres Udgivelse. Han døde i 1784, og Værker af den Rang som *La Religieuse, Supplément au voyage de Bougainville, Jacques le Fataliste* udkom først i 1796. *Ceci n'est pas un conte* 1798, *Paradoxe sur le comèdien, Promenade du sceptique, le Rêve de d'Alembert* ikke før i 1830. Mesterværket *Le neveu de Rameau* udkom først under Restaurationen.

Men dette sidste Skrift, som adskillige andre, eksisterede i forskellige Haandskrifter, der gik fra Haand til Haand. Da Schiller havde faaet fat paa et saadant Haandskrift fra Frankrig, gav han det til Goethe med Opfordring til at foretage en Oversættelse deraf. Denne, der var Kender nok til at indse Dialogens ualmindelige Værd, gik med Fornøjelse til Værket, og hans Oversættelse udkom 1805, en fortræffelig Oversættelse, der (med en for det tyske Publikum nødvendig Mildnen af enkelte Udtryk og Vendinger) gengiver Originalens Tone og Stil — saavidt det lod sig gøre. Thi negtes kan det ikke, at hin Prosa fra 1762 ved sprudlende Liv og ildfuld Genialitet stod over al den tyske Prosa, der frembragtes fyrretyve Aar derefter, og at Goethes egen Prosastil ingensinde i Dialogen har naaet denne Højde.

Tegningen af den glimrende begavede Dovenkrop og Cyniker, Rameau's Nevø, er et Kunstværk af første Rang, og med skødesløs Overlegenhed og stemplende Foragt har Diderot brugt Skikkelsen til gennem dens henkastede Udtalelser — som Goethe og Schiller altfor direkte gennem Xenier — at nedsable sine og sine Fællers ondskabsfulde og hadefulde Modstandere, en Palissot, en Fréron osv., medens han med tapper Troskab indirekte lovpriser alt Værdifuldt i den franske Samtid, Voltaire, Buffon, d'Alembert, Helvetius. Velgørende er denne lastefulde Rameau's grundige Menneskekundskab og Menneskeforagt, velgørende hans overordentlige musikalske Indsigt og Finsans.

Rent ud beundringsværdig som Skildring er særligt Scenen, hvor han, gaaende op og ned ad Gulvet i Café de la Régence, begynder at synge italienske, franske, tragiske, komiske Melodier, en tredive Stykker mellem hverandre, forvandler sig, snart raser, snart er blid, snart herskesyg, snart Grinebider, efterligner en ung Pige som sørger, en Præst, en Konge, en Tyran, befaler eller er underdanig, sukker, klager, ler uden nogensinde at komme ud af Tonen, af Takten eller af Karakteren, saa Alle rejser sig fra Skakbordene og samles om ham under Jubel Men han mærker det ikke; han er saa opfyldt af sit Eget, saa begejstret, at han ligner en Gal. Han synger et Recitativ, hvor en Profet maler Jerusalems Undergang, og

To Billeder af
GOETHES „SULEIKA".
(II, 174.)

MARIANNE V. WILLEMER.
Tegning af *Doris Raab* (1819).
(Goethe-National-Museum.)

CHRISTOPH NICOLAI.
Tysk Forfatter. (II. S. 164.)
Efter Maleri af *Anton Graff.*

MARIANNE V. WILLEMER,
som ældre. Efter et Stik.

GOETHE FORAN VESUV.
Maleri af *Kolbe* (1826).

Satans Visit hos Goethe („Mefistofeles' Skaber").
Illustration af *Fr. Fleischmann* til *Hauff*:
„Memoiren des Satan". (I, 17. Kap.)

GOETHE 1800.
Kridttegning af *Bury*.

CLEMENS BRENTANO.
Maleri af *E. Linder*.

intet Øje forbliver tørt. Han efterligner alle Instrumenter, snart Horn og Fagot, snart Obo og smaa Fløjter og Strengeinstrumenter, han er tilsidst ganske ene et fuldstændigt Teater, Dansere og Danserinder, Sangere og Sangerinder, et helt Orkester. Med andre Ord: han foregriber Victor Hugos maaske største Digtning *Le Satyre*, hvor Faunen lidt efter lidt forvandler sig til Pan og syngende gengiver Verdens-Altet medens alle tamme og vilde Dyr, alle Guder og Gudinder lytter.

I Anmærkningerne priser Goethe Voltaire paa den mest indtrængende, men tillige mest pudsige Maade ved at tillægge ham netop 45 store Egenskaber*). Men desuden griber han Lejligheden til at sige Offentligheden og sine Modstandere hvasse Sandheder. Han udvikler, at Publikum, som Helhed betragtet, er ude af Stand til at bedømme nogetsomhelst Talent; dertil udkræves Øvelse og Studium. Og han siger i Anledning af Palissot: »I Tyskland har vi ogsaa Tilfælde, hvor Ildesindede dels ved Flyveskrifter, dels fra Scenen søger at skade Andre. Men hvem der ikke lader sig opirre i Øjeblikket, kan ganske roligt afvente Resultatet; om kort Tid er det, som var Ingenting hændt. Kun Anmasselse og Skinfortjeneste behøver at frygte den personlige Satire.«

XXXIII

Den 14. Oktober 1806 leveredes Slaget ved Jena. Datidens Prøjsen styrtede sammen. I den vildeste Flugt foer de slagne Regimenter gennem Weimars Gader, alle Vogne var overfyldte af Flygtende. Franskmændene havde besat Altenburg ved Weimar, og skød bort over Staden paa de bag denne staaende Prøjsere. Kuglerne gik hen over Husene uden at beskadige dem.

Byen blev ved Forholdenes Magt givet til Pris for Plyndring. Officererne og Rytteriet gjorde, hvad de kunde, for at beskytte og hjælpe. Men de formaaede lidet mod et halvthundred Tusind løsslupne Soldater, der først styrtede ind i alle Butiker og tømte dem, tog hvad Spiseligt og Drikkeligt, de fandt, saa bemægtigede sig Linned, Penge, Sølvtøj, slog Møbler itu, tændte Vagtild paa Torvet og i Parken. Murat og mange Generaler forsøgte at bringe Orden til Veje. Men ikke faa Steder brændte det.

Den 15. var Nøden stor. Der var intet Brød at opdrive i Byen. Hertuginden var i Slottet, hvor næsten alle Weimars Kvinder var tyede hen. Henimod Aften kom Napoleon. Hertuginden gik ham i

*) Se: Georg Brandes: Voltaire II 138.

Møde og sagde ham et Par Ord om den hede Dag og de overstaaede Strabadser. Han svarte blot kort: *Ce sont les suites de la guerre* og lod sig føre til sine Værelser.

Næste Dag lod Hertuginde Luise sig formelig melde hos ham. Han modtog hende staaende og lod hende staa, bebrejdede hende, at Hertugen var Officer i den prøjsiske Hær og havde ført sine Soldater imod ham. Hertuginden lod sig ikke forknytte, men spurgte Napoleon, hvad han vel vilde have dømt om en af *sine* Slægtninge, hvis denne var saa nær beslægtet med ham som Hertugen med Kongen af Prøjsen, og han saa ved Udbruddet af en Krig havde taget sin Afsked fra den Hær, han i en lang Aarrække havde tilhørt. Disse Hertugindens Ord gjorde Indtryk paa Napoleon. Han svarte hende, at han for hendes Skyld vilde skaane Landet, men Hertugen maatte straks træde ud af prøjsisk Tjeneste.

Goethes Hus blev forskaanet for Plyndring og Brand. Et Par brutale Soldater trængte ganske vist ind paa ham med deres Kaarder og havde maaske saaret ham, hvis ikke Christiane havde kastet sig foran ham, dækket ham, og med megen Aandsnærværelse tilbudt Soldaterne nogle Sølvlysestager, med hvilke de fortrak. Huset fik efterhaaanden Indkvartering af de højeste franske Officerer, Marechallerne Augereau, Lannes og Ney, dog kun for kort Tid. Riemer fortæller som Øjenvidne, at da derefter franske Soldater ved Aftentid havde skaffet sig Adgang, gik Goethe dem roligt i Møde, spurgte dem, hvad de vilde, og om de ikke forud havde faaet Alt hvad de med Billighed kunde kræve: han havde allerede Indkvartering. Hans værdige Skikkelse syntes at indgyde dem Respekt; de blev paa én Gang meget høflige, skænkede sig blot et Glas Vin og bad ham klinke med dem, hvad han gjorde. Hvorpaa de stilfærdigt gik bort.

I et Værnebrev, som General Victor udstedte, blev det forbudt Soldaterne at forurolige »den udmærkede Lærde« Goethe. I et lignende Værnebrev, udstedt af Augereau, kaldes han »en Mand, der i enhver Henseende er anbefalelsesværdig«. Byens franske Kommandant brugte i sit Brev endnu stærkere Udtryk: »Af Hensyn til *den store Goethe* vil Weimars Kommandant træffe alle Forholdsregler til at sikre ham og hans Hus.«

Faa Dage efter Slaget, vistnok under Indtrykket af Taknemmelighed for Christianes modige og raadsnare Adfærd, skrev Goethe til Weimars Superintendent: »I disse Dage og Nætter er et gammelt Forsæt modnet hos mig. Jeg vil fuldtud og borgerligt anerkende som *min* min lille Veninde, der har gjort mig saa meget godt og nu ogsaa har gennemlevet disse Prøvelsens Timer med mig«, og han lod sig i al Stilhed vie til Christiane.

Den Storm, der var overgaaet Weimar, rokkede ikke Goethes Beundring for Napoleon. Han havde set ham stige og sejre allevegne. Han havde forgæves anvendt sine Overtalelsesevner paa at holde Karl August tilbage fra at træde ind som General i den prøj-

siske Hær. Og han havde inden Slaget uden Sindsbevægelse set Napoleon danne Rhinforbundet af tyske Fyrster under fransk Overhøjhed. Han følte omtrent som Hegel, der efter Napoleons Indtog i Jena skrev: »Det er en underlig Følelse, at se et saadant Individ, der fra dette Punkt behersker Verden«. Goethe selv havde skrevet i sin Dagbog 7. August 1806: »Skænderiet mellem Tjeneren og Kusken paa Bukken satte os i stærkere Lidenskab end det romerske Riges Sprængning« ɔ: end det i Verdun 843 grundede tyske Kejserdømmes Undergang.

XXXIV

Den 23. April 1807 traadte den 23aarige Bettina Brentano ind til Goethe. Hun kom fra hans Moder, hvis Yndling hun var bleven, og hvem hun havde udfrittet om alle mulige Enkeltheder fra Goethes Barndom og første Ungdom, som han kunde bruge, naar han vilde skrive sit Levned. Hun var Datterdatter af Sophie von la Roche, Wielands gamle Veninde, Datter af Maxe Brentano, der som nygift havde følt en Passion for Goethe, og som er den ene af de to Modeller til Lotte i *Werthers Leiden*.

Umiddelbart efter sin Ankomst til Weimar, var hun gaaet til Wieland, hvem hun aldrig før havde seet, for at bede ham om en Introduction til Goethe. Hun fik dette Kort:

Bettina Brentano, Sophiens Schwester, Maximilianens Tochter, Sophie la Rochens Enkelin wünscht Dich zu sehen, lieber Bruder, und giebt vor, sie fürchte sich vor Dir, und ein Zettelchen, das ich ihr mitgebe, würde ein Talisman seyn, der ihr Muth gäbe. Wiewohl ich ziemlich gewiss bin, dass sie nur ihren Spass mit mir treibt, so muss ich doch thun, was sie haben will, und es soll mir wundern, wenn Dir's nicht so wie mir geht.

W.

Hun havde elsket og dyrket Goethe fra sin Barndom, ikke som Rahel i rent aandig Forgudelse og forstaaende Ærefrygt, men med en Beundring, der halvt sanselig, halvt aandelig, helt fyrig, vilde indsmigre sig som paatrængende Elskværdighed, uundværliggøre sig ved burreagtig Vedhængen og stormende indynde sig ved Begejstringens højeste Flugt over alle Bjerge.

I Goethes Stue strakte hun begge Hænder ud mod ham, og vidste ikke mere af sig selv. Han trykkede hende til sit Hjerte: »Stakkels Barn, har jeg forskrækket Dem?« Det var hans første Ord. Han satte hende paa Sofaen overfor sig. Saa sad de begge nogen

Tid stumme. Han afbrød Tausheden: De har vel set i Avisen, at vi for faa Dage siden har lidt et stort Tab ved Hertuginde Amalies Død? — Nej, sagde hun; jeg læser ikke Avisen. — Saa, jeg troede, De interesserede Dem for Alt, hvad der foregaar i Weimar? — Nej, jeg interesserer mig kun for Dem, og er altfor utaalmodig til at blade i Aviser. — De er et venligt Barn. — Lang Pause. — Saa sprang hun op fra Sofaen og kastede sig om hans Hals.

Hun havde fra Barn af den ungdommelige Dristighed. I Marburg viser man endnu et Taarn, hvor hun klatrede og kravlede op, og trak Stigen op efter sig for at være alene. Hun havde en Gøglerskes Smidighed i sine Lemmer og tillige noget af Mignons barnlige Sværmeri. Hun var en Mignon, overført i det virkelige Liv, med samme Ynde og langt ringere Alvor.

I den Bog, *Goethes Brevveksling med et Barn*, som hun udgav efter Goethes Død i 1835, har hun behandlet sine egne Breve frit, indlæggende mangt og meget, som hun syntes, der da burde være følt, og hun gav her det hele Forhold en lidenskabeligere Farve. Hun vilde gerne give det Skin af, at Goethe i 1807—8 havde været heftigt betaget af hende. Hun har vistnok dengang troet det; thi han havde den Vane at sende Digte, han nyligt havde skrevet, med sine Breve. Det var undskyldeligt, at hun lige straks indbildte sig, Goethes da skrevne Sonetter var rettede til hende. Uundskyldeligt er det derimod, at hun senere opløste disse Digte i Prosa og indførte denne Prosa i sine Breve for at lade som Goethe ikkun havde sat hendes Tanker og Følelser paa Rim. Hun er straffet ved den Komik, at de fleste af Digtene var til Wilhelmine (Minna) Herzlieb.

Fra Maj til September opholdt Goethe sig det Aar i Karlsbad i fortrolig Omgang med den berømte Fyrste at Ligne, den tyskfødte franske Minister Reinhard, Geologen Werner og Metternichs literære Organ, Friedrich Gentz. I November kom Bettina paany til Weimar. Men nu havde Goethe nok af hende og hendes Lidenskab. Thi nu var han, uden at hun vidste det, blevet dybt forelsket i en ung Pige, hende saa ulig som muligt, en stille Pige af den ubevidste Art, smuk med nydelig Skikkelse og en dejlig smal Ansigtsoval, uskyldig og sky, Plejedatter af Boghandleren Frommann i Jena, hvem Goethe det Efteraar dagligt besøgte. Vi har en eneste Udtalelse af Wilhelmine om ham: »Goethe var kommen herover fra Weimar, for rigtigt uforstyrret at kunne udarbejde sine skønne Tanker for Menneskeheden. Han boede til vor store Glæde paa Slottet, thi dersom vi ikke havde været hans Bolig saa nær, hvem véd da, om vi havde set ham hver Aften; han maa dog ogsaa rette sig en Smule efter sit Helbred. Forresten synes han nu rask. Han var altid saa munter og selskabelig, at man følte sig ubeskrivelig vel tilmode og dog tillige smerteligt berørt i hans Nærværelse.« Hun skriver til en Veninde, at naar hun om Aftenen, efter at have hørt

paa de gyldne Ord fra hans Mund, kom op i sin Stue, flød hun ganske hen i Taarer, og kunde kun berolige sig ved den Tanke, »at Menneskene ikke alle er fødte til samme Trin, og at Enhver maa virke og handle efter sine Evner dèr, hvor Skæbnen har stillet ham, og dermed Punktum.«

Goethes Lidenskab for hende gik dybt. Til hende er naturligvis de Sonetter rettede, som leger med hendes Navn og som Bettina havde den Naivetet at tro henvendte til sig, ja at udgive sig for det sande Ophav til. Hvad mere er: Goethe har stadig drømt om hende, da han skrev sin *Pandora*, og hun er tilmed Modellen til Ottilie i *Wahlverwandtschaften*. — Hun giftede sig først fjorten Aar derefter, i 1821; Ægteskabet blev hurtigt opløst, hun blev afsindig, og døde saa sent som 1865.

I Frommann's Hus kom stadigt den da af Goethe gerne sete, men uhyggeligste af de tyske Romantikere, Zacharias Werner, og han skrev som alle Romantikerne Sonetter. Aaret forud havde Frommann udgivet en Oversættelse af Petrarca's, der havde gjort et vist Indtryk ogsaa paa Goethe, og han begyndte nu en Kappestrid med Zacharias Werner i Sonetdigtning.

Formen laa ikke for ham, hvorvel han magtede den som enhver poetisk Form. Han havde imidlertid tidligere saa ofte udtalt sin Uvilje mod de fjorten Linjers Tvang, at nu selve dette, at han skrev Sonetter, sysselsatte ham i hans Vers. Men det er ikke for en nulevende Læser morsomt at læse Sonetter, der handler om selve Sonetformen, saaledes som Numrene 11, 14 og 15 blandt Goethes. Enkelte af disse Digte er dog saare skønne: *Freundliches Begegnen* f. Eks., der skildrer, hvorledes den Elskende, hyllet i sin Kappe, møder den unge Pige, forsøger at gaa hende forbi uden at slaa Kappen til Side, saa standser, uvilkaarligt kaster Kappen, og — hun ligger i hans Arme.

Som sædvanligt er Goethes Mesterskab sikrere, naar han lader Kvinden udtrykke sig, end naar Manden taler. Et Par Sonetter gengiver Kvindebreve, sikkert saavel et fra Bettina som et fra Minna Herzlieb. Slutningen af den Sonet, hvor det (efter min Formodning) er Bettina, som skriver, har en høj Fuldkommenhed:

Ich mag vom heut'gen Tag Dir nichts vertrauen,
Wie sich im Sinnen, Wünschen, Wähnen, Wollen
Mein treues Herz zu Dir hinüber wendet:
So stand ich einst vor Dir, Dich anzuschauen,
Und sagte nichts. Was hätt' ich sagen sollen?
Mein ganzes Wesen war in sich vollendet.

Sonetten, i hvilken den elskende Kvinde siger, hun havde mere Lyst til blot at sende det hvide Blad, end til selv at beskrive det, thi saa skrev *han* maaske kærlige Ord derpaa, tumler tydeligt med

Navnet Minna Herzlieb i Linjen: *Lieb Kind! Mein artig Herz! Mein einzig Wesen!* Endnu mere tydeligt peger paa Wilhelmine den sidste, syttende Sonet, *Charade*, hvor Gaadens Løsning er Navnet *Herzlieb*.

XXXV

Pandora er et mytologisk Drama, som Goethe udkastede uden at fuldende det, medens han bevægedes af Lidenskaben for den unge Pige, hvem, foruden hans Ægteskab, fyrretyve Aar skilte ham fra. Det er et af de ufolkeligste Arbejder, han har planlagt, kunstigt og kunstlet, gennemført i gammelgræsk Stil og bevægende sig i de hellenske Myters Forestillingskreds. Det er kemisk rent for Naivetet, udarbejdet med en møjsomt indvunden Virtuositet i de vanskeligste, tildels højtideligste Versemaal. Drama-Brudstykket er dunkelt, allegorisk, et Kunstværk som skabt for Filologer og Professorer. Sproget deri er besynderligt abstrakt, Ordene i Almindelighed blottede for Artiklen; men der er en fyldig Velklang i disse Rytmer som i lærd og vanskelig, men lødig Musik.

Prometheus og hans Broder Epimetheus er de mandlige Hovedpersoner. Denne Prometheus har opgivet al Kamp mod Zeus, og beflitter sig alene paa et virksomt jordisk Liv. Da han er Ildens Ophavsmand, er han ogsaa Værkflidens, særligt Smedekunstens, har som Vaabensmed i stor Stil Mangfoldige i sin Tjeneste og ruster dem til Krigens Gerning. Han er den forhistoriske Krupp. Epimetheus staar overfor ham som Drømmeren og Grubleren. Han lever helt i Mindet om den dejlige Pandora, der engang var hans, men som maatte forlade ham, og hans Liv er kun Længsel efter hendes Tilbagekomst. Han har med hende Datteren Elpore, et luftigt Væsen med Morgenstjernen paa sit Hoved, der i sin Tid forsvandt med Moderen, men nu aabenbarer sig for Epimetheus, og i en skøn Sang betegner sig selv som noget, der maaske kan kaldes det erotiske Haab og den drømte Bønhørelse. Epimetheus har desuden Datteren Epimeleia, som lever hos Faderen og er et ungt Menneskevæsen, i hvem Prometheus' Søn Phileros er forelsket, men hvem han i fjantet Skinsyge vil myrde og hvem han for hendes Faders Øjne saarer — hvad der gør et hæsligt Indtryk. Hendes hele Forsyndelse er, at ligesom hun aabnede sin Dør paa Klem for at modtage Phileros, stødte en Hyrde, der kom ham i Forkøbet, Døren op og vilde forgribe sig paa hende. Derefter vil hendes Elsker ikke tro paa hendes Uskyld — hvad der er ret tomt.

Det Ypperste i dette Drama er Epimetheus' Udtryk for sin Kærlighed til Skønhed og sit Savn af den Dejlige, han elsker:

Wer von der Schönen zu scheiden verdammt ist,
Fliehe mit abegewendetem Blick!
Wie er, sie schauend, im Tiefsten entflammt ist
Zieht sie, ach, reisst sie ihn ewig zurück.

eller som han et andet Sted siger:

Der Seligkeit Fülle, die hab ich empfunden,
Die Schönheit besass ich, sie hat mich gebunden,
Im Frühlingsgefolge trat herrlich sie an.

Overhovedet er Rytmiken her overalt værd at studere. Goethe har med Held prøvet Virkningen af Versemaal, han aldrig før havde forsøgt sig i. Saaledes er det f. Eks. lykkedes ham at give primitiv krigerisk Barskhed et overmaade træffende Udtryk. Krigerne synger:

Wir ziehn, wir ziehn
Und sagen's nicht.
Wohin? wohin?
Wir fragen's nicht
Und Schwert und Spiess
Wir tragen's gern.
Und Jen's und Dies
Wir wagen's gern.

So geht es kühn
Zur Welt hinein,
Was wir beziehn,
Wird unser sein.
Will Einer das,
Verwehren wir's;
Hat Einer was,
Verzehren wir's.

Dramet var stort anlagt. Den planlagte Fortsættelse tyder paa, at Goethe i dybsindige Symboler vilde skildre den menneskelige Kulturs hele Udviklingsgang fra Urtiden til Videnskabs og Kunsts Herredømme. Han har syslet med Værket fra 1807 vel til 1809. Saa blev det henlagt for bestandig.

XXXVI

Som vi saa, var Napoleon efter Slaget ved Jena kun ved Hertuginde Luises værdige Optræden bleven bevæget til ikke at lade sin Harme gaa grundigt ud over Weimar. Der skete, ogsaa efter Fredsslutningen, fra Karl Augusts Side ikke lidet, som maatte opbringe Napoleon og vise ham, man i Weimar var ham fjendsk: Pengegaver til Blücher, Optagelse af afskedigede prøjsiske Officerer i Weimarsk Hoftjeneste. Men da Kejseren af Rusland, Napoleons daværende Forbundsfælle, var den Weimarske Arveprinsesses Broder, kunde Hertugen uden altfor megen Uro indfinde sig ved Kongressen i Erfurt 1808, hvortil der foruden de to Kejsere var stævnede fire Konger, fire og tredive Fyrster og Prinser.

Goethe vilde holde sig tilbage, men blev udtrykkeligt af Her-

tugen opfordret til at indfinde sig. Han saa ingenlunde i Napoleon Nedbryderen af det tyske Fædreland. Han havde aldrig kendt noget tysk Fædreland. 27. Juli 1807 skrev han: »Naar Menneskene jamrer over et Hele, der skal være gaaet tabt og som dog i Tyskland intet Menneske har set i sine Levedage, end mindre bekymret sig om, saa kan jeg ikke skjule min Utaalmodighed«. Han følte ikke Fremmedherredømmet som en Skam, nærede ingen Uvilje mod det. Tvertimod. I Stedet for et Utal af daarligt regerede Smaastater var der kommet et mindre Antal, som styredes i moderne Aand, i Overensstemmelse med den franske Revolutions Principer, som først gjorde Indtryk paa ham nu, da de var legemliggjorte i en stor Personlighed. Ingen vilde Tyskheden tillivs; ingen af de tyske Fyrster under Napoleon, allermindst Jérome i Westfalen, hvem Napoleon havde paalagt at vinde sine Undersaatters Kærlighed og som havde Goethes Ven, Grev Karl Reinhard ved sin Side, Jacob Grimm til Bibliotekar, Historikeren Johannes von Müller til Undervisningsminister.

Napoleon, hans Marechaller og Gesandter lagde i Kraft af god Politik stor Agtelse for tysk Literatur og Videnskab for Dagen. Derfor Goethes Nationen saarende Interesseløshed for Tyskernes saakaldte Frihedskamp for Napoleon, der vel var en Kamp for national Uafhængighed, men iøvrigt kun genindførte al Fortidens Reaktion. Derfor hans Ord: »Det nytter dem ikke noget, Manden er dem for stor.« Derfor saa sent som Juli 1812 hans Hyldningsdigt til Marie Louise og Napoleon, da Kejserinden den Sommer kom til Karlsbad. Det Haab, Digtet slutter med at udtale, var just ikke velbegrundet i 1812: Der Alles wollen kann, will auch *den Frieden*. Det udtaler dog især Glæden over Kongen af Roms Fødsel:

Und wenn dem Helden Alles zwar gelungen,
Den das Geschick zum Günstling auserwählt,
Und Ihm vor Allen Alles aufgedrungen,
Was die Geschichte jemals aufgezählt,
Ja reichlicher als Dichter je gesungen —
Ihm hat bis jetzt das Höchste noch gefehlt;
Nun steht das Reich gesichert wie geründet,
Nnn fühlt Er froh im Sohne sich gegründet.

Da Napoleon i Oktober 1808 af Ministeren Maret erfor, at Goethe var i Erfurt, stævnede han ham til Audiens den følgende Dag. Han havde i sin Ungdom læst *Werther* syv Gange og havde fulgt Goethes Skæbner med Opmærksomhed.

Da Goethe viste sig i Døren, løftede Napoleon sit Hoved fra Frokostbordet, vinkede ham til sig, saa' længe paa ham, og udbrød i de historiske Ord: *Vous êtes un homme!* det Bedste, der er sagt om Goethe. — Medens Napoleon af og til gav Daru en Ordre og medens han jævnlig afbrødes af Ordonnanser med Meldinger, ud-

spurgte han Goethe om hans Skuespil. Daru nævnte for Kejseren, at Goethe havde oversat Voltaire's *Mahomet*. »Det er ikke noget godt Stykke«, sagde Napoleon, og udviklede, hvor urimeligt det var, at Muhamed her giver en saa ufordelagtig Skildring af sig selv. Saa ledede han Samtalen over paa *Werther*, og med Taktikerens Blik gjorde han Goethe opmærksom paa, at han ikke havde holdt ulykkelig Elskov fast som Selvmordsgrund, men havde blandet dette Motiv med det uvedkommende, den krænkede Æresfølelse. Han anførte saa et andet Sted af *Werther* — et Sted, Goethe aldrig var at bevæge til at nævne — og sagde: »Hvorfor har De skrevet det? Det er ikke naturligt« og begrundede sin Indvending udførligt; Goethe siger: »paa fuldkommen rigtig Maade«. Han indrømmede og undskyldte Unaturligheden; han havde anvendt et Kunstgreb for at fremkalde visse Virkninger. Kejseren var tilfreds dermed, vendte tilbage til Dramet og gjorde efter Goethes Sigende »meget betydningsfulde Bemærkninger« som En »der havde betragtet den tragiske Scene med største Opmærksomhed lig en Kriminaldommer og dybt havde følt det franske Teaters Afvigelser fra Natur og Sandhed.«

Ved Alt, hvad han sagde, afbrød han sig med: *Qu'en dit Monsieur Goet?*« Saa talte han imod de da opkommende Skæbnetragedier, og sagde med en Vending, der undrer hos en Fatalist som ham: »Hvad vil man i vore Dage med Skæbnen? Politiken, det er Skæbnen.«

Han afbrød sig saa og talte med Daru og Soult om politiske Forhold; udspurgte derefter Goethe om hans personlige Stilling og om det Weimarske Hof: »Jeg svarte ham paa naturlig Maade. Han syntes tilfreds, og oversatte sig mine Udsagn paa *sit* Sprog, saa de blev skarpere end jeg kunde udtrykke mig.« Atter og atter gav Kejseren sit Bifald til Kende, naar Goethe sagde noget og fik ham ved lystige Udsagn til at le saa hjerteligt, at Goethe troede at maatte undskylde sig derfor.

Nogle Dage derefter blev Goethe optaget i Æreslegionen. I Brevet til Maret, hvori han takker derfor, hedder det: *Votre Excellence voudra se faire interprète vis-a-vis de Sa Majesté des sentiments que je suis incapable d'articuler, et que je voudrais pouvoir témoigner par un devouement parfait.*

6. Oktober indbød Napoleon sig til Gæst hos Hertugen af Weimar. Han tog sine Skuespillere med, og paa Goethes Scene spilte nu Napoleons Skuespillere — deriblandt Talma og Mademoiselle Georges — Voltaire's *Cæsars Død.*

Da Cæsar i Stykket sagde:

> Je sais combattre, vaincre et ne sais point punir
> Allons, n'écoutons point ni soupçons ni vengeance,
> Sur l'univers soumis régnons sans violence!

saa drejede Alles Øjne sig mod Napoleon.

Efter Forestillingen var der Hofbal. Napoleon tog her Goethe til Side og sagde i Tilknytning til Skuespil-Opførelsen: »Det alvorlige Drama burde være en Skole for Fyrsterne som for Folkene; thi det staar i visse Maader over Historien ..... *De* skulde skildre Cæsars Død, mere storladent end Voltaire har gjort, vise Verden, hvor lykkelig Cæsar vilde have gjort den, om man havde undt ham Tid til at udføre sine højsindede Planer.«

Og derpaa: »De maa komme til Paris! jeg kræver det med Bestemthed af Dem. Der vil De faa et større Blik paa Verden. Der vil De finde en Rigdom af Æmner til Deres Digtning.« —

Hvor stærkt Indtrykket var, som Goethe gjorde paa Napoleon, viser sig bedst deri, at da Kejseren efter det frygtelige Nederlag i Rusland paa sin rasende Slædefart gennem Europa kom til Weimar, spurgte han, medens der skiftedes Heste, til Goethe, og bad den franske Gesandt overbringe hans Hilsen.

Dog dybere var Indtrykket paa Goethe: »Den største Forstand, som Verden nogensinde har set!« udbrød han til Boisserée. Hans Beundring gik saa vidt at han i hine Dag i Weimar hos Wolzogens fandt det aldeles i sin Orden, at hvad der stod en saa berettiget Genius i Vejen, blev slaaet ned; han forsvarede, at Napoleon havde ladet »en Tronkræver som Enghien, en Skraalhals som Palm skyde en Kugle for Panden« for en Gang for alle ved et iøjnefaldende Eksempel at afskrække det Publikum, der overalt griber forstyrrende ind i Geniets Planer.

Goethe var bedaaret af Napoleons Ligefremhed og Elskværdighed imod ham. Saa tidt Kongen og Dronningen af Prøjsen var komme igennem Weimar, aldrig havde de taget Notits af ham. Den 37 Aar ældre Frederik den Store havde som Olding haanet hans *Götz* og ikke forstaaet det ringeste af hans Væsen. Den 20 Aar yngre Napoleon havde læst ham med Opmærksomhed og havde forstaaet ham grundigt.

Det *var* ham, som havde Napoleon kronet hans Livsførelse, »sat Prikken over i'et i hans Liv«, som han udtrykte det. Til Cotta skrev han: »Aldrig endnu har en Højerestillet taget saadan imod mig, idet han med særlig Tillid ligesom lod mig gælde (ved Siden af sig), og ikke utydeligt udtrykte, at mit Væsen var ham tilpas.«

Med andre Ord: For første Gang i sit Liv havde Goethe staaet Ansigt til Ansigt med sin Ligemand. Hverken Herder eller Schiller eller nogen anden af hans mangfoldige Omgangsvenner havde jo nogensinde været hans Lige.

I Oktober 1808 havde Jordens to største Mænd i Datiden mødt hinanden i indbyrdes Forstaaelse.

Naar Napoleon saa kraftig opfordrede Goethe til at komme til ham, bo i hans Nærhed, ombytte Weimar med Paris, saa var det hans ramme Alvor, og et Øjeblik har vel begge skimtet det Fantas-

magori, at den Mæcenas, Frederik havde villet være for Voltaire, men ikke var bleven, den skulde nu, med ombyttede Roller, Napoleon være for Goethe. Fra Paris kunde allerbedst hans Indflydelse strække sig ud over Verdensliteraturen. Det kom jo ikke dertil. Kun dette ene Møde var skrevet i deres Stjerner.

Men for eneste Gang i sit Liv mødte Goethe sin Ligemand i Geni.

XXXVII

Der var en anden af Weimars Storheder, hvis Bekendtskab Napoleon vilde gøre, og hvem han viste oprigtig Velvilje. Det var den 75-aarige Wieland.

Den særlige Aarsag, hvorfor man gjorde Kejseren opmærksom paa ham, er ganske mærkværdig og beviser, at der i en højtbegavet Mand undertiden er Stof til en Profet.

I Martsnummeret af Wielands Tidsskrift *Der neue teutsche Merkur* for 1798 havde han i en Prosa-Samtale mellem to opdigtede Personer, Tyskeren Wilibald og Franskmanden Heribert ladet Tyskeren udtale sig om Tilstanden i det af Partisplittelse sønderrevne Frankrig og gøre Franskmanden det klart, at en saadan Republik neppe kunde holde sig. Hadet til Kongemagten kunde slaa over i sin Modsætning. Franskmanden haaber her, at Frankrigs gode Genius vil bevare det for en saadan Tilbagevenden, og Afskyen for ny Revolutioner vil bidrage dertil. Tyskeren hævder, at Partierne saa ivrigt modarbejder den franske Nations gode Aand, at man sikkert kan regne med Trangen til Ro. Men han véd et Raad at give Franskmændene, og han skulde tage meget fejl, om det ikke var det eneste Middel til Frelse for det franske Samfund fra den ellers trods alle Sejre og Erobringer bestandig nærmere rykkende Undergang.

Hvad er dette eneste Redningsmiddel? spørger Heribert. Wilibald svarer, at da Franskmændene ikke mere vil have nogen Konge, og de, saa længe der endnu lever Medlemmer af Huset Bourbon, ikke godt *kan* have nogen, saa staar der kun det Middel tilbage at vælge en Dictator.

Heribert: En Dictator?

Wilibald: Eller *Lord Protektor* eller *Protarchon*. Paa Navnet kommer det ikke an, naar det kun er en Mand, hvem I med Sikkerhed kan betro uindskrænket Magt, som man i farefulde Tider udnævnte en Dictator i det gamle Rom . . . . . Det maatte være en elskværdig ung Mand med stor, høj aandelig Begavelse, med de ypperste Talenter i Krig og Fred, med utrættelig Virk-

somhed, med lige saa udpræget Klogskab som Mod, med den fasteste Karakter, med rene Sæder, simpel og prunkløs i sin Levevis, altid Herre over sig selv . . . paa én Gang aaben og indesluttet, smidig og haard, mild og ubønhørlig, hvert til sin Tid, kort sagt en Mand, som der i hvert Aarhundrede neppe gives En, og hvis Genius forstod at holde alle andre i Respekt og at overvælde dem . . . . . Men han maatte af mange Grunde ikke være nogen egentlig Franskmand; og hvis han endog havde et udenlandsk Navn, saa var det saa meget desbedre. Han maatte ogsaa have aflagt en Mængde Prøver paa, at han virkelig besad alle de Egenskaber, jeg finder nødvendige hos Eders Dictator, og af hvilke jeg ikke kan fravige en eneste. Hvis han saa allerede havde erhvervet sig et stort Navn i Verden og nød almindelig Agtelse, saa indser jeg ikke, hvad der endnu skulde mangle ham i at blive Eders og hele Verdens Redningsmand. Det Overordentlige ved Sagen er, at I ikke behøver først at søge efter denne Mand; thi ved et heldigt Tilfælde, som man vel kan kalde enestaaende, *han er allerede funden.*

Heribert: Buonaparte altsaa?

Wilibald: Hvem ellers?

Heribert: Og paa hvor lang Tid?

Wilibald: Saa længe han holder ud. Jeg frygter, I vil kun altfor tidligt miste ham. Altsaa jo længer desto bedre.

Det gik højst besynderligt med denne Spaadom. To Aar efter indeholdt et engelsk Blad *St. James Chronicle* (25. Januar 1800) som sporede Jacobinernes og et hemmeligt Selskabs, Illuminaternes, Indflydelse allevegne et forbitret Angreb paa Wieland som disses Redskab. Det kløgtige Blad havde udfundet, at Wieland, hvem det haardnakket kaldte Weiland, stod i Ledtog med dem, havde raadet Franskmændene til at kaare Bonaparte og havde faaet dem til at følge hans Raad. Artiklen lyder:

Saa mærkeligt det kan synes, har en tysk Forfatter understaaet sig til i et af sine Skrifter at give Franskmændene et Raad betræffende Bonaparte, mens denne opholdt sig i det fjerne Ægypten og var helt glemt af de Franske, og dette Raad er nu bogstavelig blevet fulgt af dem . . . . . Det er umuligt, ikke at opdage de hemmelige Springfjedre og Midler, som hin afskyelige Sekt, der utrættelig forfølger de strafværdigste Maal, plejer at anvende. Dialogen mellem Wilibald og Heribert er intet andet end et fra Weilands Pen stammende Vink, formodentlig inspireret af Illuminaterne, der har villet familiarisere Europa med deres Plan og har forsøgt at gøre deres Helt antagelig for det franske Folk. Korruptionen er iøjnefaldende da der paa uforskammet Maade paastaas, at der ikke kan være Tale om nogen Konge, saa længe Bourbonernes ulykkelige, men dog alene retmæssige Slægt existerer. Mærk ogsaa det overdrevne Maleri af de Dyder, Dictatoren nødvendigt maa have, og den Paastand, at Beskrivelsen passer paa Bonaparte, da han dog ikke er andet eller mer end en heldig Eventyrer og i sin korte og gigantiske Løbebane et Indbegreb af alle de Laster, som findes hos de grusomste Tyranner uden en eneste af deres gode Egenskaber. Alt dette kan da ikke efterlade ringeste Tvivl om den talrige og afskyværdige Bandes underjordiske arbejdende Virksomhed.

Et Par Ord om Spaadommen og den Forbitrelse, den i England havde vakt, maatte ti Aar senere give Napoleon Interesse for den gamle tyske Digter. Han talte længe med ham paa Ballet i Weimar den 6. Oktober og fandt Behag i hans aandrige Godliden-

hed. Samtalen gjaldt først Tacitus, af hvem Napoleon paastod aldrig at have lært det ringeste. Han udtalte sig heftigt mod Beundringen for ham, kaldte ham en uretfærdig Smæder af Menneskeheden, Tacitus hadede Tyranner, men han, Napoleon, udtalte hans Navn uden Frygt. Tacitus fandt forbryderske Bevæggrunde til de simpleste Handlinger, gjorde alle Kejserne til fæle Skurke for at man skulde beundre hans Geni, der havde gennemskuet dem. Han havde ikke skrevet en Kejserdømmets Historie, men givet Uddrag af Retsprotokoller. Hans Værk handlede bestandig om Anklager, om Anklagede, om Folk, der lod deres Pulsaarer aabne Og hvilken Stil! Jeg er ikke nogen stor Latiner. Men hans Dunkelhed er utvivlsom i de ti eller tolv franske og italienske Oversættelser, jeg har læst af ham. Har jeg ikke Ret, Monsieur Wieland? Men jeg keder Dem. Vi er ikke her for at tale om Tacitus. Se, hvor godt Kejser Alexander danser!

Og han talte videre om Forholdene i de græske og romerske Republiker og om hvilke Velgerninger den kristelige Religion i Oldtiden havde bragt Menneskeslægten.

Da Wieland i Erfurt fik Audiens hos Napoleon, underholdt denne sig i en helt fortrolig Tone med ham og spurgte ham ud om hans huslige Forhold.

XXXVIII

Det var tidligt Goethes Plan i Fortsættelsen af *Wilhelm Meisters Lehrjahre* at indskyde en Række Noveller, der fra forskellige Sider skulde belyse den Grundstemning, han nogen Tid følte som den dybeste i Menneskelivet: Forsagelsens, Afkaldets. Han nærmede sig de 60 Aar. Han sammenlignede nu, som da han skrev *Werther*, Menneskesjælens Attraa og Længsler med det Opnaaelige. Nu som da saa han Lidenskabernes Naturmagt brydende sig imod Samfundsordenens Skær. Nu som da fulgte han deres Bølgegang med en Sympati som den findes hos den, der selv har kendt den; dog Helhedsindtrykket var ikke mere ungdommelig Fortvivlelse, men vemodig Forvisning om Afkaldets Uundgaaelighed. Han havde jo nylig maattet lade Minna Herzlieb fare.

Snart viste det sig imidlertid, at Novellen, som den groede i hans Sind, blev altfor omfangsrig ttl *Wilhelm Meisters Wanderjahre*, og at den udviklede sig til et mægtigt Hele for sig. Den blev da ogsaa færdig mange Aar før *Wanderjahre*, ligesom den kom til at staa saare højt over dette Værk.

Elementer dertil i Goethes Sind var disse: Han havde 1771 ɔ: 38 Aar før Romanen udkom, paa en Rejse i Elsass besøgt Ottiliebjerget, hvor efter Sagnet en smuk og from ung Comtesse havde trukket sig tilbage fra Verden og hvor et Kapel endnu bar hendes Navn. Derfra Navnet paa Heltinden; derfra Motivet med Kapellet og det døde Legemes Undergerninger. Goethe var dernæst, som vi saa, i Aaret 1807 til Trods for sine 58 Aar bleven heftigt elsket af to unge Kvinder, Bettina Brentano og Minna Herzlieb. Han nærede en ildfuld Kærlighed til den sidste. Dog ikke af Sonetterne til hende — legende som de er — kan det ses, hvor lidenskabeligt Goethe i disse Aar har følt, og hvilket dybtgaaende Studium af Lidenskaber han har anlagt og gennemført.

For ham var den Tiltrækning, det ene Menneske føler til det andet — den gensidige Tiltrækning — nu en Naturnødvendighed, en dæmonisk Magt, der virkede med lovbunden Magi. Og idet han fandt den paa de lavere Naturtrin allerede i Stoffernes kemiske Tiltrækning og Udstødning af hverandre, var det, han optog Ordet *Valgslægtskaber*, som den svenske Fysiker Torbern Bergmann omtrent en Snes Aar tidligere havde indført.

Lokalet, der optager saa stor en Plads og har Betydning for Romanen, tog han fra Slottet Wilhelmsthal ved Eisenach, grundet af Karl August. Her findes den skildrede prægtige Have, de tre Fiskeparke og Ottilies Yndlingsplads. Han benyttede her i stor Stil Naturomgivelserne, ikke for paa vore Dages Vis at fremhæve deres Indflydelse paa Menneskets Udvikling, men omvendt, for paa dette Omraade, Havekunstens, Bygningskunstens, Ingeniørvidenskabens, at stille Menneskets Herredømme over Naturen udenfor det i Kontrast til Menneskets Underkastelse under Naturen i det.

Intet af Goethes større Arbejder er komponeret som dette, intet, slet intet, har en saa dybsindig og gennemført om end skematisk Komposition.

Episk Komposition er saa lidet som dramatisk ellers Goethes Styrke. I *Wilhelm Meister* som i *Faust* findes ingen streng Sammenhæng, ingen udpræget Enhed. Goethe havde, ligesom i Forudfølelsen af et usædvanligt langt Liv, ingen Hast med at gøre noget færdigt, lod sit Arbejde ligge, tog det fra Tid til anden frem igen, skød andre Arbejder ind imellem, fuldendte sent, ofte skødesløst. Han minder i dette Punkt en Smule om en Aand, en af Jordens største, hvem han ellers i ingen Henseende ligner, Michelangelo, der paa Grund af en heroisk Selvkritik lod de fleste af sine Arbejder staa ufuldførte.

Valgslægtskaberne bestaar af to lige store Dele, hver inddelt i 18 Kapitler, og her findes imellem de to Dele en Mængde parallele Træk af symbolsk eller allegorisk Natur. Det erindrer næsten om Kompositionsmaaden af Dantes *Divina commedia*. Værket har des uden en streng, næsten rigoristisk Motivering, omhyggelig, fin, op-

mærksom paa hver Enkelthed. Det er noget hos Goethe ganske Nyt. Der er neppe noget, Goethe tidligere forsmaaede som dette. Tag et saadant Grundspørgsmaal som det: Hvorfor forlader Faust Gretchen? Goethe lader det staa uløst hen. Her er som et eneste, ubrødeligt sammenvævet Net, hvor hver Maske føjer sig ind i de andre.

Kun maa det bemærkes, at Værket indeholder en Art Enklave. Goethes Lyst til at forhale Afgørelsen har gjort, at den første større Halvdel af anden Del, næsten en Tredjedel af det hele Værk, er i denne Bredde overflødig. Var den sammentrængt paa en Snes Blade, saa vilde Bogen ikke blot være hvad den er, et Mesterværk, men ogsaa et for den store Mængde højst underholdende og spændende Værk.

Goethe har her efter sine ældre Aars Vis søgt det Typiske. Det foresvævede ham stadigt i hans videnskabelige Forskninger, det sysselsatte ham ogsaa i hans digteriske Virksomhed. Ikke saaledes at forstaa, at han her skulde have ringeagtet eller overset det Individuelle. Tvert imod. Men han vil fremstille et blivende Grundforhold, og idet han fordyber sig i det enkelte Tilfælde saa lidenskabeligt, som var det det eneste af sin Art i Verden, støder han paa Ejendommeligheder, der ikke er enestaaende, men som synes at høre visse Former af fællesmenneskelig Udvikling til og vover da at antage Tilstedeværelsen af Naturlove.

Medens Goethe i *Werther* selv var ligesom med i Lidenskabernes Stormløb, ser han her ned paa deres Liv som paa Stoffernes Virkemaade i et Laboratorium. Skønt denne Roman, den eneste, Goethe har skrevet om en gennemgribende Idé, drejer sig om Ægteskabet, saa behandler den dog dette nærmest fordi Sammenstød indenfor Privatlivet var dem, Goethe bedst forstod, men drejer sig i Grunden om ethvert Sammenstød mellem Naturmagten i Mennesket og forud bestaaende menneskelige Forhold.

Han dømmer ikke her, han tænker kun, og tænker aldrig kristeligt eller sædeligt, men i Overensstemmelse med en hemmelighedsrig Naturpanteisme.

Forholdene ligger i Romanen fra først af saa gunstigt som muligt. Vi ser et Ægtepar af høj Stand, sundt og rigt. Han og hun har tidligt følt sig dragne mod hinanden; men de blev skilte ved ydre Magter. Begge har de været gifte før, han med en meget ældre Kvinde, hun med en hende ligegyldig Mand. De bliver begge fri. Eduard trænger ind paa Charlotte for at opnaa hendes Samtykke til et Ægteskab dem imellem; hun vægrer sig længe. Da hun endelig giver sit Minde, synes deres Livs Formaal naaet.

Det er nu hendes Ønske, at de skal leve ene og helt for hinanden; hun sender sin eneste Datter bort, hun fjerner sin Nièce Ottilie. De lægger begge Planer til et Liv i gensidig Underholdning, foreløbig vil de af hans Rejsedagbøgers spredte og forvirrede Blade gøre

noget Helt og Smukt. De musicerer i Forening, musikalske som de begge er. Eduards Fløjtespil er uregelmæssigt som hans hele Væsen, snart altfor ilende, snart altfor langsomt; det lykkes imidlertid den kunstfærdige Charlotte at ledsage ham saaledes, at Tempoet i det Hele bliver det rette, selv om enkelte Passager kommer ud af Takt. Han læser endelig gerne højt og han har den lille Særhed, at han ikke kan taale, man kigger ham i Bogen.

Eduard ønsker at se sin Ungdomsven, Kaptajnen, i Besøg hos dem. Charlotte sætter sig derimod, har en Forudfølelse af, at en Ulykke deraf kunde opstaa. Han beraaber sig paa deres Udvikling, deres Selvbevidsthed. Hun: Bevidstheden er intet tilstrækkeligt Vaaben.

Karaktererne er disse: Charlotte værdig og fin; man tænker sig hende høj, dog fyldig, ganske den store Dame; modtagelig for stærke Indtryk, men med fuldendt Selvbeherskelse og stor Fornuft. Eduard er urolig, lidenskabelig, en Kunstnernatur, forkælet i sit første Ægteskab med den adskilligt ældre Hustru, vant til aldrig at negte sig noget, ude af Stand til Resignation, og med et ømt Punkt i Sjælen, et Punkt, der ligesom altid bløder.

Han plager; hun indvilliger da modstræbende i Kaptajnens Komme.

Her indføres Mittler, en af Bogens Grundtanke krævet Figur. Det vilde til alle Tider være let at finde virkelige Personligheder, der kunde staa Model til en Skikkelse af denne Art; men som den er, er den dog altfor udskilt fra alle Virkelighedens Forhold. Mittler er Ægteskabsfanatikeren som saadan. Først har han været Præst, senere har han drevet juridiske Studier. Nu opholder han sig ingensteds hvor der ikke er noget at udjævne eller hjælpe paa mellem Ægtefolk. Da Alt her staar saa godt til, fjerner han sig derfor straks.

Kaptajnen kommer; Charlotte søger i al Stilhed at fjerne ham ved at forskaffe ham en Ansættelse. Han viser sig at være lutter Takt og Hensyn, en praktisk Mand, dygtig, verdensklog, ærlig. Eduard vil gøre sig hans Evner nyttige til Godsets Forbedring og Forskønnelse. Kaptajnen vil fremfor Alt ikke forbitre Charlotte Glæden ved hendes Anlæg i Haven.

Den første Følge af hans Komme er imidlertid den, at Charlotte bliver ensommere, da de to Mænd saa stadigt er sammen. Han fjerner ufrivilligt Eduard fra hende.

Den fjerde Hovedperson, Ottilie, indføres nu; først i Omtale. Hendes Indtræden i Romanen forberedes ved Breve fra en for hende begejstet Lærer ved den Opdragelsesanstalt, i hvilken hun befinder sig. Saaledes lærer vi at kende hendes stilfærdige Væsen, hendes Maadehold i Spise og Drikke, hendes lidt skrøbelige Helbredstilstand, idet hun jævnligt har Hovedpine i den venstre Side af Hovedet. Gennem en Mængde smaa portrætagtige Træk fremhæves Karakteren

GOETHE 1830.
Tegning af *J. Schmeller.*

AUGUST GOETHE,
Digterens Søn (II, 192), tegnet o. 1825 af *J. Schmeller.* (Goethe-National-Museum).

DIGTEREN KARL LUDVIG V. KNEBEL
(1744—1834), gennem 57 Aar Goethes nære Ven.
Tegning af *J. Schmeller* o. 1824.
(Goethe-National-Museum).

CHRISTIAN VULPIUS.
(1762– 1827), Goethes Svoger, Forfatter til den vidtberømte Røverroman „Rinaldo Rinaldini" og utallige Teaterstykker (I, S. 255). Efter Tegning af *J. Schmeller.* (Goethe-National-Museum).

Warum stehen sie davor?
Ist nicht Thüre da und Thor?
Kämen sie getrost herein
Würden wohl empfangen seyn.
Goethe 1828

Goethes Bolig i Weimar.

GOETHE-HUSET i Weimar i vore Dage.

med Tydelighed. Ottilie skriver langsomt og stift, med en Barnehaand; hun forstaar intet som ikke følger umiddelbart af det Foregaaende; men faar hun alle Mellemled givne, saa begriber hun endog det Vanskeligste. Præmier vinder hun ikke i Skolen, hun har Evner, men ingen Færdigheder. Hendes Ynde røber sig ad Omveje ved den lidenskabelige Interesse, hun indgyder Læreren. Man ser, han agter endog paa det ringeste betegnende Træk hos hende, saaledes paa den ejendommelige afværgende Haandbevægelse, hun undertiden har.

Medens Eduard efter sit hele Naturel er uden udviklet Ordenssans, er Kaptajnen, som altid arbejder med et øjeblikkeligt Formaal for Øje, en Ordenens Mand. Under hans Ledelse oprettes i Slottet et Arkiv; alle Papirerne ordnes. Der oprettes endvidere Anstalter til Forulykkedes Redning og et Husapothek. Dette sidste giver Anledning til en længere Samtale om Grundbegreber i Fysik og Kemi, i hvilken Kaptajnen fører Ordet.

Dens Indhold er dette: Beslægtede kalder vi de Stoffer og Naturer, der, naar de træder sammen, hurtigt griber og gensidigt bestemmer hinanden. Det er Natur- eller Aands-Slægtskab. Men interessante bliver disse Slægtskaber først, naar de bevirker Adskillelser, Skilsmisser. Kemikeren er Skillekunstner. Navnet Valgslægtskab er dannet, fordi det ser ud, som blev ét Forhold foretrukket for et andet: Naar Kalksten bringes ned i fortyndet Svovlsyre, griber denne Kalken og forenes med den til Gibs. Den luftige Syre udskilles. — Stakkels Luftsyre! udbryder Charlotte. — Det kommer kun an paa den selv, lyder Svaret, saa kan den forene sig med Vand til Mineralvand og som Mineralkilde vederkvæge Sunde og Syge. — Fra sit moralske Standpunkt indvender Charlotte, at det ikke er Valg, ikke en Naturnødvendighed, men Lejligheden, der skaber Forhold, saavel som den skaber Tyve. Hun glemmer, at Naturnødvendighed skaber Lejligheden.

Samtalens Resultat er for Læserne dette: Vi ser Menneskelivet foretegnet paa Naturens lavere Stadier. Vi ser i Naturdybet disse Stoffer, disse Væsener, der ikke er levende og der synes livløse, inderst inde altid beredte til at træde i Virksomhed.

Ottilies Ankomst gør Forandring i Beboelsesforholdene. Eduard og Kaptajnen tager nu Ophold i Slottets ene Fløj, Charlotte og hun i den anden. Ottilie er lidet meddelsom, Eduard finder hende underholdende. Hun spiser og drikker vedblivende for lidt, men ser ikke desmindre saa godt ud, at hun er Mændene en Øjentrøst; hun sammenlignes med Smaragden, er god og sund for Øjnene som den. Ejendommelig er hendes Tjenstvillighed, der, naar det ikke forhindres, stiger til Tjenstagtighed; hun tager Alting op for Andre, endog for Mændene.

De to Herrer lægger nye Planer og indfører ny Forbedringer. I Landsbyen gennemføres en schweizersk Renlighed. For ikke at have den fuld af omstrejfende Tiggere, iværksættes den pudsige Idé,

at Pengebeholdninger nedlægges i Landsbyens yderste Huse, saa trængende Vejfarende først faar Understøttelse ved *Udgangen* af Byen.

Smaa fine Træk (som det, at Kaptajnen glemmer at trække sit Uhr op) viser den almindelige Optagethed og Adspredthed. Man glemmer Tiden under en Følelse af gensidig Velvilje og sjælden Lykke. Charlotte havde i sin Tid ladet Moshytten gøre snever, egentlig kun til to; den første Samtale i Bogen drejer sig derom og udviser, at den ligefuldt kan rumme tre, ja fire. Nu er man for første Gang fire i Moshytten.

Eduard begynder at beundre Ottilie, at nære Kærlighed til hende. Der er Ømhed i hans Væsen overfor hende; han beder hende f. Eks. aflægge en Medaillon, hun bærer, for at den ikke en Gang ved et Tilfælde skal blive trykket mod hendes Bryst og give Anledning til Udvikling af en forfærdelig Sygdom. (Man ser, at Forestillingen om denne Mulighed levende har sysselsat Goethe, da det samme Motiv som tragisk er benyttet i *Wilhelm Meister).* Eduards og Ottilies Hænder mødes, »de to skønneste Hænder, Nogen nogensinde har set«. Han beder hende bestemme Beliggenheden for det nye Hus, han vil opføre. Det skal grundlægges paa Charlottes Fødselsdag, som Eduard vil fejre for senere at kunne festligholde Ottilies.

De to rykker fra nu af hinanden stedse nærmere, og det skønt deres Vaner er stærkt forskellige; hun holder kun af Opholdet i Huset, han føler sig bedst tilpas i frisk Luft. Men den indre Overensstemmelse imellem dem præger sig i deres Samliv. Naar han læser højt, ser hun med i Bogen, og det generer ham ikke. De spiller sammen og harmonerer i hver Takt, trods hans uregelrette Spillemaade. De andre ser derpaa som paa to gode Børn, der har Glæde af hinanden. — Ogsaa de to andre spiller nu sammen.

Grundstenen lægges. Talen, som den unge Murersvend i den Anledning holder, har et umiddelbart Forhold til Bogens Idé. Denne Grundsten, siger han, kunde nedlægges uden videre; den vilde hvile ved sin egen Tyngde uden Kalk: »Men dog skal ikke Kalken mangle som Bindemiddel; thi som Mennesker, der af Naturen er hinanden hengivne, holder endnu bedre sammen, naar Loven kitter dem til hinanden, saaledes bliver ogsaa Stene, hvis Form passer sammen, forenede endnu bedre ved disse bindende Kræfter«.

Det er Bogens Grundspørgsmaal, dette, om Lovens Sammenkitten styrker den naturlige Hengivenhed.

Svenden tømmer Glasset paa Herskabets Vel, og kaster det op i Luften for at det skal slaas i Stykker, men det fanges af en af de Tilstedeværende, og man fornemmer det som et uvist Varsel, at dette Glas med Husherrens sammenslyngede Cifre E og O (Eduard Otto) forbliver helt.

Mittler ankommer og holder en begejstet Tale til Ægteskabets Pris: det er Begyndelsen til al Kultur og Toppunktet af al Kultur;

den, der angriber det, angriber Grundvolden for ethvert sædeligt Samfund. Det maa være uopløseligt, thi det bringer saa megen Lykke, at hvad individuel Ulykke det anretter, er for intet at regne derimod. Ja, hvad vil man tale om Ulykke! al denne Ulykke er kun Utaalmodighed. At det tidt er ubekvemt, er netop godt og en Grund mere til at holde det i Agt. Som mange i Ægteskabet ønsker sig fri, saaledes vilde mange gerne være Samvittigheden kvit, med hvilken vi ogsaa er gifte.

Mittler forjages ved en Greves og en Baronesses Ankomst, med hvilke han ikke vil træffe sammen; de udgør nemlig aandeligt hans Monopol, udgør det ogsaa i Værkets Økonomi.

Greven og Baronessen har længe været i Forstaaelse med hinanden, men de var begge gifte. Saa opnaaede Baronessen Skilsmisse. Men Grevens Hustru vil ikke give sit Minde til Opløsningen af hans Ægteskab. Derfor kan de to Elskende kun tilbringe Somrene sammen. De kommer hvert Aar nøjagtigt paa Klokkeslet begge kørende ad hver sin Vej til det Slot eller den Herregaard, hvor de har sat hinanden Stævne. I Aar samles de her, hvor de begge er lige yndede for deres gode Tone, frie Naturlighed og høje Anstand.

Greven udvikler den Tanke, at vi i Reglen undres altfor meget over Hjerternes Ophøren med at stemme overens. Den almindelige Lystspilslutning — Giftermaalet som alle Tings Ende — er det, som har forvirret vore Begreber. Ganske vilkaarligt lader vi da først, som om de jordiske Forhold var varigere end de er, og undres saa over deres Foranderlighed. Ægteskaber burde efter hans Anskuelse indgaas paa et Tidsrum af fem Aar med Ret til Fornyelse. Uopløseligt burde Ægteskabet i det Højeste være som tredje Ægteskab, hvor endda *begge* Parter skulde have gjort Erfaringer i den Retning fulde to Gange før. Institutionen har, siger han, noget tølperagtigt ved sig; den fordærver de fineste og ømmeste Forhold; dens plumpe Sikkerhed er grim og demoraliserende. Hans Tanke er med andre Ord, at Ægteskabet som Institution enten er unyttigt (som Kalken mellem Grundstenene) eller skadeligt (som en Sammentvingen af to hinanden flyende Kræfter eller Stoffer).

Samme Aften erfarer nu Charlotte Sandsynligheden af at Kaptajnen faar en Ansættelse, der kalder ham bort fra dem. Det er et Tordenslag for hende, og hun maa skjule sin Lidenskab, sin Fortvivlelse under ydre Ro.

Imedens iagttager Baronessen med Uvilje den gensidige Tiltrækning mellem Eduard og Ottilie. Hun er helt paa Charlottes Side i Kraft af de gifte Kvinders ubevidste Forbund mod de ugifte. Hun under desuden ikke Ottilie en Mand som Eduard.

Fortællingen er nu naaet til det Punkt, hvor enhver af de to Ægtefæller er ganske opfyldt af en anden end sin Ægtefælle. Og fra dette Holdepunkt føres Begivenhedernes Gang videre med lige stor Finhed og Dristighed i den sjælelige Motivering.

Sent paa Aftenen har Eduard og Greven en Samtale. Den nyankomne Greve priser Charlottes Skønhed, især Skønheden af hendes lille Fod; han mindes med Begejstring, hvorledes hun i tidligere Dage straalede ved et Hof. Saa beder han Eduard føre ham til Baronessens Værelse: han har endnu ikke set hende alene og har efter lang Adskillelse meget at sige hende.

Efter at have ledsaget den forelskede Greve bliver Eduard et Øjeblik staaende nær Charlottes Dør; han fristes til at banke paa. Hun har grædt og har bortsendt sin Kammerjomfru. Hun indlader ham. Og nu indtræder en Art gensidig Forveksling: den utilfredsstillede Attraa til en Fraværende foregøgler dem begge et andet Billede.

Næste Dag faar Eduard et Manuskript i Afskrift tilbage fra Ottilie; i dets Slutning genkender han med Forbauselse sin egen Haand, som hun har antaget. En Erklæring og et første Favntag følger. Eduard har derefter neppe Selvbeherskelse nok til under den almindelige Samtale at skjule sin Lidenskab.

Men samtidigt med, at det første egentlige Møde har fundet Sted imellem Eduard og Ottilie, har — symmetrisk, parallelt som i et gammeldags Skuespil — Kaptajnen og Charlotte følt sig uimodstaaeligt dragne til hinanden. Jollen, hvori de sidder, er løben paa Grund; han har baaret hende i Land fra Baaden, og mellem dem er vekslet det første og — sidste Kys.

Thi Karaktererne reagerer forskelligt under Lidenskaben. Eduard er ubændig; Charlotte behersket. Hun iagttager Ottilie, vogter paa hende. — Men Forholdene forværres og forgiftes: Eduard begynder at beklage sig over de to andre til Ottilie, og hun svarer letsindigt med at røbe ham et nedsættende Udtryk af Kaptajnen til Charlotte om Eduards Fløjtespil. Det krænker ham i Hjertet; han føler sig løst fra alle Pligter og Hensyn, desuden overbevist om, at Charlotte selv kun ønsker at give ham fri.

Alt bliver nu Eduard betydningsfuldt; han ser Varsler i Alt. Ottilies Fødselsdag skal fejres. Det foresvæver ham, at han har plantet Havens skønneste Træer i hendes Fødselsaar, slaar efter og finder, at det er sket netop paa selve Fødselsdagen; han faar en mystisk Overensstemmelse imellem dem ud deraf. I de Dage køber han en hel lille Kuffert fuld af smukke og kostbare Sager til hende.

En Dag, da Eduard vil lade afbrænde et Fyrværkeri fra den midterste Dæmning i Havens store Fiskepark, kommer det opsamlede Sprængstof til Udbrud. En af Dæmningerne, der er besat med Tilskuere, styrter sammen; en Dreng er ved at drukne, da Kaptajnen redder ham og iler bort fra Festen. Charlotte følger efter ham og efterhaanden drager de alle de Tilstedeværende bort med sig. Eduard lader da Fyrværkeriet afbrænde for sig og Ottilie alene.

Kaptajnen tager i al Stilhed bort samme Nat; men medens Charlotte nu giver helt og fuldstændigt Afkald og er forsaavidt fattet,

at hun vel ser en alvorsfuld Fremtid for sig, men ingen ulykkelig, er Eduard henrykt i en anden Verden, betagen af sin Kærlighed som af en Lykkerus.

Saa bliver da nu Alt udtalt fra Charlottes Side. Hun retter heftige Bebrejdelser til Eduard for hans Lidenskab, men kan, som venteligt var, paa denne Maade intet Indtryk gøre paa ham. Da ingen af Ægtefællerne kan overvinde den andens Modstand, vælger Eduard det noget passive Middel til Brud paa Situationen, at rejse sin Vej; men han gør det under Trusel om at bemægtige sig Ottilie, ifald Charlotte sender denne bort.

Han bosætter sig hemmeligt paa et ensomt Sted. Medens Charlotte med sin virksomme Natur søger Sysselsættelse for sig og Ottilie med Opdragelse af Egnens Børn, kan han kun uvirksomt ruge over sin Kval.

Det Afsnit, der nu følger, er behandlet med en gammeldags, os ganske fremmed Sentimentalitet. Ja man kan sige, at en Følsomhed som denne for os er rent ud affekteret i sit Udtryk. Da Mittler, der snart bliver Læseren utaalelig, opsøger Eduard for at snakke ham til Rette, skildrer denne sit Fantasiliv i Ensomheden: »Jeg skriver søde, fortrolige Breve i hendes Navn til mig; jeg besvarer dem og opbevarer Brev og Svar sammen«. Hans eneste Glæde er at drikke af Glasset med deres sammenslyngede Forbogstaver. Som *det* har vist sig ubrødeligt, er alle Forhold ubrødelige, der er besluttede af Skæbnen. For ham staar det nu, som var alt det Tidligere i hans Liv kun Forspil eller Forsinkelser eller Tidsfordriv eller Tidsfordærv, indtil han lærte hende at kende.

Saa rejser Mittler fra ham til Charlotte. Hun haaber, at Alt vil give sig, Eduard atter nærme sig: »Hvor kan det ogsaa være anderledes, da De finder mig i den Tilstand, hvori jeg er«. — »Forstaar jeg Dem rigtigt?« udbryder Mittler. Hun beder ham bringe Eduard Budskabet. Men Mittler afslaar; dertil er ethvert Bud godt nok; han betragter det hele Anliggende som ordnet og maa bort til Steder, hvor hans Nærværelse er mere nødvendig. Goethe har, som man ser, ikke skyet den voldsomme Abstraktion, i Kraft af hvilken Mittler skal tænkes at bruge al sin Tid, Dag ud, Dag ind til at fare fra Sted til Sted for at holde Ægteskaber sammen.

Iøvrigt ligger Bogens Vendepunkt her. Eduards natlige Besøg hos Charlotte har havt Følger, og dermed er den hele Situation fra Grunden af forvandlet. Eduard fortvivler, opretter sit Testamente og gaar i Krig for at kæmpe »under en Feltherre, under hvem Døden er sandsynlig og Sejren vis«. Saa uhistorisk er Alt holdt, at man ikke kan skønne, paa hvem der er tænkt.

Nu følger, under Eduards Krigstog og Kaptajnens Fraværelse, den ovenfor berørte Mængde af Katastrofen udskydende Biomstændigheder og Bifigurer. Først en Retstrætte, en Diskussion om Mindetegn over Afdøde, Byggeforetagender, Indførelse paa Slottet af en

ung og elskværdig Arkitekt, der sysler med Kirken, bliver indtaget i Ottilie og som Maler smykker Kapellets Loft med Engleskikkelser, der tilsidst alle ligner hende. Dernæst Ottilies tidligere Lærers Ankomst og Ophold, Besøg af rejsende Englændere, af hvilke en fortæller en Episode af Kaptajnens Ungdomsliv, og, indflettet imellem Begivenhederne, Uddrag af Ottilies kun delvis for hende ejendommelige Dagbog, et Oplagssted for Goethes egne Reflexioner, isprængte med adskillige, der er tænkte i hendes Aand.

Her bruges for første Gang den efter Goethes Tid saa fortærskede Lignelse med den røde Traad, der gaar (?) gennem alt den engelske Marines Tovværk. Som den drager Lidenskaben for Eduard sig igennem alle Ottilies Tanker, hedder det.

Et Eksempel paa en Aforisme, der er undfanget i Ottilies Aand, er denne: »Frivillig Afhængighed er den skønneste Tilstand, og hvorledes var den mulig uden Kærlighed?«. Derimod peger Strøtanker som de følgende stærkt paa Goethe som Ophav:

»Der gives intet ydre Høflighedstegn, der ikke har en dyb sædelig Grund. Den rette Opdragelse vilde være den, som paa én Gang meddelte Tegnet og Grunden dertil.« — Denne Aforisme var et passende Motto til Herbert Spencers *Ceremonial Government* Den tyder paa en gammel Tænker.

Af en Verdensmands Erfaringer er denne udsprunget: »Man holder i Reglen Menneskene for farligere end de er. Tosser og kloge Folk er lige uskadelige; Halvnarre og Halvkloge er de farligste.«

Man føler endelig en Digters og Iagttagers Erfaringer bag en Vending som denne: »Der gives ingen større Trøst for Middelmaadigheden end den, at Geniet er dødeligt«, eller i denne: »De største Mennesker hænger ved en eller anden Svaghed sammen med deres Aarhundrede«. —

Parallelfigurer og paralleliserende Træk, der indføres i denne lange Mellemakt, bidrager til at fremhæve Hovedpersonernes Ejendommelighed eller Stilling. Saaledes er den raa og verdslige, udvortes straalende Luciane, Charlottes Datter af første Ægteskab, Modstykket til Ottilie. Saaledes er Greven og Baronessen, der nu optræder som forenede og lykkelige, modsatte de to adskilte Elskende. Endelig er Arkitekten og Læreren Kontraster, der fuldstændiggør hinanden. Arkitekten med sin Kunstbegejstring, der minder meget om Goethes egen, har en sand Kunstners Sans for al plastisk og malerisk Skønhed. Han arrangerer ved Juletid levende Billeder, og Ottilie maa i disse forestille Guds Moder. Goethe skriver henrykt om hende: »Hun overtraf i denne Skikkelse Alt, hvad en Maler nogensinde har fremstilt«. Begejstringen kunde ikke faa et mere sværmerisk Udtryk. Hun kaldes »det himmelske Barn«. Stilen antager saa lyriske Former som denne: »Træerne burde have kunnet se for at glæde sig over hende«. Man føler, at Ottilie det er Goethes Madonnaskikkelse.

Medens nu Arkitekten har Indsigt i al den Herlighed, som Legemsverdenen giver Udtryk, vurderer Læreren, som levende misbilliger den hellige Kunsts Sammenblanding af det Guddommelige og det Legemlige, det Skikkelseløse som det Højeste. Han har en Israelits eller Muhamedaners Sky for at se det Guddommelige gjort afgudsagtigt ved legemlig Form. Hans Interesse er Aandsdannelse, Opdragelse, og han siger meget Fint og Overraskende derom. Saaledes betegner han »Afveksling uden Adspredelse« som Opdragelsesvæsenets Løsen. Saaledes udslynger han det træffende Paradox: »Kvinden er skabt til at staa alene«. Han forklarer det saadan: Manden trænger til Mænd: Manden vilde sikkert have skabt sig endnu en Mand, hvis der ikke fandtes nogen; Kvinden derimod kunde leve en Evighed uden at det [naar hun havde en Mand] vilde falde hende ind at skabe en Kvinde til.

Læreren vil med sin gamle lidenskabelige Interesse for Ottilie gerne føre hende tilbage til Pensionen, da hun er bleven udrevet af den sammenhængende Undervisning. Goethe har her den beundringsværdige Iagttagelse, at Ottilie, skønt hun maatte indrømme dette, i Grunden ikke forstod Læreren, thi hun fandt ikke mere Noget usammenhængende, naar hun tænkte paa den Elskede, og hun begreb ikke, hvorledes uden ham Noget kunde hænge sammen.

Straks da hun erfor, at Eduard var udsat for alle Krigens Farer, led hun forfærdeligt af Angest. Senere afstumpedes Angesten næsten til Følesløshed. Goethe har den dybe Bemærkning, at Frygten kun kan spændes til et vist Maal, og denne Lov kommer Ottilie til Gode.

Charlotte føder sit Barn. Det faar Navnet Otto efter Faderen, men dette Navn er tillige Kaptajnens Fornavn; det er heller ikke tilfældigt, at dette Navns kvindelige Form er Ottilie.

Mittler indfinder sig og holder Tale ved Daaben, en saa lang Tale, at den viser sig uheldsvanger. At den gamle, svage Præst, som er tilstede, gerne havde sat sig ned, undgaar den kraftige Taler, og tilsidst taler da Mittler den gamle Gejstlige ihjel, der har maattet høre ham staaende. Paa denne indirekte Maade ryster Goethe sin lette Spot ud over den brave Ægteskabsmæglers Hoved.

Men saaledes sammenknyttes Fødsel og Død. Ulykkestilfældet tager sig ud som et daarligt Varsel for det spæde Barns Eksistens. Dette overlades til Ottilies Omhu og Pleje; men o Under! dets Ansigtstræk og hele Skikkelse er Kaptajnens: Øjnene, store og sorte, er Ottilies.

Paa dette Tidspunkt vender Eduard tilbage fra Krigen, bedækket med Udmærkelsestegn. Han søger til sit Hjem; han øjner i Haven Ottilie med Barnet, giver sig tilkende, ser Barnet, ser Lighederne. Dette Barn fordømmer hans Ægteskab; det er, siger han, avlet i dobbelt Ægteskabsbrud. Med andre Ord, dette Barn er Goethes stumme Kritik over Eduards og Charlottes Ægteskab.

Eduard og Ottilie hengiver sig nu til den Tro, at de kan tilhøre hinanden; det er den kortvarige Stemningskulmination før Ulykkens Indtræden. Barnet falder i Vandet fra Ottilies Baad og dør. Skæbnen øver sin Grusomhed her som i *Meister*, hvor Wilhelms ugrundede Mistanke bliver Skyld i Mariannes Forladthed og elendige Død.

Budskabet bringes Charlotte; efter dette indvilliger hun i Skilsmissen: Skæbnen vil den. Men nu mødes Eduard af Ottilies bestemte Afkald; kun ved Forsagelse mener hun at kunne sone, hvad hun har forbrudt. Hun føler sig nu forandret i sit Væsens Grund, udløst fra sin Tjenstagtighed, ogsaa fri for Anger, forsaavidt rolig; men hun hentæres langsomt, thi hun spiser næsten Intet.

Det daglige Liv begynder da paany imellem de fire — tilsyneladende som tilforn — man samtaler, man musicerer paany, Ottilie ser paany i Eduards Bog, naar han læser højt — men det er som et Skinbilled af det forrige Liv.

Tiltrækningen imellem Eduard og Ottilie er nu bleven trolddomsagtig. De berører ikke hinanden, den blotte Samværen er dem nok; men havde man holdt den ene fast i Bygningens ene Ende, saa var den anden af sig selv kommen derhen. Det synes, som var de kun ét menneskeligt Væsen, saa ganske gaar de op i bevidstløs, fuldstændig Glæde ved hinanden.

Eduards Fødselsdag nærmer sig. Ottilie har i den Anledning endelig udpakket Kufferten, han for lang Tid siden skænkede hende, i den Hensigt for eneste Gang at smykke sig med hans-Gaver. Da fremkalder nogle velmente og i og for sig ingenlunde uforstandige Ivrigheder af Mittler Opløsningen. Han udvikler, at intet er mere barbarisk end Forbud; smukke og gode er kun positive Opfordringer, og han kritiserer lidenskabeligt de ti Bud. Ær din Fader og din Moder! er for ham det eneste, som er sundt og har en Mening. Taabeligt finder han det femte; det klinger som om noget Menneske havde Lyst til at slaa ihjel, som om Sligt gjordes af Lyst. I Stedet for at forbyde Smaabørn dette at slaa Mennesker ihjel, burde man indprente dem at hjælpe andre og gøre dem vel. Og nu endelig det sjette Bud! Han raser imod det; det leder Smaabørns Nysgerrighed paa et farligt Spor; det er grovt, uanstændigt. Der burde istedenfor lægges Enhver paa Hjerte at fremme Ægtefællers Lykke og lære dem at overvinde de Hindringer, der staar den i Vejen.

I dette Øjeblik træder Ottilie ind, men fjerner sig stum, da hun hører, hvorom der er Tale. Dette overlever hun ikke. Sammenstødet med Deklamationerne over det sjette Bud, Mindet om at hun i Tanken har overtraadt det, giver hende Naadestødet. Hun dør, udtæret af Sult.

Hun bisættes i Kapellet. Miraklerne ved Graven genkalder med Finhed Miraklerne paa Ottiliebjerget, der var Digterens Udgangspunkt. Ottilie har døende taget det Løfte af Eduard, at han ikke vil gøre

nogen voldsom Ende paa sit Liv. Men han spiser næsten Intet, og da ved en Tjeners Uforsigtighed det ham saa dyrebare Glas er bristet, tager han næsten ikke heller Næring i flydende Form til sig.

Han dør, og med rationalistisk Brug af den religiøse Terminologi slutter Goethe den Sætning, i hvilken han meddeler, at dette nys saa bevægede Hjerte har fundet uforstyrrelig Ro: »og da han var hensovet i Tanken paa Helgeninden, kunde man vel kalde ham salig«.

Saadan er Gangen, og dette er Grundtankerne i denne berømte Roman, Goethes mest fuldendte Frembringelse fra hans ældre Dage, Typen for alle senere tragiske Ægteskabsromaner.

Det er en Naturbetragters melankolske Bog. Dens Kunst er nutildags noget forældet og gammeldags. Man ser ikke synderligt skarpt Personerne for sig, hører dem sjældent tale hver med sit Mæle. Vi har stadigt med Forfatteren at gøre, der forklarer os Personerne og refererer Indholdet af deres Samtaler; vi hører ikke disse Samtaler i deres Helhed og med deres Øjeblikksliv. I Stedet faar vi Ottilies Monologer, der ikke altid er friske nok. Dog det, hvorved Bogen har beholdt sit Ry og sin Interesse, er ikke Udførelsens Kunst, men Anlæggets Genialitet, Ideens Nyhed og Dybde.

Mennesket ses ikke her i Kamp med andre Mennesker eller betaget af en Lidenskab eller udviklende sine medfødte Evner. Denne Bog er hverken en Eventyrroman eller en Elskovsroman eller en Forbryderroman eller en Dannelsesroman. Mennesket ses ikke her som den nye Begyndelse, der tager fat, hvor Naturen slutter, men som en Del af Naturen, i Naturens Vold, underkastet dens Love, der ligegyldige for den enkeltes Vel forener, opløser, sammenføjer, adskiller.

Vi ser en Mand og en Kvinde forenede, og saaledes forenede, at der tilsyneladende findes enhver Borgen for dette Forholds Alvor og Varighed. Det er ikke unge, letsindige Væsner, vi har for os. Dette er begges andet Ægteskab, længe attraaet fra begge Sider. Dog brister det ved midtpunktflyende Tendens fra begge Sider; men det brister uden Brud. Hverken han eller hun *bryder* Ægteskabet i dette Ords almindelige Forstand. Det brister inderst inde, netop fordi det bevares. Det Barn, der fødes og som ved et Naturspil forfærder begge, er begges Barn; men dette nye Liv, der er udsprunget af en Vane, hvorunder nysopvakte Lidenskaber trives, aabner Afgrunden under deres Fødder.

Goethe har da, original som altid, ikke valgt et Tilfælde, hvor Barnet, som saa tidt, holder et daarligt harmonerende Par sammen. Eduard og Charlotte har, da Romanen begynder, ingen Børn. De faar først et Barn, da Disharmonien er indtraadt, og det, som under andre Forhold vilde forene og volde Glæde, holder nu kun udvortes

sammen og volder dobbelt Kval. Og selv Barnets Død gør kun Ondt værre.

I *Hermann und Dorothea* havde Goethe skildret to unge Menneskers lykkelige Finden af hinanden og deres idylliske Forening. Her fremstilles Vrangsiden, Lidenskaberne som mørke Magter og den samme Institution, der afgiver et let og nyttigt Klædebon for visse Menneskers Følelser, som afgivende Spændetrøje for andres.

XXXIX

Den vulgære Mening er den, at Socialpolitik og social Etik laa udenfor Goethes Rækkevidde. Hvor langt er det fejlet!

Allerede i det 18. Aarhundrede sysselsatte Samfundsspørgsmaal ham levende. Man mærker det f. Ex. af den Plads, de nordamerikanske Fristater og Udvandringen dertil indtager i hans Bevidsthed. Lothario i *Wilhelm Meister* udvandrer til Amerika for dèr at opsøge jomfruelig Jordbund for sine Bestræbelser, og Jarno rejser derefter derhen for at udnytte de gode Forhold, som Lothario derovre har skabt. Imidlertid er Lothario i *Lehrjahre*, ligesom Goethe selv, af den Mening, at Enhver ogsaa i Europa kan virke socialt og paa mange Maader danne og forbedre, saa han udraaber: Her eller ingensteds er Amerika! ɔ: sit Amerika finder man allevegne.

Men i det begyndende 19. Aarhundrede studerer Goethe de første Socialister, Franskmændene Saint-Simon og Fourier, Englænderen Robert Owen, desuden den engelske Nyttefilosof Jeremy Bentham, og fortaber sig i samfundsreformatoriske Planer. Han tillægger den Personlighed dem, der i *Wilhelm Meisters Vandreaar* betegnes som Onkelen. Ogsaa i *Læreaarene* havde der været en Onkel; han havde forvandlet sit Slot til et Tempel for alle Kunster. Det er det Slot, hvor Mignons Bisættelse finder Sted. Men Onkelen her i *Vandreaarene* er en Amerikaner, der har taget Ophold i Europa; han er, skønt gennemtrængt af gammel Kultur, en praktisk Mand. Hans Bedstefader udvandrede. Han er vendt tilbage til sine Ejendomme i Tyskland, styrer dem som en fri Lensmand, men tillige som den samvittighedsfuldeste Arbejder. Paa hans Godser staar der at læse: *Besiddelse og Fællesejendom*: han forvalter dem for Andre, sparer som en paaholdende Mand — for Andre. Han er ikke blot en Giver, men en Fremmer, skænker f. Ex. flittige Bønder unge Stammer fra sine Plantager, er ubønhørligt streng mod skødesløse, forsømmelige Forpagtere, der demoraliserer. Alt hos ham er nyttigt. Det er først fra det Nyttige at han vil stige opad til det Skønne.

I den ældste Udgave af *Vandreaarene* betragter Goethe (1821) endnu en Udvandring som en Særhed, en Urimelighed. Men i 1827

har han skiftet Mening. Ingen er statsøkonomisk radikalere end den alderstegne Goethe, da han nærmer sig de 80. Han hylder Amerika:

Du hast es besser
Als unser Kontinent, das alte,
Hast keine verfallene Schlösser
Und keine Basalte.
Dich stört nicht im Innern
Zu lebendiger Zeit
Unnützes Erinnern
Und vergeblicher Streit.

Man mærker Mineralogen i Udtalelsen om Basalterne, skønt de senere er fundne paa flere Steder i Amerika, og den stadigt fremad skuende Aand i Udtalelsen om de unyttige Minder. Goethe er endnu den samme, der mere end halvhundred Aar tidligere skrev:

Es erben sich Gesetz' und Rechte
Wie eine ew'ge Krankheit fort,
Sie schleppen von Geschlecht sich zu Geschlechte.

Ja her vender Goethe sig med Uvilje fra det gamle Europa. Han lader i den ny Udgave Wilhelm udraabe: »I den gamle Verden er Alt Slendrian. Man vil dèr bestandig behandle det Ny paa den gamle Maade og det Voksende efter stive Regler«.

Den sære Onkel havde anbragt sit Løsen *Besitz und Gemeingut* som Indskrift rundt omkring paa sine Bygninger, næsten som Østerlænderne anbringer Fyndsprog af Koranen paa deres Vægge. I den Anledning udvikler Goethe gennem en Dialog sin Opfattelse af Kapitalbesiddelse og Livsnydelse. Han mener, at Enhver med Rette søger at bevare og forøge hvad Ejendom der er ham undt af Skæbnen. Men altid maa den Paagældende uvilkaarligt tænke paa, hvorledes han skal lade Andre faa Lod og Del i sine Goder; han selv bliver jo kun vurderet, forsaavidt Andre nyder med af hans Eje. Saaledes æres ogsaa en Fyrste, fordi han kan meddele Andre af sin Magt og sætte mange Mennesker i Virksomhed. Saaledes ses der op til en Rigmand, fordi han skænker bort af sin Overflod. Saaledes misunder man en Digter og en Musiker, fordi selve deres Natur er Meddelsomhed. Paa enhver Art af Ejendom skal da Mennesket holde fast; han skal gøre sig det til Midtpunkt, fra hvilket Fællesgoder udgaar. Intet er urimeligere og taabeligere end efter Skriftens Ord at give sit Gods til de Fattige. Rosværdigere er det at forvalte det godt, ikke angribe Kapitalen, men lade Renterne, altsom Tiden gaar, komme Hvermand til Gavn og Glæde.

Onkelen har studeret de store italienske Retslærde, Beccaria og Filangieri (Goethe's Bekendt fra Neapel), der i Forening betegner Gennembruddet af det 18. Aarhundredes Humanitet gennem Fortidens barbariske Retspleje. For Beccaria var Maalet: Den største Lykke

fordelt paa det størst mulige Antal *(la massima felicitá, divisa nel maggior numero)*, hvad Goethe paa Tysk gengiver kortfattet: *Den Meisten das Beste!*

Dette Løsen har Onkelen omændret saaledes: *Vielen das Erwünschte!* Thi, hedder det, de Fleste kan man hverken finde eller kende, endnu vanskeligere er det at udfinde hvad der er det Bedste. Men der er altid Mange rundt om os. Vi erfarer, hvad de ønsker. Vi kan overveje, hvad de burde ønske. Og saa planter, bygger, indretter denne navnløse Onkel da bestandig med ganske nærliggende Formaal for Øje: Intet Barn skal savne Kirsebær eller et Æble, ingen Husmoder Kaal eller Roer.

Af Salt og Krydderier har han et helt Lager. For Tobak og Brændevin lader han Andre sørge; det er efter hans Opfattelse ikke Fornødenheder. Betegnende for Goethes Frihedskærlighed i det Smaa er dette Træk: Onkelen afskyer faste Klokkeslet til Maaltiderne, og han kalder det en af den nyere Tids skønneste Opfindelser, at man til ethvert Klokkeslet kan spise *à la carte*.

XL

Wilhelm Meisters Wanderjahre, der oprindeligt var ment som en Fortsættelse af *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, er aldeles ikke blevet dertil. Det havde været langt bedre, om Goethe ikke ved at give Hovedpersonen Wilhelms Navn og lade dennes Søn Felix og hans Opdragelse blive stillet i Værkets Midte, havde givet den vildfarende Forestilling Næring og styrket den ved at genindføre Navnene paa et Par af den ældre Romans Personer, thi disse forekommer ret grundigt forandrede, saaledes Jarno, der som fordybet i Bjergvæsen nu ogsaa kaldes Montan.

Arbejdet med denne udførlige Bog, der egentlig er en Samling hinanden og Wilhelm uvedkommende Noveller i en Ramme, strækker sig atter over et forfærdende Antal Aar. En af Fortællingerne *Die neue Melusine* skal allerede være fortalt i Sesenheim 1772 og kort derefter skrevet op. Spirerne til andre Fortællinger som *St. Joseph den Anden* og *Manden paa halvtredsindstyve Aar*, synes at stamme fra 1797, skønt den sidste først blev planlagt 1803. Beslutningen at samle Novellerne til en Art Hele og forbinde dem med hverandre ved Wilhelm Meister som omvandrende Personlighed blev ikke fattet før i 1807. Novellen *Die pilgernde Thörin* og de første to Kapitler af Romanen blev offentliggjorte for sig i en *Taschenbuch für Damen* 1808 og 1809. Sammesteds tryktes 1815 *Das nussbraune Mädchen*, dog ikke helt, og sammesteds 1816—1819 *Die neue Melusine*, der, som vi

saa, paastodes nedskrevet første Gang 46 Aar forinden, endelig et Brudstykke af *Manden paa halvtredsindstyve Aar*, der havde været 21 Aar under Arbejde, hvad forholdsvis jo ikke synes meget. 1820 skrev Goethe *Wo steckt der Verräther?* og i Slutningen af det Aar er han endelig saa vidt med Arbejdet paa det samlede Værk, at han kan lade Trykningen begynde.

Som vi saa, lægger han, saavidt muligt, til Grund for Værkets Ramme som sammenholdende Idé den Enkeltes Udvikling for Almenhed og Samfund i Modsætning til det Ideal af rent personlig Dannelse, som *Læreaarene* havde drejet sig om. Det Sociale dominerer eller skulde efter Digterens Mening her dominere. Det faar her to sære Organer, der mere erindrer om Platons *Stat* end om det 19. Aarhundredes Begyndelse: *Den pædagogiske Provins*, hvori hver Enkelts Ejendommelighed hurtigst muligt skal udvikles, og *Vandrerforbundet* (der Wanderbund) som modarbejder al Udvandring. Til Gengæld har Wilhelm overfor sin Hustru Nathalie, hvem han elsker og dyrker, forpligtet sig til noget saa Bizart og romanagtigt Umuligt som dette, i Landet selv ikke at tilbringe mer end tre Dage under samme Tag, og ikke at forlade noget Herberg uden at fjerne sig idetmindste en Mil. Det Forbund, han tiltræder og som kalder sig *De Forsagende* (Die Entsagenden, Romanens Undertitel) paalægger sine Medlemmer den ikke mindre bizarre og romanagtige Forpligtelse: naar de træffer sammen, da aldrig at samtale om det Forbigangne eller det Tilkommende, kun om det Nærværende, hvorved Goethe rimeligvis har villet opnaa, at Wilhelm og Jarno, da de træffes, ikke behøver at gribe tilbage til Minder fra *Læreaarene*, hvis Indhold ikke mer stod levende for ham.

1821 fik Goethe ved anstrengt Arbejd sammensvejset saa meget vellykket og mislykket Stof, at *Vandreaarenes* første Del kunde komme ud. For den anden Del var en foreløbig Plan da lagt. Bogen blev vel modtaget, og Præsten Pustkuchens frække Falsum, der samtidigt udkom under samme Navn, skadede den ikke stort. Men saa tabte Goethe paany Arbejdslysten til det sære Værk og først i 1827, da han havde fuldført Akten *Helena* til den anden Del af *Faust*, denne Akt, af hvilken han allerede forelæste Schiller Partier i September 1800, tog han paany *Vandreaarene* for sig, opløste den første Del, der maatte omarbejdes for Fortsættelsens Skyld, og var i Færd med den anden og tredie, da han i Sommeren 1828 ramtes haardt af Karl Augusts pludselige Død, saa Værket først udkom i 1829. Det fik en ugunstig Modtagelse.

I Grunden falder *Vandreaarene* i to Dele, en poetisk, Novellerne, og en didaktisk, Fortællingen med dens Utopier.

Læser man Novellerne opmærksomt, slaar det En, hvor personlige en Række af dem er. Da Goethe var mellem 50 og 60 Aar, har hans Alder øjensynligt i høj Grad sysselsat ham, særligt det Spørgsmaal, om en Mand i disse Aar kunde vinde en ung Kvindes Kærlig-

hed og staa sig i Kappestriden om hende med en yngre Medbejler, særligt ifald denne Medbejler var hans egen Søn. Ligesom Forholdet mellem Fader og Søn (Wilhelm og Felix) er af største Betydning for Rammen, saaledes berøres Forholdet mellem en Fader og en Søn, som forelskede i samme Kvinde, jævnlig i Novellerne. Man skulde tro, at Goethe og hans August paa et eller andet Tidspunkt har følt for samme unge Pige, eller hun for begge. Det er ikke utroligt, naar man betænker, at da August i 1817 forlovede og giftede sig med Ottilie von Pogwisch, har den unge, muntre og aandrige Frue saa meget senere tydeligt nok været lidt indtaget i sin Svigerfader, maaske lige saa meget som i sin Mand.

Hun har vistnok med Tanke paa sig selv skrevet dette lille morsomme Vers:

Aspasia, wie das Sonnenlicht,
Begünstigt zwar so manchen Wicht,
Doch mag ich gern bei ihr verweilen.
Eine Kartoffel theilt man nicht,
Doch lässt die Ananas sich theilen.

I *Die pilgernde Thörin* (som er en Omarbejdelse af en fransk Fortælling *La folle en pèlerinage)* kommer den omflakkende og hemmelighedsfulde, men fine og (mod sin Elsker) trofaste Skønhed til et Slot, hvor hun modtages gæstfrit af Faderen, der efter nogen Tids Forløb føler sig saa stærkt draget til hende, at han tilbyder hende Haand og Hjerte. Dog netop paa samme Tidspunkt bliver hans unge Søn lidenskabeligt forelsket i den indtagende Gæst og bejler saa stormende til hende, at hun finder Situationen uholdbar og forsvinder.

I *Wer ist der Verräther?* berøres svagt den samme Streng. Den unge Lucidor bestemmes af sin Fader, en Professor, og dennes nære Ven, en Amtmand, for den yngste og livligste af den sidstes to Døtre, Julie ved Navn. Julie finder uudtømmelig Underholdning i Professorens Hus, naar denne underviser hende i Geografi og Topografi; hun kender alle Havne og alle Byer med deres Taarne, Kupler eller Minareter. Hun interesserer sig i Grunden fuldt saa meget for Professoren (et Navn har han ikke) som for hans Søn.

Lucidor paa sin Side føler sig, da han kommer paa Frierbesøg til Amtmanden, langt stærkere draget til den ældre, stillere, alvorligere Søster Lucinde end til den kække Julie.

Derover føler han en Forpinthed, der, efterhaanden som hans Ophold dèr i Huset forlænger sig, gaar over i Fortvivlelse. Hans Fader kræver og venter formentlig hans Forbindelse med den yngre Søster; denne kommer ham ligefrem og umistænksomt i Møde; den ældre Søster synes bundet til Husets anden stærkt berejste og meget erfarne Gæst Antoni, og naar den unge Mand om Aftenen er ene paa sit Værelse, udtaler han da sin Kval i lidenskabelige Monologer.

Tilsidst forsvinder som ved et Trylleslag alle Vanskeligheder. Professoren, der er kommet tilstede, fordi Forlovelsen skal erklæres,

synes fuldt underrettet om Sønnens kølige Følelser for Julie og tager ham ikke denne Kulde ilde op. Da Lucidor ikke vover at henvende sig til Lucinde, erklærer denne ham aabent, at hun kender hans — formentlig vel skjulte — Lidenskab for hende og gengælder den. Han skal, siger hun, ikke frygte for at volde Julie Sorg, heller ikke frygte Antoni som Medbejler; thi Alt er ordnet netop mellem disse to. Og da han usigelig forbauset spørger, hvorfra Alle i Huset og udenfor Huset kender hans Hemmelighed, gives der den Forklaring, der unegtelig opløser den hele Novelle i Barnagtighed, at han har den Uvane at tale højt med sig selv, og at hele Familien, da Huset er meget lydt, fra den første Dag af har været Vidne til hans Skuffelse overfor Julie som til hans ildfulde Beundring af Lucinde. Man har desuden forlængst underrettet hans Fader.

I *Der Mann von fünfzig Jahren* opstilles fra først af det Spørgsmaal, om en halvhundredaarig Mand endnu kan gælde for nogenlunde ung og for Alvor kan blive elsket af en ung Kvinde. Majoren — et Navn har han ikke — har alt i nogen Tid betragtet sig som gammel, da han træffer en Ven, der som Skuespiller er fortrolig ikke blot med en forstandig Hygiejne, men med Brugen af Sminker og alle Slags kosmetiske Midler, som skænker en kunstig Ungdom. Han er ti Aar ældre end Majoren og ser langt yngre ud. Majoren anvender Skønhedsmidlerne og forynges, efterat han Dagen forud af sin Søster Baronessen til sin Forbauselse har erfaret, at naar Hilaries, hendes Datters Hjerte ikke er frit, saa beroer det ikke paa, at hun elsker Majorens Søn, for hvem Faderen agtede at bejle, men ham selv, sin Onkel, hos hvem hun ikke synes at have opdaget hverken nogle graa Haar eller nogle Rynker, der da ogsaa kunstigt fjernes nu.

Hilarie, der er dybt forelsket i Onkelen, vil være hans for bestandig, og de bliver et forlovet Par. Da ankommer Sønnen, den unge Lieutenant, og meddeler Faderen, at han ingenlunde attraar Hilaries Haand eller nærer noget Ønske om snart at blive forenet med hende; en ung Enke har vakt hans Lidenskab og fængsler ham helt. Faderen skal lære hende at kende og billige hans Valg. Men Faderen aner af Sønnens Beskrivelse, at den skønne Enke ikke bryder sig mere om den unge Mand end om sine øvrige Tilbedere.

Majoren træffer i hende et af de elskværdige kvindelige Væsener, der stræber at erobre alle Mænd. Med overordentlig Behændighed gør hun strax ham til sit Selskabs Hovedperson og Midtpunkt. Til den unge Lieutenant priser hun Faderen paa Sønnens Bekostning. Til Faderen nævner hun ikke Sønnen med et Ord. Men denne, der indbilder sig at være elsket, er i den syvende Himmel.

Den skønne Enke lader ikke Majoren faa Lejlighed til at bejle for sin Søn. Hun koketterer tappert med ham selv, finder hans Digte skønnere end Sønnens, skønt han blot kalder sig Dilettant. Da den Halvtredsindstyveaarige uklogt betroer sin Søster det stærke Ind-

tryk, den unge Enke har gjort paa ham, bliver denne misfornøjet. Goethe bemærker rigtigt, at man bør aldrig tale til nogen Kvinde med Entusiasme om en anden. Kvinderne betragter Mændene som Købere i en Butik, der lader sig narre af Varer, som forevises i bedste Lys, men hvis ringe Værd deres egne Kenderøjne gennemskuer. Hun finder desuden inderst inde Hilarie for ung til hendes Broder, Enken ikke ung nok til hendes Brodersøn.

Den unge Lieutenant kommer en Aften gennemblødt, forblæst og medtaget til Baronessens Hus. Han er formodentlig bleven afvist af den smukke Enke. Han maa bringes til Sengs og bliver plejet og trøstet af Kusinen. Da han næste Dag indfinder sig i sin Faders Klæder, foregaar der en Omvæltning i Hilaries Indre. Flavio faar i hendes Sind Overtaget over sin Fader.

En Aften, da Flavio og Hilarie løber sammen paa Skøjter, opdager de en tredie Skikkelse paa Isen; Hilarie vil undgaa en Fremmed, men da Skikkelsen omkredser de Unge, opdager de, at det er Majoren. Hilarie forfærdes saaledes, at hun taber Ligevægten og falder. Denne Situation er skildret med Liv og Fasthed, medens Resten paa mange Punkter er foredraget i Cancellistil.

Det kommer til Forklaring; Majoren forstaar, at han fra første Elsker er degraderet til Svigerfader, og da samtidigt den Kammertjener, der foryngede ham ved Kosmetik, har taget sin Afsked, forsager Majoren, ret nødtvungent, som alle andre Forsagende, og opgiver at kæmpe imod Alderen, der har meldt sig.

Der er megen Livserfaring og maaske et eller andet personligt Skriftemaal i denne Fortælling, vel den bedste af Novellerne i dette Værk; men den er skrevet med stadige Henvendelser til Læseren, saa Begivenhedernes Gang er isprængt Gammelmandsvrøvl. Hvor meget bedre skrev ikke Goethe, da han *skrev* end nu, da han *dikterer*.

Den næste Fortælling, *Die neue Melusine*, har et friskere fremadskridende Foredrag. *Melusine* er et Eventyr, dog ikke som H. C. Andersens et Eventyr for Børn, heller ikke let forstaaeligt og gennemsigtigt som i Regelen de danske. Eventyret her er uden al Barnlighed, men det vidner om en ualmindeligt livfuld Opfindelsesevne. En ung Mand, der er paa Rejse, træffer paa et Værtshus en ung dejlig Dame, der viser ham Venlighed, dog ikke Yndest, og som betroer ham et Skrin, hun besidder. Han anmodes om at tage det med sig for hende fra By til By. Til Skrinet maa altid lejes et særligt Værelse ved Siden af hans eget. For sin Umag faar han en Pung fuld af Guld, hvormed han bør omgaas husholderisk. Da han imidlertid i Svir og Sværm har sat Pengene til, kommer hans Skønne en Aften ind til ham fra Sideværelset, og forsyner ham paany med en tilsyneladende uudtømmelig Rigdom. De kører undertiden paa Rejser sammen. Undertiden kører han ogsaa alene med Skrinet. Den Skønne bliver kærligere imod ham, deres Forhold bliver intimt, og snart kan Følgerne deraf spores; det skønne Legeme har ikke mere samme

Malerinden ANGELICA KAUFFMANN.
Efter Maleri af *J. Reynolds*, stukket af *F. Bartolozzi*.

WILHELMINE HERZLIEB.
(Minchen) (II, 116).
Maleri af *Luise Seidler*.

BETTINA VON ARNIM,
(1785—1859), tysk Forfatterinde, Datter af Goethes Ungdomsveninde Maxe Brentano (Laroche). Som 22-aarig tilbad hun ubehersket den aldrende Digter (II, S. 117), og hendes Bog „Goethes Brevveksling med et Barn" (1835) vakte stor Opsigt.
Tegning af *J. Schmeller*.
(Goethe-National-Museum).

MINCHEN HERZLIEB.
Efter Miniaturmaleri i Goethe-National-Museum.
(Goethe-Jahrbuch 1912).

ULRIKE VON LEVETZOW
1821. (II, 194).
(Goethe-National-Museum).

Holdning. En Nat, da den unge Mand kører alene i sin Rejsevogn, ser han til sin Forundring Lys gennem en Sprække i Skrinet og opdager da derinde sin Elskede i Miniature; hun sidder læsende i en Dukkestue.

Hun meddeler ham efter nogen Tids Forløb, at hun i Grunden er en ganske lille Dværg, at hun af Dværgkongen har faaet Lov at forvandle sig til Menneske, Lov til at elske en Mand og ved ham faa Dværgenes bestandig svagere Blod opfrisket. Saa dyrebar hun har været Ynglingen, elsker han hende fra nu af ikke med samme Varme og Heftighed. En Aften, da de er indbudne i et større Selskab, som Melusine underholder med Sang og Spil, lader hendes Ledsager, der er aldeles umusikalsk, sit onde Lune løbe af med sig, og skælder hende for *Dværg*. Han fortryder sin slette Opførsel og beder om Tilgivelse. Hun viser ingen Vrede, men er fast bestemt paa nu at forlade ham. Han tigger og beder. Saa siger hun, at kun paa ét Vilkaar kan de forblive sammen: ifald han vil blive lille som hun. Det sker, og de lever nogen Tid ret lykkeligt i et Dukkepalads og omgaas kun Dværge, hendes Slægtninge og Venner.

Det gode Forhold brydes, da hendes Forældre ønsker Parret rigtigt gift og der sættes en Guldring paa hans Finger. Denne Guldring bliver Genstand for hans Afsky og Had, han faar den tilsidst overfilet, vokser derved igen til Mandshøjde og befinder sig snart paany i det Værtshus, hvor han gjorde den skønne Melusines Bekendtskab.

Læren, som heraf lader sig uddrage, turde være ret usikker og ret mangfoldig: at man ikke skal sige sin Elskede et dødeligt saarende Ord; at Manden ikke i Længden føler sig lykkelig med en Kvinde, der drager ham nedad og formindsker eller forringer ham; at det inderligste Forhold undertiden fordærves, naar det skal stemples med Ægteskabets Bekræftelse osv. osv.

Skønt ikke skrevet for Børn, vilde dette Eventyr, lidt tillempet, kunne more ogsaa Børn.

En ganske ubetydelig, men overgiven Spas er den lille Historie *Die gefährliche Wette*. Den drejer sig ikke om andet end dette: en Bande unge Mennesker ser fra et Hotelvindue en fornem og statelig ældre Herre stige ud af sin Vogn og træde ind i Hotellet. Da han synes vant til at behandles med dyb Respekt, vædder en af de unge Galninge med de andre om, at han tør tage denne fine og mægtige Herre ved Næsen og bevæge samme Næse frem og tilbage, uden at han vil komme til at lide nogen Overlast derfor. Hver af dem lover ham et Guldstykke, ifald han kan udføre Bedriften. Det unge Menneske melder sig da hos den fornemme Mand som særligt flink Barber, og for det aabne Hotelvindue tager han nu om hans Næse, medens han barberer Overlæben.

Han faar en Gylden for sin Umag, men da han vender tilbage til Flokken, istemmer denne saadanne Jubelhyl, at Alle i Hotellet

erfarer Væddemaalet og — for at Fortællingen kan komme til at rumme en Lære — sender nu den fornemme Herre sine Tjenere hen for at gennemprygle Banden, der ilsomt maa flygte, medens hans Søn, der er kommen Hovedmanden paa Sporet, i Duel tilføjer denne et Saar, der vanhelder ham for hele Livet. Slutningens moralske Højtidelighed skurrer her imod det Uskadelige i den ubetydelige Studenterspas.

I *Nicht zu weit*, sindrigt anlagt, daarligt skrevet, der sammenpresser Indholdet af en Roman paa et Par Blade, skildres et Tilfælde af ægteskabelig Ulykke hos to i og for sig dygtigt anlagte Mennesker, idet Hustruen ved Letsindighed bringer Manden til Desperation, og hver af dem fristes til at indlade sig i en ny Forbindelse, hvor ny Skuffelser venter.

Som man ser, staar disse forskelligartede Fortællinger ikke paa Højden af Goethes Kunst. De interesserer, fordi de er skrevne af en saa rig Personlighed, hvis uensartede Ytringsformer hører med til et Helhedsbillede; men de vilde ikke fængsle, ifald de stammede fra en ringere Haand.

Endnu mindre kunstnerisk Værd, men betydeligt større psychologisk Interesse frembyder den Del af *Vandreaarene*, der er ren Læredigtning. Først og fremmest er der det Afsnit, der kaldes *Lenardo's Tagebuch*, som desværre ved Indskud er delt i to vidt fra hinanden faldende Halvdele. Dette Afsnit rører En næsten ved Goethes grundige Studium af Bomuldsgarns-Spinderiet og Væveriet i Schweiz, ved hans aandfulde Opfattelse af Haandværket som *en streng Kunst*, hvoraf alt Letsind er forvist, i Modsætning til de saakaldte *frie Kunster*, hvori der tidt jaskes saa talentløst. Med sikkert Fremsyn skildres i denne Fortælling den Fare, der truede Haandværkerne, dengang da Indførelsen af Maskiner forestod, og hvorledes der ingen anden Udvej var for Haandværkerbefolkningen end enten at udvandre eller selv at oprette Maskindrift. Den vakre Fortælling samler sig om den nydelige Skildring af *Fru Susanne*, kaldet den Skønne-Gode (øjensynligt det græske Kalék'agathé), i hvilken det endnu engang er lykkedes Goethe at tegne en højst indtagende Kvindeskikkelse, der er lige saa forstandig og lige saa aandeligt uafhængig som hun er vindende, naar hun staar overfor det andet Køn.

Man ser af den Dygtighed, hvormed Forfatteren lader hende værne om sine Tankers Frihed, stillet som hun er i et pietistisk Samfund, at den fine, poetiske Opfattelse af den kristelige Legende, som her kommer til Orde i den nydelige Idyl *St. Joseph den Anden*, ikke betyder nogen Indrømmelse til Dogmetro.

Hvorledes Goethe paa dette Stadium vil have Religionen forstaaet og indøvet, viser sig bedst i *Vandreaarenes* pædagogiske Provins, hvor al Religion, grundet paa Frygt, er forvist, men hvor det religiøse Liv helt og holdent bliver grundet paa en saa værdifuld Følelse som *Ærefrygten*.

Til at dvæle ved selve den romanagtige Indfatning, fra hvilken Traade strækker sig ind i de forskellige Fortællinger, er der ikke Grund. Den er altfor ubehjælpsomt udført og altfor forvirret. Dens Hovedpersoner er Wilhelm selv, der ender som Saarlæge; den halvt overjordiske Skikkelse Makarie, Solkvinden, en højere Enhed af Natalie og »den skønne Sjæl«; Wilhelms Søn Felix, der elsker og tilsidst ægter Hersilie, Datter af en kunstelskende Samler. I Modsætning til Faderen dyrker Felix hele Livet igennem kun én Kvinde.

Tilsidst genindføres enkelte Personer fra *Læreaarene*, mest ukendeliggjorte, som Philine der er blevet en rolig og dydig Kone, som gaar op i den nyttige Gerning, at skære Kjoler til.

Det Hele drejer sig om et saa umuligt Roman-Hængsel som et Pragtskrin, Felix i Romanens Begyndelse finder i en Klippehule, men hvortil Nøglen fattes, hvorpaa i tredie Bog Hersilie i et Brev meddeler Wilhelm, at Friedrich (fra *Læreaarene)* har fundet den rette Nøgle til Skrinet, hvilken besynderlige Nøgle endog er afbildet i Teksten. Saaledes siges det at gaa til i Livet: En havde f. Ex. et kostbart Træ-Crucifix, paa hvilket Armene desværre viste sig at være falske, tilheftede af en langt ringere Kunstner end den, der havde udført Billedværket; men Aar derefter kom Manden ved en mærkværdig Tilfældighed i Besiddelse af de rette Arme. — Tilfældet er unegtelig ikke typisk, og de fleste af os finder ingen Pragtskrin og faar ingen Yale-Nøgler tilsendte.

Vandreaarene betegner en nedadgaaende Bølge i Goethes Aandsliv. Der er meget Dybt og Smukt deri. Men saa stor en Mester kunde umuligt have udført Bogen i denne Uorden og denne Bredde, havde han ikke kendt det tyske Folks Evne til taalmodigt beundrende at kede sig, og til aldrig at finde noget Arbejde af sine Yndlinge for dunkelt og for vidtløftigt. Dog det viste sig ved denne Lejlighed, at ogsaa hin Evne havde en Grænse, ud over hvilken den ikke lod sig spænde.

XLI

Der levede paa den Tid en lille protestantisk Præst, lige dum og indbildsk, i det Hul Wiebelskirchen ved Ottweiler; hans Navn var det pragtfulde Johann Friederich Wilhelm Pustkuchen. Han var født 1793, var altsaa ikke mindre end 44 Aar yngre end Goethe, hvem han beærede med sit oprigtige Had og i hvem han saa Fordærvelsen og Faren for den tyske Litteratur og det tyske Aandsliv. Endnu før Goethe havde udgivet *Vandreaarene* havde han sin Fortsættelse

af *Læreaarene* færdig, og udgav da i Byen Quedlinburg (uden Angivelse af Forfatternavn) sit Værk *Wilhelm Meisters Wanderjahre* i fire Bind. Et herligt Værk til at faa Forstand af; ikke fordi det har ringeste Værd; det er baade fersk og tomt og hult og selvretfærdigt; men fordi det meddeler En den fromme Samtids Opfattelse af Goethes Væsen og Livsgerning. Stupiditeten her er desværre ikke saa fortættet som i Wolfgang Menzels Kritik af Tysklands største Mand; men dette er alligevel ren, destilleret Dumhed, dobbelt underholdende ved sin Etikette: Overlegen Sædelighed, dyb Religiøsitet. Og til den Art Dumhed er det altid »sødt at lytte«, som Welhaven siger:

Det var ham sødt at lytte
Mens Pilene fløj paa Bytte,
Til Buesnorens Klang.

Goethe har desværre ikke forstaaet at nyde Musiken. Blandt andre Epigrammer, disse *Vandreaar* fik ham til at skrive, er dette, som ikke smigrer Pustkuchen:

»Was will von Quedlinburg heraus
Ein zweiter Wandrer traben!«
Hat doch der Wallfisch seine Laus,
Muss ich auch meine haben.

Pustkuchen lader i de falske *Wanderjahre* Wilhelm komme til et Slot, hvor han gæstfrit modtages af en Kaptajn og dennes smukke Søster. Igennem Kaptajnens Mund udtaler Forfatteren sine uforgribelige Meninger om Literatur, der ikke fremsættes som Meninger, men som Højesteretsdomme, og der efterhaanden bevirker den vildfarne Wilhelms Omvendelse til sundere Anskuelser.

Efter at det stærkt er gjort gældende, hvilket daarligt og planløst Liv Hovedpersonen har bag sig, indvikles han af Kaptajnen i en Samtale om tyske Bøger, under hvilken han paa given Anledning tilstaar, at hans Yndlingsforfatter er Goethe.

Dette forklarer Forfatteren saaledes, at da Wilhelm ved sin adspredte Livsførelse altid var bleven et Par Tiaar tilbage for Literaturens øjeblikkelige Tilstand, og da han under sin Skuespillertid var optraadt i adskillige Skuespil af Goethe, saa havde denne Digter gjort Indtryk paa ham, netop fordi Wilhelm hos Goethe fandt den blot formelle Dannelse, han alene eftertragtede. I Goethes Bøger var der jo aldrig som i Klopstocks, Herders og Schillers en bestemt Tro, eller en afgjort Begejstring; disse Bøger stillede ikke store Krav til Læseren. De saa alle menneskelige Forhold kun ud fra selskabelig Vedtægts Synspunkt.

Først angriber Kaptajnen nu *Die Wahlverwandtschaften*. Her er Kærligheden nedværdiget til en blot Naturnødvendighed, ja til en Magt, der optræder fjendtligt imod den paa sædelig Skønhed beregnede Verdensplan. Alle Karaktererne her er Middelmaadigheder uden indre

Klarhed, uden sikker Kraft osv. Pustkuchen med sin indre Klarhed kender, som man ser, selve Verdensplanen.

Kaptajnens Søster gør nu gældende, at alle Goethes Mænd er uden Mandighed. De har ingen Højagtelse for hellige Forhold, har ikke den Tro, der forbinder og sikrer os Alle. Ingen Pige kunde finde en Ven i nogen af dem.

Kaptajnen slaar da fast, at Goethe i sin Poesi er en *Aandsfornegter*: Han tilbeder ikke den usynlige Guddom, men den synlige Skønhed. Intet, som af Menneskeheden dyrkes og beundres, betragtes i Goethes Skrifter som helligt. Aldrig fremstiller han Troens Idealer, aldrig de højeste Tanker, aldrig Menneskets evige Bestemmelse, ikke Fromhed, Sandhed, Retfærdighed, ikke den rene Kærlighed, det trofaste Mod. Alt dette er blevet til et Kaos, hvori under Vildfarelser og Smuds enkelte Rester af det Guddommelige driver om. Især har Goethe aldrig forstaaet den gejstlige Stands Væsen, heller ikke denne Stands poetiske Side.

Ved denne Veltalenhed lykkes det Kaptajnen at omvende Wilhelm, og tilsidst udbryder da ogsaa han: »Dette er altsaa den beundrede Goethe, den Digter jeg satte over alle andre, og ved hvis Kunst jeg vilde danne mig, fordi jeg troede hele Menneskeheden afspejlet i den. Men netop de store Karakterer, Frihedens, Fædrelandskærlighedens, den sædelige Strengheds, Troens, Kærlighedens, Venskabets Helte, netop de savnes fuldstændigt i hans Skrifter«. For os ligger i dem en Verden uden Heroer, i hvilken kun Leveklogskab, Sanselighed, den Svages Lidenskaber, fornem Dannelse, god Vilje finder Anerkendelse, og i hvilken en eneste Kvindes Renhed (»den skønne Sjæls« er ment) opfattes som var den et Vidunder, der tilmed søges begribeliggjort ud fra hendes legemlige Temperament. Er *det* Menneskeheden?

Og Faust, denne Kæmpeaand, der endog overbød Djævelen i vild Kraft, han bliver hos Goethe en Helt som alle hans andre Helte. Begivenhederne gaar her deres marvløse Gang som i et borgerligt Skuespil. Hvad vilde ikke en Æschylos, en Dante, en Shakespeare have gjort ud af denne tyske Prometheus!

Den Tid, da Goethe forstod at anslaa Tidens herskende Grundtone, synes da Kaptajnen at være forbi. Endog Brødrene Schlegel er begyndt at ane en højere Poesi end Goethes. Hyppigere og hyppigere faar denne før saa lovpriste Digter da ogsaa nu at høre, at han mangler Midtpunkt. Den Behagelighed og Bekvemmelighed, der hos ham skal erstatte Begejstring, kan jo umuligt af Andre opfattes som et Livsprincip.

Og i tredie Bog sammentrænger Kaptajnen saa Anklagerne i disse Ord: Goethes Hovedskyld er, at han miskender det egentlige tyske Grundvæsen, at han kun er en Repræsentant for den slette, formløse, tøjlesløse nyere Tid, ikke for det oprindelige tyske Sindelag. Hvad Troskab er, har han aldrig begrebet. Men Trofasthed er

tysk. Kun det troløse og æreløse Blandings-Liv, som Zigøjner-Existenser fører, forstaar han at male med levende Farver.

Byskriveren har laant Kaptajnens Datter nogle Bøger af Goethe. »Du skal ikke læse dem«, siger Faderen, »jeg har set paa dem og lukket dem inde i Skabet. Naar Skriveren kommer herhen, kan du give ham dem tilbage«.

Det var de protestantiske Præstegaardes Dom over den tyske Smags Fordærver, Undergraveren af den tyske Sædelighed. Professor Schütz i Halle udgav en Bog paa 400 Sider, der sammenlignede Goethes og Pustkuchens *Wanderjahre* og indrømmede hver af dem sine Fortrin, dog Pustkuchens flest. Goethe skrev i den Anledning nogle Vers hvori han behandlede Schütz som Kokkedreng:

Pusten, grobes deutsches Wort!
Niemand, wohlerzogen,
Wird am rein anständ'gen Ort
Solchem Wort gewogen.

Pusterich, ein Götzenbild.
Grässlich anzuchanen,
Pustet über klar Gefild
Wust, Gestank und Grauen.

Will der Pusterich nun gar
Pfaffenkuchen pusten,
Teufelsjungen-Küchenschaar
Wird den Teig behusten.

Hverken den moraliserende Nationalisme eller den krigerske Klerikalisme blev slaaet af Marken ved denne Spas med et ildeklingende Navn.

XLII

Den Goethe, vi hidtil mest har dvælet ved, var den ensomme den digtende, virkende, forskende, kæmpende. Vi saa ham dernæst ikke sjældent for os selvanden, enten som elskende og elsket, eller ligesom Kastor med Pollux paa Himlen i Constellation med en Tvillingstjerne, Herder eller Schiller eller Napoleon.

Men der er endnu en anden Goethe, den selskabelige. Den som Arbejder ensomme Mand var ogsaa en i høj Grad selskabelig Natur, der med sit paa Bunden lyse Sind aldrig blev stikkende i Bitterhed og Lede. Han kunde bande hele Menneskeslægten den ene Dag, og tog venligt mod en Besøgende den næste:

Der Teufel hol' das Menschengeschlecht!
Man möchte rasend werden!
Da nehm' ich mir so eifrig vor:
Will Niemand weiter sehen.

Will all das Volk Gott und sich selbst
Und dem Teufel überlassen!
Und kaum seh' ich ein Menschengesicht,
So hab' ich's wieder lieb.

I Weimar dannede han saavel ved Hoffet som i sit Hjem stadigt faste selskabelige Kredse, én Gang efter Minnesangervis et *Cour d'amour*, en anden Gang blot et Bordselskab, og han holdt fast paa at ingen Mislyd maatte opstaa ved Indtrængen af en eller anden Uvedkommende, der ikke aandeligt hørte til Kredsen. Hvor haardnakket Goethe negtede f. Ex. Kotzebue Adgang, er andensteds omtalt.[1]) Det er for disse Kredse, at Goethe i det 19. Aarhundredes første og andet Tiaar har digtet sine *Gesellige Lieder*, Bordsange, hvortil der vistnok ikke gives Magen.

Nogle af dem, som *Stiftungslied*, *Frühlingsorakel*, *Die glücklichen Gatten*, har Folkevisers Naivetet, kun at de i Modsætning til de fleste Folkeviser er fri for alt Tungsind, bæres oppe af Gladsyn og godt Humør. Gennem næsten alle gaar Digterens Modtagelighed for Bordets Glæder, som hænger sammen med hans uopslidelige Optimisme, der bestandig former sig som Protest mod Heldøreri, Hængehovedvæsen, Fornegtelse af Naturen. To af Viserne er Parodier paa fromme eller gejstlige Sange.

En forsagende Vise i Datiden begyndte »*Ich habe geliebet, nun lieb' ich nicht mehr*«. Som Protest skrev Goethe saa sent som i April 1813, altsaa henved 64 Aar gammel:

Ich habe geliebet, nun lieb' ich *erst recht!*
Erst war ich der Diener, nun bin ich der Knecht,
Erst war ich der Diener von Allen;
Nun fesselt mich diese charmante Person,
Sie that mir auch Alles zur Liebe, zum Lohn,
Sie kann nur allein mir gefallen.

Og som Vidnesbyrd om Goethes Fornøjelse ved en veltillavet Ret og hans dybtgaaende Kærlighed til en ædel Vin begynder to af de følgende Strofer: »*Ich habe gespeiset; nun speis' ich erst gut!*« »*Ich habe getrunken, nun trink ich erst gern!*« Slutningsverset lyder:

Drum frisch nur aufs Neue! Bedenke Dich nicht!
Denn wer sich die Rosen, die blühenden, bricht,
Den kitzeln fürwahr nur die Dornen,
So heute wie gestern, es flimmert der Stern,
Nur halte von hängenden Köpfen Dich fern
Und lebe Dir immer von vornen!

Gennem hele Goethes Liv drager sig Kærlighed til god Vin. I enhver Beretning af Folk, der sidder som Gæster ved hans Bord,

---

[1]) Se mine Samlede Skrifter IV 224 ff.

forekommer en Meddelelse om, hvor ypperlig Rødvin eller hvor sjælden gammel Rhinskvin han har budt dem, og vil Nogen ved Bordet blande Vand i Vinen, siger han gerne: Hvem har lært Dem den daarlige Skik? — Damer, hvis Hus han besøger, udtaler ikke sjældent Forundring over, hvor meget han kan taale. Mange fremhæver Finheden af hans Lugtesans og Smagssans, som gjorde ham til en usædvanlig Vinkender. En Weimarsk Hofmand ved Navn Schwabe beviser det for Efterverdenen ved at fortælle en Anekdote, om hvilken Prøve Goethe i den Henseende en Dag bestod.

Karl August havde samlet en lille Kreds om sig. Ved Efterretten var forskellige gode Vinsorter blevne prøvede, da Hofmarschal von Spiegel bad om Tilladelse til at lade bringe en Vin uden Navn. Flere af Herrerne erklærede Vinen for Bourgogne; kun formaaede de ikke at bestemme dens nærmere Art. Da selve Hertugen, som var en Kender, ogsaa havde sagt *Bourgogne*, betragtedes Sagen som afgjort. Goethe smagte og smagte paany, rystede paa Hovedet og satte Glasset fra sig. — Deres Excellence synes at være af en afvigende Mening? sagde Hofmarschallen. Tør jeg spørge hvad Navn De giver Vinen? — Jeg kender den ikke, svarte Goethe. Jeg skulde tro det er en udsøgt Jenenser, der en Tid lang har ligget paa Madeira-Fad. — Saadan forholder det sig i Virkeligheden, sagde Hofmarschallen.

Sangen *Vanitas! Vanitatum vanitas!* er ligesom den sidstnævnte ment som Parodi. Der existerede en aandelig Sang, som begyndte: *Ich hab' mein Sach Gott heimgestellt.* Goethe skrev:

Ich hab' mein Sach auf Nichts gestellt,
Juchhe!
Drum ist's so wohl mir in der Welt,
Juchhe!
Und wer will mein Kamerade sein,
Der stosse mit an, der stimme mit ein
Bei dieser Neige Wein

I syv Strofer gennemgaas alle Livskredse, bestandig i samme Aand og med samme Omkvæd. Strofen om Kvinderne er særlig nydeligt formet:

Auf Weiber stellt ich nun mein Sach
Juchhe!
Daher mir kam viel Ungemach;
O weh!
Die Falsche sucht' sich ein ander Theil,
Die Treue macht' mir Langeweil',
Die Beste war nicht feil.

Smuk og dybsindig er Visen *Dauer im Wechsel*, der i letrindende Vers udmaler Livets Flygtighed, Umuligheden af ret længe at glæde sig ved Frugttræets Blomsterflor, da Vestenvinden ryster Blomsterregnen ned, Umuligheden af to Gange at svømme i samme Strøm. Noget Varigt skænker Kunsten alene:

Danke, dass die Gunst der Musen
Unvergängliches verheisst:
Den Gehalt in Deinem Busen
Und die Form in Deinem Geist.

Et henrivende Velbefindende er *Tischlied* Udtryk for. Det er et af flere blandt disse skønne Digte, der synes frembragt i den lette Rus, der gør et ypperligt Hoved klartskuende, meddeler et fint udviklet Nervesystem Øjeblikkets Salighed, og faar en Fantasi, der vugger sig i Tilfredshed, til at slaa Vingerne ud og hæve sig fra Jorden flyvedygtig:

Mich ergreift, ich weiss nicht wie,
Himmlisches Behagen,
Will mich's etwa gar hinauf
Zu den Sternen tragen?

Det er den sande Selskabsvise. Man hører i den Glassene klinke, mens Livsstrømmen bliver bredere og Stemningen udvider sig, saa den tilsidst omfatter Menneskeslægten, og det overgivne Bordselskab ender med at skaale for den.

Endnu mere dityrambisk er i al sin metafysiske Dybsindighed Digtet *Weltseele*, der, skønt ikke formelt tilhørende Bordviserne, hører til dem ved Tidspunktet for sin Oprindelse (1814) og ved sin Flugt:

Vertheilet Euch nach allen Regionen
Von diesem heilgen Schmaus!
Begeistert reisst Euch durch die nächsten Zonen
In's All und füllt es aus!

Vennerne skal fylde Verdensaltet, sværve gennem Rummet, krydse Soles og Planeters Bane, medvirke livgivende ved den endnu ikke helt fuldbyrdede Skabelses-Akt. Tørt og skarpt virker umiddelbart foran dette Digt, hensat som en Art Indledning til det, en epigrammatisk Strofe om Altet og Verdensguden:

Im Innern ist ein Universum auch!
Daher der Völker löblicher Gebrauch,
Dass Jeglicher das Beste, was er kennt,
Er Gott, ja seinen Gott, benennt,
Ihm Himmel und Erden übergiebt
Ihn fürchtet und womöglich liebt.

Overgiven og aandsoverlegen er endelig den pragtfulde Bordvise, *Generalbeichte*, der er formet som Opfordring til almindeligt Skriftemaal af de Undladelses-Synder, Vennerne og Veninderne har at bebrejde sig. De har paa deres Samvittighed Forsømmelse af de Goder, Livet har budt dem og som de af Uforstand lod gaa sig forbi. Dette er en Vise, som svarer til Bettinas Ord i et Brev: »De Jordbær, jeg spiste i Haven, har jeg glemt; de, jeg lod staa, brænder mig endnu paa Sjælen.«

Ja, wir haben, sei's bekannt,
Wachend oft geträumet,
Nicht geleert das frische Glas,
Wenn der Wein geschäumet,
Manche rasche Schäferstunde
Flücht'gen Kuss vom lieben Munde
Haben wir versäumet.

Nogle af disse Digte er fra Aarene 1804, andre som det sidst anførte fra 1807, *Gewohnt, gethan* fra 1813, *Kriegsglück* fra 1814, det overordentlig gratiøse *Offne Tafel*, der er Bearbejdelse af en fransk Bordvise, fra Oktober 1813. Den stormende lystige Vise *Ergo bibamus* er fra 1810. Med andre Ord: det er omkring 60 Aars Alderen, at Goethe skriver dem, saa det ses, at saasnart han udtrykker sig paa Vers, er han i Besiddelse af sin fulde Ungdomskraft endog paa et Tidspunkt, da hans Prosa har begyndt at tabe sin Friskhed.

Zelter var i Regelen disse Sanges første Komponist, ingen stor Komponist, men en villig og lydig og begejstret, der i et og alt rettede sig efter Digterens Hensigter.

XLIII

Mellem April 1805 og April 1810 udarbejder Goethe det omfattende Værk, han beskedent kalder *Materialien zur Geschichte der Farbenlehre*, og som i Virkeligheden ikke er noget ringere end hvad Johannes Müller kaldte det, en aandshistorisk Fremstilling af Naturbetragtningen. Skønt Stoffet her langtfra paa alle Punkter er gennemformet, men Goethe ofte nøjes med Uddrag og Oversættelser af de talrige Tænkere og Videnskabsmænd, der fra de ældste Tider til hans Tid havde sysselsat sig med Farvernes Problemer, saa har han dog paatrykt det hele Værk sin Personligheds Stempel og gennemtrængt det med sin Fornuft. Først da han naaer Newton, sporer man Polemikeren, og dog er selve Newton som Menneske skildret med Forstaaelse og relativ Sympati.

Det maa være en Lægmand tilladt at indskrænke Omtalen til enkelte Afsnit, der af en eller anden Grund er særligt lærerige og hvori Forfatterens Personlighed lægger sig tydeligt for Dagen.

Afsnittet *Zur Geschichte der Urzeit* er skrevet med Goethes sikre Genialitet.

Han begynder med *Regnbuen* og med det Indtryk, den har gjort paa Naturmenneskene af de forskellige Folkestammer. Den aabenbarede jo paa én Gang den hele Farveskala. For et skikkelsedannende Folk som Grækerne blev den et elskværdigt Pigebarn, Iris, et Fredens

Sendebud, et Gudernes Bud overhovedet; for andre Folkeslag blev den et upersonligt Fredstegn. De øvrige Farve-Særsyn i Luften blev i Urtiden mindre paaagtede; kun Morgenrøden personliggjordes som Eos eller som Aurora, eller som Morgenrødens Gudinde hos Inderne.

Dog agtede man end ikke synderligt paa Farverne *over* En, saa gjorde man des mere Brug af Farverne *om* En, de farvende Stoffer, som forefandtes overalt. Det Fornøjelige ved Farverne, ved det Brogede, blev lige strax følt, og da Pynt er Mennesket en Nødvendighed, næsten mer end de egentlige Livsfornødenheder, saa kom Anvendelse af Farver paa det nøgne Legeme eller paa Klædedragten snart i Brug. Frugtsaft, Blod, Metalkalk, raadne Planter, Dyndet paa store Floders Vadesteder, Alt, hvad der satte Pletter, var Farvestof. Tatovering med Indgnidning af Farver opstod. En Farve var des højere vurderet, jo varigere den var. Purpurmuslingens Saft kom derfor i høj Anseelse. Og Farveriet kunde hurtigt fuldkommengøres; thi at blande, sammenrode, søle, har en stor Tiltrækning for alle primitive Væsener. Man prøvede sig frem. For Folkeslag med stillestaaende Skikke som Ægyptere, Indere, Kinesere, der hurtigt naaede en høj Fuldkommenhed i Farvning, blev deres Teknik Religion; de arbejdede ud fra et vist fromt Begreb. Viderekomne Folkeslag attraaede en øjeblikkelig Virkning, vilde vinde Bifald og fortjene Penge.

De ældste Folkeslag kendte her kun Praxis. Teorien begynder hos Grækerfolket. Og her har Goethe da samlet til klar Oversigt Alt hvad der er overleveret om de hellenske Tænkeres Opfattelse af Farvernes Verden, fra Pythagoras og Pythagoræerne, der udledede Farveforskellene fra Elementernes forskellige Blanding og Dyrenes Farver fra Forskelligbeden af deres Næringsmidler, over Empedokles, Demokrit, Epikur, Zeno til Platon og Aristoteles. Det rører at se, med hvilket Opbud af Tænksomhed og med hvilken Iver Oldtidens Filosofer, som manglede alle den moderne Naturvidenskabs Hjælpemidler, haardnakket stræbte at forklare sig og andre Hemmeligheden ved Farvernes Opstaaen. Platon tror paa en Flamme, der udgaar fra ethvert Legeme, og hvis Dele fornemmes af Synssansen. Selve Øjet opfattes i *Timæos* som Ild, saa Lyset strømmer ud af Øjet som af en Lygte.

Aristoteles kalder denne Opfattelse en grundig Vildfarelse: Øjet er vandagtigt, ikke ildagtigt; hvorfor ser det ellers ikke i Mørke? Øjet spejler sig ikke, som Demokritos troer, i Genstanden; nej, Genstanden spejler sig i Øjet, der er glat. Ellers vilde jo de Ting, hvori noget spejler sig, som Vand f. Ex., se lige saa godt som Øjet; men de ser Ingenting. Lyset er ligesom det Gennemsigtiges Farve. Nærværelsen af noget Ildagtigt i det Gennemsigtige er Lys, Fraværelsen deraf giver Mørke.

Saaledes famlede de ældste Tænkere efter Gaadens Løsning.

Goethe gennemgaar alle græske Navne paa Farver for at komme

under Vejr med, hvormange Afskygninger Hellenerne kendte, og hvad Indtryk de gjorde paa dem.

Saa gaar han over til Romerne, og giver paa gode Hexametre (formodentlig Knebels) det Afsnit af Lucretius's *De rerum natura*, hvor denne forklarer Farvernes Oprindelse. Lucretius er her som overalt mærkværdigt moderne. Han bekæmper f. Ex. den Tro, at naar Noget viser sig hvidt for os, det saa er hvidt i sig selv som Stof. Nej, siger han, Materien er farveløs. Den Blindfødte kender alle Stoffer, skønt han aldrig har set nogen Farve. Enhver Farve forvandler sig for vort Øje let til en anden. Det godtgør, at den ikke er et Urelement. Var Havets Bølger i sig selv mørke, vilde de ikke hvidne som Skum; havde en Duenakke i sig selv en bestemt Farve, saa vilde den ikke, naar den ses i Sollys, altsom Duen drejer sin Hals, snart synes rød, snart smaragdgrøn, snart faa en Glans som den Blanding af Kobber og Guld, Oldtiden kaldte Pyropus.

Her indfletter Goethe en hypotetisk Koloritens Historie hos de græske Malere, formodentlig udkastet af Heinrich Meyer, men grundigt fortolket af Goethe i hans nu følgende Essay om Farve og Farvebehandling i Oldtiden. Dette Essay udmunder i en Paavisning af at Videnskaben hos Grækerne blev til Kunst, idet ingen menneskelig Evne var udelukket fra deres videnskabelige Virksomhed. Afgrundsdyb Anelse, sikkert Blik for det Nærværende, matematisk Indsigt, fysikalsk Nøjagtighed, høj Fornuft, skarp Forstand, letbevægelig Fantasi, kærlig Glæde ved det Sanselige, Intet fattedes dem. Og Goethe udtaler her den hos ham overraskende Anskuelse, at maaske intet Folkeslag i den Grad som Datidens tyske besad alle disse Elementer i Forening. Det skorter, siger han, ikke Tyskerne hverken paa Dybde eller paa Flid.

Med en Række vel gennemtænkte Almenbetragtninger udfylder Goethe nu under Overskriften *Lücke* det tomme Rum mellem Oldtiden og den med Roger Bacon i det trettende Aarhundrede paany opdukkende Videnskab. Med sikker Lærdom gennemgaar han Forfatterne fra Aarhundrede til Aarhundrede. I den ældre Tid skrev de jo alle paa middelalderligt Latin. Hvor Scaliger (1484—1558) gennemgaas, udtaler Goethe den Mening, at Videnskaben vilde have vundet saare meget i Frihed og Friskhed, ifald det naive og smidige græske Sprog var blevet anvendt i Stedet for det barske og kommanderende Latin. Paracelsus og Alchymisterne behandles flygtigt, Bacon af Verulam udførligt og indsigtsfuldt, men uden større Sympati. Goethe fremhæver den Grundighed og Samvittighedsfuldhed, hvormed der videnskabeligt arbejdedes i første Halvdel af det 16de Aarhundrede, paa Bekostning af den Frihedstrang, hvormed de Enkelte i Aarhundredets anden Halvdel rejste sig mod Autoriteten, indtil Lord Bacon til sidst vovede ligesom med en Svamp at udslette Alt, hvad der hidtil var optegnet paa Menneskehedens Tavler.

Galilei, Kepler, Vossius og mange andre med deres videnskabe-

lige Fortjenester fremdrages og drøftes under Fremstillingen af det syttende Aarhundredes Videnskab.

Paa dette Punkt indskydes med morsom Uregelrethed en Koloritens Historie i Malerkunsten fra Renæssancens Tid. Den begynder med Cimabue, behandler Florentinerne og Venezianerne, dvæler ved Masolino og Masaccio, ved Tizian og Giorgione, karakteriserer kortelig Lionardo, Raffael, Dürer, Holbein, fordyber sig i Correggio, bider Mærke i Caravaggio, har levende Interesse for Guido Reni, farer let hen over Franskmændene og ender med at fremhæve de Fortjenester, som Oeser, Raphael Mengs og Angelica Kaufmann har indlagt sig i Tyskland, Reynolds i England, David i Frankrig som Overvinder af Bouchers »flove, lystne Manér« og af Greuze's Følsomhed.

Efter denne Episode naaer vi til Isaac Newton, der sammenlignes med Tyge Brahe som den, der har grebet fejl i et Grundspørgsmaal og haardnakket hævdet sin Fejltagelses Rigtighed. Iøvrigt fremhæves Newtons store Evner. Han hørte til den Art Naturforskere, der som geniale, produktive og voldsomme ud af sig selv frembringer en hel Verden, men rigtignok ikke spørger stort om den stemmer overens med den virkelige. I det Afsnit, der helliges ham som Personlighed, taler Goethe dog smukkere om ham, kalder ham »en velorganiseret, sund, veltempereret Mand uden Lidenskaber og uden Begærlighed« og tilstaar, at Newtons egentlige Talent [det matematiske] ligger udenfor hans egen Synskreds — hvad unegteligt var Skade og gjorde megen Skade.

XLIV

Der er en af de Personligheder, som her nødvendigvis maatte berøres, paa hvis Bedømmelse man maatte være spændt, nemlig Voltaire, hvem Goethe i sin Ungdoms Overmod og Uforstand havde haanet, senere endog havde oversat, og hvem han nylig i Noterne til Oversættelsen af *Rameau's Nevø* havde givet en overstrømmende Hyldest. Her lod denne Hyldelst sig neppe gentage eller opretholde, da Voltaire som bekendt under sit Ophold som Flygtning i England var blevet indviet i Newtons Lære, og efter sin Tilbagekomst var optraadt som Newtons begejstrede Apostel. Af en Veninde »den guddommelige Emilie«, (Marquisen af Châtelet) var han blevet fastholdt i Studiet af Matematik og Fysik, og havde derefter forklaret Newton's Teorier for det franske Publikum og for hele Europa. I Amsterdam havde han 1738 udgivet sin Bog *Elémens de la philosophie de Newton mis à la portèe de tout le monde* og i sin Epistel til Marquisen havde havde han særligt gjort sig til Talsmand for Newton's Farvelære.

Il déploie à mes yeux par une main savante
De l'astre des saisons la robe étincelante.
L'émeraude, l'azur, le pourpre, le rubis
Sont l'immortel tissu dont brillent ses habits.
Chacun de ses rayons dans sa substance pure
Porte en soi les couleurs dont se peint la nature.
Et confondus ensemble, ils éclairent nos yeux.
Ils animent le monde, ils emplissent les cieux.

Goethe fremhæver med Rette, hvorledes det var blevet Voltaire en Fornødenhed at forelægge det gode Selskab alt hvad der egnede sig til at underholde, belære, ophidse, ryste det, Følelser og Bedrifter, Datidigt og Forbigangent, Nært og Fjernt, aandelige som naturlige Særsyn. Voltaires store Talent fik ham til i hvilkensomhelt Form at meddele sig, og gjorde ham derved til sit Folks uindskrænkede Herre. Naturligvis dadler Goethe Maaden, hvorpaa Voltaire blindt har sluttet sig til Newton, dadler ogsaa — med større Ret — Sletheden af de Afbildninger, hvormed han havde ladet sit Værk illustrere.

Paa dette Punkt frembyder en Sammenligning sig imellem de to Aander, der afløste hinanden i Stillingen som det uomtvistelige Midtpunkt i Europas Literatur og Aandsliv.

De ligner hinanden saare lidet i indre Konstruktion; men de er beslægtede ved den Intensitet og det Alsind, som gav dem Herredømmet. Voltaire spænder endog over noget videre Felter end Goethe. Skønt han i Naturvidenskaben kun var en Udbreder af Ideer, ikke nogen Frembringer, havde han i sine Forskninger et matematisk Grundlag, som fattedes Goethe. Han besad som Fysiker ikke Goethes Selvstændighed, men han havde i Modsætning til sin geniale Efterfølger paa Literaturens Trone den sunde Sans, som bragte ham til med fuld Sikkerhed at begribe, hvad Newtons Forskning var værd; han havde overhovedet den sunde Menneskeforstand udviklet til en saadan Klarhed og Skarphed, at den blev til Geni.

Et Felt, han havde forud for Goethe, var Historieskrivningen. Saavel hans *Karl 12tes Historie* som hans *Essai sur les moeurs* sætter Tidsskel.

Naar Goethe ikke i levende Live paa langt nær naaede et Verdensherredømme som Voltaires, beroede det først og fremmest paa, at Voltaire var Overtroens og det religiøse Tyrannis store Overvinder, dernæst paa Sproget, de skrev. Voltaire overtog et højt udviklet Sprog, den dannede Verdens over hele Europa, Hofsproget, Diplomaternes Sprog, det smidigste af alle, det klareste af alle, det eleganteste af alle, som skabt til Underforstaaelser og Antydninger, lige egnet til Spot og Patos, til at skjule og røbe Tanken. Han udviklede det i bunden Stil, i den Art Poesi, han ypperst beherskede, Epigrammet, til Organ for den fineste Esprit og det skarpeste Vid, som det bedst skønnes i hans *Poésies fugitives*. Han udviklede det i Prosa, hvor det forud stod saa højt, i Retning af Fasthed, Tørhed, Kraft og lysende Klarhed. I al Prosa, han skrev, var der Nerve og Fynd.

Digter i den Forstand som Goethe var han aldrig. Han var en Dramatiker, der som i Oldtiden Euripides gjorde Tragedien til et Organ for ny Ideer. Han var en Pamfletist, som kunde vække en Orkan af Latter, og derved forfærde. Han var en Forfatter af smaa filosofiske Romaner, som trængte ind allevegne og bemægtigede sig Gemytterne ved en Appel til Forstanden. Han var hvad Goethe aldrig blev, en Kampaand, Tolerancens Forfægter, Frihedens Elsker, Rettens Talsmand, der fik de Mægtigste til at skælve, blot ved den Magt der laa i hans Pen.

En Dristighed som denne laa Goethe fjern. Men aandeligt var Goethe den mangefold dristigere. Hvor er Voltaires Deisme indskrænket og forældet i Sammenligning med Goethes Panteisme! Stil dem begge overfor Spinoza, og agt paa Voltaires taabelige Fordømmelse af den store Befrier som Ateist, mens Goethe ikke blot forstod ham, men lod sig gennemtrænge af ham og digtede i hans Aand.

Goethe naaede i Poesi med Undtagelse af den epigrammatiske og satiriske højt op over Voltaire. Men hans Prosa staar betydeligt tilbage for Franskmandens. Og det kunde ikke være anderledes. Den tyske Prosa, Goethe arvede, var jo endnu Protoplasma, enten burschikos-sentimental eller Cancellistil. (Hos Wieland og Lessing havde den blot faaet Form ved at blive fransk). Den blev under Goethes Haand fyldig, følelsesfuld, tankerig, men altfor ofte formløs og leddeløs. Voltaire, der var saa lidet Lyriker, men saa stor som Forfatter, havde sagt: »Enhver Genre er god, undtagen den kedelige.« Den tyske Prosa havde et Hang til at blive kedelig, og var det desværre undertiden endog hos Goethe.

Dennes Overlegenhed over Voltaire beroer paa at medens Voltaire var blot Aand (i Betydning *Esprit*), et uhyre Talent, en springende, uudslukkelig Flamme, var Goethe en Natur, et Udtryk for Alnaturens Væsen, saa rent og fuldt, som det neppe før ham havde existeret. Og derpaa beroer det videre, at ved ham blev det længe forsømte og daarligt behandlede tyske Sprog, hvad det franske i Aarhundreder havde været; det traadte ind i Verdenssprogenes Række.

En lille rent personlig Overlegenhed maa godskrives Voltaire i Sammenligning med Goethe, hans Holdning i fyrsteligt Selskab. Han havde fra sin Ungdom af været vant til at omgaas høje Herrer, og med stærk Bevidsthed om sin aandelige Rang følte han sig som deres Ligemand. Han bevægede sig derfor imellem dem med fuldkommen Utvungenhed og viste sig aldrig anderledes underdanig end rent formelt som Datidens Etikette paabød det.

Hans Breve til Konger, Kejserinder og andre høje Herskaber glemmer vistnok aldrig at smigre. Men dels smigrede Kongerne og Kejserinderne ham først, dels er hans Smiger saa elegant og aandrig, at det er en Nydelse at læse den, f. Eks. i Voltaires talrige Breve til Frederik den Store, og bag den ligger baade Selvhævdelse og skarp Kritik.

Men Goethe, der fra først af var en Borgersøn, senere en Tidlang Kammerat med en lille Hertug, havde i Blodet Tyskerens Respekt for det sociale Hierarki, og det var ham øjensynligt en ligefrem Tilfredsstillelse, en stedse større, alt som Aarene gik, at iklæde sig alle den af Hoftonen foreskrevne Underdanigheds Former. Han kan uden Blinken udtale, at en Fyrste af Reuss med et højt Nummer altid har været ham en naadig Herre. Han kan om en russisk Storfyrstinde skrive, hvad Börne i sin Tid tog ham saa ilde op: »Hendes kejserlige Højhed, Fru Storfyrstinden, forundte mig at nedskrive nogle poetiske Linjer i hendes sirligt prægtige Album.« Da den unge, italiensk fødte, Kejserinde Maria Ludovica af Østerrig i 1810 kom til Karlsbad og behandlede Goethe elskværdigt, gik han op i et heftigt Sværmeri for hende, skønt hun var saare tarveligt begavet og savnede endog beskeden Kundskab til tysk Literatur. Ludwig Geiger har oplyst, at hun endnu i 1809 forvexlede Schill (den tapre prøjsiske Officer) med Schiller, og om den sidste ikke kunde sige andet end dette: »Han er bleven bekendt ved sine Skrifter« ligesom den eneste Udtalelse, man kender af hende om hendes hede Beundrer, Goethe er denne paa gaadefuldt Tysk »Der berühmte Verfasser machte darüber eine anspielende Poesi.« Goethe har besunget hendes Ankomst til Karlsbad, hendes Bæger, hendes Plads, hendes Afsked, ja endog engang hendes intetsigende Gemal i denne ydmyge og pudsige Strofe:

Von seines Auges mildem Blick entbrennet
Ein heilig Feuer, das uns nie entweicht;
Und wie man erst des Sommers Kräfte kennet,
Wenn sich im Herbst der Traube Fülle zeigt,
So zeige sich, wenn er von uns getrennet
Der Segen wirksam, den er uns gereicht,
Und werde so, beim glücklichsten Ereignis
Die kleine Stadt des grossen Reiches Gleichnis.

Da ved Wienerkongressen i 1815 Karl August blev belønnet med Titelen Storhertug uden forøvrigt at faa sit Landomraade synderlig forøget, sendte Goethe sin Lykønskning i denne Cancellistil:

Ereignet sich's nun, dass Höchstdenenselben für so vielfaches, redliches, inneres Bemühen auch von aussen ein gebührendes Beiwort ertheilt wird, so benutzen wir es mit Freude, wenn die Hof- und Kanzleisprache uns nunmehr erlaubt, dasjenige als ein Anerkanntes auszusprechen, was sonst bei aller Wahrheit als Schmeichelei hätte erscheinen können. Euer Königliche Hoheit haben bisher den kleinen Kreis bis ins Unendliche erweitert, indem Sie in einem jeden einzelnen der Ihrigen eine gemässe Thätigkeit zu erregen und zu begünstigen gewusst. Möge Höchstdenenselben eine lange Reihe von Jahren gegönnt sein, um in einem ausgebreiteren Wirkungskreise eben diese Wohlthat fortzusetzen.

Naar man læser sligt, giver man den af tysk Snobberi saa fjendtligt bedømte Voltaire fuldt Aflad for alle de kaade Streger mod Maupertuis, som han tillod sig lige op i Øjenene paa sin strenge

Maske, taget af *J. G. Schadow* (1816).
I 1802 havde Schadow gjort Forsøg paa at faa Tilladelse til at maale Goethe med Cirkelmaal, men Goethe fandt ham paatrængende og usympatisk og gav ham Afslag. I 1816 gik han endelig ind paa at lade den utrættelige Kunstner tage en Afstøbning af hans Ansigt.

Voksrelief af *Gerhard v. Kügelgen* (1808).
Stephan Schütze fortæller, at Kügelgen, mens han modellerede dette Relief, begyndte en Diskussion med Goethe om græsk Malerkunst, for at Modellen ikke skulde kede sig. Men Goethe kunde ikke fordrage at blive sagt imod, og der kom noget ærgerligt og vredt i hans Udtryk.

Buste af *Rauch* (1820).

Buste af *Fr. Tieck*. (Jena 1820).

Ven og barske Velgører Frederik, og for de Skalkestykker, han spillede ham selv.

Det er ikke altid en Last, ikke at være trykket af for megen Respekt for dem, der sidder inde med ydre Magt. Dette angaar dog ikke de to Stormænds dybere Jeg. Vil man have det skarpe og afgørende Udtryk for den intime Modsætning mellem Voltaire's og Goethe's Væsen, saa tage man et Digt som Goethe's *Gross ist die Diana der Epheser* (fra netop dette Tidsrum) for sig. Det er, som ovenfor (I 116) berørt, fremkaldt ved Fritz Jacobi's Bog *Von den göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung.* Man drage sig til Minde, hvorledes Voltaire ofte har reageret, og tænke sig hvordan han vilde have reageret mod et Skrift af denne Art. Rimeligvis med sin skarpeste Spot, i ethvert Tilfælde med en Appel til Forstanden og Paavisning af det Ulogiske, med en Appel til Fornuften og Godtgørelse af det Fornuftstridige i den af Jacobi forfægtede Aabenbaringstro. Han vilde have ført Begreber, Abstraktioner i Ilden; han vilde have leveret Slaget højt i Luften, hvor Kaulbachs's *Hunnerslaget* fortsættes.

Goethe derimod appellerer ikke til Ræsonnement, men til Natur. Han stiller kun Naturdyrkelsen mod Hjernespindet. Han skildrer Guldsmeden i Efesus, der trofast arbejder i sit Værksted til Ære for den efesiske Artemis, Gudinden med de mange Bryster, Naturens ærværdige Sindbilled. Alt som Barn har denne Guldsmed knælet for hendes Trone, og han efterformer med Ild og Iver Beltet under hendes Bryster, som er smykket med saa mange af Markens Dyr, Hjort og Hind og andet Vildt. Saa hører han paa én Gang Skraalet fra Gaden, at en Gud, der boer i Hjernen bag Menneskets dumme Pande, skal være langt mere værd end Gudinden, der behersker Natur-Altet. Og han arbejder roligt videre. Teksten lyder:

Als gäb's einen Gott so im Gehirn
Du hinter des Menschen alberner Stirn,
Der sei viel herrlicher als das Wesen,
An dem wir *die Breite der Gottheit* lesen.

Der alte Künstler horcht nur auf,
Lässt seinen Knaben auf den Markt den Lauf,
Feilt immer fort an Hirschen und Thieren
Die seiner Gottheit Kniee zieren,
Und hofft, es könnte das Glück ihm walten
Ihr Angesicht würdig zu gestalten.

Det er i en mesterlig henskreven Lignelse Goethes Holdning. Medens Voltaire ved Forholdenes Magt og sit stridbare Temperament blev tvunget til uafbrudte Angreb, ligefremme eller ad Omveje, paa de Magter fra Fortiden, der indskrænkede hans Frihed, og som han derfor vilde tillivs, følte Goethe, hvor hurtigt alt Negativt forældes, og virkede uforstyrret af Omverdenen bestandigt positivt, satte mod

det saakaldte Overnaturlige kun sin dybtfølte Dyrkelse af Naturen, sin Genfrembringen af Naturen, sit Væsens Overensstemmelse med Naturen, sin dybtgaaende Indsigt i Naturen.

XLV

I 1808 forelaa Goethes *Samlede Værker* i ny Udgave hos Cotta. Han oversaa her for første Gang sine Frembringelser, og da han aldrig havde villet have sine Arbejder udgivne i Tidsordenen, men de stod der kastede imellem hverandre i forskellige Afdelinger eller Rubriker, saa fornam han paa én Gang selv, hvor forvirrende disse mangeartede Skrifter maatte virke paa Publikum, og han følte Drift til at meddele af sit Levned, hvad der kunde forklare Værkernes Oprindelse og stille dem i det rette Lys.

Fra først af har han neppe tænkt sig andet og mere end en *Biographia litteraria*. Men efterhaanden voksede Opgaven for hans Blik. Han indsaa, hvor bredt en Forklaring maa anlægges, ifald den skal gøre nogenlunde Fyldest; at Stedet, hvor Begivenheder foregaar, maa karakteriseres; at Tidsomstændighederne maa levendegøres; at personlige Indflydelser, historiske Forhold, Aandslivets Tilstand nødvendigvis maa skildres. Han havde som Kritiker af Andre følt, hvorledes de fleste historiske Fortællere begaar den Fejl at forudsætte alt for meget bekendt. Han havde selv nylig sagt i sin Anmeldelse af Johannes von Müllers Meddelelser af sit Levned, hvad en Autobiograf bør huske, at nemlig Ungdommen, for hvem han skriver, allerdaarligst véd Besked om den nærmest foregaaende Tid, og at Efterkommerne, for hvem han ikke mindre skriver, véd endnu slettere Besked. Han havde bebrejdet denne Historiker hans værdiløse Beskedenhed. Beskedenhed, skrev Goethe her, hører hjemme, hvor man er personligt tilstede. I godt Selskab er det klart, at Ingen bør være højrøstet, men Alle optræde som Ligemænd. Men af en fri skriftlig Fremstilling forlanger vi Sandhed, og naar en Selvbiograf som Müller fortier den store Indflydelse, han i et vist Tidsrum har udøvet, saa forstaar vi hverken de Tilsidesættelser, han atter og atter lider, eller hans Sejr over de Hindringer, der lægges ham i Vejen.

Ordet *Beskedenhed* passer ikke godt paa Goethe, dog bedre end Betegnelser af modsat Art som Forfængelighed eller Hovmod. Hans Styrke og hans Kunst er den, at skønt han indirekte helt igennem forklarer sig selv, sysselsætter han sig dog ikke med sig selv, grubler ikke over sig, særmærker sig aldrig, men bliver i Fremstillingen

levendegjort i den Krydsild af Indtryk, under hvilken han bevæger sig frem.

Han kom snart til at føle Vanskeligheden ved en Selvskildring, dog især ved en Skildring af andre, hvem hundrede Hensyn forbød at nævne (som Lili Schönemann) eller om hvem det var umuligt at sige den fulde Sandhed (som Karl August og de Samtidige i Weimar). Han indskrænkede derfor sin Fremstilling til de første 25 Aar af sit Liv, standsede Biografien ved sin Kaldelse til Weimar, og udgav endda kun de tre første Dele i Træk (1811, 1812 og 1814) men lod fjerde Del, hvori den da endnu levende Lili ikke kunde forbigaas, ligge hen, saa den først udkom saa sent som 1831.

Bogen er skrevet med Sindsro og med Kunst. Der gaves berømte og beundrede Selvbiografier før den. I Oldtiden f. Eks. den hellige Augustinus's, der er et Skriftemaal; Historien om en Omvendelse. I den nyere Tid Jean Jacques Rousseaus's *Les Confessions*, vistnok en Forudsætning for Goethes. Det er et Forsvarsskrift. Det er tillige en Selvafsløring, en selvretfærdig og selvbeundrende Cynikers: Saaledes var jeg; saaledes følte jeg; alle disse ædle Følelser har jeg næret; alle disse afskyelige Handlinger har jeg begaaet. Ja, saa slet var jeg; men vov at træde frem og sige: »*Jeg* var bedre«. Rousseau er overbevist om, at Ingen med Sandhed kan paastaa dette. Han kalder altsaa paa Forhaand den Læser Praler og Løgner, som har levet smukkere og stoltere end han. Det har imponeret Pakket og indbragt Applaus fra de Skræmte.

Vi har i dansk Literatur et Par Digter-Selvbiografier, Andersens og Oehlenschlägers. Andersen har kaldt sin Bog *Mit Livs Eventyr*. Den handler om, hvor vidunderligt Gud har ført ham fra fattige og ringe Kaar til en Stilling som de mest Ansetes Ligemand, Kongers og Fyrsters Gæst. Den viser først, hvor oversét og forsmaaet, saa hvor anerkendt og beundret han var. Goethe indbilder sig ikke at have været Genstand for et Særforsyns Beskyttelse og standser sin Fortælling, før han udvortes har opnaaet nogen Stilling.

Oehlenschlägers Levned er en borgerlig Bog. Den indeholder en snaksom Meddelelse om alt Muligt, der er hændt Oehlenschläger, og bringer mangen værdifuld Anekdote. Men det er en Bog uden Plan og ak! det er en Bog uden Aand.

De fleste større Enkeltes Liv er jo en stadig Kamp eller en tidlig Opgiven. Livet har gjort dem enten til Trælle, der gaar i Møllen, eller dog til Fanger, som ikke kan sønderrive de fine Net, hvori de er blevne snærede ved ydre Forholds Magt og ved deres egne tidligere Handlinger. I de modnere Aar har de enten givet Afkald paa at naa nogen virkelig Højde, eller de lever i en for Andre gennemsigtig Indbildning om at have naaet til Tinderne. Ifald de bedre af dem skulde skrive deres Historie, saa vilde det blive Fortællingen om deres Kampe mod ugunstige ydre Kaar eller mod Fjender, Misundere, Medbejlere. Man vilde se deres Skikkelser i Haandmænget.

Goethes Skikkelse viser sig i hans Levned hævet op over de Andres Liv — saa meget des lettere, som han ikke møder nogen nævneværdig Uvilje eller Modstand; Alt føjer sig for ham. En Franskmand har sagt: »Der er faa Mennesker, som behersker Livet og deres eget Liv.« Goethes Personlighed viser sig i dette hans Levned som baaret af en Selvbeherskelse, der endog i Lidenskaber aldrig ganske sættes til, og røber sig derfor som vel egnet til at beherske Livet, ogsaa Andres Liv.

Hvad han i *Dichtung und Wahrheit* giver, er Udgangspunkterne for hans Personligheds Udviklingshistorie. Det er ikke Historien om hans Kampe. Han havde før sit 26. Aar ingen Modstandere; han nævner kun nu og da en enkelt ubetydelig som Nicolai. Hans Verdensry var, da han skrev, for fastslaaet til at han skulde beraabe sig derpaa. Han nævner det da heller ikke med et Ord. Bogen er blot en Indledning til Historien om hans Vækst som Aand og derigennem som Digter.

Tag samtidige værdifulde Digtere i Danmark: Ewald eller Wessel. De gik til Grunde i Selvbedøvelse. Tag samtidige eller lidt senere store Digtere i Europa, som Byron i England, Kleist i Tyskland, Alfred de Musset i Frankrig: Selvbortkastelse, Selvmord, Selvbedøvelse. Husk de talrige, der strandede paa Selvbeundringens Klippe, fra Chateaubriand til mangt et moderne Fæ, og man vil føle Vægten af denne Ejendommelighed, at Goethe kun vil fremstille sin Selvudvikling.

Blandt de nyere Tiders frembringende Aander gives der en Type, hvem det afgjort er lykkedes at frembringe et vel lille, men monumentalt Værk, der bliver staaende gennem Tiderne: Daniel Defoe med *Robinson Crusoe,* Abbed Prévost med *Manon Lescaut*, Bernardin de Saint-Pierre med *Paul og Virginie*, Adalbert von Chamisso med *Peter Schlemihl*, H. C. Andersen med *Eventyr for Børn.*

En anden Type af Kunstnere er den, for hvem det fremfor Alt kommer an paa Værkets Virkning. Herhen hører fromme Malere som Fiesole, der vil vække Andagt, og ufromme Skribenter som Diderot, der vil gøre Propaganda. Alle opdragende, optugtende, opelskende Skribenter, alle moraliserende, reformatoriske, tendentiøse Forfattere tilhører denne Gruppe. Det største Eksempel er vistnok Voltaire, forsaavidt der gennem hele hans Produktion, den historiske, naturvidenskabelige, digteriske, gennem hans vittige Breve, hans filosofiske Fortællinger, satiriske Vers og hemmeligt angribende Tragedier, gaar én eneste, aldrig afbrudt Grundstræben efter at omstemme, bestemme, ophidse, oplyse hans Læseres Sind. Han vil virke som Vejbryder, Fornyer, Luftrenser. Værket er ham et Middel til dette Maal.

Den sjældneste, mest forfinede Kunstnertype er endelig den, for hvem det Eneste, hvorom det i Grunden gælder, er at udvikle sig selv. Lionardo og Michelangelo er vældige Eksempler; men enhver

af dem er i sin Stræben forholdsvis ubevidst, om end ingenlunde naiv. Goethe er her det moderne Forbillede, Prototypen. Han attraar mindst af Alt fuld Selverkendelse eller Selvbevidsthed som Kunstner, men hans rastløse Selvudvikling er bevidst, er selve hans Væsens Hemmelighed og Løsen. Det er gaaet ham som de andre store Kunstnere af denne Type: den Lidenskab, hvormed de stræbte at naa et indre Ideal, gjorde det vanskeligt for dem at efterlade Værker. Hvor mange Hundred forskellige Opgaver har ikke Lionardo tumlet med! Hvor længe har han ikke malet paa Mesterværket *Mona Lisa!* Hvor faa fuldførte Malerier har han ikke efterladt som Mindesmærker om dette sit Geni, der prøvede sig frem! Og Michelangelo som han. Hvor meget har han ikke forsøgt og maattet opgive! Hvor faa af sine Yndlingsplaner har han faaet virkeliggjorte! Hvilket Antal Statuer har han ikke opgivet som halvtfærdige! Dèr staar de, halvt bundne til Marmorblokken som stumme og talende Vidner om, hvor vanskeligt det var for Mesteren at udtrykke sit stadigt rigere Indre, sit bestandig fornyede Geni. Dog selv hos ham er den rastløse Selvudvikling ikke saa tydeligt at spore som hos Goethe.

Det har da sin Betydning, at Goethe er den første store Digter og Skribent, hvis Liv ligger saaledes udbredt for os, at vi paa ethvert Hovedpunkt kan se Sammenhængen mellem hans Værk og hans Livførelse eller rettere mellem det og hans skiftende Menneskevæsen. Endog det kunstnerisk eller videnskabeligt mindre betydende Skrift af ham faar da Interesse ved det Indblik, det giver i et stort Menneskes Sjæleliv.

For en ældre Tids Kritik var Literaturens Historie noget om Bøger. Disse Linjers Forfatter har den Svaghed og Styrke, at han interesserer sig mere for Mennesker end for Bøger og gerne ser lige tvers gennem Bogen ind i Mennesket. Hvis Mennesket i sig selv er værdifuldt og betydeligt, saa er ogsaa en ringere Frembringelse af en saadan Personlighed lærerig, fordi Personligheden selv i Virkeligheden er det store Kunstværk.

Det lille Danmark har været forholdsvis rigt paa betydelige Evner. Thorvaldsen og Oehlenschläger var visselig to meget store Talenter. Men Ingen vil med Sandhed kunne kalde dem to store Mennesker. Gaar man tvers igennem deres Kunst til Mennesket bagved, saa møder man hos Begge et sundt og frisk, rigtbegavet, lidenskabsløst Væsen, der ikke løfter sig meget højt op, ikke gaar meget dybt ned, ikke har noget Brøndagtigt i sig, ikke heller nogen dobbelt Bund — og man vender tilbage til Værkerne igen, skønne som de bedste af dem er, henrivende som enkelte af dem virker.

Da Goethe tog sig for at skrive sit Levned, kunde han ikke forlade sig paa sin Hukommelse alene, men bar sig ad som naar han skrev Andres Biografi, Winckelmanns eller Hackerts. Han stræbte at forsyne sig med Materiale. En Bekendt i Frankfurt, I. H. Schlosser (ikke at forveksle med Goethes Svoger, der var død 1799) gav ham

Oplysninger om Fødebyen, sendte ham Bøger, han havde Brug for til Skildringen af Frankfurt i hans Barndom. Fritz Jacobi og Knebel meddelte ham, hvad de huskede; han gennemstuderede en hel Række Bind for at sætte sig ind i Forholdene ved Kammerretten i Wetzlar. Han maatte beklage at have tilintetgjort en Mængde af sine egne Papirer. Sine Breve til Søsteren havde han faaet tilbage. Han gav sig til at gennemblade gamle Aargange af *Göttinger gelehrte Anzeigen*, af Nicolais og Wielands kritiske Tidsskrifter, for at levendegøre sig hvad Samtiden for mer end en Menneskealder siden havde dømt om ham. Til Skildringen af hans Barndom og første Ungdom havde Bettina forstrakt ham med Alt, hvad hun gennem hans Moders Fortællinger havde erfaret; han benyttede det sorgløst, skønt Adskilligt bar Præget af hendes udsmykkende Fantasi. I ikke faa Tilfælde har han naturligvis desuden husket fejl i Smaating, hvad der har fremkaldt taabelige og hadefulde Angreb.

Skildringerne af Steder og Mennesker er helt igennem vellykkede; Kvinder er som sædvanligt hos Goethe i Regelen opfattede skarpere og gengivne bedre end Mænd; dog er enkelte Mandsportræter uovertræffelige. Fremstillingen af literære Tilstande er for Tysklands Vedkommende vistnok ulastelig, men noget Billede af Europas aandelige Fysiognomi i det Øjeblik, Goethe startede, er ikke givet, og Tysklands Aandsliv var paa det Tidspunkt ikke heller synderlig interessant.

I Kompositionen bemærker man uden Tilfredsstillelse det ovenfor berørte Hang til at parallelisere oplevede Situationer med tilsvarende i Bøger, endvidere den hos en Dramatiker naturlige, her meget udviklede, Kunst at forberede paa Alt, hvad der vil følge, tidligt antyde Anlæg, der senere kommer til Udfoldelse, tidligt varsle om tilstundende Begivenheder. Et andet dramatisk Virkemiddel er her, som i Goethes Skuespil, Fremførelsen af Personligheder, der fuldstændiggør hinanden (som Egmont og Oranien, Tasso og Antonio) idet Herder og Goethe, Lenz og Goethe, Merck og Goethe, Lavater og Basedow, bevidst fremstilles som Kontraster, endelig spores ogsaa her det Hang, der, som vi saa, var blevet stedse mere fremtrædende i Goethes Kunst, at søge og fastholde det Typiske allevegne. Han fremstiller af sit Liv, hvad Læseren kender fra sit eget; han almindeliggør Tilfældet og interesserer derved dobbelt. Den enkelte Begivenhed bliver Symbol.

XLVI

Karl August havde i Maj 1812, da Napoleon paa Vej til Rusland opholdt sig i Dresden, en Samtale med ham, i hvilken han ærbødigt fraraadede ham det russiske Felttog. Han var jo gennem sin Svigerdatter Maria Paulovna nær beslægtet med det russiske Kejserhus. Napoleon hørte ikke paa hans Raad; han nærede ikke uden Aarsag dyb Mistro til Hertugen af Weimar.

Sex Aar forinden havde han paa Grund af Karl Augusts Deltagelse i Krigen 1806 paalagt det lille Hertugdømme en Skat af 2,200,000 Francs som Betingelse for Freden. Siden da havde Hertugen i Forening med de andre ernestinske Hertuger maattet stille et Regiment, *Herzöge von Sachsen*, til hans Raadighed, der deltog i forskellige Felttog, kæmpede i Tirol og i Spanien, og nu maatte gøre sig rede til Kampen mod Rusland. Det blev indtil November liggende ved Østersøen, men led tilsidst Ondt paa Litauens Snemarker, hvor største Parten omkom eller toges til Fange.

15. December 1812 kom Napoleon paa sin hastige Slædefart i al Stilhed gennem Weimar. Formelt var hans Forhold til Hoffet dèr da det bedste. Han havde jo endnu i 1808 budt sig selv dèr til Gæst, da han ankom fra Erfurt; men han havde rigtignok samtidigt, da hadefulde Ytringer af Karl August var blevne ham forebragte, paalagt Davoust at lade alle Breve fra og til Hertugfamilien aabne.

Saa dyb var hans Mistillid, at da der i Efteraaret 1809 i Schönbrunn gjordes et Mordforsøg paa ham (af den unge Friedrich Staps), heldede han til den Mening, at Karl August var Anstifteren.

Det var dog langt fra, at Napoleon uforbeholdent røbede denne Mistillid. Dertil var han altfor meget Herre over sig selv. Han ansaa det for klogt at vise ethvert af Rhinforbundets Medlemmer Opmærksomhed, ligegyldigt om den paagældende Fyrste var ham mere eller mindre fjendsk, og om hans Land var større eller mindre. Han modtog Karl Augusts anden Søn, Bernhard, hos sig i Paris, en ung Mand, hvis Tapperhed han paaskønnede. Han havde efter Slaget ved Wagram 1809 egenhændigt dekoreret den Syttenaarige med Æreslegionens Stjerne, og skønt Forældrene, ved at lade den unge Mand foretage en længere Rejse sydpaa, havde forhindret hans Deltagelse i det russiske Felttog, var Napoleon lutter Elskværdighed imod ham, og Prinsen blev fire Maaneder i Paris.

Men ved Foraaret 1813 udbrød Krigen paany, Kongen af Prøjsen foretog sit Frafald, og det prøjsiske Folk rejste sig mod Fremmedherredømmet.

Karl Augusts Hjerte var med Prøjsen; men som en af Napoleons mindste Vasaller hyklede han nødtvungent den største Hengivenhed for Kejseren. Det første Krav, den franske Gesandt St. Aignan

(14. Marts 1813) stillede til de sachsiske Hoffer, var Genudrustning af deres militære Kontingent, da det forrige var gaaet til Grunde i Litauen. Man forbauses nu til Dags over Styrkens Lidenhed. Alt hvad det drejede sig om for samtlige sachsiske Hoffer var dengang 800 Mand. Men Weimar havde næsten ingen Officerer og Underofficerer tilbage. 30. Marts marcherede 376 Mand fra Weimar under Anførsel af en Major von Lyncker i Retning af Thüringer Wald. 200 af dem var Rekrutter og blev tilbage i Berka ved Ilm; de øvrige førtes til Ruhla ved Eisenach. Der stødte 3. April Sachsen-Gotha-Altenburg's, Sachsen-Meiningen's og Sachsen-Hildburghausen's Styrker til den Weimarske, og tilsammen dannede de da *én Bataillon*, hvis Kompagnier fordeltes i tre Smaabyer. Kun ti Dage derefter trængte imidlertid et halvt Hundrede prøjsiske Husarer og andre Ryttere frem til Ruhla; de tog uden at møde Modstand den hele Bataillon til Fange, og førte den til Blüchers Hovedkvarter, hvor den villigt lod sig indlemme i den prøjsiske Hær.

Der kunde ikke hænde Karl August noget mere Pinligt end dette overfor Napoleon, som forud mistænkte ham. Endnu vanskeligere blev hans Stilling, da det Rygte (uden Grund) fandt Tiltro, at en Flok Kosakker, der havde drevet nogle udmattede franske Soldater paa Flugt, i Virkeligheden havde været forklædte Studenter fra Jena.

Det maa tilføjes at Karl Augusts egen holdningsløse Ubesindighed forværrede hans Stilling. Da en Eskadron prøjsiske Husarer under Major Blücher, Søn af Generalen, rykkede ind i Weimar, indbød Hertugen Majoren til Taffels, og da det meldtes, at de Franske med en betydelig Styrke marcherede mod Weimar, maatte Blücher rejse sig fra selve Hertugens Taffel for at bekæmpe dennes Forbundsfæller. Samme Aften holdt den franske General Souham sit Indtog i Weimar, og nu var det *hans* Tropper, der skulde indkvarteres og forplejes. Hertugens Tillidsmand ved denne som ved andre Lejligheder i disse Aar var den besluttede og kloge Geheimeraad, senere Kansler, Friedrich v. Müller. Denne havde imidlertid begaaet den Uforsigtighed at aftale med to Weimarske Embedsmænd et Cifferspr og, og disse havde i et Brev, som de franske Forposter opsnappede og Pladskommandanten læste, betegnet Franskmændene som Pesten, Prøjserne som Læger. Den franske General blev forbitret, og paa et Haar var den hele hertugelige Familie bleven taget til Fange. De to Embedsmænd var meget udsatte for at blive skudte som Forrædere. Kun med Møje og ved ikke ringe Kækhed lykkedes det Müller i personlig Samtale med Napoleon at mindske hans Fortørnelse. Men Napoleon kaldte under Audiensen Hertugen sin afgjorte Fjende, betegnede ham som »den uroligste Fyrste i Europa« *(le prince le plus remuant de l'Europe)* der aldrig blev træt af at spinde Rænker imod ham. De oprørske Taler, som Professorerne i Jena havde holdt til Studenterne, var ham desuden bekendte, og han

truede med endnu samme Aften at lade Jena brænde ned. Müller bragte ham paa andre Tanker ved at forestille ham den Risico, at Kejseren kunde komme til at plette det udødelige Ry, han havde indlagt sig ved Jena-Slaget, ifald han nu begik en saadan Grusomhed mod Byen.

Da Karl August næste Morgen ankom til Erfurt for at gøre Napoleon sin Opvartning, blev han derfor ingenlunde uvenligt modtaget, og Kejseren sagde, at han paa Gennemrejsen vilde aflægge Hertuginden et Besøg. Han gjorde det Dagen efter, den 28. April. Ved Ankomsten til Slottet værdigede han, som et Øjenvidne, den unge Eduard Genast, har berettet, ikke Karl August, der stod ved Trappens Fod, noget Blik, men gik rask til Hertugindens Værelser, og da denne bad om Naade for de to med Døden truede Weimarske Embedsmænd, svarte han hende beredvilligt: *Je le veux bien, et je suis charmé de pouvoir faire une chose qui Vous soit agréable, Madame!* Da han tog bort, ledsagede Karl August og hans Søn ham til Hest, og under Ridtet tog Kejseren paany Notits af ham og underholdt sig livligt med ham og Følget om mangfoldige Ting.

Dog straks næste Dag lod Napoleon Karl August føle sin haarde Haand, som følgende Begyndelse til et Brev fra Hertugen til hans nære Ven, Kong Friedrich August af Sachsen, udviser:

Kejseren og Kongen syntes at være i Tvivl om de Følelser, Deres Majestæt nærer for ham, og tilkendegav det Ønske, at Deres Majestæt aabent vilde udtale sig, og Hans Majestæt *befalede* mig at meddele Dem, Sire, hans egne Ord: Kongen af Sachsen skal aabent sige, om han er med mig eller imod mig. Han kan ikke beklage sig over mig; thi jeg har gjort Alt for ham. Men hans Holdning ved Torgau var tvetydig osv.

Kongen af Sachsen sendte Napoleon en ydmyg Skrivelse, saa meget hurtigere, som han havde erfaret dennes Sejr ved Gross-Görschen. Franskmændene havde paany største Del af Sachsen inde, og ved sin Ankomst til Dresden forefandt Friedrich August da ogsaa dèr de franske Tropper, som dannede Spalier paa hans Vej.

I Dresden stillede Napoleon efter sin Sejr ved Bautzen strenge Fordringer til Karl August. For det Kontingent, Prøjserne havde taget til Fange, skulde han naturligvis stille et nyt; men dette var en ringe Ting i Sammenligning med de Byrder, som Underhold af de gennem Weimar dragende Napoleonske Hære og Udbedringen af Fæstningen Erfurt (foruden dens Forsyning med Levnedsmidler) paalagde ham. I et Fjerdingaar havde det lille Sachsen-Weimar (med 120,000 Indbyggere) 600,000 Mand og et uvist Antal Heste at ernære.

Hertil kom de Sorger, som det Lützow'ske Frikorps og Kosaksværme forvoldte Hertugen, naar de paa Weimar'sk Grund overfaldt de franske Tropper. Napoleon troede (eller lod som han troede) paa Hertugens Medskyld, og gjorde Karl August ansvarlig for hvad Overlast hans Soldater led indenfor Weimars Omraade. Hertugen

var nødt til at ydmyge sig for at om muligt at afvende Vreden. Man læse denne hans Lykønskningsskrivelse til den forhadte efter Slaget ved Bautzen:

Da mine hede Bønner *(mes voeux fervents)* for Deres Majestæts Velfærd er blevne bønhørte, saa priser jeg den guddommelige Naade derfor, og lægger, Sire, for Deres Fødder mine underdanigste Lykønskninger. Gid deres kejserlige og kongelige Majestæt med Nedladenhed vil modtage Udtrykket for min dybe Underkastelse *(les émanations d'une profonde soumission)* og for den uforanderlige Hengivenhed, jeg har viet Deres Majestæt.

I blot tre Uger (27. Marts—19. April) skulde Sachsen-Weimar foruden som sædvanligt at forpleje Hæren paa de fire Stationer Eisenach, Weimar, Buttelstedt og Jena, forsyne Erfurt med 200,000 Pund Kød, 100,000 Rationer Tvebaksbrød *(pain biscuite)*, 100,000 Rationer almindelig Tvebak, 10,000 Centner Mel, 200,000 Skæpper Havre. Hvad den sidste Post angaar, var der i det hele lille Land faktisk ikke mer end 11,000 Skæpper Havre at opdrive. Til Fæstningsbygningen i Erfurt forlangtes samtidigt 15,341 Træstammer, og dertil daglig 153 Arbejdsvogne og 1940 Skanse-Arbejdere.

Under al denne Elendighed havde den Ide udviklet sig i Karl Augusts Hjerne at anraabe Napoleon om som Vederlag for Hoveriet at forfremme ham fra Hertug til Storhertug, idet der da til Weimar føjedes nogle Landstrimler, Blankenhagen i det Erfurtske og nogle andre Erfurt-Enklaver. Hver Morgen indfandt Karl August sig i Dresden ved Napoleons *Lever* for at forebringe sit Ønske og foreholde Kejseren, at med den højere Rang vilde han bedre gøre Fyldest som det Midtpunkt i Thüringen, den franske Hær havde Brug for osv. Napoleon svarte blot: *On ne m'avait pas dit que vous désiriez cela*, hvad hverken var Ja eller Nej, men altsaa var ensbetydende med et Nej.

Imidlertid morede Karl August, som ægte Barn af det 18. Aarhundrede, sig fortræffeligt i Dresden, der i Øjeblikket var en Art Paris og hvor der udfoldede sig et broget Verdensliv. Derfra tog han til sin sædvanlige Badekur i Teplitz, der altid gjorde ham godt, og hvor han traf sammen ikke blot med Goethe, men med mange Medlemmer af den østerrigske Højadel og med sin Søn, Arveprinsen, og sin Svigerdatter, Maria Paulovna. Den af den franske Regering krævede ny Bataillon blev imens med stort Besvær bragt paa Benene. Berthier havde givet Vinket: *L'Empereur ne connaît d'autre attachement que de se prêter à ses volontés.*

»Vort Kontingent«, skriver den Weimarske Minister von Fritsch 3. August, er *au grand complet* ɔ: 800 Mand er paa Benene; 1 Kommandør, 1 Adjutant og 8 Officerer er knyttede dertil og de fleste marcherer nogenlunde (nothdürftig). I Ilden turde imidlertid disse Helte blive farligere for deres Naboer og Formænd end for Fjenden«. De kunde nemlig ikke skyde.

For Karl August gjaldt det dog især om at opnaa Storhertug-Værdigheden. Han lod et Andragende opsætte, i hvilket det meddeltes, at Huset Weimar, der engang havde været mægtigt, i Aarhundredernes Løb havde lidt Tab paa Tab, og nu var sunket dybt under Fyrstehuse, over hvilke det tidligere havde raget op. Til Napoleon rettedes disse bevægelige Ord:

Vilde det ikke paa én Gang svare til Hans Majestæts Højsind og til hans politiske Interesser at gengive den gamle Glans til et Fyrstehus, der maaske fortjente en Plads ved Siden af Huset Medici, da det højhjertet har anvendt sine Midler til at forskønne Kunsterne og Literaturen og har begunstiget Videnskaberne ved at aabne Nationens store Mænd et Tilflugtssted.

Ifald denne Idé var heldig nok til at vække Hans Majestæts Opmærksomhed, ifald Hans Majestæt vilde have den Naade at indrømme den en Plads i Rækken af de store Spørgsmaal, der i dette Genopbyggelsens Tidsrum sysselsætter ham, saa vilde Hans Majestæt snart overbevise sig om, at han blandt alle sine Forbundsfæller ikke har nogen ivrigere, taknemmeligere og trofastere end Huset Weimar, der roser sig af, i tidligere Tid at have skænket den franske Historie berømte Helte [vel Bernhard af Sachsen-Weimar; paa Moritz af Sachsen er neppe tænkt, da han ikke nedstammer fra Huset Weimar].

Da man især haabede Bevilling af det ansøgte paa Grund af Slægtskabet med det russiske Hof, saa gjaldt det om at interessere dette for det Weimarske Dynastis Forhaabninger, og Maria Paulovna blev sat ud paa at vinde sin Broder Czaren for Projektet. Ung og livsglad, som hun var, forekom hun ikke de Ærgerrige ivrig nok.

Karl August tog til Ilmenau, hvortil Goethe uventet ankom, ligeledes meget forfrisket af sit Bade-Ophold, og straks Dagen efter sin Ankomst foretog han et Fire-Timers Ridt med sin Hertug.

«Goethe er som nyfødt« havde Karl August 13. Juli skrevet fra Teplitz til Voigt. Festlighederne for Napoleonsdagen (15. August) var i Dresden allerede blevne afholdte 10. August, og til den Dag var Goethe ankommen til Dresden; han havde under Byens Illumination flere Timer i Træk bevæget sig gennem den tætte Trængsel i Gaderne, og levede forøvrigt, som samtidige Breve oplyser, helt i Dresdens Kunstskatte. Den 11. August steg han de 230 Trin op i Fruekirkens Taarn for derfra at se Solen gaa ned. Hans Fødselsdag blev nu fejret i Ilmenau. I et Brev til Christiane har han skildret den Hyldest, der blev vist ham. Den sluttede med en sildig Frilufts-Musik, som Byraadet lod bringe. Ogsaa næste Aften var der til hans Ære Bal. 2. September vendte Goethe tilbage til Weimar.

Karl August var vel nedslaaet over Napoleons Sejr ved Dresden, men beroliget med Hensyn til Krigens Udfald, da de Allierede stedse overvandt de franske Generaler. Samtidigt indbød han Weimars Kommandant, Oberst Seguy, til sit Hof, og gav de gennemmarcherende franske Officerer den allerbedste Modtagelse.

Dog 10. Oktober rykkede østerrigsk Militær ind i Weimar, og

dette blev endnu bedre modtaget dèr. Karl August skrev til Czaren og udbad sig 2000 Kosakker til sin Beskyttelse, ifald Napoleon skulde lægge Vejen fra Sachsen gennem Weimar; men Natten efter den 21. Oktober lod en Kosak-Oberst Karl August vække for at meddele ham den afgørende Sejr, Slaget ved Leipzig havde bragt de Allierede. Hertugen vilde først ikke tro Obersten, da han intet skriftligt Vidnesbyrd medbragte; han mistænkte ham for at staa i fransk Tjeneste og være kommet i den Hensigt at bortføre ham som Gidsel. Snart oplystes Karl August dog om det rette Forhold, og franske Tropper blev i en Træfning i Weimars umiddelbare Nærhed ved Ettersberg slagne af russisk og prøjsisk Hestfolk.

24. Oktober indtraf Kejser Alexander, hans Broder Konstantin og deres Følge af Diplomater og Generaler paa Slottet i Weimar; næste Dag kom Kejser Franz af Østerrig. Det lille Slot kunde neppe rumme alle de høje Herrer, og nu begyndte Karl August at anstrenge sine Kræfter for at opnaa den saa lidenskabeligt ønskede Rangforhøjelse. Atter sattes Maria Paulovna i Bevægelse, atter indgaves et Andragende, dog denne Gang til Kejser Alexander, som imidlertid ikke gav noget Tilsagn. De Allieredes Troppemasser strømmede ind. Sejerherrerne var sultne, og der blev plyndret umaadeligt i Eisenach og andensteds. Goethes Forsikring, at hans Skæbne var højligt at prise i Sammenligning med mange andres, gaar paa, at han slap for Plyndring. Dog havde han meget at lide under de mange høje og fordringsfulde østerrigske Officérer, der med Grev Colleredo-Mansfeld i deres Spidse boede tre Dage hos ham, saa Huset den 26. Oktober, som det hedder i hans Dagbog, helt maatte *renses*.

Befolkningens Nød voksede. Smitsomme Sygdomme, særligt Tyfus, bredte sig. Hertugen var i forfærdelig Pengemangel, hvorpaa der maatte bødes ved Laan. Han indgik Forbund med de Allierede, stillede et Par Tusind Mand til deres Hær, tiltraadte Befalingen over det tredie tyske Armékorps, og var som dets Anfører med til at fortrænge Franskmændene fra Belgien. Herfra begav han sig til det erobrede Paris, og underkastede sig paa Tilbagevejen en Badekur i Aachen. I Paris anmodede han indtrængende Alexander om at skænke ham Storhertug-Titelen. Denne henviste ham imidlertid til den forestaaende Kongres i Wien.

Da Hertugen saa personligt rejste derned og ingen Umag sparede, opnaaede han endelig den saa heftigt attraaede Titel og den lille Forøgelse af Landomraade, som svarede dertil.

XLVII

Goethe skrev 1. December til Sara von Grotthuss: »Alt genlyder paany af Jammer og Nød«, og nogle Dage efter klager han til Knebel over at »fra alle Sider indløber Efterretninger om fortræffelige Menneskers Død«. Det var Tyfussmitten, der ryddede op i de Byer og Landsbyer, som laa Landevejene nærmest, ad hvilke Hærene drog.

Goethe havde da lige afsluttet de tre Dele af *Dichtung und Wahrheit*, om hvilke ovenfor er talt. Det ved Frafald og Forræderi forberedte, men lidenskabeligt begejstrede Opsving af den tyske Ungdom mod Napoleon rev ham ikke med sig og henrev ham ikke til Sang. Mange Gange anførte er hans Ord: »At skrive Krigssange og selv blive siddende i min Stue, ligner det mig? Ude ved Vagtilden, hvor man om Natten hører de fjendtlige Forposters Heste vrinske, dèr kunde jeg have sporet Lyst dertil. Dog det var ikke mit Liv og min Sag, men Theodor Körners. Ham klæder hans Krigssange ogsaa fortrinligt. For mig, der ikke har nogen krigersk Natur eller krigersk Sans, vilde Krigssange have været en Maske, der havde klædt mit Ansigt ilde. Jeg har i min Poesi aldrig været affekteret.«

Han følte efter stærke Aanders Vis en dyb Drift til at bevare sig selv og sit Indre uangrebet af Brændingen, der skummede omkring ham, maatte fordybe sig i Noget, som ingen af hans Omgivelser sysselsatte sig med, men som kunde fængsle, udvikle, berige ham selv, og han fordybede sig da fra Aaret 1813 i østerlandsk Digtning.

Fra sine ganske unge Aar havde Goethe følt sig tiltrukken af den. Det Gamle Testamente havde han atter og atter læst, med Kritik, saavidt den dengang var mulig, i alt Fald med selvstændig Opfattelse. Han forstod Hebraisk. Saa sent som 1797, midt imellem *Herman og Dorothea* og *Faust*, havde han skrevet en Afhandlig, der røber megen Tænksomhed, *Israel in der Wüste*.

Gennem Herder allerede var han kommet i Berøring med asiatisk Poesi og havde længe kendt noget til Hafis. Men i 1813 havde den Orientalist, af hvem Herder haabede mest, Joseph von Hammer, udgivet en Oversættelse af Hafis's *Divan* i to statelige Bind, og det blev Hammer, der indførte Goethe i Studiet af Vestasiens Væsen. Han lærte sig Arabisk og en lille Smule Persisk, kom derimod ikke i nogen Berøring med Indiens rigere Poesi. Det var først og fremmest Hafis, som betog ham.

Ildfuldt afviser han den mystiske Fortolkning af Hafis's Digte:

Sie haben Dich, heiliger Hafis,
Die mystische Zunge genannt
Und haben, die Wortgelehrten,
Den Werth des Worts nicht gekannt.

Mystisch heissest du ihnen,
Weil sie Närrisches bei Dir denken
Und ihren unlautern Wein
In Deinem Namen verschenken.

Den Oversættelse han havde for Øje, kunde ikke maale sig med Daumer's senere, mesterlige, gennem hvilken Hafis er bleven det næste Slægtleds Læsere saa kær. Men han trængte tilstrækkeligt ind i Hafis' Aand, kom til at føle sig hjemme i den persiske Digtekunsts Rige, og fandt ogsaa historiske Overensstemmelser mellem Hafis's Tid og sin egen. Som Hafis havde udsunget sin Glæde ved Existensen paa en Tid, da Timur-i-Leng forfærdede fredelige Befolkninger ved sine Erobringstog, saaledes han selv i en Omvæltningens Tid, hvor en mægtig Herskernatur havde sprængt de gamle politiske Rammer og formet nye, som nu paany blev sprængte.

Efter Slaget ved Leipzig fandt Goethe en formelig Fornyelseskilde for sin egen Lyrik i den orientalske, som han var den første, der indoptog i den tyske. Vistnok afbrødes disse Studier ved Nødvendigheden af at forherlige de samtidige, for Weimar glædelige Begivenheder ved Teaterforestillinger, Festspil og Lejlighedsdigte. Disse optog ham i Begyndelsen af 1814. Men i Juli Maaned det Aar rejste han til Wiesbaden og Frankfurt for at leve for sig selv og blot digte for sin egen Fornøjelse.

Kun enkelte Digte af hans ældre Aars lyriske Mesterværk *West-östlicher Divan* var nedskrevne, da han i Efteraaret 1814 ved Bekendtskabet med Marianne von Willemer fik det afgørende Stød til Udarbejdelsen.

Willemer, den virksomme og velhavende Frankfurter Borger, havde allerede i mange Aar staaet i venskabeligt Forhold til Goethe. Han havde som ung Banquier i 1788 paa Goethes Opfordring forstrakt Vennen Merck med et Laan paa 4000 Gylden, for hvis Tilbagebetaling Karl August gik i Borgen. Da Christiane Vulpius i 1797 kom til Frankfurt, og atter da hun i 1806 indfandt sig dèr, for at ordne Arven efter Goethes Moder, var Willemer begge Gange af de faa, der viste sig opmærksomme og hjælpsomme imod hende. Han var en ivrig Oplysningsskribent og deistisk Populærfilosof, skrev flere (svage) Teaterstykker, sysselsatte sig som Beundrer af Pestalozzi meget med Opdragelsesvæsenet, og var senere hen Medarbejder ved Börne's Tidsskrift *Die Wage*. Han var højt anset som Forretningsmand og som Frankfurter Senator, deltog en Tidlang i Ledelsen af Teatret. Den prøjsiske Regering gav ham Geheimeraads-Titelen; den østerrigske hædrede ham med et Adelsdiplom. Han havde været to Gange gift, havde tre Døtre og en Søn. 1797 blev han, kun 36 Aar gammel, for anden Gang Enkemand. Hans ældste Datter, Rosette blev i 1799 gift med den bekendte Kunstven Johann Städel.

Marianne Jung var født 1784 i Linz i Østerrig. I Efteraaret 1798 kom hun med sin Moder til Teatret i Frankfurt. Kun fjorten

Aar gammel optraadte hun i Balletten. I en Rolle som en lille Harlekin, der krøb ud af et Æg, henrev hun den Gang Clemens Brentano, der har mindedes hende ved sin Skildring af den unge Danserinde Biondinetta i sine *Romancer om Rosenkransen*. Hendes Talent for Sang og Spil vakte Opsigt, hendes elskværdige Væsen vandt hende Venner. Blandt hendes Beundrere var Willemer, der som Medlem af Teaterbestyrelsen lærte hende at kende og tænkte paa at tage det smukke Barn til sig.

Først vilde han dog skaffe sig Sikkerhed for at hun havde et godt Hjerte, forklædte og maskerede sig i den Hensigt som Bissekræmmer, tog et stort Stykke Atlask med sig og tilbød sine Varer i Huset, hvor Marianne boede med sin Moder. Da Damerne ikke vilde købe, gav han sig til at græde og fortalte en bevægelig Historie om Ulykker, der havde bragt ham til Bettelstaven. Saa begyndte baade Moder og Datter at græde med, og Atlasket blev købt. Ikke længe efter tog Willemer, som havde erstattet Moderen den Indtægt, hun havde af sin Datters Talent, en Aften efter Forestillingen den sextenaarige unge Pige hjem med sig, lod hende opdrage med sine Døtre, og lod hende især faa en fuldstændig musikalsk Uddannelse.

Af et Digt, som Clemens Brentano i 1803 rettede til Marianne, kan man se, at han i sin Tid har været stærkt indtaget i hende. Han underviste hende i Guitarspil, og da hun en Dag slog en falsk Tone an, lod han hende paa sin heftige og bitre Maade høre, at ogsaa hendes Stilling i Willemers Hus var falsk, hvorover hun brød ud i Taarer. Willemer harmede sig over Brentano's Ord, kaldte ham en Snog, han havde varmet ved sit Hjerte, og lod ved en følgende Julefest ved Siden af andre Gaver sig selv pakke i en Kasse, og skyde ind for Mariannes Fødder. Om Ægteskab var der dog endnu ikke Tale.

Den unge, meget smukke Sangerindes Ophold i en Enkemands Hus kunde naturligvis give Anledning til ufordelagtig Omtale; men Marianne var forøvrigt paa det Bedste optaget i hele Willemer's Kreds. Hun var yndet i det bekendte Bethmann'ske Hus, skattet af den unge Geograf, Carl Ritter, og omgikkes stadigt med Bettina Brentano og dennes Søstre. Da Willemer i 1810 foretog en Rejse til Schweiz og Italien, havde han Marianne sammen med sine Døtre med sig.

De tyske Forfattere, der som Th. Creizenach og Herman Hüffer har skrevet om Marianne von Willemer, godtgør paa tysk Vis ivrigt, hvor utænkeligt det er, at der før Ægteskabet bestod nogensomhelst Forbindelse mellem Willemer og Marianne. Enkelte Udtalelser af Goethe lyder anderledes. — Goethe kom efter 17 Aars Fraværelse i Juli 1814 til Frankfurt am Main, rejste derfra til Wiesbaden, hvor han blev en Maaned, var i den første Uge af September Familien Brentano's Gæst paa dens Gods, var atter fjorten Dage hos gamle Venner i Frankfurt, hvorfra han 24. September rejste til Sulpiz

Boissérée i Heidelberg. Tre Dage efter hans Afrejse indgik den 54-aarige Willemer Ægteskab med den nu 29-aarige Marianne. Det er ikke usandsynligt, at Goethe har opfordret ham til denne Handling; Mariannes Stilling var, da Døtrene havde giftet sig og forladt Hjemmet, blevet mere udsat, og Goethe bruger om Giftermaalet det stærke Udtryk: *Rettung der jungen Frau* og kalder det *eine grosse sittliche That Willemers*. Hans Stilling til det nygifte Par var den venskabeligste, og han var i Oktober 1814 efter sin Tilbagekomst fra Heidelberg ofte hos dem paa Willemers smukke Villa *Die Gerbermühle* ved Frankfurt. Han vandt Husets Døtres Hjerter ved sin Elskværdighed og Modtagelighed for Indtryk. Vi har den ældste Datter Rosette Städel's begejstrede Beskrivelse deraf.

Intet skete i Frankfurt til Goethes Ære. Willemer indrykkede da (for paa en skemtsom Maade at straffe sine tidligere Kolleger i Teaterdirektionen for deres Ligegyldighed) i et udenbys Blad en Beskrivelse af en stor Goethefest i Teatret med smykket Loge, Prolog, Opførelse af *Tasso*, Bekransning af Goethe paa Scenen med Kransene fra Vergils og Ariostos Byster — en Beskrivelse, der gik over i talrige tyske Blade og derfra i adskillige af de ældre Goethe-Biografier.

Goethes Stilling til Marianne fik en ny og inderligere Karakter da han i 1815 gensaa hende.

Efter et længere Ophold i Wiesbaden kom han 12. August til Frankfurt og kørte strax ud til *Die Gerbermühle*, hvor han blev boende til 8. September [1]).

Det fineste og rigeste Forhold udspandt sig her mellem den 66-aarige Mand og den 30-aarige unge Kvinde. Hun havde tidligere skrevet Rimerier, alle Slags Lejlighedsvers; nu modnedes hun i faa Uger til virkelig Digterinde; ja de faa Digte, hun i dette Aar har rettet til Goethe, er af det Værd, at man vistnok maa kalde hende den største Digterinde, Tyskland og Østerrig nogensinde har frembragt.

Hver Aften læste Goethe i Regelen højt af sine Digte, eller Marianne sang hans Sange, som de i hin Tid var satte i Musik: »*Kennst du das Land*« og *Der Gott und die Bajadere*. Hun sang det sidste Digt efter Goethes Udsagn »saa inderligt og skønt som kun tænkeligt«, men Goethe holdt alligevel ikke af at høre det fra hendes Læber; han mente, som han sagde til Sulpiz Boissérée, at denne Historie om en Danserinde, der vel gennem Kærlighed, men paa en smertelig Maade bliver løftet til en renere Tilværelse, maatte angribe hende for stærkt og minde hende om hendes egen Lod — en Ytring, der røber, at Mariannes Ungdomsliv ved Teatret og i Hjemmet har været udsat for Farer.

Medens Goethe en Aften læste en Række ny Kærlighedsdigte højt, og Willemer faldt i Søvn derved, lagde den unge Frue, som

---

[1]) Paa den Dags Morgen gjorde Goethe Rahel det Besøg, der er skildret i mine *Samlede Skrifter* VI, 580.

GOETHE I SLOBROK.

Statuette af *C. D. Rauch* (1828). Efter samstemmende Udtalelser fra Riemer og Goethes Læge Karl Vogel har Kunstneren givet Goethes Holdning ypperligt. Goethe selv var ikke fornøjet, skønt Kunstneren i 1829 paa hans Forlangende tog lidt af baade for og bag, saaledes at Goethe ikke saa slet saa tyk ud. Goethe lod ikke engang Statuetten staa fremme mellem sine øvrige Kunstskatte, og han gav samme Aar Vilhelm Zahn følgende Motivering: „Die haben wir beiseite gestellt. Man steht doch nicht immer so.“ (Rauch-Museum, Berlin).

GOETHE 1828.

Af J. STIELER.

Dette Billede blev malet paa Foranledning af Kong *Ludvig I* af Bayern, hvis Hofmaler Stieler var. Kunstneren medbragte som Gave et Portræt af en smuk ung Münchener-Skuespillerinde, og Goethe blev ganske begejstret over Gaven, fandt i det hele taget Kunstneren meget vindende og forstandig og Portrættet, som Kongen saa første Gang paa Goethes Fødselsdag, ualmindelig vellykket.

DR. FRIEDRICH RIEMER,
(1774—1845), Udgiver af Goethes efterladte Papirer. Efter Tegning af *Schmeller* 1824. (Goethe-National-Museum).

JOHANN PETER ECKERMANN
(1792—1854), tysk Forfatter. Stod Goethe nær i de sidste Aar af hans Liv og var Medudgiver af Goethes efterladte Papirer.

lyttede til, et gult, turbanlignende Skærf om sit Hoved. Saaledes gik hun da ind i Rollen som Hatems østerlandske Veninde. Og nu følger en Sværm af halvt moderne, halvt orientalske Digte af højeste Rang fra ham til hende og fra hende til ham. Allerede paa Aarets længste Dag havde han til hende rettet det Digt, der begynder *Süsses Kind, die Perlenreihen*, som først blev trykt efter hans Død i Aaret 1837. Det Had til Korset, som det er Vidnesbyrd om, bragte ham til at udsætte dets Trykning. Hun har baaret et Crucifix i Perlebaandet om sin Hals, og som Muhamedaner forarges han lidenskabeligt derover:

Diese ganz moderne Narrheit
Magst du mir nach Schiras bringen!
Soll ich wol, in seiner Starrheit,
Hölzchen quer auf Hölzchen singen?

Han sammenligner hende med Kong Salomos mange Hustruer, der forsøgte at omvende ham hver til sin Afgud:

Isis' Horn, Anubis' Rachen
Boten sie dem Judenstolze —
Mir willst du zum Gotte machen
Solch ein Jammerbild am Holze!

Dog han slutter med den Erklæring, at han ikke vil vise sig stridigere end Salomo. Endog den meksikanske Afgud Vitzliputzli vilde blive ham en Talisman, hvis den bares ved hendes Hjerte.

Det første Digt, Goethe nu retter til Marianne, er det, som begynder: »Ikke Lejlighed gør Tyve, den er selv den største Tyv«, og som slutter med den Vending, at han skimter Forbarmelse i hendes tindrende Blik, og i hendes Arme glæder sig ved fornyet Ungdoms Lykke.

Han har i dette Digt kaldt sig forarmet. Hun svarer med Digtet *Hochbeglückt in deiner Liebe*, i hvilket det hedder: »Spøg ikke saadan! Tal dog ikke om Fattigdom. Gør ikke Kærligheden os rige? Holder jeg dig i mine Arme, saa er Ingens Lykke større end min«.

Det Digt, der indeholder Suleikas Spørgsmaal og Hatems Svar med Hensyn til Ringen, der var en Gave fra ham, men i Drømme fra hendes Finger gled ned i Eufrat, er det næste, som Goethe frembringer under Opholdet hos Marianne, og drejer sig efter al Sandsynlighed om et virkelig af hende stillet Spørgsmaal. Digtet slutter nemlig med Strofen:

Also träumt' ich. Morgenröthe
Blitzt ins Auge durch den Baum.
Sag' Poete, sag' Prophete!
Was bedeutet dieser Traum?

i hvilken *sag' Prophete* øjensynligt er indskudt for *sage Goethe*. Svaret minder Suleika om, hvorledes Dogen i Venedig formælede sig med Havet, og slutter med Forsikringen om, at Suleika har formælet Hatem med sin Flod, sin Terrasse, sin Lund, og at her skal hans Aand indtil det sidste Kys være helliget hende.

Samme Dag som Goethe efter at have forladt Mariannes Hjem ankom til Heidelberg, digtede han til hende det skønne, rimfri, dithyrambiske Digt: *Die schön umschriebenen* osv. Hun tilgiver, siger han her, at han roser sig af hendes Kærlighed og af den Lykke, han skylder hende; thi denne Selvros er kun for Misundelsen en Stank, for Vennerne Vellugt. Hun overvælder ham med Lykke, naar hun tilkaster ham sin Lidenskab som en Bold, for at han kan fange den og kaste hende sit Jeg tilbage. Her sender han hende digteriske Perler, som hendes Lidenskabs vældige Brænding skyllede i Land til ham, der stod paa Livets øde Strand. Hun smykke med dem sin Hals, sin Barm!

Faa Dage derefter, under Goethes Ophold i Heidelberg, hvor Marianne og Willemer skulde træffe sammen med ham, digtede hun den dejlige Længselssang: *Was bedeutet die Bewegung?* som Goethe med et Par smaa, ubetydelige og til Dels endda ikke heldige Tekstforandringer har optaget i sit *Divan*: Hvad betyder Bevægelsen i Luften? Bringer Østenvinden mig et glad Budskab? Dens Vingers friske Bevægelse køler Hjertets dybe Saar. Kælende leger den med Støvet, hvirvler det op i lette Skyer osv., men mig hilser dens sagte Hvisken lifligt fra Vennen; endnu før disse Høje formørkes, sidder jeg stille ved hans Fødder. — Østenvinden drage da videre, tjene glade og sørgmodige Mennesker; hist, hvor høje Mure gløder, finder hun den megetelskede:

Ach, die wahre Herzenskunde,
Liebeshauch, erfrischtes Leben
Wird mir nur aus seinem Munde,
Kann mir nur sein Athem geben.

Goethe Ændringer er saare faa. Han har indført Forbedringen: »Bringt der *Ost mir* frohe Kunde?« istedenfor »Bringt der Ostwind«, i øvrigt to Rettelser, som kun forringer: Diene *Freunden* und Betrübten i Steden for *Frohen* og denne Omskrivning af en Stofe:

Marianne:	*Goethe*:
Und mich soll sein leises Flüstern	Und mir bringt sein leises Flüstern
Von dem Freunde lieblich grüssen;	Von dem Freunde tausend Grüsse;
Eh' noch diese Hügel düstern,	Eh noch diese Hügel düstern,
Sitz ich still zu seinen Füssen.	Grüssen mich wohl tausend Küsse.

Mariannes Rim er her bedre, ligesom Billedet, hun udmaler, er smukkere. Sangen som Helhed er et uforgængeligt Mesterværk.

Næste Morgen og Aften skrev Goethe i Heidelberg til Marianne

to af sine ypperste Digte. Det første er det med ædel Simpelhed om et enkelt Billede formede Kastaniedigt. De indledende Strofer skildrer det løvrige Kastanietræ med de piggede grønne Frugter, der vugges paa de gyngende Grene. De sidste udfører, hvorledes den brune Kærne modnes i Skallen, til den brister:

Doch immer reift von innen
Und schwillt der braune Kern.
Er möchte Luft gewinnen
Und säh die Sonne gern.

Die Schale platzt, und nieder
Macht er sich freudig los;
So fallen meine Lieder
Gehäuft in deinen Schoos.

Diktionen her har paa en Gang Folkevisens Letfattelighed og Kunstdigtningens forfinede Ordknaphed og Enkelthed.

Endnu samme Dag nedskrev han det i Stil og Indhold fuldstændigt forskellige Digt:

Ist es möglich! Stern der Sterne,
Drück ich wieder Dich ans Herz!
Ach was ist die Nacht der Ferne
Für ein Abgrund für ein Schmerz!

Digtet udfolder sig, stort i sine Former, med mægtig Pragt fra denne Grundfølelse af Adskillelsens unaturlige Kval. Og for at forklare den fremsættes en hel Verdensskabelses-Teori; vi ser Adskillelse, Sondring og Afstande opstaa ved Guds Forføjning, og erfarer Kærlighedens Betydning i Altet. Der er en underfuld Michelangelosk Storhed i denne Strofe:

Als die Welt im tiefsten Grunde
Lag an Gottes ew'ger Brust,
Ordnet er die erste Stunde
Mit erhabner Schöpfungslust.
Und er sprach das Wort: Es werde!
Da erklang ein schmerzlich Ach!
Als das All mit Machtgeberde
In die Wirklichkeiten brach.

Det klinger som Fortolkning af et Verdensskabelsesmaleri i det Sixtinske Kapel.

Alt var stumt, Alt var graat i graat; da skabte Gud Morgenrøden, den udfoldede af Mørket et klingende Farvespil, og alt, hvad der først faldt ud fra hinanden, søgte nu sammen i indbyrdes Tiltrækning:

Sei's Ergreifen, sei es Raffen,
Wenn es nur sich fasst und hält!
Allah braucht nicht mehr zu schaffen,
Wir erschaffen seine Welt.

Der er i disse Linjer en sand skabende Brunst, Alfavntagets Vælde.

Fra disse Heidelberger-Dage er endnu fremdeles Vekselsangen mellem Hatem og Suleika, der begynder:

Locken, haltet mich gefangen!

og som er henvendt til de skønne, brune Slanger, der lokker sig om hendes Hoved. Heri hævder han sit Hjertes glødende Ungdom trods de hvide Haar. Det hedder:

Nur dies Herz, es ist von Dauer,
Schwillt in jugendlichstem Flor;
Unter Schnee und Nebelschauer
Rast ein Aetna Dir hervor.

At Digtet er rent europæisk og trods den østerlandske Iklædning ganske personligt følt og oplevet, røbes, hvor Ordet Hatem øjensynligt er indskudt for, i øvrigt ret ufuldkomment, at erstatte Rimet Goethe; i denne Strofe nemlig:

Du beschämst wie Morgenröthe
Jener Gipfel ernste Wand,
Und noch einmal fühlet *Hatem*
Frühlingshauch und Sonnenbrand.

Af Marianne, ikke af Goethe, er det skønne Svardigt, der nu følger:

Nimmer will ich Dich verlieren!
Liebe giebt der Liebe Kraft.
Magst Du meine Jugend zieren
Mit gewalt'ger Leidenschaft.
Ach, wie schmeichelt's meinem Triebe,
Wenn man meinen Dichter preist!
Denn das Leben ist die Liebe,
Und des Lebens Leben Geist.

Rent ud forbavsende er det, at en ung Kvinde, som indtil disse Uger kun havde frembragt spøgende eller drillende Smaavers til Morskab for Slægt og Venner, med saadant Mesterskab slaar ind i Goethes Stil og holder sig i Jævnhøjde med ham.

Hun vandrede i hine Dage med Goethe om i Heidelbergs Slotsruin og uden om Slottet. I Støvet paa Slotsbrøndens Rand skrev Goethe med sin Finger hendes Navn med arabiske Bogstaver. Herom hedder det i hans Digt, at han ikke mere paa silkeglatte Blade skriver

symmetriske Rim, ikke længer indfatter dem i gyldne Ranker, nej han skriver dem i bevægeligt Støv, men dog bestaar den Kraft, hvormed de skrives, og trænger helt ned til Jordens Midtpunkt:

Dem Staub, dem beweglichen, eingezeichnet,
Ueberweht sie der Wind; aber die Kraft besteht
Bis zum Mittelpunkt der Erde
Dem Boden angebannt.

Det var den 24. September under en Spadseretur ved Slottet, at Goethe saaledes indskrev Mariannes Navn i Menneskehedens Erindring. Faa Timer efter kørte Willemer til Frankfurt. Goethe og Marianne saa aldrig hinanden mere.

I et Digt fra den 26. September lagde han hende de dybe Ord i Munden:

Volk und Knecht und Ueberwinder,
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

Den 28. September skrev saa hun i sit Hjem sit andet udødelige Mesterdigt, det Længsels- og Savn-Digt, hun retter til Vestenvinden, og som, skønt det visselig ikke er at stille ved Siden af Shelly's storstilede Ode til samme Magt, hører til de Vers, det germanske Folk i Aarhundreder ikke vil ophøre at synge. Det begynder som bekendt:

Ach, um deine feuchten Schwingen
West, wie sehr ich dich beneide!
Denn du kannst ihm Kunde bringen
Was ich durch die Trennung leide.

Der er en Ømhed deri som i intet andet af Mariannes Digte, en Savnets og Længslens Pine, en Angest for at volde den Elskede Smerte ved at tale om sine egne Lidelser. Vestenvinden køler hendes forgrædte Øjne:

Doch dein mildes, sanftes Wehen
Kühlt die wunden Augenlieder,
Ach, für Leid müsst' ich vergehen,
Hofft ich nicht, wir seh'n uns wieder.

I begge de anførte Strofer har Goethe forandret Teksten lidt. Digtets sidste Strofe klinger bedst med den lille Ændring, Goethe har foretaget:

Sag ihm, aber sag's bescheiden:
Seine Liebe sei mein Leben;
Freudiges Gefühl von beiden
Wird mir seine Nähe geben.

I Oktober sender Marianne Goethe et Brev i Cifre, som de havde aftalt at bruge. Af dette danner saa Goethe det skønne og stærkt lidenskabelige Digt, som begynder:

Dir zu eröffnen
Mein Herz verlangt mich.

Med brændende kvindelig Erotik hedder det i dets Slutning:

Mein Leben will ich
Nur zum Geschäfte
Von seiner Liebe
Von heut an machen,
Ich denke seiner,
Mir blutet's Herz.

Kraft hab ich keine
Als ihn zu lieben
So recht im Stillen.
Was soll das werden!
Will ihn umarmen
Und kann es nicht.

Dog Parrets digteriske Mellemværende naaer sit fyldigste, uforgængelige Udtryk i det Vidunderdigt, hvormed Goethe slutter *Buch Suleika*, Sangen, i hvilken han tillægger den Elskede Egenskaber, der minder om de hundred Navne, den Troende giver Allah. Ikke i sin fyrigste Ungdom har han skrevet noget dejligere end dette Elskovsdigt, som begynder:

In tausend Formen magst Du Dich verstecken,
Doch, Allerliebste, gleich erkenn' ich Dich;
Du magst mit Zauberschleiern Dich bedecken,
Allgegenwärt'ge, gleich erkenn ich Dich.

og hvis to sidste Strofer lyder:

Wenn am Gebirg der Morgen sich entzündet,
Gleich, Allerheiternde, begrüss' ich Dich;
Dann über mir der Himmel rein sich ründet,
Allherzerweiternde, dann athm' ich Dich.

Wass ich mit äusserm Sinn, mit innerm kenne,
Du Allbelehrende, kenn ich durch Dich;
Und wenn ich Allahs Namenhundert nenne,
Mit jedem klingt ein Name mit für Dich.

Goethe og Marianne von Willemer vedblev at staa i Brevveksling med hinanden hele Resten af hans Liv, altsaa i 17 Aar endnu. I Marts 1831 besluttede Goethe at sende Marianne alle hendes Breve tilbage. Han lagde ved dem et lille Digt og en Seddel, i hvilken han bad hende lade Pakken forblive uaabnet »bis zu unbestimmter Stunde«, det vil sige, indtil hans Død. Men han lod derpaa Pakke og Brev ligge fulde 11 Maaneder og afsendte det først en Maaned før sin Død, 10. Februar 1832. Han modtog Mariannes Løfte om samvittighedsfuld Opbevaring af Pakken en Uge senere. Saa skrev han endnu en Gang til hende den 23. Februar. Den 22. Marts udaandede han.

Det lille Digt, som ledsagede Brevene, lyder:

Vor die Augen meiner Lieben,
Zu den Fingern die's geschrieben, —
Einst, mit heissestem Verlangen
So erwartet, wie empfangen —

Zu der Brust der sie entquollen
Diese Blätter wandern sollen;
Immer liebevoll bereit,
Zeugen allerschönster Zeit.

Den 81-aarige Mand genføler her endnu den Spænding og Længsel, hvormed han har ventet disse Breve, og den Glæde, hvormed han modtog dem.

Man sammenligne et Øjeblik i sine Tanker Marianne von Willemer med hendes nære Bekendt, den ganske jævnaldrende Bettina von Arnim, i hvis Liv som i hendes Goethe sætter Tidsskel. Overfor dem begge staar han som den aldrende Mand overfor den ganske unge Kvinde. Bettina føler sig draget til ham stærkt og fantastisk, som han føler sig draget til Marianne. De bliver begge Digterinder af Rang. Men medens Bettina søger at give sig selv en Glorie ved at tilrane sig Æren for nogle af Goethes bedste Sonetter, skænker Marianne ham uden et Sekunds Betænkning til Ejendom det Skønneste, hun har frembragt, og han udgiver det under sit Navn, gør hende den Ære at anerkende hendes Vers som jævnbyrdige med sine, rig og stor nok, som han var, til ikke at beskæmmes, men tvertimod vise Hæder ved at tage. Først flere Aar efter hendes Død blev Hemmeligheden røbet. Men hun har i et af sine Digte det smukke og rørende Ord til Goethe om disse hendes Vers:

Wohl, dass sie Dir nicht fremde scheinen:
Sie sind Suleika's, sind die deinen.

Bettina var som den straalende Fugl, der kommer susende, kommer brusende; Mariannes Væsen var den Tiltrækning, som Skønhed, Ynde og et stort Talent i Forening udøver, naar de virker stilfærdigt. Derfor hedder det saa betegnende i hendes Digt til Vestenvinden: »Sig ham, men sig ham beskedent, at hans Kærlighed er mit Liv.«

XLVIII

Der fandtes hos Goethe som hos adskillige andre Aander af første Rang en Dobbeltevne, den til at forgylde Tingene, og den til at se dem ædrueligt, ubarmhjertigt som de er. Hans Væsen er som en Snor flettet af to Traade, Virkelighedsforstaaelsen og Virkelighedsforklarelsen. Letvakt Begejstring til megen Kløgt.

Af Naturen var han harmonisk anlagt, derfor skabt til Gladsyn paa Mennesker og Livet. Men hvor tidligt han var illusionsfri eller illusionsløs, viser hans første Ungdoms Drama *Die Mitschuldigen*, endnu

mere hans Stilling til den franske Revolution. Han som engang skrev Ordenę, at Valget kun stod mellem at være Ambolt eller Hammer, nærede nødvendigvis ringe Tro til dem, som vilde frelse Menneskeslægten.

Det var hans Begejstring for Naturen (der for ham med hans Digtersind ikke stod som ligegyldig for det Levendes Skæbne, men som en Art velgørende Magt) der gav ham Tryghedsfølelse. I hans sværmeriske Afhandling *Naturen* fra 1780 hedder det: »Den har stillet mig ind i Livet. Den vil ogsaa føre mig ud. Jeg har Tillid til den. Lad den skalte og valte med mig. Den vil ikke hade sit Værk. Ikke jeg talte om den. Nej, hvad jeg sagde, sandt eller falsk, har den selv altsammen udtalt. Alt er dens Fortjeneste.« Saaledes siger senere Naturen i Swinburne's *Hertha*:

I the grain and the furrow
The plough-cloven clod
And the ploughshare drawn thorough
The germ and the sod,
The deed and the doer, the seed and the sower, the dust which is God.

Der var i denne Grundanskuelse et Bolværk mod Bitterhedens stigende Vande.

Thi den stiger i alle aarvaagne Menneskesjæle. Og jo dybere En er anlagt, jo sikrere hans Blik er, saa han er i Stand til ædru at uddrage Resultater af sine Oplevelser, des mere udsat er han for glædesløs at havne i Menneskeforagt.

Bitterheden stiger ogsaa hos Goethe. Noget, der i hans modnere Aar trængte denne Stemning tilbage, var hans Samliv med Schiller, hvis Væsen var hans eget saa modsat.

Dog naar han i Mindedigtet over Schiller talte om dennes Kamp for Fremskridtet:

Damit das Gute wirke, wachse, fromme,
Damit der Tag des Edlen endlich komme,

saa var dette Schiller'ske i Grunden hvad Egmont kalder »en fremmed Draabe i hans Blod«; han har neppe troet synderlig stærkt paa denne Fremtid, hvor det Ædle hersker. Imidlertid saa vi ham i dette Tidsrum gøre Optimismen, Schiller, sit Fædreland, det Idylliske i hans egen Natur en stor Indrømmelse med det statelige og sunde Poem *Herman og Dorothea*.

Derefter glider han over i den Forsagelsesstemning, vi iagttog mange Steder.

Men et afgørende Omslag er indtraadt i *Westöstlicher Divan*. Her er Resignationen forsvunden. Her triumferer den Livsglæde, hvis Repræsentant Vestasiens Digtere var blevne for ham, og her overvinder Goethe ikke blot Alderens men de mørke Krigstiders Tryk. *Buch Suleika*, som vi gennemgik, er et lyst og fyldigt Vidnesbyrd

om Livskraft og Livsberigelse. Der er tilmed i disse Kærlighedssange aldrig nogen nok saa svag Bismag af Ferskhed.

Der er overalt i *Divan* en mandig Alvor. Og Bitterheden er ikke udelukket eller tilbagetrængt. Den er kun indskrænket til den Plads, det er den tilladt at indtage. Den er kun Kinindraaben i Vinen.

Et lærerigt Modstykke til *Buch Suleika* afgiver *Buch des Unmuths*, i hvilken Goethe for en Gangs Skyld har samlet sit Mismod og sin Harme. Paa denne Bog passer hans Vers af *Buch der Betrachtungen*:

Was bringt zu Ehren?
Sich wehren.

I et af Digtene fremstiller han Tyskernes tilsyneladende Velvilje og virkelige Fjendskab imod ham og slutter:

Sie lassen mich alle grüssen
Und hassen mich bis in Tod.

Med illusionsfri Indsigt i Forholdene, som de var, med sikker Følelse af Hadet imod ham og Hykleriet, der bar det, stillede han i den sidste Tilføjelse til Bogen sin svulmende Selvfølelse derimod.

Was? Ihr misbilligt den kräftgen Sturm
Des Uebermuths, verlogne Pfaffen!
Hätt' Allah mich geschafft zum Wurm,
So hätt' er mich als Wurm geschaffen.

I denne Bog har han ogsaa under Overskriften *Wanderers Gemüthsruhe* det dybsindige, indtil Vildskab bitre Udbrud, som røber, hvad han har døjet af sin Tids Krapyl og hvorledes han har løftet sig over Væmmelsen derved:

Uebers Niederträchtige
Niemand sich beklage!
Denn es ist das Mächtige
Was man Dir auch sage . . . .

Wandrer! Gegen solche Noth
Wolltest Du Dich sträuben?
Wirbelwind und trockner Koth,
Lass sie drehn und stäuben.

Han lader sig dog ikke overvælde af Menneskeforagt. Han har i Modgang som i Medgang bevaret sin sjælelige Overlegenhed og han lader sin Levevisdom udmunde i dette simple Ord:

Wonach soll man am Ende trachten?
Die Welt zu kennen und nicht zu verachten.

Han vedbliver til det Sidste at øve sine Evner paa uensartede Omraader, dyrker sin Aand, som man dyrker en Have. Han føler, hvor nødvendigt det er at overskue Historiens Gang for at forstaa sin Samtid:

Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben,
Bleib' im Dunkeln unerfahren,
Mag von Tag zum Tage leben!

De store Mennesker, der dør unge, bliver staaende i Erindringen som evige Ynglinge i evig Friskhed. De som naaer Alderdommen, taber i Reglen med Aarene meget af deres Tiltrækning. De vender sig ofte mod Adskilligt af det, der i deres Ungdom begejstrede dem; man ser dem tørres ind, indsnevres eller som saa mange Andenrangs-Kunstnere blive gamle Virtuoser, der lever omgivne af de visne Kranse med blegnede Baand, der engang blev tilkastede dem.

Goethe spilder aldrig et Minut paa at betænke sin Storhed eller sit Ry; men han føler som Voltaire, naar denne kaldte vor Aand en Flamme, vi maa holde vedlige ved alle Midler.

Goethe var gammel allerede som ung; thi han havde i de Aar, der ellers plejer alene at være Sværmeriets, en skarp og ædru Virkelighedssans for Alt, hvad der er Natur, ja endog for den Unatur, der jo dog kun er en Forvildelse af Naturen. Han gik ikke af Vejen for det Lave og Uværdige. Alle Grundlinjerne til Mefistofeles's spotske Fysiognomi er dragne af et ungt Menneske paa mellem 23 og 25 Aar.

Og han var ung endnu som gammel, fordi han ved Siden af sin Iagttagergave havde bevaret sin Evne til at henrives og begejstres, elske og dyrke, uanfægtet af alle Erfaringer, Skuffelser og Tab.

Dobbeltheden i hans Anlæg har givet ham baade den tidlige Modenhed og den uudslukkelige Selvfornyelsesevne.

XLIX

Iffland rettede som Direktør for Berlins Nationalteater 7. Maj 1814 gennem Kirms, Goethes Næstkommanderende i Teatersager, den Anmodning til den store Digter, at han som den tyske Nations første Mand vilde yde Berlinerteatret sin Bistand ved at skrive et eller andet Skuespil, der blot optagende, om det saa skulde være, en Snes Minutter, kunde tjene til Indledning ved den Festforestilling, Teatret maatte give, naar, som det ventedes, en fire Uger derefter Kongen af Prøjsen, ledsaget af Kejser Alexander, kom til Berlin. Det gjaldt om at fejre den russiske Kejser og »det sjældne Venskab«, der forbandt ham med Prøjsens Konge. Kejser Franz af Østerrig, hvis Indgriben havde været saa virksom, maatte nødvendigvis mindes; ogsaa til Kronprinsen af Sverig (Bernadotte) maatte hentydes.

Goethe opholdt sig da ved det ny Svovlbad Berka, nogle Mil fra Weimar, fandt Andragendet ærefuldt, men forskrækkedes over Tidens Knaphed, svarte derfor først tilbageholdent. Men faa Dage efter allerede havde han faaet sin Idé, indsendte et Program for Digtningen, et større Udkast, og det viste sig snart, at Sagen ikke havde saa stor Hast; der kunde bevilliges Digteren rundelig Tid. Foreløbig bestemtes da Opførelsen til 19. Oktober som Aarsfest for Slaget ved Leipzig. Men saa døde Iffland pludselig d. 22. September, og Forestillingen blev skudt ud til Aarsdagen for Indtoget i Paris 30. Marts 1815.

Det var visselig naturligt nok, at Iffland rettede sin Opfordring til Tysklands største Digter. Til hvem ellers? Heinrich von Kleist, den Mand, der egnede sig bedst til Opgavens Løsning, havde dræbt sig selv, 35 Aar gammel, 21. November 1811. Theodor Körner, næst efter Kleist den Digter, som fuldest fortjente en saa ærefuld Henvendelse, var, neppe 22 Aar gammel, faldet i en Træfning den 26. August 1813, samme Dag, som han om Morgenen havde skrevet sin berømte *Sværdsang*.

For Goethe laa Opgaven ikke godt. Han havde ikke deltaget i det tyske Folks krigerske Opsving, havde ikke hadet Napoleon, var ingen Prøjser, og var aldeles fremmed for Berlin, endsige for dets Teater. Det var ham ikke muligt uden Affektation at udtrykke de prøjsisk-patriotiske Følelser, der burde fylde en Digtning som den bestilte. Egnede han sig i Almindelighed ikke godt til at skrive paa Bestilling, saa egnede han sig særligt slet til at udføre denne.

Det er jo allerede barokt, at det, som Bestillingen faktisk henledede hans Indbildningskraft paa, var ikke et eller andet Æmne af Tysklands eller nøjere Prøjsens Historie (som Kleist havde grebet et saadant i *Prinsen af Homburg*), men et Æmne af den græske Mytologi, tilmed en Skikkelse uden Ansigt, Epimenides, om hvilken der ikke vidstes andet end at han ved en besynderlig Skæbne sov et helt Livsafsnit bort, og underligt nok som Vismand derved indvandt en Forstærkelse af sin Seer-Evne.

Var der en Lejlighed, hvor det gamle Grækenland ikke passede ind, saa var det denne. Men Goethe var paa dette Tidspunkt trods sin begyndende Sysselsættelse med østerlandsk Poesi saa ivrig for at se Alt under græsk Synsvinkel, at han ogsaa her maatte gøre det. Den samme Lidenskab for det Gammel-Hellenske har jo endnu langt senere gjort sig gældende i Norden. Da Christiansborg Slot var brændt i 1884, kom Danmarks berømteste Arkitekt, Theophilus Hansen, et Aarstid derefter fra Wien, hvor han havde sit Hjem, til Kjøbenhavn med en Plan til Genopførelse af Slottet, for hvilken han — højligt overvurderende min Indflydelse — udbad sig min Interesse. Planen gik ud paa en lang lav Bygning i den rene gammelgræske Stil, som han havde anvendt ved de offentlige Bygninger, han havde opført i Athen. Jeg sagde med et lille Smil: Skal da Alt ogsaa her være græsk? — Han svarte meget alvorligt: Ja, Alt *skal* være græsk.

Saaledes følte Goethe. Han vilde fremfor Alt undgaa hvad der var udpræget moderne, f. Eks. de samtidige prøjsiske Uniformer. Han foreskrev derfor, at de Krigere, som forekom i hans Stykke, skulde bære gamle Johanniter-Ridderes Dragt, der for hans Fantasi tog sig »ædlere« ud. Iffland maatte gøre gældende, at det prøjsiske Folk »ikke vilde genkende sine hæderkronede Soldater i denne Forklædning«, og opnaaede da Tilladelse til at anvende den nyeste prøjsiske Kavalleriuniform. Den maa have taget sig ud til Epimenides-Rammen, som i Berlin en Soldat med prøjsisk Pikkelhue tager sig ud i den græske Hovedvagtsbygning *unter den Linden.*

Goethe havde lagt sit Forspil an paa at fremstille en europæisk Befrielse snarere end en tysk-national. Derfor kunde han bruge Epimenides som Ciffer i et europæisk forstaaeligt Tegnsprog. Men krævet var den symbolske Skikkelse ikke, og tydelig er den heller ikke. I Datiden maatte han værne sig mod den Misforstaaelse, at Syvsoveren Epimenides skulde betyde Kongen af Prøjsen, der længe havde vægret sig ved at give Løsenet til Rejsning. Nærmere laa det, at han ved Epimenides havde tænkt paa sig selv, der saa længe var udeltagende, og først nu da Napoleon var overvunden, gav sig til at forherlige Sejerherrerne over ham. Men han har visselig ikke villet skildre sig som sovende under det foregaaende bevægede Tidsrum, han som havde oplevet det med vaagne Sanser, og paa mange Maader været virksom deri.

Han har opnaaet en betydelig Scenevirkning, idet den opvaagnende Epimenides forbauses ved at finde Alt anderledes, end da han faldt i Søvn. Han har overhovedet her lagt en Teatermands hele Kyndighed for Dagen. Saasnart Epimenides er falden i Søvn og de første Toner lyder af en krigersk Musik, er det foreskrevet, at samtlige Lamper paa Scenen dækkes af gulrødt Glas, saa der over Teatret udbreder sig et rødt Brandskær — det ildevarslende Tegn paa Krigens Rædsler.

Iøvrigt er her Skikkelserne Allegorier: Krigens Dæmon, Undertrykkelsens Dæmon, Listens Dæmon, alle Slags Genier, endelig som Hovedfigurer Tro, Haab og Kærlighed, af hvilken *Kærligheden* skal fremkalde Forestillingen om Kejseren af Østerrig og hans patriarkalske Forhold til sit Folk, *Troen* Forestillingen om den ivrigt troende Kejser Alexander, endelig *Haabet* i Minerva-Dragt, men med den afdøde Dronning Louises Fysiognomi, skal forestille Prøjsen. Saaledes blev da Tro, Haab og Kærlighed for en Gangs Skyld Stormagter. England faar som *Standhaftigheden* (Beharrlichkeit) en beskeden Plads i deres Nærhed.

Kærligheden hentyder til Kejseren af Østerrig med Ordene:

> Ich suche Den mit liebevollen Blicken,
> Der liebevoll bei seinem Volk verweilt,
> Der treuen Seinen neubelebt Entzücken
> Mit offnem, holden Vaterherzen theilt.

Troen hentyder til Alexander og Moskvas Brand:

Zum Ungeheuren war ich aufgerufen,
Mir dienten selbst Zerstörung, Blut und Tod;
So flammte jüngst an meines Thrones Stufen
Der Freiheit plötzlich furchtbar Morgenroth.

Paa Smiger til den ubetydelige Friederich Wilhelm III er ikke spart: *Haabet* hævder at alle tre Søstre lever besjælede af hans Lykke:

Ich will gestehn den Eigennutz, o Schwestern!
Für jedes Opfer fordr' ich meinen Lohn,
Ein selig Heute für ein schrecklich Gestern,
Triumphes-Wonne statt der Duldung Hohn:
So hab ich's ihm versprochen, ihm gegeben,
Von diesem Glück beseelt wir alle leben.

Det har sikkert kun været i 1815 i Berlin, at nogen har set Tro, Haab og Kærlighed for sig i Ruslands, Prøjsens og Østerrigs Skikkelser og det forøger ikke Goethes Ry, at han som Lejlighedsdigter maatte gøre sig til denne Opfattelses officielle Talsmand.

Helt løjerlig er Effekten, naar den gammelgræske Sagnskikkelse giver sig til at tale om Frederik den Anden af Prøjsen:

Epimenides: Und wir sind alle neugeboren.
Das grosse Sehnen ist gestillt,
Bei *Friedrichs* Asche war's geschworen
Und ist auf ewig nun erfüllt.

Som Soldaterkor anvendte Goethe her den energiske Krigersang fra hans *Pandora*, af hvilken ovenfor (Side 119) er anført en Prøve. Men da den jo var uden noget Forhold til Øjeblikket, skrev han desuden et nyt Krigerkor med omkvædsagtig Genkalden af Blüchers Tilnavn Marschall *Vorwärts* og direkte henvendt til ham:

Und so schreiten wir, die Kühnen,
Eine halbe Welt entlang;
Die Verwüstung, die Ruinen,
Nichts verhindre Deinen Gang
Hinan! — *Vorwärts* — Hinan!
Und das grosse Werk sei gethan!

Denne Sang slog naturligvis bedre an i Øjeblikket end noget andet Element i denne Digtning; den vilde være folkelig og opnaaede det; men den falder ud af Stilen.

Hvor ganske anderledes har han ikke to Aar senere hyldet Blücher i den underfulde i Stenstil affattede Indskrift paa hans Mindesmærke i Rostock:

In Harren und Krieg,
In Sturz und Sieg
Bewusst und gross!
So riss er uns
Von Feinden los.

Rent ud ondt gør det, at se Goethe her i *Epimenides* komme den vulgære tyske Opfattelse af Napoleon som en Djævelens Udsending og Repræsentant saaledes imøde, at han lader sine Genier synge:

Doch was dem Abgrund kühn entstiegen,
Kann durch ein ehernes Geschick
Den halben Weltkreis übersiegen,
Zum Abgrund muss es doch zurück.
Schon droht ein ungeheures Bangen,
Vergebens wird er wiederstehn!
Und Alle, die noch an ihm hangen,
Sie müssen mit zu Grunde gehn.

Da Goethe selv havde hørt til dem, som havde følt sig dragne til Napoleon, klæder denne hoverende Fastslaaen af at Alle, der endnu hang ved den faldne Kejser paa Elba, maatte gaa til Grunde med ham, i Eftertidens Øjne ham ikke smukt.

Digtningens Fortrin er udelukkende lyriske og sproglige. Der er en overordentlig sproglig Vælde i Epimenides' første Ord:

Uralten Waldes majestät'sche Kronen
Schroffglatter Felsenwände Spiegelflächen
Im Schein der Abendsonne zu betrachten
Erreget Geist und Herz zu der Natur
Erhab'nen Gipfeln, ja zu Gott hinan.

Der gives i *Epimenides* en velskreven Strofe, som allegorisk udtrykker Napoleons Nederlag i Rusland, den, der begynder:

Von Osten rollt Lavinen gleich herüber
Der Schnee- und Eisball, wälzt sich gross und grösser.

I dens Slutning faar England og Sverig den krævede Compliment. I Kraft af den gamle Betydning af Ordet Belt som svarende til det *baltiske* Hav lader Goethe Beltet repræsentere Bernadotte:

Vom *Ozean*, vom *Belt* her kommt uns Rettung,
So wirkt das All in glücklicher Verkettung.

Der findes fremdeles et Par smukt skrevne Strofer, hvori Friheden forherliges. Med megen Sans for teatralsk Effekt er disse Ord lagte *Haabet* i Munden:

Nun begegn' ich meinen Braven
Die sich in der Nacht versammelt,
Um zu schweigen, nicht zu schlafen,
Und das schöne Wort der Freiheit
Wird gelispelt und gestammelt,
Bis in ungewohnter Neuheit
Wir an unsrer Tempel Stufen
Wieder neu entzückt es rufen
(mit Ueberzeugung, laut)
Freiheit!
(Gemässigter)
Freiheit!
(Von allen Seiten und Enden Echo)
Freiheit!

Kun er det vemodigt at betænke hvad Art Frihed det var, Aaret 1815 indvarslede for Tyskland (som for Europa). Frihed for det franske Overherredømme uden Tvivl, men samtidigt den værste Trælletilstand, baade aandelig og politisk, som det 19. Aarhundrede har kendt.

Det tyske Publikum var højst naturligt misfornøjet med *Epimenides* som altfor lidet svarende til de Forventninger, der stilledes til et Festspil, som skulde forherlige Fædrelandet og Sejren, være hvad Grækerne kaldte et *Egkomion*. Det kan heller ikke negtes, at ved Siden af Æschylos's *Perserne* og Shakespeare's *Henrik V* falder det ganske igennem. Men Arbejdet var bestilt, og Goethe tumlede her med en Opgave, som han vanskeligt kunde unddrage sig og slet ikke kunde løse.

Epimenides røber Grænser for hans Talent og Svagheder i hans Karakter.

L

Den 6. Juni 1816 døde Christiane efter langvarige og haarde Lidelser. Hendes Kramper var saa frygtelige, at hendes Tyende skrækslagent flygtede. I et helt Aar var hun tæret hen, medtaget af lidte Krænkelser, medtaget af Overanstrengelse med Husets Førelse, især siden den Dame, der var hendes Hjælperske, havde giftet sig med Dr. Riemer.

Goethes Sorg var stor. Han hulkede, og lukkede sig inde. Han skrev det lille bevægede Vers:

Du versuchst, o Sonne, vergebens
Durch die düstren Wolken zu scheinen,
Der ganze Gewinn meines Lebens
Ist ihren Verlust zu beweinen.

Han havde aldrig ophørt at paaskønne hendes Værdi for ham. Han havde i hende en Hustru, paalidelig, beskeden, godhjertet, som en Hustru efter en Oldtids-Grækers Opfattelse skulde være.

En Art Bevis for, hvor længe hun bevarede ogsaa den rent legemlige Tiltrækning for Goethe, afgiver det af hans Værker udelukkede, mere massive end uanstændige Digt *Das Tagebuch* fra 1810. Det indeholder noget ret kønt, men en enkelt forunderligt smagløs Strofe, som blander det altfor Djærve med det Blasfemiske. Det hele Digt, som skildrer et *strandet* Forsøg paa Omfavnelse af en anden end Hustruen, kan jo med god Vilje og germansk Grundighed udlægges som en Hyldest til Husets Frue, og er da ogsaa blevet saaledes udlagt.

Goethe har hyldet Christiane paa smukkere og værdigere Maade.

I 1817 blev Sønnen August gift med en ung Dame af meget fornem Familie, Ottilie von Pogwisch, der havde indtagende Egenskaber og stor selskabelig Evne, derfor ogsaa afgav en god Værtinde i Goethes Hus, men som forøvrigt var en urolig og løs Natur, flygtig, omskiftelig, uberegnelig og ødsel. Hendes Mand havde en Art Forretningstalent, der især gik ud paa fordelagtigt at udnytte Faderens Frembringelser og sikre sig en rundelig Arv; men han var i høj Grad trykket af Faderens Overlegenhed, kom daarligt ud af det med sin Frue, og forfaldt haabløst til Drik. Ved Protektion havde han i en ung Alder faaet Titler og Stillinger; men han havde ikke nogensomhelst virkelig Dygtighed.

I 1816 gik Byron op over Goethes Horizont. Mesteren læste med Interesse *Corsaren* og *Lara*. Og i 1817 begyndte Goethe at fornemme det hemmelighedsfulde Forhold, hvori han stod til den af alle Samtidens Aander, der siden Napoleons Forsvinden fra Europa sysselsatte og udæskede Samtiden mest. En ung Amerikaner havde foræret Goethe Byrons *Manfred*, og med Forundring og levende Interesse iagttog han for første Gang, hvorledes hans egen Poesi havde paavirket en betydelig Aand af et andet Folkeslag, der iøvrigt var selvstændig nok og ham selv aldeles ulig. Han saa, at Byron havde optaget hans *Faust* i sig og omdannet dens Motiver; han studsede ved den hans eget Væsen fjerntliggende Fortvivlelse, hvis mørke Flamme herfra slog ham i Møde. Han indførte Forfatteren og Værket i den tyske Læseverden, men var lettroende nok til samtidigt at udbrede den romantiske Legende, der var sat i Omløb om Byron: Han skulde være bleven elsket af en ung Florentinerinde; denne var til Straf bleven myrdet af sin Ægtemand; og den følgende Nat var Ægtemanden bleven funden myrdet paa Gaden, uden at dog Mistanken for dette Drab kunde rettes mod nogen bestemt Personlighed. Byron havde derefter forladt Florents, og slæbte nu stadigt disse Spøgelser med sig i sit Sind.

Goethe oversatte Manfreds mismodige og livstrætte Monolog, og forblev fra nu af i Berøring med Byron, skrev om *Don Juan* og om *Cain*. Byron, der følte dyb Beundring, sendte ham *Sardanapal* med følgende Tilegnelse:

CHRISTIANE VON GOETHE.
Sammenlign hermed Goethes Tegninger S. 256–57.

Kridttegning af *Friedrich Bury* (o. 1800).

Maleri af *Caroline Bardua* (1807?).

Tegning af *Lips*.

CHRISTIANE V. GOETHE.
Buste af *K. G. Weisser.* (1811—12).

CHRISTIANE OG AUGUST V. GOETHE,
i Haven 1793. Radering af *K. W. Lieber* 1821 efter *Goethes* Tegning fra 1793.
Haven er idealiseret.

To the illustrious Goethe.
A stranger
presumes to offer the homage of a literary vassal to his liege lord
the first of living writers
Who has created the literature of his own country
and illustrated that of Europe.
The unworthy production which the author ventures to inscribe to him is intitled
Sardanapalus.

Atter *Werner,* Byrons næste Sørgespil, bragte en Tilegnelse til den tyske Digter: *To the illustrious Goethe by one of his humblest admirers this tragedy is dedicated.* Og da i Aaret 1823 en ung Englænder ved Navn Sterling til Weimar medbragte en Anbefaling fra Lord Byron, som dengang stod paa Nippet til Afrejse for at hellige det græske Oprør sine sidste Kræfter, gav Goethe ham det Digt med tilbage, der naaede Byron i Livorno, og hvori en inderlig Følelse udtaler sig:

Ein freundlich Wort kommt eines nach dem andern
Von Süden her und bringt uns frohe Stunden;
Es ruft uns auf, zum Edelsten zu wandern,
Nicht ist der Geist, doch ist der Fuss gebunden.

Wie soll ich Dem, den ich so lang begleitet
Nun Etwas Traulichs in die Ferne sagen?
Ihm, der sich selbst im Innersten bestreitet
Stark angewohnt, das tiefste Weh zu tragen.

Wohl sei ihm doch, wenn er sich selbst empfindet!
Er wage selbst sich hoch beglückt zu nennen.
Wenn Musenkraft die Schmerzen überwindet;
Und wie ich ihn erkannt, mög er sich kennen!

Endnu sex Aar senere skrev Goethe, efter Byrons Død, et lille Digt til hans Ære, det som begynder:

Stark von Faust, gewandt im Rath
Liebt er die Hellenen;
Edles Wort und schöne That
Füllt sein Aug' mit Thränen.

Der er Ingen, som ikke under Byron al Ære, i levende Live som efter Døden, og ved sit sønlige Forhold til Goethe havde han tilfulde fortjent Mesterens Interesse. Denne gav ham jo ogsaa snart en Plads i anden Del af sin *Faust.* Men noget Kendskab paa første Haand havde Byron, der ikke forstod Tysk, jo ikke til *Faust* eller overhovedet til Goethe. Det stemmer til Vemod, at Shelley's Navn slet ikke forekommer i Goethes Værker, at den store Lyriker levede og døde ukendt af ham. Ikke blot havde Shelley ved sit Geni fortjent at vurderes af den som først dannede Ordet *Verdensliteratur*; men Shelley havde ganske anderledes end Byron trængt ind i *Faust* og forstaaet Værket. Han

havde 1822 oversat Prologen i Himlen med Englenes Vexelsang og mesterligt gengivet Scenerne i Valborgsnatten paa Brocken i Hartz. Men det var skrevet i Skæbnens Bog, at Shelley aldrig skulde møde den ringeste Anerkendelse i levende Live.

I 1819 fejrede Goethe i Rejsevognen mellem Hof og Karlsbad i al Stilhed sin 70-aarige Fødselsdag, hvortil det iøvrigt ikke manglede paa Lykønskninger. Endog Frankfurt am Main hyldede ham i hans Fraværelse ved en Festforestilling.

Han var nu indtraadt i den Alder hvor jævnaldrende Venner og Bekendte forsvinder, og hvor de Store, med hvem en Mand er kommet i Berøring, i Reglen gaar bort. 1819 døde Fritz Jacobi og Fritz Stolberg. 1821 Napoleon, 1824 Byron. 1827 døde Charlotte von Stein, og 1828 ramtes den snart Firsindstyveaarige af et Tab, han følte dybt: Karl August døde. 1830 døde Hertuginde Luise, og samme Aar i Rom Goethes eneste Barn, Sønnen August.

Det faldt i hans Lod at overleve alle dem, han stod nær, og stedse paany at maatte tage sig sammen og overvinde Kval og Ensomhed ved Arbejde.

LI

I Aaret 1822 blussede Goethe endnu engang op i erotisk Lidenskab. Neppe var hans Hjerte udbrændt, saa fængede det paany. Den ene Fønix var gaaet op i Flammer; en ny rejste sig af Asken.

Goethe havde i Aaret 1806 lært Fru Amalie von Lewetzow at kende og bevaret Erindringen om hendes Ynde. 1821 gensaa han hende i Selskab med hendes Forældre og hendes tre Døtre Amélie, Bertha og Ulrike flygtigt i Marienbad. Men da han vendte tilbage til Badet i Somrene 1822 og 1823, var han og Familien Lewetzow bestandigt sammen. Den yngste Datter Ulrike havde fortryllet ham, og han følte sig derfor i Familiens Selskab helt lykkelig. I 1823 var den Tiltrækning, Goethe følte, blevet til Lidenskab. Han havde ikke, 21 Aar gammel, elsket Friederike Brion heftigere end han nu 74 Aar gammel elskede den attenaarige Ulrike von Lewetzow. Blot ved Lyden af hendes Stemme langt borte paa Gaden i den stille By greb han sin Hat og ilede ud.

Hun havde et barnligt Udtryk i brune Øjne og i en fintformet Mund, bar efter Tidens Mode det brune Haar i korte Krøller. Iøvrigt maa jeg tilstaa, at efter Portræterne at dømme var baade hendes Moder og hendes to Søstre smukkere end hun, saa ung og frisk hun end var.

Dog, det er jo ikke Skønhedsgraden, som afgør en Lidenskab. Da Amélie en Dag spurgte Goethe, om hendes Kjole behagede ham, svarte han: »Ulrikes er smukkere«. Svaret er typisk.

Det Svar huskede Ulrike i sit 95. Aar endnu (hun døde ugift næsten hundrede Aar gammel) og mærkværdigt nok: Goethe har i sin Dagbog noteret, at Kjolen var af tærnet, ægte skotsk Tøj.

Kun i ét Punkt huskede Ulrike, 77 Aar efter Begivenhedernes Indtræden, ægte kvindeligt, ganske forkert, nemlig naar hun paastod at hendes Forhold til Goethe aldrig havde været et andet end et Barnebarns til sin Bedstefader. Det er sandt, hvad hun hævdede, at Goethe var 73 Aar gammel, da hun 17-aarig lærte ham at kende; men hans Lidenskab var en ung Mands, og den har ingenlunde ladet hende urørt. Der er ingen Tvivl om, at hun langtfra har ladet det skorte paa Kys og Kærtegn. Billedet af hendes daglige Modtagelse af ham i Digtet *Elegie* bærer Troværdighedens fulde Præg:

Wie zum Empfang sie an den Pforten weilte
Und mich von dannauf stufenweis beglückte,
Selbst nach dem letzten Kuss mich noch ereilte,
Den letzesten mir auf die Lippen drückte:
So klar beweglich bleibt das Bild der Lieben
Mit Flammenschrift ins treue Herz geschrieben.

Det forekom Goethe, at Ulrike var ham nødvendig til Fortsættelsen af hans Liv. Han besluttede at gøre hende til sin anden Hustru, og endnu før han havde sikret sig hendes og hendes Moders Samtykke, gjorde han Skridt til at ordne sine huslige Forhold til hendes Modtagelse. Han havde fra først af i Breve fra Marienbad og Karlsbad, hvortil han fulgte Lewetzows, røbet sin Hemmelighed for Svigerdatteren Ottilie i dunkle Ord, som dog for hende var gennemsigtige. Men da han i Mellemrummet mellem sine to Besøg i Marienbad aabnede sig for Sønnen og meddelte denne sin Hensigt at indgaa et nyt Ægteskab, kom det til pinlige Scener, i hvilke ogsaa Ottilies Søster Ulrike tog Del. August, der saa sig truet i Nydelsen af den snarligt forventede Arv, vendte den raa Side ud mod Faderen, saa meget mere som han sikkert nok ophidsedes af Ottilie, der følte sig højst ilde berørt ved at skulle faa en Svigermoder i Huset, der var langt yngre end hun selv. August truede med Opbrud fra Fædrenehuset, hvad Goethe da iøvrigt maatte have kunnet bære. Og Sønnen lod sin Tunge have frit Løb; Børn betragter jo ofte Forældre som til for deres Skyld.

Den unge Pige havde imidlertid naturligt nok ikke taget Forholdet til Goethe højtideligt. Hun var lige kommet fra en Opdragelsesanstalt i Strassburg, havde læst Voltaire og andre af Datidens franske Forfattere, men aldrig et Ord af Goethe, i hvem hun saa Hans Excellence, den berømte Minister. Da Goethe altsaa bad sin Storhertug bejle for sig og denne udførte Hvervet, blev baade Moder og Datter forundrede og opfattede Sagen nærmest som en Spøg.

Karl August forsikrede, det var fuldt Alvor, og Storhertugen sagde Ulrike, at hun vilde blive den første Dame i Weimar, at han paa enhver Maade vilde udmærke hende, og at hun ikke skulde behøve at skilles fra sine Slægtninge; han vilde skænke dem et vel indrettet Hus i Byen. Til hendes Moder sagde Storhertugen, at han vilde sørge fuldstændigt for Ulrikes Fremtid. Da hun efter al Sandsynlighed vilde overleve Goethe, saa vilde han sikre hende en Aarpenge af 10,000 Thaler.

Fru von Lewetzow, der var fast bestemt paa aldrig at overtale sine Døtre til noget Ægteskab, spurgte Ulrike, om hun var tilbøjelig til at modtage det gjorte Tilbud. Denne svarte, at hun vilde gøre det, ifald hun dermed opfyldte et Ønske af Moderen. Fru von Lewetzow udtalte, at Ulrika endnu var for ung til at hendes Moder kunde nære noget Ønske om at se hende gift, men Tilbudet var saa ærefuldt, at hun selv maatte bestemme.

Datteren gav da et Afslag (efter hvad hun 77 Aar senere mente) af den Grund, at Goethe allerede havde en gift Søn boende i Huset, hvem hun ikke vilde fortrænge. Dog ligegyldigt, hvad den sidste Bevæggrund var, den datterlige Hengivenhed, hun nærede for Goethe, har øjensynligt ikke havt noget tilstrækkeligt erotisk Element.

Slaget ramte haardt, og Goethes nødtvungne Afkald gik ham saare nær. Han havde i Februar 1823 været meget syg, havt krampagtig Hoste og stadige Smerter i Hjertet *(Pericarditis)*. Han var oftere bedøvet og fantaserede. Men efter sin Hjemkomst fra Baderejsen blev han i November saa syg, at man tvivlede om hans Liv. Han havde atter Hoste og Feber, paany bestandig Smerter paa Grund af Betændelsen omkring Hjertet, havde desuden tabt sit Livsmod og sin Virkelyst, maatte langsomt mande sig op.

Som Vidnesbyrd om det i hint Aar lidenskabeligt Gennemlevede er, som bekendt, Digtet *Aeolsharfen* levnet, der er en poetisk Samtale mellem ham og Ulrike, og *Trilogie der Leidenschaft*, særligt Marienbader *Elegien* som det centrale Digt, er bleven staaende monumentalt i Goethes Produktion.

I *Aeolsharfen* fra 1822, som udtrykker Smerten ved at skilles ad, naar man ikke kan undvære hinanden, og hvor denne Smerte er fremstillet som lige udpræget hos hende og hos ham, er det Smukkeste Sammenligningen af den Elskede med Regnbuen, et Under, der altid er nyt og altid lige glædeligt:

Ja, Du bist wol an Iris zu vergleichen.
Ein liebenswürdig Wunderzeichen,
So schmiegsam herrlich, bunt in Harmonie
Und immer neu und immer gleich wie sie.

Det lille Digt *Aussöhnung* har været rettet til den udmærkede polske Pianistinde Fru Marie Szymanowska, der 1823 var sammen med Goethe i Marienbad tilligemed sin Søster Frøken Kasimira Wo-

lowska, der ligeledes er besunget af ham. Hun besøgte ham nu i Weimar, og Fru Szymanowska's skønne Spil virkede dulmende paa Digterens oprevne Sind. Det var hende, som sex Aar senere gav Adam Mickiewicz og Odyniec Anbefalingsbreve med til Goethe og foranledigede Bekendtskabet mellem Polens største Digter og Tysklands.[1])

Det indledende Digt *An Werther* er det senest (1824) skrevne af Trilogien og indeholder en Skildring af Menneskelivets sørgmodige Vilkaar, smuk og værdifuld. Dog Digtet *Elegie* er det, hvorpaa det psykologisk og poetisk i Grunden alene kommer an, og det bør læses Linje for Linje, fordi dets Melankoli er dyb, dets Livserfaring rig og Udtrykket om end noget abstrakt, frit for Snirkler; Fortvivlelsen utilsløret som sjældent hos Goethe. Intet Forsøg paa at fortone Pinselen er gjort.

Skøn er Skildringen af hvorledes han har været optaget i Paradiset, hvor salig han følte sig dèr, og hvor skrækkeligt det er ham at føle sig drevet ud:

Der Kuss, der letzte, grausam süss, zerschneidend
Ein herrliches Geflecht verschlungner Minnen:
Nun eilt, nun stockt der Fuss, die Schwelle meidend,
Als trieb ein Cherub flammend ihn von hinnen;
Das Auge starrt auf düstrem Pfad verdrossen.
Es blickt zurück, die Pforte steht verschlossen.

Og nu er det ham, som havde hans lukkede Hjerte aldrig været aabnet; Mismod, Anger, Selvbebrejdelser og tunge Sorger fylder det. Er da Landskabet i dets Skønhed, er da Himmelhvælvingen i dens Storhed ikke mere til? Han ser kun *hendes* Skikkelse som luftigt Fantom i Rummet. Og han mindes, hvorledes han i hendes Nærhed blev hvad Menneskene kalder from. I skønne Vers udreder han Ordets Mening:

In unsers Busens Reine wogt ein Streben
Sich einem Höhern, Reinern, Unbekannten
Aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben,
Enträthselnd sich den ewig Ungenannten:
Wir heissen's: fromm sein! — Solcher sel'gen Höhe
Fühl' ich mich theilhaft, wenn ich vor ihr stehe.

Hun er for ham den, der affærdiger *Igaar* som det Uinteressante og *Imorgen* som det, hvorom vi Intet véd; men som opfordrer ham til glad og virksom at se Øjeblikket ind i Øjet. Hvad nytter det! Øjeblikket er nu, da han er skilt fra hende, kun Kval. I hans Bryst river og slider det; hans Aand har hverken Vilje eller Beslut-

---

[1]) Se mine *Samlede Skrifter* (Første Udgave) X, 217 ff.

ning. Han har mistet Verdens-Altet, mistet sig selv. Guderne har dømt ham til Undergang.

Det syntes ham saaledes i hans dybt nedslaaede Stemning. Guderne dømte ham foreløbigt til forøget Ensomhed og til forøget aandelig Aktivitet ikke mer i Samkvem med tilnærmelsesvis Sideordnede, af hvem han kunde lære, men med aandeligt ganske Underordnede, der trofast modtagende fastholdt og opbevarede de Tanker og Indfald, Samtaleformen indgav ham. Guderne dømte ham med andre Ord til Samtalerne med Eckermann. Thi netop det Aar 1823 kom Johann Peter Eckermann til ham, en fattig ung Mand med Kærlighed til Ordets Kunst, der efter at have deltaget i Kampene mod Napoleon, havde studeret Klopstock og Schiller, derefter i Goethe havde fundet sit Ideal. Han gik til Fods fra Göttingen til Weimar, blev modtaget af Goethe og blev fastholdt som Lærling paa Grund af sin mandlige Alvor og Dygtighed, sin feminine Afhængighed og Modtagsomhed. Med ham har Goethe Aar igennem samtalt mere for Efterverdenen end for Øjeblikket, og har endog — hvad der noget fordærver Indtrykket for os — gennemlæst Optegnelserne og for en Parts Vedkommende godkendt dem.

LII

Det var længe siden, Goethe havde havt Bekendte, der lærte ham noget. Sidste Gang var det vel hændt, da han opsøgtes af Sulpiz Boisserée fra Köln, der med sin Broder Melchior havde stillet sig Forherligelsen af gammeltysk Kunst til Opgave, efter at de omhyggeligt havde samlet de middelalderlige Billedhuggerværker og Malerier, som ved Ophævelsen af Klostre og milde Stiftelser massevis enten var kastede paa Markedet eller behandlede med saadan Ringeagt, at man af Altertavler gjorde Vinduesskodder og Bordplader.

Boisserée havde med Appel til Goethes Ungdomsfølelser for Domkirken i Strassburg søgt at omvende ham til Kölner Dôm, og havde faaet ham til i Timevis at sidde hen i grundig Beskuelse af gammel nederlandsk og gammel tysk Kunst, indtil han blev gennemtrængt af en van Eyck.

Helt fik han dog ikke Goethe omvendt. Thi denne bemærker i sine Fyndsprog, at det tørt Naive, det stivt Ærbare, det ængsteligt Retskafne i den primitive nordlige Kunst ogsaa genfindes hos de ældste Florentinere og Venezianere. Men Goethes Synskreds blev udvidet.

Dog det var længe siden, fulde 10 Aar. Nu var han selv bestandig den ydende, og en Husven som Heinrich Meyer kunde kun

secundere ham, en Husfælle som Eckermann kun give Stikord til Samtalerne. Værdien af Eckermanns Arbejde skal ikke forringes, saa lidet som af Kansler v. Müllers, Falks, Riemers, Soret's beslægtede Referater. Disse Arbejder aflægger Vidnesbyrd om Goethes ganske overordentlige Mangesidighed. Men dels har Meddeleren kun Betydning som Interviewer, dels er enhver saadan optegnet Samtale nødvendigvis farvet af den, som har skrevet den ned, og i sit inderste Væsen grundigt upaalidelig.

En uendelig meget større Værdi end Samtalerne med Eckermann og de andre, hvilke nu alle er anbragte fortræffeligt og overskueligt i Tidsorden i W. v. Biedermann's store Værk *Goethe's Gespräche*, har de af Goethe selv forfattede korte Fyndsprog i Vers og Prosa, en rig og ypperlig Kilde til Kundskab om Mesterens Tænkemaade i de ældre Aar.

De paa Vers er dels Grundtanker om Livet og Altet, dels polemiske Udfald mod literære Fjender og Angribere. De første *(Zahme Xenien)* har højest Værd. Nogle af dem indeholder ren og raadgivende Visdom som f. Ex. dette:

Gut verloren — Etwas verloren.
Musst rasch Dich besinnen
Und neues gewinnen.
Ehre verloren — Viel verloren!
Musst Ruhm gewinnen,
Da werden die Leute sich anders besinnen.
Muth verloren — Alles verloren!
Da wär es besser, nicht geboren.

Andre forsvarer Aandsfrihed overfor paatrængende Religiøse og Nationalister. Goethe hævder sin Panteisme i det fyndige Vers:

Was soll mir Euer Hohn
Ueber das All und Eine?
Der Professor ist eine Person,
Gott ist keine.

Han siger de uforglemmeligt og evigt sande Ord om Viden, Kunnen og nedarvet Følelsesliv:

Wer Wissenschaft und Kunst besitzt,
Hat auch Religion;
Wer jene beiden nicht besitzt,
Der habe Religion.

Og i Tilslutning dertil det Frihedsvers som begynder:

Den deutschen Mannen gereicht's zum Ruhm,
Dass sie gehasst das Christenthum
Bis Herrn Karolus' leid'gem Degen
Die edlen Sachsen unterlegen.

Han udtrykker sin Ringeagt for Filisteriet i de monumentale Ord:

Was ist ein Philister?
Ein hohler Darm,
Mit Furcht und Hoffnung ausgefüllt,
Dass Gott erbarm!

Sin Foragts fulde Skaaler udøser han over de Nationalister, der ivrede for at Ordet *Deutsch* skulde skrives *Teutsch* og for hele Debatten om dette elendige Spørgsmaal.

An die T . . . und D . . . .
Verfluchtes Volk! Kaum bist du frei,
So brichst Du in Dir selbst entzwei.
War nicht der Noth, des Glücks genug?
Deutsch oder Teutsch, Du wirst nicht klug.

I Tilslutning dertil udtaler han i (Modsætning til sin egen Svaghed i *Epimenides' Erwachen)* sin Væmmelse ved de patriotiske Forhaanelser af Napoleon:

Ich kann mich nicht bereden lassen,
Macht mir den Teufel nur nicht klein!
Ein Kerl, den alle Menschen hassen,
Der muss was sein.

Væsenlig psykologisk og symptomatisk Interesse har de polemiske Smaadigte imod Kotzebue, Merkel, Böttiger, Spazier, Pustkuchen og hvad de alle hedder, hvis aandelige Levebrød var Forfølgelsen af Goethe og hvem han har foragtet, som de fortjente det, dog ikke nok til at lade deres Angreb uændsede. Nu er de blevne uforglemmelige ved hans Gensvar, medens al den Ros, de gav hinanden i Samtiden, ikke vilde have bevaret deres Navne fra Glemsel.

Goethe har moret sig med det Regnestykke, at hvis han kunde leve endnu hundrede Aar, sund og tilfreds, som han mest har været det, saa vilde *Merkel* (ogsaa Tiecks og Brødrene Schlegels Fjende) *Spazier* (Baggesens Ledsager i *Labyrinthen*) og *Kotzebue* i al den Tid ikke have Ro paa sig, men dagligt skrive en Pasquill imod ham, hvad der vilde give ikke mindre end *36 500*, Skuddagene ikke iberegnede:

Gern würd ich dieses holde Wesen
Zu Abend auf dem Abort lesen,
Grobe Worte, gelind Papier
Nach Würdigkeit bedienen hier.

Tonen er iøvrigt denne:

An Schmierern fehlt's nicht, nicht am Lob der Schmierer
Der rühmt sich selbst, Den preiset ein Verleger,
Der Gleiche den; der Pöbel einen Dritten.

Rigtignok udgav Goethe selv ikke noget Vers af sine *Invektiven*, der først blev samlede og udgivne efter hans Død.

LIII

Det samme gælder om de ikke mindre end 1055 *Sprüche in Prosa*, dette Skatkammer af Visdom, som med faa Enkeltundtagelser laa uudgivet hen saa længe Goethe var i Live. Hans Lede ved Publikum var bleven saa stor, at han helst intet Forhold havde til det. Hvilken Afsky for Samtiden der havde betaget ham, bevises vel skarpest derved, at da han endelig ved overordentlig Anstrengelse havde fuldført Anden Del af *Faust* mellem Midten af Aar 1827 og Juli 1831, forseglede han Manuskriptet med syv Segl og lod det roligt ligge hen til Efterverdenen, overbevist, som han sagde, om at Samtiden blot vilde misforstaa Værket og sige ondskabsfulde Dumheder derom.

Goethes *Fyndsprog* i Prosa er, skønt ikke udarbejdede i pointeret Form, ingenlunde af ringere Værd end Pascals berømte, paradoxale *Pensées* eller La Rochefoucaulds og Chamforts skarpe vittige Strøtanker. Der er i dem ikke, som hos Pascal, paa Forhaand taget Parti for nogen overjordisk Magt, heller ikke, som hos La Rouchefoucauld, lagt nogen Iver for Dagen for at opspore og blotte menneskelig Egenkærlighed, eller, som hos Chamfort, i bidende Form udtalt Menneskeforagt og Menneskehad.

Standpunktet er en Mands, der med Aandsoverlegenhed overskuer Menneskelivet, ikke tjener noget Dogma og ikke er i nogen Lidenskabs eller Stemnings Vold, men i Kraft af Storhed roligt ser fra oven nedefter.

Naar han en sjælden Gang sysselsætter sig med det Religiøse, sker det ikke som hos Pascal i Selvplagerens Lidenskab og Kval, men med stille Dybsind. Han siger: Fromhed er intet Maal men et Middel til ved den reneste Sindsro at naa den højeste Kultur. Derfor er de, der opstiller Fromhed som et Maal, fordetmeste Hyklere. — Han bekæmper ikke Askesens Værdi; han siger kun lakonisk med bidende Spot: Hinduerne i Ørkenen lover, at de ikke vil spise Fisk. — Hvor han berører Bibelen. siger han: Man strides meget om Nytten og Skadeligheden af Bibelens Udbredelse. Skade kan den, naar den som hidtil bliver brugt dogmatisk og fantastisk; gavne, naar den opfattes som Kundskabskilde og følelsesfuldt.

Med sin dybe Erfaring om hvad det betyder for hver Enkelt at kunne virke og modnes i Fred, maatte Goethe med Angst og Uro se, hvorledes den Avisliteratur, der paa hans Tid endnu kun var i sin første Spire, bidrog sit til at hindre Individualiteternes stille Væxt og vanskeliggøre store Menneskers Opstaaen. Han siger: Tidens største

Ulykke er, at den ikke lader Noget modnes, men spiser hvert Øjeblik op i det næste Øjeblik, evigt lever fra Haanden og i Munden uden at faa noget udrettet. Vi har allerede Aviser for de forskellige Dagstider. Alt, hvad En foretager sig, ja hvad han har for og endnu ikke har udført, *slæbes ud i Offentligheden.* Ingen tør mere glæde sig eller sørge uden til Tidsfordriv for de Øvrige. Den ulykkelige skal omkomme med Anstand som Gladiatoren for den romerske Pøbels Øjne.

Goethe skildrer her ikke sjældent ganske personligt sin Væremaade: Jeg tier til Meget; thi jeg gider ikke forvirre Menneskene, og lader dem gerne glæde sig, hvor jeg ærgrer mig. — Den højeste Lykke afgiver det, som forbedrer vore Mangler og udjævner vore Fejl. — I Reglen er det Menneskets Indsigt, som bestemmer dets Gøren og Laden; derfor er Intet skrækkeligere end at se Uvidenheden handle. — Den største Agtelse, en Forfatter kan vise Publikum, er den, aldrig at yde hvad man venter af ham, men hvad han selv paa sit daværende Dannelsestrin og med Hensyn til de Andres, anser for ret og nyttigt. — Det virksomme Menneske kommer det an paa at gøre det Rette; om det Rette derefter sker, er ikke hans Sag. — At skrive Historie er en Maade at skaffe sig Fortiden fra Halsen paa. — Istedenfor at modsige mine Ord, skulde de hellere handle i min Aand. — Overfor de bestandig gentagne Beskyldninger for Selvros skriver han: Man siger at Selvros stinker; det kan være. Men hvad fremmed og uretfærdig Dadel har for en Lugt, derfor har Publikum ingen Næse.

Goethes Levevisdom faar ham til at notere smaa, ganske dagligdags men slaaende rigtige Erfaringer som denne: Vi lærer ikke Menneskene at kende, naar de kommer til os. Vi maa gaa til dem for at faa at vide, hvorledes de virkelig er. — Men han lægger ganske anderledes Mærke til de vigtigste Karaktertræk. Ofte havde han i sine Xenier udtalt sin Afsky for dem, der er ude af Stand til at anerkende en Andens Fortjenester. Her skriver han: Overfor en Andens store Fortrin gives der intet andet Redningsmiddel end Kærlighed. — Han havde altid fundet en særlig Usselhed i det at mangle Sansen for Storhed. Her siger han: Der gives efter Ordsproget ingen Helte for Kammertjenere. Det beroer paa, at Helten begribes kun af Helten. Kammertjeneren forstaar rimeligvis tilfulde at vurdere sine Lige.

Og idet han overvejer, hvorpaa det beroer, at store Mennesker udfører saa overraskende Bedrifter, udtaler han det kun tilsyneladende Paradox: At leve i Ideen vil sige at behandle det Umulige som om det var muligt. Saaledes opstaar Begivenheder, over hvilke Verden undres i Aartusinder.

I dyb Forstaaelse af hvor vanskeligt det er for den, som skrider til Handling, at tage alle de Hensyn, hvis Berettigelse Tilskueren indser, har han den dybsindige, dristigt formulerede Sætning: Den Handlende er altid samvittighedsløs. Kun den Betragtende har Samvittighed. — Han føler som Trøst den strenge Sammenhæng i hans eget Liv:

Den er lykkeligst, som kan sætte Slutningen af sit Liv i Forbindelse med Begyndelsen.

Idet han mindes, hvor megen Tid han har spildt paa at ville belære og opdrage uimodtagelige Mennesker, skriver han: Ikke Enhver, hvem man siger noget Frugtbart, bliver derved produktiv. Der falder ham ret ofte blot noget Gammelt og længst Bekendt ind derved. — Idet han husker, hvor mange, han opdrog, der ikke havde anden Tanke end derefter at spænde Ben for ham selv, skriver han fyndigt: Jeg er snublet over Rødderne af det Træ, jeg selv havde plantet. — Idet han griber sig i, hvor talrige Gange han har taget fejl af Mennesker, former han denne dybe Sætning: Man bliver aldrig bedraget; man bedrager sig selv.

I ledige Timer, derfor i mange Aforismer, er Erindringen om hans Modstandere dukket op for ham, og han har undret sig over, at de saa at sige ikke havde Fysiognomier, men i deres Trivialitet alle lignede hinanden som Vandsjatter. Han udtrykker dette høfligt: I har samme Beskaffenhed som Havet, hvilket man giver forskellige Navne, men som er Saltvand altsammen.

Saa mindes han sine Fjenders Misundelse. Han gentager i eget Navn Ottilies Aforisme: Der er ingen større Trøst for Middelmaadigheden end den, at Geniet maa dø. — Han husker, hvorledes disse Mænd har slidt for at give deres Bagvaskelser Skin af overlegent og nærende Vid: De har pisket Skarnet for at se, om det ikke blev til Fløde. Og dog fik de hvad Navn, de har, fra ham selv: Smuds glimrer, naar Solen skinner.

Han fandt ingen Bistand hos Publikum, der hurtigt var vant til ham og træt af ham: En Regnbue, der staar et Kvarter, ser ingen mere paa. — Og han gør sit Regnskab op med Samtiden: Den nærværende Tidsalder er ikke værd, at vi gør noget for *den*. Vi maa arbejde for det Forgangne og for det Fremtidige, det vil sige: for at anerkende Fortidens Fortjenester og for at forøge Fremtidens Værd.

Dog trods Utilfredshed beklager han ikke sin Lod: Vel hænder det En, at man af Skæbnen bliver skrækkeligt tærsket, men den hensynsløse Skæbne knuser kun Straaet; Kornene sporer Intet dertil og springer lystigt ud i Loen.

Han véd ret vel, at de Andre har Viljen til at skade, men han betvivler deres Evne: Den empirisk-sædelige Verden bestaar mest af ond Vilje og Misundelse. De rigtigt Usle tager jo ikke Del i Noget uden af Skadefryd, og der gives Mennesker, som slet ikke kan fare vild, fordi de overhovedet aldrig sætter sig noget Fornuftigt for. Men det fører dem ikke til Noget.

I de ikke ret mange Overvejelser, Goethe har helliget Literaturen, rammer han ikke faa af sine Landsmænds Skødesynder. Saaledes bemærker han, at Tyskerne (dog ikke de alene) har den Gave at gøre Videnskaberne *utilgængelige*, og at visse Bøger synes skrevne, ikke for at man skal lære noget af dem, men for at man skal faa at vide, Forfatteren har været *lærd*. Han udtrykker sin Afsky for den literære Ge-

menhed, der udgiver sig for Humor: Der gives intet saa lavt, at det ikke, udtrykt med Grimacer, tager sig humoristisk ud. — Han spøger med Oversættervirksomheden: Oversættere er at betragte som ivrige Koblere, der priser os en halvt tilsløret Skønhed som højst elskværdig. De vækker en uimodstaaelig Længsel efter Originalen.

Han udtaler sig med sin Ungdoms Heftighed mod den saakaldte patriotiske Kunst: Der gives ingen patriotisk Kunst eller patriotisk Videnskab. Baade Kunst og Videnskab behøver og tilhører den hele Verden.

Han forklarer, hvorfor han — hvad man har taget ham ilde op — hellere bedømmer fremmed Literatur end tysk. Det beroer paa, at man i Udlandet (formentlig) ikke agter paa hans Domme, og man kan ikke være uhøflig paa Afstand. Men overfor de Nærværende vil man, saalidt som i godt Selskab, forebringe noget Krænkende, og en Misbilligelse bliver af Forfatteren altid opfattet som Krænkelse.

Han forsvarer sig mod Beskyldningen for Dunkelhed. Den, der vil bebrejde en Autor, at han er dunkel, skal først se ind i sig selv og se hvorledes det dèr ser ud. I Tusmørke er selv en meget tydelig Skrift ulæselig.

Han skemter med sine Landsmænds ulidelige Pukken paa det tyske *Gemyt*, der fraskreves ham: Tyskerne skulde i et Tidsrum af tredive Aar ikke udtale Ordet Gemyt; saa vilde efterhaanden Gemyt opstaa paany. Nu betyder det kun Overbærenhed med Svagheder, med egne som med fremmede.

Han har endelig dette forstandige Ord om det at læse og det at lære: Egentlig lærer vi kun af de Bøger, vi ikke kan bedømme. Forfatteren til en Bog vi kan bedømme maatte lære af os.[1]

LIV

Tiltrods for Goethes meget sildige Udtalelser til Eckermann og andre om, at Anden Del af *Faust* har været planlagt og gennemtænkt i mindst halvthundrede Aar, synes han i sine unge Dage at have betragtet hvad vi nu kalder første Del af *Faust* som et Hele for sig. Intet i det oprindelige Arbejde med Æmnet tyder paa at en Fortsættelse af Værket var paatænkt. Det er først i Aarene 1797—1801, at Planen dæmrer til en saadan Fortsættelse. Nogle Enkeltheder bliver udførte: Baccalaureus-Scenen, der dog egentlig tilhører første Del, og som indeholder den hos Goethe bestandig tilbagevendende Spot over den Originalitet,

[1]) *Sprüche in Prosa* Nr. 41, 42, 138, 332, 23, 163, 38, 46, 64, 76, 99, 113, 389, 391, 343, 162, 133, 106, 577, 476, 124, 392, 148, 79, 584, 183, 208, 930, 71, 108, 258, 485, 601, 705, 299, 293.

der beroer paa Ubekendtskab med det længst af andre Frembragte, dernæst Begyndelsen til Afsnittet *Helena* (nu tredie Akt) som allerede blev forelagt Schiller.

Det er først i 1806, at Goethe i *første* Del af *Faust* anbringer det Væddemaal mellem Faust og Mefistofeles, hvortil en Fortsættelse kunde og maatte knytte sig:

Werd' ich zum Augenblicke sagen:
»Verweile doch! Du bist so schön!«
Dann magst Du mich in Fesseln schlagen,
Dann will ich gern zu Grunde gehn.

Den ældste egentlige *Faust* har sit Væsen i det tredobbelte Udfald mod Retorerne med deres Tro paa oratoriske Regler, disse »bjældeklingende« Daarer, der hverken kan føle eller tale simpelt, dernæst mod de historieforskende og historieskrivende Pedanter med deres Tro paa, at man kan kalde Fortiden til Live uden digterisk Syn, og endelig mod Samfundscensorerne med deres imbecile Forfølgelse af de tænkende Kættere, af de Faa, der har indset noget Sandt, som det er forbudt at udsige, og hvem man derfor fra Arilds Tid af har korsfæstet og brændt. Den, som har undfanget denne *Faust*, føler sig som Befrieren fra det foregaaende Tidsrums kolde og udvortes Retorik, som Ophavsmanden til Tysklands første historiske Drama, som Besyngeren af den ældste, store, mytiske Kætter, Prometheus.

I Hexekøkken-Scenen, som Goethe 1788 i Italien flettede ind deri, en Scene, hvis klassiske Hedenskab røber sig i Udfaldet mod Treenigheden:

Es war die Art zu allen Zeiten
Durch Drei und Eins und Eins und Drei
Irrthum statt Wahrheit zu verbreiten

i denne Scene ser, som berørt, Faust i Tryllespejlet en dejlig Kvinde, der ligger henstrakt som Tizians Venus i Florents's Tribuna, maaske en *Helena*-Skikkelse, og Scenen slutter med disse betegnende Ord af Mefisto:

Du siehst mit diesem Trank im Leibe
Bald *Helenen* in jedem Weibe.

Havde Goethe i *De romerske Elegier* givet sin italienske Elskerinde det antike Navn *Faustina*, saa steg nu en anden Elskerinde med et i Oldtiden mere vidtberømt Navn op for hans Sind, som den, med hvilken han vilde forsyne sin fornyede Faustskikkelse. Den gotiske Sagnhelt Faust maatte for at fuldstændiggøres, for at naa sin sande Udvikling, sin Kulturhøjde, ligesom Goethe selv formæles med *Antiken*. Og her gav allerede Marlowe, Folkebogen og den tyske Overlevering ham Vinket: Faust maner den Kvinde, der er Personliggørelsen af Oldtidens Skønhedsbegreb, *Helena*, op fra Underverdenen og tager hende til sin Elskede.

Hvilken Betydning fik ikke dette Renæssancetidens løse Indfald for Goethe! Hvilket Symbol blev ikke denne Helena for hans gennem en Menneskealder udformede Grundopfattelse! Da Gretchen, den lille gotiske Pige, var død, kunde hendes Plads værdigt kun indtages af selve Skønhedens Dronning fra det gamle Hellas, der i sin Person repræsenterede det Ideal, for hvis Skyld Goethe nu stod alene, men som han vilde forblive tro. Og noget før han samler alle sine Kræfter paany om *Faust*, udfører han da i Aarene 1825—26 Digtningens tredie Akt, og giver den som selvstændigt Hele den meget sigende, senere fjernede Titel *Helena*.

Kritikere, der (som Orlandos Hest hos Ariosto) foruden forskellige anselige Egenskaber har den ene uheldige, at de ikke er til, har hævdet Goethes Mangel paa Evne til at gengive Yderverdenen. Denne Evne, der med Aarene udfoldede sig mere og mere i hans Lyrik, gjorde hans Alderdoms Kunst impressionistisk, som hans Ungdoms aldrig havde været det, og fik ham til sent at udfolde en ny og forbausende Originalitet.

Hans *Divan* danner Overgangen til hans ny lyrisk beskrivende Stil. Her er f. Ex. af *Buch Suleika* et Vers med saadanne mættede gyldne, røde, grønne Farver, at det minder om Rembrandts Kolorit:

Schau, im zweifelhaften Dunkel
Glühen blühend alle Zweige,
Nieder spielet Stern auf Stern,
Und smaragden durch's Gesträuche
Tausendfältiger Karfunkel.

Dog det er i Anden Del af Faust, som Goethe udfører den ved ufortrødent, sammenhængende Arbejde 1827—1831 ɔ: fra sit 78. til sit 82. Aar, at den ny Stil bryder igennem. Den peger ud over den tidligere, som Tizians Alderdomsstil peger ud over hans Ungdoms, eller som Beethovens i Niende Symfoni stræber ud over de tidligere Symfoniers. (Richard Hamann: *Der Impressionismus in Leben und Kunst*.)

Anden Del af *Faust* er i Virkeligheden kun Lyrik. Hvad her fængsler, er den Ordkunst, med hvilken Goethe vil gengive alle Sansninger, Hørelsens fra den svageste Susen til den rullende Torden, Synets i alle Afskygninger af det Farvernes brogede Liv, han saa omhyggeligt havde gennemforsket, det Flammende, det Funklende, det Skinnende, det Blændende, det som bølger og svømmer i Lys, det som skælver og flimrer; Lugtens i alle Afarter af frisk Lugt, Vellugt, vederkvægende Duft, pirrende Uddunstning indtil den ramme Stank. Da Goethe f. Ex. her lader Mefisto skildre Helvede, har han øjensynligt havt Svovlstank i sin Erindring, og han lader Mefisto indlede med en Bemærkning om, at Djævlene gav sig til at hoste:

Die Teufel fingen sämmtlich an zu husten,
Von oben und von unten auszupusten;
Die Hölle schwoll von Schwefelstank und Säure.

Ogsaa Følesansen finder her Udtryk baade for det Glidende og for det Vægtige og Solide:

Wie war die Welt mir nichtig, unerschlossen,
Wie ist sie nun seit meiner Priesterschaft
Erst wünschenswerth, gegründet, dauerhaft!

Undertiden blander Goethe (ligesom de tyske Romantikere) forskelligartede Sansninger sammen: Lyset toner, eller Klangen har Lugt. Saa overforfinede er nu hans altid forfinede Sanser blevne.

Homunculus's Lygte lyser ikke blot, den toner:

Mefisto: Lass deine Leuchte, Kleiner, tönend scheinen!
Homunculus: So soll es blitzen, soll es klingen.
(Das Glas dröhnt und leuchtet gewaltig.)

Eller endnu mere forfinet: Farve-Indtryk, Lyd-Indtryk og Lugtvirkninger blandes:

Von buntesten Gefiedern
Der Himmel übersäet,
Ein klingend Meer von Liedern
Geruchvoll überweht.

Altsaa: Himlen er som skjult bag brogede Fugles Fjær, og en klingende, stærkt lugtende Strøm af Sange stormer hen derover.

Selve den første Scene i *Fausts* Anden Del blander programagtigt Sansningerne: Lyset ikke blot blænder, men det knager, rasler, drøner, fornemmes som Trompeters og Basuners Musik. Ariel synger:

Tönend wird für Geistesohren
Schon der neue Tag geboren,
Felsenthore knarren rasselnd,
Phöbus' Räder rollen prasselnd,
Welch Getöse bringt das Licht!
Es trommetet, es posaunet.
Auge blinzt und Ohr erstaunet.

Derpaa følger Fausts Skildring af Solopgangen, og hans Sammenligning af den med Haabs og Ønskers Opfyldelse. Goethe danner her som i dette Tidsrum gennemgaaende, i Uvilje over Sprogets udslidte Skillemynt, nye sammentrængte og virkningsfulde Ord, som *Erfüllungspforten — flügeloffen*, og han røber, hvor flammende han trods sine Aar fornemmer Livsfylden i det opfyldte Ønske:

So ist es also, wenn ein sehnend Hoffen
Dem höchsten Wunsch sich traulich zugerungen,
Erfüllungspforten findet flügeloffen.
Nun aber bricht aus jenen ew'gen Gründen
Ein Flammenüberschuss; wir stehn betroffen.
Des Lebens Fackel wollten wir entzünden,
Ein Feuermeer umschlingt uns, welch ein Feuer!
Ist's Lieb, ist's Hass, die glühend uns umwinden,
Mit Schmerz und Freuden wechselnd ungeheuer?

Monologen ender med Skildring af Vandfaldet og Regnbuen derover, saa man føler Fugtigheden, Hvirvlen, Skummet, Regnbuepragten. Tilsidst gives selve denne Stils Filosofi i det dybe Ord, at den farvede Afglans er alt hvad vi kan gribe af Livet:

So bleibe denn die Sonne mir im Rücken! —
Der Wassersturz, das Felsenriff durchbrausend,
Ihn schau' ich an mit wachsendem Entzücken
Von Sturz zu Sturzen wälzt er jetzt in tausend,
Dann abertausend Strömen sich ergiessend
Hoch in die Lüfte Schaum an Schäume sausend. —
Allein wie herrlich, diesem Sturm erspriessend
Wölbt sich des bunten Bogens Wechseldauer
Bald rein gezeichnet, bald in Luft zerfliessend,
Umher verbreitend duftig kühle Schauer!
Der spiegelt ab das menschliche Bestreben.
Ihm sinne nach, und Du begreifts genauer:
Am farbgen Abglanz haben wir das Leben.

Allerede i *Faust* I hed det, endog om Sneglen, at den baade vejledes af Syn, Følesans og Lugt:

Siehst du die Schnecke da? Sie kommt herangekrochen;
Mit ihrem *tastenden Gesicht*
Hat sie mir schon was *abgerochen.*

Goethe formaar paa dette sit sidste Udviklingsstade, hvad Malerkunsten efter dens Væsen ikke evner, at give os det øjeblikkeligt skiftende Lys- og Farve-Særsyn, det Skælvende i selve Bevægelsen:

Blinkend, wo die Zitterwellen
Ufernetzend leise schwellen.

eller dette Fyrværkeri:

Irrfunkenblick an allen Enden,
Ein Leuchten, plötzlich zu verblenden.

eller dette der, som Hamann træffende har sagt, minder om Velasquez' *Lanserne*:

Die Piken blinken flimmernd in der Luft
Im Sonnenglanz durch Morgennebelduft.

eller denne skønne Nat, denne mer end Whistler'ske Notturno, en Anraabelse, rettet til Stjernerne om Belysning af Nereidetummelen paa Havet:

Blicke ruhig von dem Bogen
Deiner Nacht auf Zitterwogen,
Mildeblitzend Glanzgewimmel;
Und erleuchte das Getümmel,
Das sich aus den Wogen hebt!

GOETHE,
tegnet af *C. A. Schwerdgeburth* ved Nytaarstid 1832. Dette Portræt, der dannede Grundlaget for det bekendte Stik, er det sidste, der blev udført, mens Digteren var i Live. (Goethe-National-Museum).

GOETHE-MINDESMÆRKET I WIEN. Udført af *E. Hellmer*, afsløret 1900.

GOETHE-MINDESMÆRKET I FRANZENSBAD. Af *Karl Wilfert* jun.

Man mærke, hvor megen kærlig Iagttagelse af det farvevante, farvekære Øje der er i de følgende Ord om de lyse Bølger, som løfter og hvælver sig med mørke Rande:

Siehst auf und ab lichtgrüne, schwanke Wellen
Mit Purpursaum zur schönsten Wohnung schwellen?

Hvilken umaadelig stor Kunstner denne Firsindstyveaarige var!

Eller agt paa, hvorledes han med vexlende, altid rammende Udtryk maler en Taageskys Snigen og Bølgen sig gennem Rummet, som man ser den fra høje Bjerge:

Ein dunkler Nebel deckt sogleich den Raum.
Er schleicht sich ein, er wogt nach Wolkenart,
Gedehnt, geballt, verschränkt, getheilt, gepaart.

De sidste Udtryks maleriske Fynd og Kraft er uforlignelig. Der er Tonemalerier af tilsvarende Styrke. Vi hører Vinden suse i Strandbreddens Siv, i Hængepile, i Espeløv:

Rege dich, du Schilfgeflüster,
Hauchet leise, Rohrgeschwister,
Säuselt, leichte Weidensträuche,
Lispelt, Pappelzitterzweige!

Goethe overgaar her langt de tyske Romantikere i Lydvirkninger, som dog var deres Særfag.[1]) Han foregriber Richard Wagner's Rhindøtrenes Sang i Linjen: *Wir säuseln, wir rieseln, wir flüstern Dir zu.* Han har kraftige Strofer med næsten lutter A-Lyd:

Waldung, die schwankt heran,
Felsen, sie lasten dran,
Wurzeln, sie klammern an,
Stamm, dicht an Stamm heran.

Omvendt har Sirenernes Sang om at de tilbeder alle Verdens Guder lutter O-Lyd:

Wir sind gewohnt
Wo es auch thront,
In Sonne und Mond,
Hinzubeten; es lohnt.

Det er bl. a. ved denne sproglige, maleriske, musikalske Virtuositet at *Fausts* anden Del kunstnerisk er saa lærerig og staar saa højt. Og det Kunstneriske er Hovedsagen. Paavisningen af det Forstandsagtige, af Digtningens Plan, Opklaringen af dunkle Steder og af hvad Goethe har nedlagt for Smaahemmeligheder i Værket (was er hineingeheimnisset), det er noget for Litteraturprofessorer i Tyskland og i Nord-

[1]) Se mine *Samlede Skrifter* (Første Udgave) IV, 294—308.

amerika at holde Forelæsninger over; det hører naturligvis med; men det interesserer os betydeligt mindre.

Rent forstandsmæssigt er der et og andet Utilfredsstillende i Anlægget. Hvad der skulde bevises var jo, at den som stadigt er i Stræben, ham kan Englene forløse, hvad vel vil sige, at han er værdifuld og ikke bør gaa tabt. Men Faust har desværre netop slet ikke stræbt og handlet. Han har ved Kejserhoffet skaffet Papirspenge, idet Mefisto hjalp ham, og han har arrangeret Hoffester, hvad ikke godt kan kaldes en Stræben. Han har kaldt Helena op til Oververdenen, hvad der ligeledes er mere fornøjeligt end fortjenstfuldt. Han har endelig berøvet Filemon og Baucis deres Hytte, hvad der er ubetinget lastværdigt. Og derefter skal han frelses ved Forbøn af en Kvinde, hvem han har behandlet usselt og ladet i Stikken. I dette, som skulde være Værkets Logik, er der ikke ret megen Logik.

Faust taler imod Sysselsættelsen med det Hinsidige, som talte han i Digterens Navn:

Nach drüben ist die Aussicht uns verrannt,
Thor! wer dorthin die Augen blinzelnd richtet,
Sich über Wolken Seinesgleichen dichtet.
Er stehe fest und sehe hier sich um!
Dem Tücht'gen ist die Welt nicht stumm,
Was braucht er, in die Ewigkeit zu schweifen!

Og saa strax derefter aabenbares der os den romersk-katolske Himmel med Englekor og Bodssøstrekor og salige Drenge og Mater gloriosa og Pater ecstaticus, Pater profundus, Chorus mysticus og Pater seraphicus, selve hin hellige Francesco af Assisi, hvis Kirke Goethe engang forsmaaede at se. For Elskere af Logik er her ikke stort at hente.

Og dog, naar det mystiske Kor istemmer sin dunkle Slutningsstrofe, saa fyldes vi af en Stemning, som hørte vi en hedensk-kristelig Sibylla's Visdomsord, og ved Digterens høje Kunst er disse lidet gennemsigtige Ord blevne staaende indgravede i Slægternes Erindring:

Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichniss;
Das Unzulängliche
Hier wird's Ereigniss;
Das Unbeschreibliche,
Hier ist es gethan;
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.

Hele denne Legendeverden var da kun Sindbilled. Det Utilstrækkelige — utilstrækkeligt som alt Menneskeværk er — gør Fyldest her, ja sætter Tidsskel her. Det Ubeskrivelige — vel det i Ord Uudtømmelige — er her foregaaet for vore Øjne. Det evigt Kvindelige, det

Jomfruelige, Moderlige, Gaaderige, tiltrækker os, som Naturens Skød tiltrak Goethes Manddom, og som dels *Mødrene* dels Helena tiltrak hans Faust.

LV

Tredie Akt af *Faust*'s Anden Del, Digtningen *Helena*, er udført først, og udgør et relativt Hele, som uden Vanskelighed og uden Brug af Fortolkningskunster oplyser Den, der følger og forsker Goethes Sjælehistorie, om hvad der for ham i Grunden var Kærnen i det ny store Værk. Vi har allerede berørt det: den gotiske Sagnhelts Formæling med det antike Ideal, det Udviklingstrin i Hovedpersonens sindbilledlige Historie, hvor han som hans Digter fremmanede og dyrkede det gamle Hellas.

I disse Aar havde hos Goethe Tænksomheden fordrevet Naiveteten, der i hans Ungdom gjorde ham saa stærk som Digter. Indbildningskraften er endnu overdaadigt rig, Opfindsomheden overordentlig, Indfaldene vrimler; men vi har kunnet følge, hvorledes Evnen til at danne *individuelle Skikkelser* er bleven suget op af Hanget til at fremstille det Typiske, og i den anden *Faust* er Alt bleven Symbolik. Skikkelserne har Værd ikke ved deres personlige Sjæleliv, men ved det lyriske Udtryk, hvori deres Indre klæder sig. Her er Dybde; thi her er sindrige Tanker; og her er Skønhed, thi her er Lyrik, hvori sjælden Kunst fornyer Sproget og udvider Natur-Genfremstillingens hidtil kendte Omraade. Men den skikkelseformende Magt er slappet. Istedenfor Seerens kraftigt hensættende: *Dette er*, træder her Grublerens bevæget forklarende: *Dette betyder*. Disse Skikkelser er ikke kompakte, men gennemsigtige; Meningen med dem ses igennem dem. De er end ikke Billeder; de er Sindbilleder. De er ikke af Kød og Blod, saa de for Alvor kan favnes og saa der kan hugges og stikkes i dem. De er Spøgelser, som for et Vindpust eller et Trylleord farer fra hinanden og opløser sig i Taage. Det Hele er saa spøgelseagtigt, at Illusionen af og til brydes ved at Uvirkeligheden betones af Digteren selv gennem en eller anden af de optrædende Personer.

Vi befinder os foran Menelaos' Palads i Sparta. Helena træder op, hjemvendt fra det erobrede Troja, ledsaget af sine Terner, et Kor af fangne Trojanerinder. Den Tid ligger nu langt borte, da Goethe lod sin Ifigenia tale i moderne femfodede Jamber; Helena udtrykker sig i strengt, vægtigt antikt Trimeter, og hendes Tales Fald er tungt, om end baade højtideligt og skønt. Koret falder ind nøjagtigt som i en gammelgræsk Tragedie. Men en Skikkelse optræder, der bringer et

fremmed og hæsligt Element ind i denne af Underverdenen opstandne Skønhedsverden, det er den lange, grimme Kvinde, Phorkyas, der betegner sig som Paladsets Bestyrerinde under Dronningens Fravær, og som med barsk befalende Røst skræmmer ikke blot de fangne Piger, der ledsager Helena, men vover at minde Dronningen om hendes Fortid paa en Maade, der maa være hende pinlig. Helena sætter hende med Højhed i Rette, men hun giver ikke tabt. Hun er Mefistofeles selv i Kvindeklæder.

Da Dronningen skrider over Tærskelen for at tage sit Palads i Besiddelse paany og vil bringe Guderne det skyldige Offer, meddeler Mefisto som Phorkyas hende, at hun selv er Offeret. Menelaos har givet Befaling til at hun skal ofres med den blanke Økse, der ligger ved Alterets Fod, og hendes Terner skal uden Undtagelse klynges op.

Helena forsager med rolig Værdighed, kan dog ikke undlade at spørge, om der ikke gives nogen Udvej til Redning. Phorkyas oplyser, at der gives én, og af Svaret røbes det os, at Tiden nu pludselig ikke er Grækenlands Oldtid, men dets Middelalder. I Nærheden ligger en stærkt befæstet, smukt udstyret Borg, som beboes af en fremmed krigersk Stamme, og som beherskes af en stor og forstandig Høvding.

Og strax hensætter Mefistofeles Helena og hendes Følge i den indre Borggaard. Efterat Drenge og Væbnere i langt Tog er stegne ned ad Borgtrappen, skrider Faust i Middelalderens ridderlige Hofdragt langsomt og værdigt ned, og bringer Helena sin overstrømmende Hyldest. Han fører med sig i Lænker Taarnvægteren Lynceus, der skulde have forkyndt hendes Komme, men har forsømt sin Pligt. I skønne Vers udtaler denne med et i Oldtiden ukendt Galanteri sit Forsvar: Helenas Skønhed har blændet ham saaledes, at han glemte Hornet ved sin Side, hvori han burde støde, og som en Forelsket bringer han hende Kister fulde af Skatte, Perler og Ædelstene. Nogle af hans Artigheder er noget forældede som naar han lader Rubinen blegne i Sammenligning med hendes Kinders Rødme — man kan daarligt forestille sig Helena saa rødstensrød — smukt og fint er det derimod, naar han omskriver Perlen med Ordet Draabeæg, og i ethvert Tilfælde giver hans Henvendelse Læseren Indtrykket af Dronningens overordentlige Skønhed:

Nun schwanke zwischen Ohr und Mund
Das Tropfenei aus Meeresgrund;
Rubinen werden gar verscheucht,
Das Wangenroht sie niederbleicht . . . . .

Denn Du bestiegest kaum den Thron,
So neigen schon, so beugen schon
Verstand und Reichthum und Gewalt
Sich vor der einzigen Gestalt.

Med det Hang til kunstnerisk Reflexionsfordobling, som vi tidligere har sporet hos Goethe og som de tyske Romantikere formelig satte i

System, lader Digteren Helena undres over Rimene i Lynceus's Hyldesttale, og spørge hvad dette er:

Erstaunen trifft mich, fragen möcht ich viel.
Doch wünscht ich Unterricht, warum die Rede
Des Manns mir seltsam klang, seltsam und freundlich.
Ein Ton scheint sich dem andern zu bequemen,
Und hat ein Wort zum Ohre sich gesellt,
Ein andres kommt, dem ersten liebzukosen.

Og nu fortsættes Samtalen mellem Faust og Helena paa rimede Vers.

De to rykker aandeligt som legemligt hinanden nærmere. Koret synger om, at de overmodigt for hele Folkets Øjne sidder Skulder mod Skulder, Knæ mod Knæ, Haand i Haand. At Goethes Evne til at udtrykke den gensidige erotiske Beruselse ikke mer er hans Ungdoms, sporer Læseren af Faust's og Helena's Dialog:

Helena: Ich fühle mich so fern und doch so nah,
Und sage nur zu gern: Da bin ich! Da!
Faust: Ich athem kaum, mir zittert, stockt das Wort,
Es ist ein Traum, verschwunden Tag und Ort.
Helena: Ich scheine mir verlebt und doch so neu,
In Dich verwebt, dem Unbekannten treu.
Faust: Durchgrüble nicht das einzige Geschick!
Dasein ist Pflicht, und wär's ein Augenblick.

Da Menelaos og hans Hær truer med Overfald, kalder Faust sine Stridskræfter sammen, og her, som hvor Faust efter Sejren fordeler Landet imellem sine Trofaste, staar Goethes Lyrik paany saa højt som nogensinde i beskrivende Kraft. I Fausts Tale til Hærførerne hedder det f. Ex.:

In Stahl gehüllt, vom Strahl umwittert,
Die Schaar, die Reich um Reich zerbrach,
Sie treten auf, die Erde schüttert;
Sie schreiten fort, es donnert nach.

Eller man agte paa denne Skildring af Landenes Kvægbestand og deres Flora:

Vertheilt, vorsichtig, abgemessen schreitet
Gehörntes Rind hinan zum jähen Rand;
Doch Obdach ist den Sämmtlichen bereitet,
Zu hundert Höhlen wölbt sich Felzenwand.

De første Linjers Billede af Oxernes Gang er levende og sanddru. I den følgende Strofe er Eg og Ahorn malte med samme Varme:

Altwälder sind's! Die Eiche starret mächtig,
Und eigensinnig zackt sich Ast an Ast;
Der Ahorn mild, von süssem Safte trächtig,
Steigt rein empor und spielt mit seiner Last.

Vi har set, hvor stærkt Forholdet til Lord Byron, det sønlige Forhold, hvori denne havde stillet sig til Digteren af *Faust*, sysselsatte Goethe; han stod jo for Goethes som for Datidens Forestillig som Europas største Digter efter Goethe selv, og har end en senere Tid fundet ham overvurderet i Landene udenfor England, forsaavidt der i Datiden gaves Kunstnere som Shelley og Keats, der rent digterisk overgik ham, saa er der dog ikke Tvivl om at historisk-politisk Indflydelse af første Rang havde kun han, ligesom kun han i tre, fire Lande stiftede Skole. Byrons tapre Forsæt at bringe de kæmpende Grækere personlig og økonomisk Hjælp, endnu mere hans skønne Død, bevægede Goethe dybt. Han følte Trang til at forherlige sin unge og glimrende Kaldsfælle, og da han efterhaanden havde vænnet sig til at betragte sin *Faust* som Oplagsstedet og Samlingspladsen for Alt, hvad der heftigt betog ham, laa det nær at rejse Mindesmærket for Lord Byron i selve *Faust*.

Nu fik han da det sære Indfald at lade den ømme Forbindelse mellem Faust og Helena hurtigst muligt have den Følge, at af den udspringer som begges *Søn* en ung Genius, vel uden Vinger, men højt springende som en Faun eller som en Gemse, der sætter af fra én Fjeldkant til en anden. Euphorion's Ærgerrighed er som Ikarus's at løfte sig over Jorden, at svæve ubunden og fri gennem Luften. Foreløbig er ingen Fjeldspids ham for høj.

Alt er her Allegori. Allegorien har sund Sans, naar Euphorion (efter Sagnet Achilles's Søn) skal være Søn af Faust. Uklar bliver den, naar Byron skal være Søn ogsaa af Helena; thi saa tydeligt Byron nedstammer fra danske Normanner (Navnet er *Bjørn*), fra Shakespeare, Pope, Voltaire og Rousseau, ingen Ledning fører fra hans Livsværk tilbage til det *gamle* Hellas. Hans Forhold til Grækenland er hans kraftige Bidrag til at skabe det *ny*.

For Goethe stod han imidlertid i et andet Lys end for os. Hvad vi vurderer højest hos Byron, kunstnerisk hans vilde Lune i *Don Juan*, menneskeligt og politisk hans djærve Oprørsaand mod Hykleri og mod Tvangsstyre, var ikke hvad der henrev Goethe. Han saa i ham en ung Apollon, en ved Heltedøden forklaret Skikkelse med Poesiens Glorie eller Grækenlands Krone om sit Hoved. Derfor lader han — lidt besynderligt — selv Mefistofeles begejstret sige om ham:

In der Hand die goldne Leier, völlig wie ein kleiner Phöbus,
Tritt er wohlgemuth zur Kante, zu dem Ueberhang; wir staunen.
Und die Eltern vor Entzücken werfen wechselnd sich an's Herz.
Denn wie leuchtet's ihm zu Häupten? Was erglänzt ist schwer zu sagen,
Ist es Goldschmuck, ist es Flamme übermächtger Geisteskraft?
Und so regt er sich geberdend, sich als Knabe schon verkündend
Künftgen Meister alles Schönen, dem die ew'gen Melodien
Durch die Glieder sieh bewegen; und so werdet Ihr ihn hören.

Som karakteristisk for Byron lægger Goethe Euphorion Linjerne i Munden:

Das leicht Errungene
Das widert mir;
Nur das Erzwungene
Ergötzt mich schier.

Linjer, der udtrykker Modsætningen mellem det Naturgroede i Goethes Væsen og det Trodsige i Byrons. Hidtil er til Nød den digteriske Illusion, saavidt eventyrlige og fantastiske Træk kan illudere, nogenlunde bevaret. Men da Euphorion under sit Flyveforsøg styrter til Jorden og knuses, og Koret, som bestaar af fangne Trojanerinder fra Kong Priamos' Borg, saa istemmer en Sørgesang, der ikke kan passe paa nogen anden end George Noel Gordon Byron, er vi ganske udenfor Tidsalderen og ganske udenfor *Faust*. Betegnende for Goethe er det, at i dette Digt som altid ellers hos ham, er det Byrons Sætten sig ud over Sæd og Skik, Lov og Orden, der sysselsætter ham, og som viser sig for ham som mere end sonet ved Forsvaret af Missolunghi. Goethe har ladet sig en Smule vildlede af Tro paa taabelige Historier om den Afdøde. Det som egentligt var Kærnen i Byrons Væsen, er for Goethe ikke Kærnen.

Da Sørgesangen over Euphorion er endt, lader Helena sig paany synke ned i Underverdenen, og den hele vigtige Episode vilde være endt, ifald ikke Koret, der er blevet tilbage og nu med Et betegnes som bestaaende af Træernes, Bjergenes, Kildernes og Vinhavernes Nymfer, havde istemmet Slutningskupletter, om hvilke det er vanskeligt at afgøre, i hvilket af dem Goethes ny lyriske Stil gør sig ejendommeligst gældende. Man agte dog især paa Dryadernes forbausende maleriske og musikalske Fremstilling af Maaden, hvorpaa de leder Planternes Safter og tumler med Grene, Blade, Blomster og Frugter:

Wir in dieser tausend Aeste Flüsterzittern, Säuselschweben
Reizen tändelnd, locken leise wurzelauf des Lebens Quellen
Nach den Zweigen; bald mit Blättern, bald mit Blüthen überschwenglich
Zieren wir die Flatterhaare frei zu lustigem Gedeihn.
Fällt die Frucht, sogleich versammeln lebenslustig Volk und Heerden
Sich zum Greifen, sich zum Naschen, eilig kommend, emsig drängend,
Und, wie vor den ersten Göttern, bückt sich Alles um uns her.

Akten om Helena slutter da med Naturhymner, i hvilke Helena og hendes Søn helt er glemte, ja udmunder i en vild Dionysosfest, hvor Silen og det bakkantiske Følge med spaltede Bukkeklove træder al Sædelighed under Fødder, drikker til Overmaal og hvirvler rundt med omtaagede Sanser — som i Oldtidens Hellas Tragedien fulgtes af Satyrspillet.

LVI

Omkring Højdepunktet *Helena* grupperer den ny Faustdigtning sig. Efter en smuk Alfesang og en værdifuld Monolog af den vaagnende Faust, af hvilken Enkeltheder nys blev gennemgaaede, aabnes Scenen for et kejserligt Palads, i hvilket Mefistofeles indfinder sig som Hofnar, da den tidligere døddrukken har maattet bæres bort. Af Hofmændenes Repliker som af Kejserens Tale faar man Indtrykket af et stort Rige i Opløsning, i ethvert Tilfælde af et Rige uden Finanser. Paa alle Felter mangler der Penge. Mefisto gør gældende, at Rigets Jord er fuld af Skatte og Kostbarheder, som i tidligere Tider er blevne nedgravede af Frygt for Fjender. Paa Spørgsmaalet om, hvorledes disse bringes for Lyset, svarer han: ved en evnerig Mands Naturkraft og Aandskraft. Mod disse Udtryk nedlægger da Rigets lysrædde Kansler Indsigelse:

Natur und Geist — so spricht man nicht zu Christen.
Deshalb verbrennt man Atheisten,
Weil solche Reden höchst gefährlich sind.
Natur ist Sünde, Geist ist Teufel;
Sie hegen zwischen sich den Zweifel,
Ihr missgestaltet Zwitterkind.

Mefisto lover imidlertid at skaffe Kejser og Hof saa mange Penge, de blot ønsker. Mange hævder vel imod ham, at hans Løfter kun er Charlataneri og Bedrag. Men han bliver ved Sit, at Jorden gemmer tilstrækkelig Valuta.

Saa afbrydes Handlingen af en stor Maskefest ved Hoffet, som er udført altfor vidtløftigt for Dramets Enhed og Sammenhæng, men i hvilken Goethe har søgt og fundet Anledning til at udtale det meget, han i Aarenes Løb havde faaet paa Hjerte angaaende de forskelligste Livsforhold og Professioner: Gartnere og Gartnersker udfolder Blomsternes Verden; her optræder Brændehuggere, Pulcineller, Gerrige, Snyltegæster, Drukkenbolte, Mødre, der vil have deres Døtre afsatte, en Masse mytologiske Figurer: Gratier, Parcer, Furier osv. i det Uendelige, medens Faust og Handlingen en Stund gaar rent i Glemme, hvad jo ikke er god kunstnerisk Økonomi, især her hvor det gjaldt om Værkets Exposition.

Mefisto har ingenlunde med Aarene mistet sit satiriske Vid. Da Hoffet vil have alle Goder uden Anstrengelse og slet ikke begriber at Druer først maa modnes og perses, ifald man vil have Vin, siger han hen for sig:

Wie sich Verdienst und Glück verketten,
Das fällt den Thoren niemals ein;
Wenn sie den Stein der Weisen hätten,
Der Weise mangelte dem Stein.

Prøver af den tyske Malerkunsts Goethe-Illustrationer.

GOETHE OG FRIEDERIKE I SESENHEIM.
Maleri af *Herm. Kaulbach.*

WERTHER OG LOTTE
Maleri af *Herm. Kaulbach.*

Prøve af den tyske Malerkunsts Goethe-Illustrationer.

GOETHE I SESENHEIM. Efter Maleri af *A. Borckmann.*

Paafaldende og glædelig er her overalt Stilens impressionistiske Kraft: Goethes Sanser er blevne skærpede med Aarene, og hans Følelse af sin Suverænitet over Sproget er samtidigt steget. Han danner nye Ord og Vendinger for haarfint at gengive saavel den ydre Virkelighed som den indre. Saaledes siger f. Ex. Snyltegæsterne:

Da brät's und prudelt's.
Da kocht's und strudelt's.
Der wahre Schmecker,
Der Tellerlecker,
Er riecht den Braten,
Er ahnet Fische.
Das regt zu Thaten
An Gönners Tische.

Han er saa aandrig som nogensinde før. Hvilket herligt Indfald f. Ex., at da Furierne føres ind, viser det sig, at de sande Furier er kønne, velskabte, venlige, ungdommelige — ikke desmindre ondskabsfulde, løgnagtige, lidenskabeligt bagvaskende, stiftende Fortræd og Ufred overalt. Ikke bedre end de er den mandlige Nedrakker af Fag, Zoilo-Thersites, der skælder paa Alt, hvad der sejrer:

Doch wo was Rühmliches gelingt,
Es mich sogleich in Harnisch bringt,
Das Tiefe hoch, das Hohe tief,
Das Schiefe grad, das Grade schief,
Das ganz allein macht mich gesund,
So will ich's auf dem Erdenrund.

Paa Karnevalet optræder Kejseren som den store Pan, og atter maa man røres ved Finheden og Vælden i de krydderduftende Vers, Nymferne synger til hans Ære:

Auch unterm blauen Wölbedach.
Verhielt er sich beständig wach;
Doch rieseln ihm die Bäche zu,
Und Lüftlein wiegen ihn mild in Ruh.
Und wenn er zu Mittage schläft,
Sich nicht das Blatt am Zweige regt.
Gesunder Pflanzen Balsamduft
Erfüllt die schweigsam stille Luft . . .
Wenn unerwartet mit Gewalt
Dann aber seine Stimm' erschallt
Wie Blitzesknattern, Meergebraus,
Dann Niemand weiss wo ein noch aus . . . .

Ved Mefistofeles's Hjælp forsyner Faust nu Kejseren med Papirspenge, omtrent som John Law 1716 kom Regenten i Frankrig, Hertugen af Orleans, til Hjælp med sine Banknoter, og Mefistofeles siger mangen vittig Cynisme om den Magt, Banknoten forlener med, særligt overfor Kvinder.

For at Goethe fra alt dette Uvedkommende kan naa til Digtningens Plan og Kærne maa Kejseren nu gribes af pludselig Trang til at se Helena og Paris for sig som Aandesyn, og Faust maa altsaa opfordre Mefisto til at skaffe dem til Veje.

Denne svarer, at Adgangen til den hedenske Underverden kun kan opnaas ved at Faust opsøger *Mødrene*, strenge og høje Gudinder som Nornerne, men tænkte som Væsener, der behersker det inderste Værksted i hvilket den moderlige Natur virker, de der raader over Tingenes og Menneskevæsenernes Former. Deres Troner staar paa en Grund, der er udenfor Tid og Sted, i et Rum der aldrig er betraadt.

Denne Fantasi er visselig en af Goethes skønneste og dybeste. Det er vel Ideer som denne, der har givet Anledning til den taabelige Snak om *Faust's* anden Del, at den er uforstaaelig, det Samme der blev sagt om Beethovens Symfonier og Wagners Operaer, da de var ny. Sindbilledet her er saa let forstaaeligt som det er sindrigt. Man agte paa dette Replikskifte:

Faust: Wohin der Weg?
Mefistofeles: Kein Weg! Ins Unbetretene,
Nicht zu Betretende; ein Weg ans Unerbetene,
Nicht zu Erbittende. Bist Du bereit? —
Nicht Schlösser sind, nicht Riegel wegzuschieben,
Von Einsamkeiten wirst umhergetrieben.
Hast Du Begriff von Oed' und Einsamkeit?
Faust: . . . . Musst ich nicht mit der Welt verkehren?
Das Leere lernen, Leeres lehren? —
Sprach ich vernünftig, wie ich's angeschaut,
Erklang der Widerspruch gedoppelt laut;
Musst ich sogar vor widerwärt'gen Streichen
Zur Einsamkeit, zur Wilderniss entweichen . . .

Her er det, næsten altfor tydeligt, Goethe selv, som taler gennem Fausts Mund. Det forekommer ham med Rette højst urimeligt at spørge ham, om han kender Ørken og Ensomhed, ham, som aldrig har kunnet sige et fornuftigt Ord uden at høre Fjolsenes Brøl imod sig, indtil han tyede ind i Menneskeforagtens Ensomhed.

Medens Faust stiger ned til Mødrene, beredes i Paladset Scenen for Helena's og Paris' Spejlbilleder. Et dorisk Tempel er Decorationen; hvad der giver en Arkitekt, som Goethe øjensynligt vil spotte, Anledning til at fremhæve den gotiske Arkitekturs Fortrin, hvilke Digteren tydeligt nok mest af Artighed mod Brødrene Boisserée i sin Tid lod gælde som sideordnede.

Aandesynerne viser sig, og Faust bliver saa skinsyg paa Paris, vil saa lidenskabeligt hindre ham i Bortførelsen af Helena, at den hele Forestilling ender med en Explosion.

LVII

Anden Akt fører os tilbage til Fausts Studerekammer fra første Del, hvor Mefisto genfinder den gamle Pels, hvori han imponerede Studenten, og fra hvilken nu et Kor af Insekter farer ud og summer ham en pudsig Sang i Møde. Her har Goethe havt den glimrende Ide, at i Fausts Fraværelse er hans tidligere Famulus, den ædle Doctor Wagner, bleven Førstemand i den lærde Verden; han er Visdommens daglige Forøger; om det Kateder, fra hvilket han lyser, forsamler sig skarevis videbegærlige Tilhørere. Intet Ry holder Stand mod hans; endog Navnet Faust har han ganske overstraalet og fordunklet.

I dette gamle Lokale er det, Studenten fra første Del indfinder sig som Baccalaureus, udviklet til Originalgeni med overstadig Indbildskhed, der bruger Talemaader af Fichtes Filosofi for at blænde ved ungdommelig Storhed, og her genfinder vi da vor gamle Dr. Wagner, Pedanten, der nu har slaaet sig paa Naturvidenskab, i Laboratoriet, hvor han staar i Begreb med ad kunstig Vej at frembringe et Menneske.

Dette overgivne Indfald har Goethe fastholdt og energisk udført, da ved et pudsigt Tilfælde netop en Navne af hans Wagner, Professoren I. I. Wagner i Würzburg dengang havde hævdet, det maatte kunne lykkes Chemien at danne Mennesker ved Krystallisation. Ideen stammede forøvrigt allerede fra Middelalderen, og var under Renæssancen bleven forfægtet af Paracelsus, der ansaa det for muligt at frembringe et Menneske uden naturlig Moder, ad alchymistisk Vej, omtrent som i vore Dage F. T. Marinetti har udtalt Haabet om at kunne skabe »sin mekaniske Søn« som Frugt af den rene Vilje. Allerede i Middelalderen gav man det spæde Menneske i Laboratorie-Glasset det af Goethe bevarede Navn Homunculus.

Idet Homunculus her vaagner til Live i Glasflasken med den langlige Hals, falder hans Blik paa den siden Eksplosionen bedøvet slumrende Faust, og idet han læser den Sovendes Tanker, begynder han sit personlige Liv med den ovenfor (I Side 226) anførte Monolog, der skildrer Leda og Svanen, Helenas Forældre. Homunculus finder det nødvendigt at adsprede Faust, og da denne allerede kender den romantiske Spøgelseverden fra Turen til Bloksbjerg, foreslaar den nyfødte, tidligt modne unge Herre at lade ham stifte Bekendtskab med den klassiske Spøgelseverden som en Modsætning.

Goethe havde i sit stille Sind besluttet, saa godt det lod sig gøre, at gennemføre en Parallelisering af *Fausts* anden Del med første, og til Valborgsnattens Hexesabbat i første Del burde da svare en klassisk Valborgsnat i anden. Wagner skal blive hjemme; han har nok at gøre med Grublen over de gamle Pergamenter, som nærer hans Aand. Faust, Mefisto, og Homunculus, der svæver gennem Luften og fra sin Glasflaske lyser dem paa Vej, drager da i Fællesskab afsted.

Thessalske Troldkvinder, Griffe, Myrer, Sfinxer, Sirener, Nymfer,

Centauren Chiron, Pygmæer, Traner, Lamier, alleslags Fabelvæsener mellem hverandre, er den Befolkning der møder de Rejsende i Mørket paa de Farsaliske Marker. Ved den Øret smigrende Sirenesang, der lader Hjertet koldt, synes Goethe at have tænkt paa Rossini's Musik, der ikke tiltalte hans tyske Smag.

Faust fortaber sig i store klassiske Minder: foran en Sfinx har engang Oedipus staaet; imod Sirenernes Sang lod Odysseus, bunden til Masten, sine Øren tilstoppe. Iøvrigt er Faust kun sysselsat med Tanken om Helena og spørger Sfinxerne, om de har set hende. Hvilende ved Floden Peneios ser han paany for sig Synet, som Homunculus beskrev, Svanen, der nærmer sig Leda og hendes Terner, den mytiske Parring, der blev Helenas Ophav, og han træffer Chiron, der med Vellyst har baaret hende paa sin Hesteryg, da hun med sine Brødre flygtede for en Røverbande:

Da sprang sie ab und streichelte
Die feuchte Mähne, schmeichelte,
Und dankte lieblichklug und selbstbewusst.
Wie war sie reizend! Jung, des Alten Lust!

Atter her morer Goethe sig med at slaa al Illusion i Stykker. Han lader Faust spørge: Hun var kun syv Aar gammel? og Chiron svarer: Jeg ser, *Filologerne* har bedraget Dig saa godt som sig selv.

Her gentager Mefisto's Forhold til uhyggelige Hexeskikkelser sig fra første Del. Lamierne lader ham ikke Fred, og han ikke dem. Disse oldgræske Vampyrer fremstilles iøvrigt som højst moderne Damer. Mefisto karakteriserer dem saaledes:

Man weiss, das Volk taugt aus dem Grunde nichts:
Geschnürten Leibs, geschminkten Angesichts,
Nichts haben sie Gesundes zu erwidern,
Wo man sie anfast, morsch in allen Gliedern.
Man weiss, man sieht's, man kann es greifen,
Und dennoch tanzt man, wenn die Luder pfeifen.

De gamle Filosofer findes her, opstaaede fra de Døde. De drøfter som ovenfor berørt (I 216) Problemet om Jordskorpens Oprindelse. Anaxagoras har i en Anraabelse af Artemis disse dejlige Linjer:

Du Brusterweiternde, im Tiefsten Sinnige,
Du Ruhigscheinende, Gewaltsam-Innige!

Det støder at, som sædvanligt hos Goethe, græske og latinske Gudenavne er rodede mellem hverandre. Artemis kaldes: Diana, Luna, Hekate. Saaledes synger Sirenerne fire Linjer i hvilke det græske Navn paa Solen, Helios, er parret med det latinske Navn paa Maanen, Luna.

Ildfuldt har Goethe i dette Afsnit, gennem Thales som sit Organ, hævdet den Neptunske Opfattelse af Jordens Tilblivelseshistorie. I

flydende Vers lader han italienske og lybiske Slangebesværgere synge Havets Pris:

In stillbewusstem Behagen
Bewahren wir Cypriens Wagen
Und führen beim Säuseln der Nächte
Durch liebliches Wellengeflechte
Unsichtbar dem neuen Geschlechte
Die liebliche Tochter heran.

Dog Thales er som Forfægteren af vor Klodes Formning ved Havets Stigen og Synken her Hovedpersonen. Han har en af Goethes inderste Sjæl udsprungen ypperlig Lovsang til Vandet som Element:

Heil, Heil aufs Neue!
Wie ich mich blühend freue,
Vom Schönen, Wahren durchdrungen.
Alles ist aus dem Wasser entsprungen!
Alles wird durch das Wasser erhalten!
Ocean, gönn' uns dein ewiges Walten!
Wenn Du nicht Wolken sendetest,
Nicht reiche Bäche spendetest,
Hin und her nicht Flüsse wendetest,
Die Ströme nicht vollendetest,
Was wären Gebirge, was Ebnen und Welt?
Du bist's, der das frischeste Leben erhält.

Efter dette geologiske Mellemspil følger saa den allerede gennemgaaede, først digtede, Centralakt *Helena*.

LVIII

Stykkets fjerde Akt er den mindst interessante. Imod Kejseren har, som oftere i Middelalderen, en Modkejser rejst sig. Vi bliver Vidner til et Felttog og et Feltslag, under hvilket Fausts og Mefistofeles's Tryllekunster gør Udslaget til Bedste for den kejserlige Hærmagt. Fjenden bliver ved Trolddom saaledes hallucineret, at han ser rindende Vand allevegne gøre ham sikkert Fodfæste umuligt.

Faust betinger sig af Kejseren som Løn Rigets hele Strand, med hvad Land der lader sig indvinde fra Havet. Kejseren giver sine Trofaste Æresstillinger og Ærestitler, lader sig endelig grundigt skræmme af Erkebiskoppen, der kræver og opnaaer Anger og Indrømmelser fra

Kejserens Side, fordi denne har vovet at misbruge sin Magt til Befrielse af en Kætter, der alt stod lænket til Pælen paa det Baal, som efter Befaling fra Rom lige skulde antændes. Men der er i hele denne politiske Akt Lidet, som menneskeligt tager Læserens Sympati i Beslag.

De fleste gribende Scener og Sange har Goethe sammensmeltet i det rige Værks sublime og sære femte Akt.

Faust er bleven Magthaver over en stor, ved Havet beliggende, Havet fravristet Landstrækning (som Holland eller Venedig) med udbredt Handel og en Sømagts Rigdomme. Han har naaet den høje Alderdom, er bleven pirrelig og bydende. Filemon og Baucis, det ærværdige og uskyldige Par, beboer en Hytte med Lindetræer, der hindrer Fausts Udsigt og ærgrer ham, som Møllen ved Sanssouci ærgrede Frederik den Anden; som Naboths Vingaard vakte Kong Achabs Havesyge. Faust har tilbudt de to Gamle et andet og bedre Opholdssted indenfor hans Rige; men de klamrer sig til deres Ejendom, og da han byder Mefisto at fjerne dem med Magt, udfører denne og hans Knægte Hvervet saa raat, at Hytten antændes og det for Blidhed og Troskab navnkundige Par bliver indebrændt. Her, som saa tidt hos Goethe, bliver Følgerne af en dadelværdig men dog i og for sig tilgivelig Handling forfærdende.

Taarnvægteren Lynceus er fra sit høje Stade Vidne til den afskyelige Udaad. Hans Monolog hører til Tragediens skønneste lyriske Partier. Den begynder:

Zum Sehen geboren,
Zum Schauen bestellt,
Dem Thurme geschworen,
Gefällt mir die Welt,
Ich blick in die Ferne,
Ich seh in der Näh,
Den Mond und die Sterne,
Den Wald und das Reh.

Af den nedbrændte Hyttes Aske stiger fire Hævnspøgelser, fire graa Kvinder, i hvis Personer Goethe har fortættet eventyrlig Rædsel. Deres Navne er Mangel, Skyld, Sorg og Nød. Men Nød har endnu en Broder, der følger hende i Hælene, og hans Navn er Død. Scenen mellem de fire Uhygges-Skikkelser og Faust er en af de dybeste og mest bevægede ikke blot i Faustdigtningen men i al Poesi. Der er digterisk destilleret Angst og nedslaaende Menneskekundskab i hver Linje. Her findes den Gru for Alderdom, Kval og Død, storladent udtrykt, som halvhundrede Aar senere Maeterlinck skulde vinde Ry ved at variere.

Hvad Faust her siger og hvad Kvinderne svarer indbefatter ethvert elendigt Menneskelivs skrækindjagende Tragedie.

Uhyggen begynder at brede sig fra Fausts første Ord:

Vier sah ich kommen, Drei nur gehn;
Denn Sinn der Rede konnt' ich nicht verstehn,
Es klang so nach, als hiess es — Noth,
Ein düstres Reimwort folgte — Tod.
Es tönte hohl, gespensterhaft, gedämpft.

Faust angrer sit Forhold til Magien, vilde helst glemme alle de Trolddomsord han har kunnet. Men dette Punkt (i hvilket Forskeren Hermann Türck har set Hovedpunktet) har for mig ringe Interesse i Sammenligning med Monologens almentmenneskelige Indhold:

Wenn auch *ein* Tag uns klar vernünftig lacht,
In Traumgespinnst verwickelt uns die Nacht!
Wir kehren froh von junger Flur zurück
Ein Vogel krächzt. Was krächzt er? Missgeschick.

Uendelig tragisk er den nu følgende Dialog mellem Sorgen og Faust, som udmunder i at Sorgen puster paa Faust's Øjne og blinder ham. Han føler Natten stige omkring sig, men hans Mod er ikke knækket. Han kalder sine Svende sammen til Arbejd; hans vidtgribende Planer skal iværksættes. Han kræver Orden og Flid; han vil høre Hakkers og Spaders Klang. En Sump skal udtørres, Plads skal skaffes for talløse Mennesker i Fremtiden, og medens Lemurerne, det vil sige: usle Skygger af Afdøde, i Paladsets Forgaard ved Fakkellys graver Fausts Grav, lader Goethe med ophøjet og dybt vemodig Ironi den Dødsdømte indbilde sig, at Arbejdet gælder hans Livsplan, Dæmningen mod Havet, Slægternes lykkelige Fremtidsliv i Læ og Ly for Storm og Oceanets Oprør. Fra hans Læber falder nu de skønneste Sandheder; over dem glider samtidigt Udtrykket for de uhelbredeligste Illusioner. Han siger Sandheder som den berømte:

Das ist der Weisheit letzter Schluss:
Nur Der verdient sich Freiheit und das Leben,
Der täglich sie erobern muss.

Han hengiver sig, idet han forveksler Lyden af Spaderne, som graver hans Grav, med Lyden af de Redskaber, som frugtbargør en Landsstrækning, til den triste Illusion, at han forbereder en herlig Fremtid. Da han, i Forudfølelsen af den, nyder det højeste Øjeblik, skal han saa — ved kunstig Fortolkning af hans Ord — have tabt det af ham selv og Læserne længst glemte Ungdoms-Væddemaal med Mefistofeles, og han synker tilbage, saa Lemurerne griber ham og udstrækker ham paa Jorden. Hans Ord her synes mere Goethes end Fausts og har i Læseverdenens Opfattelse ikke uden Grund mistet ethvert Spor af det ironisk fortvivlede Skær, som Situationen kaster over dem:

Solch ein Gewimmel möcht ich sehn,
Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn
Zum Augenblicke dürft' ich sagen:
Verweile doch! Du bist so schön!
Es kann die Spur von meinen Erdetagen
Nicht in Aeonen untergehn.

Saa følger den til middelalderlig Overlevering svarende Kamp mellem Djævlene og Englene om den Hensovedes Sjæl, som Goethe har gennemført med fuld Energi. Han har ikke gyst tilbage for et saa modbydeligt Træk som Udmalingen af de pæderastiske Lyster, der vaagner i Mefistofeles ved Synet af de blottede Englekroppe, men i enkelte Strofer af Englesangen, hvis Versemaal skal genkalde Englenes Sang hin første Paaskemorgen, da den hindrede Faust i Selvmord, staar Digteren ganske paa sin Ungdoms Højde. Idet Englene, i hvis Midte den forklarede Gretchen befinder sig, udstrøer Roser over Fausts Lig og over Djævlene, der vil bemægtige sig hans Sjæl, synger de denne skønne Strofe:

Rosen, Ihr blendenden,
Balsam versendenden!
Flatternde, schwebende,
Heimlich belebende
Zweigleinbeflügelte,
Knospenentsiegelte,
Eilet zu blühn!

Frühling entspriesse
Purpur und Grün!
Tragt Paradiese
Dem Ruhenden hin!

Vi har set hvor meget det skortede denne Anden Del af den store Digtning, der dog skreves i ét Træk, paa Enhed og streng Sammenhæng; den har ikke stort mere deraf end den første Del, der frembragtes med saa lange Mellemtider. Bekymringen for om Fausts Sjæl bliver optaget i den katolske Himmel eller ikke, er unegteligt traadt stærkt i Baggrunden for Læseren i al den Tid, hvor der aldrig tænktes derpaa, men hvor Muligheden til Formæling mellem ham som Tysker fra Renæssancetiden og Helena som antik Grækerinde syntes Digtningens Kærne.

Goethe har i ethvert Tilfælde opnaaet en stærk kunstnerisk Virkning ved her i Tragediens Slutning at gribe tilbage til det Problem, som altid stilledes og løstes i Middelalderens Mysterier. Paafaldende har det som sagt været Eftertiden, hvorledes Goethes egen Røst synes at overdøve Fausts i Slutningsordene:

Es kann die Spur von meinen Erdetagen
Nicht in Aeonen untergehn.

I Hassenstein.

I Altenberg.

I Dudweiler.

Goethehuset i *Lauchstädt.*

THOMAS CARLYLE.
Den engelske Historieskriver og Goethe-Beundrer. (II 236.)

CHRISTOPH WIELAND.
Tegnet ca. 1805 af *J. F. Lortzing.*
(Goethe-National-Museum.)

ULRIKE OG BERTHA VON LEVETZOW.
Efter Akvarel af *Marie Krafft.*

og dog er det ingenlunde sikkert at Ordene ikke er skrevne naivt og digterisk ærligt som Udtryk for den døende Fausts Forhaabning. Naar man husker lige saa kraftige og lige saa ærligt følte Linjer af Goethe, der udtrykker hjertelig Mistillid til Efterverdenen, føler man sig ikke sikker paa den her udtrykte Tillid til den. Ogsaa denne Strofe er jo af ham:

Nach kurzem Lärm legt Fama sich zur Ruh,
Vergessen wird der Held so wie der Lotterbube.
Der grösste König macht die Augen zu,
Und jeder Hund bepisst gleich seine Grube.

Der er jo imidlertid en svag Mulighed for at Goethe har tænkt sig selv som Undtagelse fra den af ham selv her opstillede almindelige Regel.

LIX

Goethes aandelige Interesser var efter hans 80. Aar saa levende som nogensinde. Med Spænding fulgte han f. Eks. Striden imellem Cuvier og Geoffroy de Saint-Hilaire og frydede sig, da den kom til Udbrud i det franske Videnskabsselskabs Møde 19. Juli 1830, altsaa halvanden Uge før Julirevolutionen. Det drejede sig jo om hans gamle Tro paa alle Væseners og Arters Udviklingsmulighed og Foranderlighed, som i hele hans Liv var bleven forkastet, men nu taget op af Saint-Hilaire mod Cuviers Forfægtelse af de engang for alle færdige, uforanderlige Arter. Han oplevede at se sin naturvidenskabelige Yndlingsidé sejerrig i Debatten.

Soret har fortalt den nydelige Anekdote om hvorledes Goethe ved hans Besøg 2. August 1830 modtog ham i højeste Sindsbevægelse med Ordene: »Hvad siger De? Hvilke Efterretninger fra Paris! Vulkanen er i Udbrud« og hvorledes Soret ved en nærliggende, men pudsig Misforstaaelse troede at Goethe talte om den politiske Omvæltning, der i Virkeligheden forekom denne af ringe Betydning, mens hans Sinds Oprør gjaldt den naturvidenskabelige Strid.

Soret skriver:

Nouvelles inquiétantes de Paris; j'ai un bon coq-à-l'âne avec Goethe à leur sujet; je lui fais visite dans le courant de l'après-diner; »Eh bien! s'écrie-t-il, que pensez vous de cette grande affaire? Voilà tout en combustion, ce n'est plus une affaire à huis clos, le volcan vient d'éclater! — La chose est terrible, me suis-je mis à répondre; une aussi misérable famille

donne bien peu d'espoir, appuyée d'un aussi misérable ministère. On finira par les chasser.

Mais je ne parle pas de ces gens-là, que m'importe! Il s'agit de la grande querelle entre Cuvier et Geoffroy.

Ved denne aandelige Aarvaagenhed kom Goethe over Alderdommens Sorger, over haarde Sygdomsanfald, over de Dødsfald, der haglede ned omkring ham, over de Jubilæer, der hører til Alderens Rædsler — Halvhundredaarsdagen for hans Ankomst til Weimar, Karl Augusts tilsvarende Regeringsjubilæum osv. — tilsidst over Ensomhedsfølelsen, da alle omkring ham var borte, hans Hertug, hans Søn, de Kvinder, der engang havde staaet ham nær. I flere Aar gik han op i Udarbejdelsen og Fuldendelsen af *Faust — das Hauptgeschäft*, den Benævnelse hvorunder i denne Tid Digtningen alene forekommer i hans Dagbøger, Da Værket var sluttet, indpakket og forseglet *uden at det et Minut faldt ham ind at udgive det*, følte han sig beroliget og tilfreds, som havde han faaet Ferie. Han skulde ikke mere skrive i Dagbogen: »Das Hauptgeschäft bedeutend gefördert«; han havde fri, og kunde bruge de Dage, han havde tilbage, som han vilde. Mange i Tal blev de ikke: 22. Juli 1831 skrev Goethe i sin Dagbog: *Das Hauptgeschäft zu Stande gebracht . . . . Alles rein Geschriebene geheftet.* Nøjagtigt otte Maaneder derefter, den 22. Marts 1832 udaandede han efter en Uges Sygdom. Paa selve Dødsdagen følte han sig saa syg, at han ikke kunde blive liggende i Sengen, men vilde hvile sig i sin Lænestol, den Armstol, der endnu staar i det lille Værelse i Goethehuset, hvor han sad, da han døde.

Det døde Legeme var efter de Samtidiges Vidnesbyrd overraskende smukt.

LX

Den 17. Juli 1777 skrev Goethe i Ungdommens Overmod til Grevinde Auguste von Stolberg det berømte lille Vers:

Alles geben die Götter, die Unendlichen,
Ihren Lieblingen ganz:
Alle Freuden, die unendlichen,
Alle Schmerzen, die unendlichen,
Ganz.

Ordet kunde synes at have fundet Stadfæstelse i hans Levned. Herimod staar hans egne ikke mindre bekendte Ord til Eckermann 27. Januar 1824:

Man har altid prist mig som en af Lykken særligt Begunstiget. Jeg vil heller ikke beklage mig og ikke skælde paa min Livsgang. Men i Grunden har det ikke været andet end Møje og Arbejd, og jeg kan vel sige, at jeg i mine 75 Aar ikke har haft fire Uger, hvori jeg egentlig var vel tilmode. Det var den evige Vælten af en Sten, der stadigt paany skulde løftes . . . Kravene til min Virksomhed saavel udenfra som indenfra var for mange.

Og da efter Goethes Død K. von Conta til Goethes Husfælle Heinrich Meyer priste ham som den lykkeligste Dødelige, der vel nogensinde havde levet, negtede Meyer det og paastod, at det Ubehagelige, som Goethe (undertiden ved egen Skyld) havde havt at lide under, rigeligt opvejede hvad Glædeligt der var hændt ham, og at netop det Overmaal af Ros, der stundom blev ham til Del, havde beredt ham de bitreste Krænkelser, idet det havde opfordret Modstanderne til desto heftigere Dadel. Tilsyneladende var vel Goethe upaavirkelig af det Pinlige, der kom til ham udefra, men det var kun et Skin. I Virkeligheden havde han følt det saa meget dybere.

Ordene er rimeligvis sande nok. Skønt Skæbnen paa visse let opdagelige Omraader ikke var Goethe fjendsk, kan han som frembringende Aand og Digter ikke paa nogen Maade siges begunstiget af Lykken.

Hvad man kalder Publikum, er under alle Forhold en Magt, hvis Dumhed ikke lader sig lodde; men Goethe var særligt uheldigt stillet. Hans Folk var paa hans Tid dels overhovedet endnu ikke noget samlet Folk, dels saa langt tilbage i Udvikling, at det manglede enhver Maalestok for en Aand og en Virksomhed som hans. For fri kunstnerisk Skønhed savnede Goethes Publikum Organet. Det Ideale havde i Aarhundreder ikke været dette Publikum tilgængeligt i anden Form end den moralske eller moraliserende. Oplysningens Mænd, der var Goethes Forgængere og som havde havt deres egen svære Kamp at udkæmpe mod Rettroenheden, var ikke naaede videre end til, ogsaa i deres Poesi, at udbrede almennyttige Sandheder. *Sturm- und Drang*-Tidens Mænd, der vilde være hans Fæller, naaede ikke videre end til Svælgeri i Følelser, hvori de, som Lenz, dryssede Snusfornuft. Og Publikum formaaede end ikke at skelne imellem dem og ham.

Naar derfor i ældre Civilisationer som den engelske Stemmer har lydt, der ivrigt har fremhævet det Splittede, det Fragmentariske, det Ufærdige, det stilistisk Usikre i Goethes Digtning, saa burde man samtidigt have udtalt, at understøttende Forstaaelse fra et Publikums Side er Betingelse for at en Forfatter frembringer med Lethed og Lyst, hvorimod Følelsen af fuldstændig Ensomhed bringer ham til at opgive paa Halvvejen eller længe forinden, og til kun ved Viljesanspændelse at fuldende Værker, om hvilke han forud véd, at de ikke finder nogen Genklang. Men det véd han, naar hans Publikum staar saa lavt, at det kun kan begejstres *patriotisk*, nemlig naar det hører sit eget Folk prise, helst paa andre Folkeslags Bekostning, eller bevæges *sentimentalt*, nemlig naar det læser Fortællinger om Kærligheds Kvide hos

ædle unge Mennesker. Og Goethe har kun tre Gange i sit Liv havt Publikum med sig; ved *Götz*, ved *Werther* og ved *Hermann und Dorothea*.

Publikum var da som altid vant til at se hen til sine Førere for at erfare hvad det skulde mene. Men disse lod ved denne Lejlighed det og Goethe i Stikken. Lessing lagde ikke Baand paa sig i sine hadefulde Udtalelser om *Götz* som om *Werther*. Han var ude af sig selv af Vrede over den brave Wielands Epistel til Goethes Pris. Klopstock, der overlevede Lessing saa mange Aar, vedblev altid at behandle Goethes Poesi med ironisk omskrevet eller aabent udtalt Ringeagt. Han kaldte *Iphigenia* en *stiv* Efterligning af Grækerne, haanede Æmnet i *Hermann und Dorothea* som ikke ophøjet nok for episk Poesi, sagde de ynkeligste Vittigheder om disse ni Muser, der synger i Landsbykroerne, lod ikke Lejligheden gaa sig forbi, da Goethe skrev sine Epigrammer mod det tyske Sprog, til at lade ham vide, at det var ham, Goethe, som ikke forstod at skrive Tysk:

Die deutsche Sprache
Goethe, du dauerst dich, dass du mich schreibest? Wenn du mich kenntest,
Wäre dir dies nicht Gram. Goethe, du dauerst mich auch!

Venskabet mellem Goethe og Schiller vakte hans inderlige Forbitrelse, han lod de Herrer vide, at de var Vigtigpetere, fra hvis Mund der kun strømmede Selvros. Et Epigram begynder:

Afterahmer und Original sind sonst sich was ungleich.
Dennoch gleichen sie sich, *Schüler* und *Gothe*, die Herrn.
Kaum dass der Eine des Eigenlobs Trompete vom vollen
Mund absetzt, so ergreift sie der Ander' und bläst.

Fra det Tidspunkt af, da Goethe tog Ophold i Weimar, var han i mange Aar af den tyske Læseverden betragtet som en Afdød, blev i ethvert Tilfælde behandlet som glemt. Literaturhistorikeren K. A. Küttner kunde i et to Binds Værk *Charaktere deutscher Dichter und Prosaisten* udtale sin Glæde over at «lidt efter lidt den Alt overskridende Ros, som drukne Beundrere har tiljublet Goethe, forstummer (verhallet)«.

Man maa heller ikke overvurdere den Tilfredsstillelse, Hoffet i Weimar kunde skænke Goethe, endnu mindre den Forstaaelse, han fandt. Et halvt Aar efter Goethes Ankomst skildrer Charlotte von Stein (i et fransk Brev til Lægen Zimmermann) det hertugelige Hus paa følgende Maade: »En Regerende, der utilfreds med sig selv og Alverden daglig sætter sit Liv, som ikke bæres oppe af noget godt Helbred, paa Spil; en endnu svageligere Broder; en kummerfuld Moder; en misfornøjet Hustru; allesammen godmodige Skabninger; men i denne ulykkelige Familie Intet, der stemmer overens«.

Vi har set, hvilke Vanskeligheder Samlivet med Herder frembød. I et Brev fra Goethe til Lavater allerede fra September 1780 hedder

det: »Herder vedbliver at gøre sig selv og andre Livet surt«. Saare tidligt mistede Goethe Merck, om hvem der i Dagbogen fra 13. Juli 1779 staar disse meget sigende Ord: »Da han er *det eneste Menneske*, der helt forstaar hvad jeg gør og hvorledes jeg gør det, og dog ser det ganske anderledes, fra et andet Standpunkt, saa giver dette en skøn Vished«.

Charlotte von Steins Domme om Clärchen, om de *Romerske Elegier*, om *Wilhelm Meister*, viser at hun aldrig har havt det svageste Begreb om Goethes Kunst, altsaa mindst kunnet være hint hans ideale Publikum, han i saa mange Aar haardnakket vilde finde i hende. At Christiane ikke kunde være det, er paa Forhaand klart, og man behøvede ikke for at faa Vished derom den spøgende Sætning, Oehlenschläger har hørt af Goethes Mund: »Es ist doch wunderlich, die Kleine kann gar kein Gedicht verstehen«.

Intet fornuftigt Menneske kan betvivle, at Goethe bestandig har savnet den Forstaaelse, som ansporer Frembringelseslysten, og som en Genius behøver for at yde Alt, hvortil den var anlagt.

Der har været Tider, hvor han saa med mørke Blikke paa selve Weimar. Da Talen er, om hans Plejesøn Fritz von Stein skal gaa i Weimarsk eller i prøjsisk Tjeneste, skriver han til Moderen, hans tidligere Veninde: »Hvem der gerne vil *leve* . . . . og se frit ud over Verden, maa gyse for Tjeneste i en lille Stat *som for Graven*«. Og hvor meget mere oplyst var saa dog ikke Karl August end alle Tysklands dalevende Fyrster tilsammen!

At selv Schiller ikke fra først af var anlagt til at begribe Goethes Kunst, viser hans forskrækkelige Kritik over *Egmont*. Det var blot under Indtryk af Mesterens Personlighed set i Nærheden og af hans rent personlige Velvilje, at Schiller ligesom løftede sig op over sit Væsens og sit Aarhundredes Ramme og blev Goethe den Fremmer, han udviklede sig til. Alligevel indbragte Forbundet med Schiller langt fra Goethe det tyske Publikums Yndest; deres Optræden mod fælles Modstandere blev af det underfulde Væsen, man kalder den offentlige Mening, udlagt saaledes: Den ædle Schiller, der elskede alt det Store og Skønne, var bleven forført af den lige saa hjerteløse som skamløse Goethe, hvis Usædelighed nu endog hans Ungdomsven Herder fordømte. (Herder til Knebel 5. August 1787 om *Bruden fra Korinth*: »Priapus som hedensk Yngling priapiserer her et koldt Lig uden Hjerte til varmt Liv«).

Man kan ikke undres over, at Schiller efter at have frembragt *Wallenstein*, i god Tro betragtede sig som sideordnet Goethe og i Grunden ophørte med at se op til ham og forstaa ham.

Tilfulde forstaaet blev Goethe efter sit Væsen først af Rahel, senere af Bettina og af A. W. Schlegel og hans Broder, der indsaa Modsætningen mellem Goethes Poesi og Schillers Retorik og en Tid lang følte inderlig Ærefrygt for ham. Dog det varede ikke længe før, lidt ind i det nittende Aarhundrede, Romantikernes Følelser for Goethe

slog om og blev dyb Ligegyldighed, saa bittert Fjendskab. Det var den brystsyge Novalis, der først opdagede, at *Wilhelm Meister* var blot Prosa, dernæst gjorde den Opdagelse, at Tieck var en Digter af langt højere Rang end Goethe. Værket om Winckelmann afstedkom, som vi saa, det afgørende Brud mellem Romantikerne og Goethe. A. W. Schlegel kaldte Bogen i Brev til Fouqué »Synd mod den hellige Aand«. Friedrich Schlegel betegnede nu for fuldt Alvor Fouqué's *Der Zauberring* som den bedste Roman, der var skrevet siden *Don Quijote* (*Wilhelm Meister* og *Die Wahlverwandtschaften* kom ikke længer i Betragtning).

Mere og mere bredte sig den Anskuelse som romantisk Troesartikel, at der gaves en Digter, som hvad Dag det skulde være, kunde styrte Goethe fra hans Trone og indtage den: Ludwig Tieck. Til Tieck skriver Heines Fælle, Immermann, 28. November 1831 de herlige Ord: »Mig synes det undertiden, som om den egentlige Poesis Omraade først begynder, hvor Goethe (med faa Undtagelser) hører op«.

Beundring for Goethe stred jo overhovedet mod en Nordtyskers Væsen. Uden at være mere sædelig end Mænd af andre Folkestammer vurderer Nordtyskeren og vil han se skildret: *Moral*, det vil sige halverede Mennesker, i hvilke Aandeligheden fører haarde Kampe mod Sanseligheden. Intet interesserer ham (som Nordboen overhovedet), mindre end *Naturen*, Naturen uden nogen Dualisme, uden Spaltning i Pligt og Lyst, Naturen som omfattende *Enhed*. Blev den roligt dyrket uden Trods og uden Skam, hvad skulde saa Præsterne have at præke over, og hvem vilde ønske deres Trøst!

Nietzsche skriver i *Der Fall Wagner*: »Man kender Goethes Skæbne i det moralin-sure, gammeljomfruagtige Tyskland. Han var altid Tyskerne anstødelig; ærlige Beundrere har han kun havt iblandt Jødinder.«

Vi har set, hvad Pustkuchen havde at forebringe i sine *Wanderjahre*. Vogler og Köchy skrev efter ham det endnu giftigere Værk: *Goethe als Mensch und Schriftsteller*.

Da Romantikens Tid i Tyskland var omme, og Liberalismens Tidsalder begyndte, blev Goethe Angrebenes Skive. Wolfgang Menzels Navn er ovenfor nævnt; men man har i vore Dage ingen Forestilling om hvad Vægt der blev lagt paa hans to Binds tyske Literaturhistorie, hvori Tieck blev hævet til Skyerne, medens i dette Værk, *Die deutsche Literatur* (1827), Goethe behandles med fortjent Foragt. Menzel savner hos ham Sædelighed, Fædrelandskærlighed, Frihedskærlighed og Religiøsitet. Goethe har smigret alle Tidsalderens Fordomme og Forfængeligheder. Han har tre forskellige Arter personlig Forfængelighed. Han har intet poetisk *Geni*, men han har havt *Talent*, en Ting, der efter sit Væsen er uden indre Hold, en Hetære, der giver sig til Pris for Enhver, og han har i høj Grad »det Talent, at gøre Læserne til sine Medskyldige«. Han har altid svømmet med Strømmen og paa Overfladen som Kork; han har gjort sig til Tjener af enhver Svaghed og enhver Daarskab, der var paa Mode. Under hans Værkers glatte

Maske skjuler sig en raffineret Nydelsessyge og Sanselighed; hans Digtning er Blomsten af den moderne Verdens Materialisme.

Menzel efterviste, som ovenfor i Anledning af *Bruden fra Korinth* berørt, sex Slags Vellysttilbøjeligheder hos Goethe og gennemgik hans Værker et efter et for at maale dem med sin sædeligt-fædrelandske Maalestok. Hvor det var umuligt at anbringe Beskyldningen for Usædelighed, forebragte han Beskyldningen for Uoriginalitet. *Herman og Dorothea* var en blot og bar Efterligning af *Luise*. I Sandhed original, siger Menzel, har Goethe kun været i *Faust* og *Wilhelm Meister*, fordi han der har kopieret sig selv. Løvrigt har han i sin Ungdom laant fra Molière og Beaumarchais, fra Shakespeare og Lessing, medens hans senere »Jambetragedier« er »Frugter af hans Kappestrid med Schiller«.

Og den Bog har Heinrich Heine ikke undset sig ved at rose! Snart nok skulde han dog nødes til grundig at tage Afstand fra Menzel. Om Börnes politisk begrundede men afsindige Angreb paa Goethe, er talt vidtløftigt nok andensteds (*Hovedstrømninger* VI). Gervinus's moralsk-politiske Opfattelse af Literaturen førte til Forgudelse af Shakespeare paa Goethes Bekostning og var denne saare fremmed.

Højst betegnende er det nu, at overalt hvor Goethe med sin beskedne Overlegenhed selv har gjort opmærksom paa sin Begrænsning eller paa noget Utilstrækkeligt i sine Evner, der har hans Modstandere med Henrykkelse kastet sig derover, og ude af Stand til selv at finde Mangler (som til at begribe Fortrin), gjort umaadeligt Væsen af disse hans egne Indrømmelser. Tiltrods for den obligate Beundring for Goethe i Tysklands literære Kredse er Modstanden imod ham da ogsaa først nylig lammet i de klerikale, og end ikke i vore Dage døet ud. Paa Hundredaarsdagen for hans Fødsel i 1849 var man saa optaget af nylig stedfunden Revolution og allerede indtraadt Reaktion, at Dagen gik næsten upaaagtet hen. Politiken slugte dengang Alt.

Det er først efter det tyske Riges Oprettelse, at Goethe-Filologien har taget fat, saa Dyrkelsen af Tysklands ypperste Aand er bleven sat i System, og den Hyldest, der vises ham, er bleven en Tempeltjeneste.

LXI

Der var i Goethes Væsen noget, som umuliggjorde, at han nogensinde kunde blive populær. Han var for stor og for utilgængelig til at kunne vurderes af flere end et Mindretal.

Naar hans Ry er gaaet over Jorden og den Dag idag kan betegnes som urokkeligt, vil dette ikke sige, at hans Værker har havt saadanne Horder af Læsere i Europa som Walter Scotts eller den ældre Dumas' Romaner, men at de forskellige Landes Kunstforstandige har bibragt

deres Landsmænd *Troen* paa hans Overlegenhed. Denne drages vel endnu bestandig af og til i Tvivl, men svagt, og kun idet man gør sig et Vaaben af sin Uvidenhed og Uforstand. Han er indtraadt i den lille Falanx af Jordens aller ypperste Aander.

I levende Live var han kendt og hans Væsen vurderet af Enkelte i de fleste større og mindre Literaturer, bl. a. i de tre nordiske Landes. En Undersøgelse af Goethes Betydning for Danmark er andensteds gennemført*). Men fra disse mindre Literaturer modtog han ingen fremmende Impulser. Han maatte for at vinde Verdensry først og fremmest gøre Indtryk i Frankrig og i England. Det lykkedes ham tidligt; men Kundskaben til ham var udenfor en lille Kreds saa ringe og saa ensidig, at den ikke kan kaldes meget værd.

Det var med *Werther*, der hurtigt blev oversat, at Goethe slog an i Frankrig, men rigtignok saaledes, at han i de næste 40 Aar haardnakket blev kaldt »Forfatteren af *Werther*«, et Udtryk der indbefattede Alt, hvad man vidste om ham. Ved Siden af Rousseau, Young og Ossian satte Goethe med *Werther* nemlig Spor i den franske Literatur. *Werther* blev oversat af Grev Schmettau (Aubry), Deyverdun, Henry de la Bédoyère, Sevelinges, efterlignet af Nodier, omformet af Chateaubriand (som *René*), af Sénancour (som *Obermann*), forsvaret af Fru de Staël i Bogen *Om Tyskland*, eftergjort af Fru de Krüdener (i *Valérie*). Efterhaanden gik det dog op for Franskmændene, at Goethe havde skrevet andet og mere. Men hans aandelige Smidighed forvirrede dem længe. De var vant til at genfinde en Forfatter dèr, hvor de havde sluppet ham. Goethe var de sikre paa aldrig at finde dèr. Da Benjamin Constant søgte Goethe i Weimar, var han især forbavset over at finde ham saa aldeles ligegyldig overfor Publikums Holdning og sine egne Værkers Rækkevidde. Selv tænkte Constant altid paa den udvortes Virkning.

Dette blotte Navn *Götz von Berlichingen* var for Mændene af den gamle klassiske Skole i Frankrig en Latterlighed. Auger lod endnu i 1825 i det franske Akademi, som var Navnet uudtaleligt. Men paa nogle af de ypperste romantiske Skribenter gjorde Stykket Indtryk.

Prosper Mérimée var iblandt dem. Han havde med Ærbødighed og fuld Tillid henvendt sig til Goethe selv, og var lidt ærgerlig, da denne misbrugte hans Fortrolighed, afslørede hans Pseudonym og angav ham som Forfatter til de *Illyriske Folkesange*. Mérimée viste sig paavirket af *Götz* i sine dygtige Scener *La Jacquérie*, som Ludovic Vitet i sine udmærkede Scener *Les Barricades*.

De unge Mænd, der skrev i *Globe*, stod i nogen Berøring med Goethe gennem Victor Cousin, der i 1817 og 1825 flygtigt besøgte Weimar, dog især gennem Jean Jacques Ampère, der kom til Weimar 1827, blev der i Maaneder og tilfulde forstod Goethes Originalitet.

---

*) *Goethe og Danmark*. Se mine *Samlede Skrifter* I 266 ff. *Anden Udgave* I 243 ff.

GOETHE PAA DØDSLEJET.
Tegnet af *Friedrich Preller.*

Herman og Dorothea, *Wilhelm Meister*, *Valgslægtskaberne* var blevne oversatte allerede 1800, 1802, 1810.

Faustskikkelsen forblev længe Franskmændene fremmed; saa blev *Faust* atter og atter oversat. Den har væsenlig paavirket Edgar Quinet i hans *Ahasvérus*. *Herman og Dorothea* blev efterlignet i Victor de Laprades *Pernette*. *Werther* blev parodieret paa den franske Scene, *Clavigo* den ene Gang efter den anden bearbejdet og opført.

Goethes Lyrik blev jævnlig oversat af Romantikerne, hvert Digt mange Gange.

Allerede Charles Nodier oversatte Digtet om Violen:

La violette ingénue
Au fond d'un vallon obscur
Déployait sur l'herbe émue
Son frais pavillon d'azur.

Det lille Digt om *Fiskeren* oversattes ofte. F. Eks.:

L'onde frémit, l'onde s'agite,
Tout près du bord est un pêcheur.
De ce beau lac le charme excite
Dans l'âme une molle langueur.

Emile Deschamps forelagde Goethe sin Oversættelse af *Bruden fra Korinth*, der vandt Digterens Bifald:

Un jeune homme d'Athène à Corinthe est venu.
C'est la première fois. Cependant il espère
Chez un noble habitant, vieux hôte de son père,
Entrer comme un ami trop longtemps inconnu.

A. Stapfer var den, hvem Mignons Længselssang lykkedes bedst:

Ne la connais-tu pas, la terre du poëte,
La terre du soleil, où le citron mûrit,
Où l'orange aux tons d'or dans les feuilles sourit?
C'est la, maître, c'est là qu'il faut mourir et vivre,
C'est là qu'il faut aller, c'est là qu'il faut me suivre.

Selv af *Vandrerens Aftensang* har Théophile Gautier formaaet at gengive et Par Linjer:

Pas une feuille qui bouge
Pas un seul oiseau chantant.

Théophile Gautier var som ældre overhovedet behersket af Forestillingen om Goethes, som man dengang sagde, olympiske Holdning, og hele hans Samling *Emaux et Camées* er skrevet i Goethes Aand og paavirket af hans *Divan*.

Efterhaanden havde en Entusiasme for Goethe grebet den tænkende og kunstneriske Ungdom i Frankrig. Man kappedes om at bringe

ham sin Hyldest. David d'Angers gjorde Rejsen til Weimar for at udføre Goethes Byste, Hector Berlioz sendte ham Partiturerne til sit udmærkede, men fantastiske Værk *Otte Scener af Faust* (i Nervals Oversættelse). Hans Brev begynder:

Dans l'atmosphère de gloire, où vous vivez, si des suffrages obscurs ne peuvent vous toucher, du moins j'espère que vous pardonnerez à un jeune compositeur qui, le cœur gonflé et l'imagination enflammée par votre génie, n'a pu retenir un cri d'admiration.

Skønt Victor Hugo nævnede »den store Goethe« i sin Tiltrædelsestale til Akademiet, som Den, ved hvis Død den tyske Tanke traadte tilbage i Skyggen, har han som bekendt aldrig vurderet ham, men fundet ham »kold og egoistisk«. Hans Svoger Paul Foucher offentliggjorde derimod 1830 en Hymne til Goethe, hvori der er en brændende Begejstring. Dens sidste Linjer lyder:

Nos gloires à tes pieds naissent, luttent, s'écroulent;
Pour leurs flots expirants ton roc est un écueil,
Ces vagues d'un instant, qui sur sa base roulent,
Le rendent plus splendide et plus luisant à l'œil.

Goethes Død blev i Frankrig opfattet som Europas største literære Begivenhed siden Lord Byrons. I Paris skulde Lesguillon's *Méphistophélès*, der var inspireret af *Faust*, netop opføres for første Gang, da Efterretningen indløb om Dødsfaldet i Weimar. Forestillingen blev da indledet med en *Hyldest til Goethes Aand* (Hommage aux mânes de Goethe), der begyndte:

Lorsque nous méditions au théâtre, en silence,
L' œuvre qu'à votre arrêt nous offrons aujourdhui,
Un cri de mort vers nous s'élance:
    Gœthe n'est plus! Gœthe! celui
Qui, depuis soixante ans, de victoire en victoire,
    Promenant son front radieux
Toujours jeune et nouveau, berçait dans la gloire
    Comme le soleil dans les cieux.

Og da Auguste Barbier, som paa det Tidspunkt opholdt sig i Rom, dèr modtog Meddelelsen om Dødsfaldet, forenede han i skønne Vers sin Hyldest af Goethe med sin Hyldest af den tidligere Verdenshovedstad, der nu laa i Ruiner:

O Gœthe! ô grand vieillard, prince de Germanie!
Penché sur Rome antique et son mâle génie,
Je ne puis m'empêcher, dans mon chant éploré,
A ce grand nom croulé d'unir ton nom sacré.

Hvor nær Geoffroy de Saint-Hilaire i Goethes sidste Leveaar stod ham, er ovenfor berørt. 1. Juni 1836 forelæste han i det franske Vi-

denskabs-Akademi en Afhandling om Digterens naturvidenskabelige Arbejder, i hvilken han gav ham Æren for mer end nogen anden at have stadfæstet Hypotesen om den organiske Enhed.

Blandt de talrige Franskmænd, der efter Goethes Død har været gennemtrængte af hans Aand og har hævdet hans Overlegenhed over sin Tidsalder, er det nok at nævne de to største: Ernest Renan, der er i Slægt med Goethe ved sin Aandssmidighed, som omspænder Historien, og ved sin lige udviklede Sans for primitiv og forfinet Følemaade, dernæst Hippolyte Taine, der nedstammer fra Goethe ved sin sjældne Evne til at forstaa, ved sin Sammensmeltning af Natur- og Aandsvidenskab, ved sin dybt saglige og inderst inde entusiastiske Kunstnernatur.

For at give et Begreb om det nyere Frankrigs Iver for at tilegne sig Goethe bør endnu nævnes de vigtigste *Faust*-Oversættelser: Stapfers meget dygtige og Saint Aulaire's mindre vellykkede Værker, begge fra 1823, Gérard de Nerval's interessante Oversættelse fra 1828, der vandt Goethes Bifald, Henri Blaze's, der som de andre er dels metrisk dels prosaisk, udført med Bistand fra Weimar 1840, Henri-Bacharach's Prosa-Oversættelse fra 1873, Alexandre Laya's versificerede, ligeledes fra 1873, A. Maussenet's til Undervisningsformaal bestemte fra 1879, der blot vil gengive Ordlyden, men ofte har misforstaaet den, Marc-Monniers talentfulde, men ufuldstændige fra 1875, Augustin Daniels flittige og samvittighedsfulde, men af Verseformen generede fra 1881, Georges Pradez's gode metriske fra 1895, endelig den ypperste 1893 efter Oversætterens Død udgivne *Faust*-Oversættelse af François Sabatier.

Hvor betydelig en Kunstner François Sabatier var, vil staa klart for Den, der blotlæser hans Oversættelse af *Tilegnelsen* (se ovenfor II 98-99):

Mes nouveaux chants ces âmes plus n'entendent
A qui ma voix a dit mes premiers chants;
De tant d'amis se dispersa la bande,
L'écho premier s'est tû depuis longtemps!
Mes plaintes à des inconnus descendent,
Tous leurs bravos pour moi sont un tourment;
Et ceux à qui mes chants avaient su plaire
S'en vont errant, s'ils vivent, sur la terre.

(Fernand Baldensperger: *Goethe en France.* Martha Langkavel: *Die französischen Uebertragungen von Goethes Faust*).

XLII

For at give et Indtryk af Shelley's digteriske Storhed i Sammenligning med alle disse Franskmænds, behøver man blot at henvise til hans Oversættelse af den Englesang, der aabner Prologen til *Faust* (se ovenfor II 100):

The sun makes music as of old
  Amid the rival spheres of Heaven
On its predestined circle rolled
  With thunder speed: the Angels even
Draw strength from gazing on its glance,
  Though none its meaning fathom may; —
The world's unwithered countenance
  Is bright as at creations day.

Denne Oversættelse er fra 1822, altsaa skrevet umiddelbart før Shelley's Død.

Det blev ikke den store engelske Digter, men en ildfuld Prosa-Forfatter, der indførte Goethe som Aand hos det engelske Publikum, underligt nok en Forfatter, der med opvakt Sans for aandelig Storhed manglede enhver finere Sans for Poesi. Med Rette har Richard Garnett sagt om Thomas Carlyle's Essay om *Faust* i *New Edinburgh Review* for April 1822, at i et Brev af Shelley fra samme Maaned er der i fem Linjer nedlagt mere Indsigt i Værket end der vilde have været i fem hele Bind fra Carlyle's Haand af den umodne Prosa, som findes i dette Essay.

Carlyle var for utaalmodig efter at give nyerhvervet Kundskab fra sig. Alligevel har man i Tyskland med Rette altid bevaret ham Taknemmelighed for det store Arbejd, han i England har gjort for at bane Goethe Vej.

Thomas Carlyle, der var født i December 1795, begyndte i Februar 1819 at lære sig Tysk. Fru de Staël's Bog *De L'Allemagne* havde henledet hans, som saa mange Tusinde andres, Opmærksomhed paa Landet. Han stod i Begreb med at studere Mineralogi og følte Trang til at lære Mineralogen Werners Ideer at kende i Grundsproget. Hans daværende Ven Edward Irving skaffede ham da et Lexikon; han fik en Grammatik sendt til Skotland fra London, og han havde, som han allerede i et Brev af 4. August 1820 udtaler til John Murray, snart det Indtryk, at en ny Himmel og ny Jord aabnede sig for ham, idet han fordybede sig i tysk Literatur.

Han læste Jean Paul, og Jean Pauls Indflydelse er saare tydelig paa Carlyle's Stil; den har fremlokket hans sære skotske Humor, den forsynede hans ellers noget enstonige Foredrag med frodige Arabesker. Han læste dernæst Fichte, og Fichtes Indflydelse er saare let paaviselig i hans Grundsyn, dette, at Erfaringens Verden kun er Klædebon for

den guddommelige Ide, at sandt Liv bestaar i at stille sin Personlighed i Menneskehedens Tjeneste.

Men snart samlede Carlyle's Interesse for tysk Aandsliv sig helt i hans Interesse for Goethe, og det skønt man vanskeligt skulde finde to hinanden mere ulige Personligheder. Naar man undtager Hadet til Chaos, har de neppe en Følelse tilfælles. Hvad Carlyle saa i Goethe, det var Befrieren fra det blot Nedbrydende og Negative, som han havde Hang til. Han trængte til et stort Forbillede, der havde indvundet Ro efter indre Kampe, og han fandt det i Goethe. Mange Aar efter sagde han til Emerson: »Han er den eneste sunde Sjæl af nogen Rækkevidde, som jeg har opdaget i Europa flere Slægtled igennem«. Siden skrev han til Goethe selv de betegnende Ord: »Aldrig kan jeg glemme, at det er Dem jeg skylder den, usigeligt kostbare, Erfaring, at *Ærefrygt* er mulig, saa jeg istedenfor at gætte og negte, kan tro og vide.«

Det var ikke Beundring for Goethe som Kunstner og Digter, der havde betaget ham; han manglede Sans for Poesi og Øre for Vers. Hans Kritik af Wordsworth, Keats og Shelley, samt de femfodede Jamber, der forekommer i hans Oversættelser fra Tysk, er Vidnesbyrd nok derom. Men Goethes Personlighed betog ham. Til Sterling sagde han: »Denne Mands Existens var for mig Evangeliernes Evangelium og frelste mig, det jeg troer, fra indre og ydre Ødelæggelse.«

Goethe som forstod Alt, følte meget godt, at Carlyle's Opmærksomhed ikke var rettet paa det Kunstneriske. Han bemærkede en Dag til Eckermann (25. Juli 1827) at Carlyle mærkværdigt nok ved Bedømmelsen af tyske Skribenter »især havde deres aandige og moralske Kærne for Øje som det egentlig Virksomme«. For Carlyle var Poesien et Middel til at sanseliggøre det Fornuftige. Han holdt i Virkeligheden ved Teorierne fra Pope's eller Lessings Tid.

Han udgav, efter at have oversat Schillers *Trediveaarskrigens Historie*, et *Schillers Levned* som var en ret ubetydelig Bog. Saa kastede han sig helt over Goethe. Skønt han egentlig ikke holdt af *Wilhelm Meister*, oversatte han det store Værk paa Engelsk. I September 1823 skriver han i et Brev, som røber hans Utaalmodighed: »Goethe er den største Genius, der har levet i det sidste Aarhundrede, og det største Asen, der har levet i de sidste tre«. Men efterhaanden erobrer Værket og Manden ham helt. Han tilstaar, at han ikke i sex Aar har fundet saa mange Tanker i nogen Bog. Kort efter Goethes Død skriver han (Juli 1832) i *Foreign Quarterly* sit Essay om Goethe, der var en Begivenhed i England da, men desværre ikke er andet end en middelmaadig Ligtale, af hvilken Intet kan læres.

Hvad der bevarer sit Værd for Nulevende er det tykke Bind, der indeholder Brevvekslingen mellem Goethe og hans engelske Apostel. Carlyle's Breve er skønne i deres dybe Ærefrygt. Brevene fra Goethe selv er vel ikke mange, et Dusin Stykker maaske, og Eckermann skriver ofte i hans Sted, men Goethes Udtalelser er alle dybtgaaende og hans Domme har Vægt, røber desuden ikke blot den store Forstand,

men det rige Hjerte, der omfatter ogsaa en Begynder. Ved den blotte Berøring af sin aandelige Personlighed har Goethe indviet Carlyle til Livet og til Literaturen, medens han samtidigt i ham vandt en svoren Tillidsmand overfor det højtudviklede, men altid i længere Tid tilbageholdende, engelske Folk.

Det smukke, næsten faderlige Forhold til Byron, som blev fremkaldt ved den ellers saa trodsige Lords ærbødige Hyldest, kunde paa Grund af det Misforhold, hvori Byron saa længe, ogsaa efter sin Død, stod til sit Lands Publikum, ikke aabne Goethe engelske Hjerter. Emerson's Beundring, der gjorde dybt Indtryk i de nordamerikanske Fristater, udtaltes først efter Goethes Død, og Afhandlingen *Goethe, or the writer* er sandt at sige lutter Udenoms-Snak, umaadeligt fordringsfuld og ganske tom. Men den overlegne, voldsomme, herskelystne Skotte, Thomas Carlyle, der ingen Modsigelse taalte og snart havde vænnet sig til at spigre sine Domme saa fast, at man lod dem uanfægtede, blev i Aarene 1823—1832 det tyske Aandslivs og ganske særligt Goethes ufortrødne Talsmand paa britisk Grund med mere end en Snes Bøger eller Essays eller Oversættelser. Han, som har dannet Ordet *hero-worship*, indførte i den angelsachsiske Verden Dyrkelsen af Goethe som Heros, vandt som en god og tro General Slaget for sin Kejser.

Ved Goethes Død var det Ord *Verdensliteratur*, som han havde dannet, blevet en Virkelighed og han selv ved Manges forenede Bestræbelser blevet Verdensliteraturens Midtpunkt.

LXIII

Goethe forvirrede, mens han var i Live, Læseverdenen ved sin Evne til Forvandling og Fornyelse. Han var først Prometheus, saa den olympiske Zeus; først Oprører, saa den kongelige Vismand; først Lidenskabens Digter, saa Naturens store og rolige Tolk.

Der har levet uforglemmelige Personligheder, hvis Evne udelukkende var den overordentlige at skabe *Liv*. De var Billedhuggere som Donatello eller Malere som Rembrandt eller Komponister som Mozart eller Digtere som Alfred de Musset. De frembragte og efterlod livsalige og livsprudende Værker. Hvad Domme de har fældet udenfor deres Fag, interesserer os ikke. Hvilke Lærdomme de hyldede, er os ligegyldigt. De har tilstrækkeligt kendt den ydre og indre Verden, Menneskevæsenet og Menneskehjertet; de har ikke teoretiseret derover. Deres Frembringelser lever. Det er mere end nok, og det er os nok.

Livets Træ er ikke Kundskabens Træ.

Og der gives Aander, hos hvem vi uafbrudt finder *Belæring*: En Astronom som Laplace, der behandler de vanskeligste Problemer al-

menfatteligt; en Videnskabsmand som Alexander von Humboldt, hvis Kundskaber er altomfattende og meddelte med glædelig Klarhed; en Naturforsker som Charles Darwin, der med henrivende Beskedenhed har fremsat en genial Hypotese til Erstatning af Troen paa Formaalsaarsager og til Forklaring af Arternes Oprindelse; en Historiker som Augustin Thierry, der er lærd og trods al Romantik forstandsklar, underholdende og indsigtsfuld. Disse Mænd har udstrakt Viden, umaadelige Kundskabsmasser; de har forsket og fundet. Men de hverken formaar eller forsøger paa at skabe Skikkelser, der lever og rører sig.

Kundskabens Træ er ikke Livets Træ.

Goethe er ikke som Mændene i nogen af disse to Grupper. Han har den skikkelsedannende Evne, kan af Kunstens Ler skabe Mennesker og give dem Liv. Og han har paa samme Tid Forskerens Gave; han forklarer Verdens-Altet, Jordens Tilblivelse, Planternes Udformning, Knokkelbygningens indre Sammenhæng, Kunstens Væsen. Han er en Livskilde og en uudtømmelig Kilde til Kundskab.

I det Kunstens og Videnskabens Eden, han har aabnet Menneskene, er Livets Træ og Kundskabens Træ blot et.

EFTERSKRIFT

TIL ANDET OPLAG

Det Punkt, paa hvilket nærværende Bog søger sin Originalitet er dette: Den er, saavidt Forfatteren bekendt, det første Forsøg paa, uden Hensyn til det sagligt Sammenhørende, at udfolde Goethes Personlighed fra Cellen af.

Bogen forholder sig til de gængs Behandlinger af Goethes Livsværk, som Goethes Behandling af Botaniken forholder sig til Linné's. Her er ingen Rubriker.

Her findes intet Afsnit om Goethe som Lyriker, intet Afsnit om Goethe som Naturforsker eller som Skuespildigter eller som Filosof eller som Teaterdirektør osv. Her findes ikke heller noget sammenfattende Afsnit om *Götz* eller om *Iphigenia* eller om *Wilhelm Meisters Læreaar*, end ikke — saa underligt det kan tage sig ud — noget Afsnit om *Faust*.

Digteriske Udkast og Brudstykker fremstilles, som de efterhaanden dukker op i Digterens Fantasi. Naar de udarbejdes eller omarbejdes, meddeles Resultaterne paa det Sted, hvor de efter Goethes Udviklingshistorie hører hen. Naturvidenskabelige Gisninger med tilsvarende Forsøg meddeles hver for sig, alt som de betager Forskerens Sind, hver paa det Udviklingstrin af Goethes Aand, hvor Hypotesen hos ham fra det ubevidste Liv naaer frem til Bevidsthed. Her gives ingen Rubriker. Som Goethes digteriske Konstruktioner, saaledes er hans naturvidenskabelige Opdagelser og Hypoteser førte tilbage til hans Sjælehistorie og opløste i Psykologi.

Fremstillingen i denne Bog er med andre Ord strømmende som Livet selv, rindende, som Broncen rinder, der til sidst i Statuens Form bliver plastisk.

Her fattes da med Vilje de grovt tydelige Sammenfatninger, hvortil mange Læsere er vante. Her forekommer ikke de Domme over Manden og hans Gerninger, som med Firetommersøm slaar Resultaterne fast. Her opkastes ikke saadanne djærve og folkelige Spørgsmaal som disse: Var Goethe god? Var Goethe religiøs? Var Goethe national? Var Goethe begejstret? Var han snobbet? Var han Idealist eller Optimist eller Pessimist eller Realist? Var han varm? Var han

kold? Var han egenkærlig? Eller var han Menneskeven? Eller Menskeforagter?

Alle slige Spørgsmaal, der gaar ud fra Tro paa Rubriker og Begrebsbestemmelser og som overser, at Mennesket, særlig det geniale Menneske, er et foranderligt, bevægeligt, udviklingsrigt Væsen, overflødiggøres ved en Fremstilling, der ved Omsmeltning har opløst disse Spørgsmaal og har indsmeltet Svarene i den hede, rindende Strøm, der til sidst størknet bliver til et plastisk Hele.

NAVNELISTE

A.

Agoult, Marie, Grevinde d' — fransk Forfatterinde — I. 176.
Alembert — Jean d' — fransk Matematiker og Filosof — I. 33 — II, 112.
Alexander I af Rusland — II. 119, 125, 172, 186, 188.
Alfieri, Vittorio — italiensk Digter — I. 140.
Alkibiades — athenaisk Hærfører — I. 38, 42.
Ampère, Jean Jacques — fransk Literaturhistoriker — II. 232.
Anakreon — græsk Lyriker — I. 42.
Andersen, H. C. — dansk Digter — I. 201. — II. 144, 163—64.
Angers, David d' — se: David d' Angers.
Anna Amalie — Hertuginde af Weimar — I. 54, 86, 116, 126, 138—40, 153, 156, 158, 159, 184, 203, 252, 262. — II. 69, 83, 88, 91, 95, 108, 116.
Aretino, Pietro — italiensk Skribent — I. 263.
Ariosto, Ludovico — italiensk Digter — I. 66, 201, 227 — II. 176, 206.
Aristofanes — græsk Komediedigter — I. 159, 184—85.
Aristoteles — græsk Filosof — I. 85 — II. 155.
Arminius — Cheruskisk Sejerherre mod Varus — I. 141.
Arnim, Bettina von — tysk Forfatterinde — I. 256 — II. 115—18, 126, 153, 166, 175, 183, 229.
Arnold, Gottfried — luthersk Teolog. Kirkehistoriker — I. 29, 70.
Auerbach, Heinrich — Senator i Leipzig — I. 147.
Auger, Louis Simon — fransk Literaturhistoriker — II. 232.
Augereau, P. F. Charles — Hertug af Castiglione, fransk Maréchal — II. 114.
August — Hertug af Gotha — II. 80.
Augustinus, Aurelius — Kirkefader — II. 163.
Augustus — romersk Kejser — I. 237.

B.

Bacharach, Henri — fransk Faustoversætter — II. 235.
Bacon, Francis, Lord af Verulam — engelsk Filosof — II. 156,
Bacon, Roger — engelsk Munk og Naturforsker — II. 156.
Baggesen, Jens — dansk Digter — I. 39, 121—22, 184. — II. 11, 12, 51, 200.
Bahrdt, Carl Friedrich — Professor i bibelsk Filologi — I. 77.

Baldensperger, Fernand — fransk Literaturhistoriker — II. 235.
Balle, Nicolaj — dansk Biskop — I. 106.
Balsamo — Cagliostros Slægt — I. 229, 267.
Barbara — Hertuginde af Ferrara — I. 201.
Barbier, Auguste — fransk Digter — II. 234.
Barthélemy, Jean Jacques — fransk Oldtidsforsker — I. 33.
Basedow, Johan Bernhardt — tysk Pædagog — I. 114—15 — II. 166.
Batsch, August — tysk Botaniker — I. 242 — II. 22.
Bayle, Pierre — fransk Filosof — I. 227.
Beaulieu, Henriette von Beaulieu-Marconnay — tysk Baronesse — I. 124.
Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de — fransk dramatisk Forfatter — I. 12, 107—12 — II. 38, 231.
Beccaria, Cesare, Marchese de — italiensk Retslærd — II. 139.
Beck, Heinrich — tysk Skuespiller og Dramatiker — II. 3.
Becker, Christiane, født Neumann — tysk Skuespillerinde — II. 37, 38, 84, 88—90, 92.
Becker, Heinrich — tysk Skuespiller — II. 89, 92.
Bédoyère, Henry de la — fransk Goetheoversætter — II. 232.
Beethoven, Ludvig van — tysk Komponist — I. 1 — II. 206, 218.
Behrisch, Ernst Wolfgang — Ven af Goethe — I. 20, 22, 23, 47, 48.
Bellomo, Joseph — tysk-italiensk Teaterdirektør — II. 84, 88.
Bentham, Jeremy — engelsk Filosof — II. 138.
Berendis, Hieronymus — Ven af Winckelmann — II. 109.
Bergmann, Torbern — svensk Fysiker — II. 126.
Berlichingen, Götz von — tysk Ridder — I. 59, 60, 70.
Berlioz, Hector — fransk Komponist — II. 234.
Bernadotte — fransk Maréchal, Konge af Sverig og Norge — II. 186, 190.
Bernini, Lorenzo — italiensk Arkitekt og Billedhugger — I. 40.
Bernhard, den Store, Hertug af Sachsen-Weimar — berømt Feltherre — II. 171.
Bernhard, Prins — Karl August's Søn — II. 167.
Bernstorff, Andreas Peter, Greve — dansk Statsmand — I. 141.
Berthier, Alexandre — fransk Maréchal — II. 170.
Bertuch, Friedrich — tysk Fabrikant — I. 161 — II. 84.
Berzelius, Johan Friherre von — svensk Kemiker — I 2.
Bethmann, Simon von — Bankier og Kunstelsker i Frankfurt — II. 175.
Bettina — se: Arnim, Bettina von.
Beulwitz, Caroline von — Søster til Schillers Hustru — II. 13.
Biedermann, Woldemar Friherre von — tysk Literaturhistoriker — II. 199.
Bielschowsky Forfatter af en Goethebiografi — I. 66.
Bindemann, I. C. — tysk Forlægger — II. 68.
Birey — tysk Komponist — I. 187.
Bismarck, Otto von — tysk Statsmand — I. 1.
Bjørnson, Bjørnstjerne — norsk Digter — I. 113.
Blaze de Bury, Henri — fransk Forfatter — II. 235.
Blum, Léon — fransk Skribent — I. 17.
Blumenbach, Johann Friedrich — tysk Naturforsker — I. 217.
Blücher von Wahlstadt, Gerhard, prøjsisk Marskal — II. 119, 168, 189.
Blücher — prøjsisk Major, Søn af fornævnte — II. 168.

Bodmer, Johann — schweizisk Forfatter — I. 142.
Boileau-Despréaux, Nicolas — fransk Digter — I. 5.
Boisserée, Melchior — tysk Kunstsamler — I. 225 — II. 122, 198, 218.
Boisserée, Sulpiz — tysk Kunstsamler og Forfatter — I. 225 — II. 176—77, 198, 218.
Boucher, François — fransk Maler — I. 26 — II. 157.
Brahe, Tyge — dansk Astronom — II. 157.
Brawe, Joachim Wilhelm, Friherre von — tysk dramatisk Digter — II. 17.
Breitkopf, Constance — forlovet m. Goethes Ungdomsven J. A. Horn — I. 26.
Brentano, Clemens — tysk Romantiker — II. 175.
Brentano, Maxe — Moder til Clemens B. og Bettina — I. 96 — II. 115.
Brentano. P. A. — Købmand i Frankfurt, gift med Maxe B. — I. 96.
Breughel, Pieter d. Yngre — nederlandsk Maler — II. 98.
Brion, Friederike — Præstedatter i Sesenheim — I. 19, 45, 46—51, 64, 86, 87, 101, 108, 124, 130, 142, 147, 151, 185—86, 257 — II. 194.
Brossard, Jeannette — Pariserinde — I. 152.
Brun, Friederike, født Münter — dansk-tysk Forfatterinde — I. 36.
Bruno, Giordano — italiensk Filosof — I. 227.
Brutus, Marcus Junius — Cæsars Morder — I. 52, 70, 71, 114, 141, 142.
Buchholz, Wilhelm — Weimarsk Hofiæge — I. 211.
Buff, Charlotte — Datter af den tyske Ordens Amtmand i Wetzlar — I. 3, 96, 98, 142, 257.
Buffon, George Leclerc — fransk Naturforsker — II. 112.
Bury, Friedrich — tysk Maler — I. 228.
Bürger, Gottfried — tysk Digter — I. 70, 130.
Büttner, Christian — tysk Natur- og Sprogforsker — I. 242 — II. 75—76.
Byron, George Gordon — Lord, engelsk Digter — I. 144, 175—76, 265 — II. 164, 192—94, 214—15, 234, 238.
Böhme — Professorfrue, gift med Hofraad, Professor B. i Leipzig — I. 22.
Börne, Ludwig — tysk Forfatter — II. 69, 160, 174, 231.
Böttiger, Karl August — tysk Arkæolog — II. 62, 91, 200.

C.

Cagliostro, Alessandro — italiensk Eventyrer — I. 229, 267—68 — II. 1—2
Camper, Peter — hollandsk Anatom — I. 217—18.
Campistron, Jean de — fransk Dramatiker — II. 18.
Caravaggio, Michele da — italiensk Maler — II. 157.
Carlyle, Thomas — engelsk Historieskriver — I. 3 — II. 236—38.
Caron, Louise — Beaumarchais' Søster — I. 112.
Cassius, Cajus C. Longinus — romersk Republikaner — I. 142.
Catullus, Cajus Valerius — romersk Digter — I. 4, 262.
Cellini, Benvenuto — italiensk Billedhugger — I. 227, 269.
Cervantes-Saavedra, Miguel — spansk Digter — I. 152 — II. 230.
Chamfort, Sebastien-Roch — fransk Forfatter — II. 201.
Chamisso, Adalbert von — tysk Digter — II. 164.
Charpentier, Johann Toussaint von — tysk Geolog — I. 215.

Chateaubriand, François René de — fransk Digter og Politiker — II. 164, 232.
Châtelet, Emilie du — Marquise, matematisk og fysisk Forfatterinde, Voltaires Veninde — II. 157.
Chénier, André de — fransk Digter — II. 52.
Chodowiecki, Daniel — tysk Kobberstikker — I. 106.
Chopin, Fréderic François — polsk-fransk Komponist — I. 175.
Cimabue, Giovanni — florentinsk Maler — II. 157.
Claudius, Matthias — tysk Digter — II. 44, 50.
Clavijo y Fajardo — spansk Forfatter — I. 112.
Clodius, Christian — tysk Professor og Digter — I. 20.
Colet, Louise, Fru — fransk Forfatterinde — I. 176.
Colleredo-Mansfeld — Greve, østerrigsk Officer — II. 172.
Constant, Benjamin — fransk Politiker og Forfatter — I. 3 — II. 232.
Conta, K. von — Weimarsk Legationsraad — II. 227.
Conti, Prins Louis af Bourbon-Conti — II. 103.
Conti, Stéphanie Louise de Bourbon-Conti — II. 103.
Corneille, Pierre — fransk dramatisk Digter — I. 38, 246 — II. 17, 19.
Cornelius, Peter von — tysk Maler — II. 53.
Correggio, Antonio Allegri da — italiensk Maler — I. 226—27 — II. 157.
Cotta, Johann — tysk Boghandler — II. 122, 162.
Cousin, Victor — fransk Filosof — II. 232.
Cramer, Karl Friedrich — tysk Forfatter — I. 184—85.
Cranach, Lukas — tysk Maler — I. 227.
Crébillon, Prosper de — fransk Tragediedigter — II. 17.
Creizenach, Theodor — tysk Literaturhistoriker — II. 175.
Cronegk, Johann Friedrich von — tysk Digter — II. 17.
Crusius — tysk Illustrator — I. 106.
Cuvier, George de — fransk Naturforsker — II. 225.
Cæsar, Cajus Julius — romersk Statsmand og Feltherre — I. 52, 70, 114, 142.

D.

Dalberg, Theodor Friherre von — Fyrst-Primas — II. 80.
Dalberg, Wolfgang Friherre von — tysk Teaterintendant — I. 54 — II. 17, 86.
Daniel, Augustin — fransk Faustoversætter — II. 235.
Dante Alighieri — italiensk Digter — I. 96, 219, 227 — II. 102, 126, 149.
Daru, Pierre Antoine, Greve af — fransk Statsmand — II. 120—21.
Darwin, Charles — engelsk Naturforsker — I. 2, 216 — II. 239.
Daumer, Georg — tysk Forfatter og digterisk Oversætter — II. 174.
David, Jacques Pierre — fransk Maler — II. 157.
David d' Angers, Pierre — fransk Billedhugger — II. 234.
Davoust, Louis — fransk Maréchal — II. 167.
Defoe, Daniel — engelsk Forfatter — II. 164.
Delf, Helene Dorothea — Goethes Beskytterinde i Heidelberg — I. 153, 196.
Delille, Jacques — Abbed, fransk Digter — II. 106.
Demokritos, græsk Filosof — II. 155.
Denis, Johann — tysk Digter og Oversætter — I. 36.

Deschamps, Emile — fransk Digter — II. 233.
Destouches, Philippe — fransk Komedieforfatter — I. 17.
Deyverdun — fransk Goetheoversætter — II. 232.
Diderot, Denis — fransk Filosof og Digter — I. 17, 33, 34, 39 — II. 17, 112 157, 164.
Diene — Familien Goethes Genbo i Frankfurt — I. 16.
Diogenes — ionisk Filosof — I. 120.
Donatello, eg. Donato di Betto Bardi — italiensk Billedhugger — II. 238.
Dowden, Edward — engelsk Literaturhistoriker — I. 4.
Dumas père, Alexandre — fransk Forfatter — II. 231,
Dumas fils, Alexandre — fransk dramatisk Forfatter — I. 3.
Dumouriez, Charles — fransk General — II. 9.
Dürer, Albrecht — tysk Maler — I. 227 — II. 157.
Döbereiner, Johann W. — tysk Chemiker — I. 211.

E.

Eckermann, Johann Peter — tysk Forfatter — I. 151, 186, 199 — II. 50, 81, 198—99, 204, 226, 237.
Edling, Albert v. — Weimarsk Greve — II. 93.
Egalité, Philippe eg. Louis Philippe Joseph, Hertug af Orléans — II. 104.
Egmont — Prins af Gaure — nederlandsk Adelsmand — I. 231—32.
Einsiedel, Friedrich von — Hofembedsmand hos Anna Amalie — I. 116, 155, 161 — II. 69.
Ekhof, Konrad — tysk Skuespiller — II. 84.
Elisabeth, Dronning af England — I. 144, 248.
Emerson, Ralph Waldo — amerikansk Forfatter — I. 3 — II. 236, 238.
Empedokles — græsk Filosof — II. 155.
Engel, Johann — tysk Forfatter — II. 88.
Epikuros — græsk Filosof — II. 155.
Erasmus fra Rotterdam — nederlandsk Humanist — I. 228.
Ernst — Hertug af Gotha — II. 80.
Este, Alfonso II d' — Hertug af Ferrara — I. 201.
Este, Eleonora d' — Fyrstinde af Huset Este — I. 201.
Este, Lucretia d' — Fyrstinde af Huset Este — I. 201.
Este, Ludovico d' — Fyrste af Huset Este — I. 201.
Ettinger — tysk Forlægger — I. 243.
Euripides — græsk Tragiker — I. 5, 77, 79, 81, 170, 194—95, 262 — II. 95, 159.
Ewald, Johannes — dansk Digter — I. 55 — II. 164.
Eyck, Jan van — nederlandsk Maler — II. 198.

F.

Fahlmer, Johanna — Johann Schlossers anden Hustru — I. 115, 119—20, 123, 130, 153.
Falk, Johannes — Weimarsk Legationsraad, Forfatter — II. 199.

Ferguson, Adam — skotsk Moralfilosof — I. 121.
Ferrer, Francisco — spansk Skribent — II. 8.
Feuerbach, Ludwig — tysk Filosof — I. 72.
Feuillet, Octave — fransk Digter — I. 111.
Fichte, Johann — tysk Filosof — I. 221 — II. 23, 107, 219, 236.
Fiesole, Fra Angelico da — italiensk Maler — II. 164.
Filangieri, Gaetano — italiensk Retslærd — I. 229, 240 — II. 139.
Filangieri, Prinsesse — Søster til fornævnte — I. 229, 240.
Flachsland, Caroline — gift med J. G. Herder — I. 32, 33, 35, 84, 155 — II. 13.
Flaubert, Gustave — fransk Forfatter — I. 176.
Flegon — Kejser Hadrians Frigivne — II. 64.
Foscole, Ugo — italiensk Digter — I. 106.
Foucher, Paul — fransk Forfatter — II. 234.
Fouqué — La Motte Fouqué, Friedrich, tysk Digter — II. 230.
Fourier, François — fransk Socialist — II. 138.
Fragonard, Jean — fransk Maler — I. 26.
Fränkel, B. — tysk Læge og Videnskabsmand — I. 23.
Francesco fra Assisi — Stifter af Franciskanerordenen — I. 224, 236 — II. 210.
Francke, August — tysk pietistisk Teolog — I. 29.
Franz I af Østerrig — I. 10, 16 — II. 172, 186, 188.
Fréron, Elie C. — fransk Kritiker — II. 112.
Freund — tysk Læge — I. 23.
Friedrich August af Sachsen — II. 95, 169.
Friedrich Christian — Hertug af Augustenborg — II. 12.
Friedrich II, den Store, af Prøjsen — I. 1, 13, 15, 16, 28, 68, 70, 138, 140 — II. 122—23, 159—60, 189, 222.
Friedrich Wilhelm I af Prøjsen — I. 13.
Friedrich Wilhelm III af Prøjsen — II. 186, 189.
Fritsch, J. F. von — Weimarsk Minister — I. 153, 156 — II. 170.
Frommann — tysk Boghandler, Minna Herzliebs Plejefader — II. 116—17.

G.

Galilei, Galileo — italiensk Naturforsker — I. 1 — II. 156.
Garibaldi, Guiseppe — italiensk Frihedshelt — I. 8.
Garnett, Richard — engelsk Forfatter — II. 236.
Gautier, Théophile — fransk Digter — II. 7, 34, 233.
Geiger, Ludwig — tysk Literaturhistoriker — I. 200 — II. 68, 160.
Gellert, Christian — tysk Digter — I. 20, 21.
Gemmingen, Otto von — tysk dramatisk Digter — II. 16.
Genast, Anton — tysk Regissør — II. 94.
Genast, Eduard — tysk Skuespiller og Sanger — II. 90, 169.
Gentz, Friedrich von — tysk politisk Forfatter — II. 111, 116.
Georges, Frk., eg. Weimar — fransk Skuespillerinde, som ung Napoleon I.'s Elskerinde — II. 121.
Gerock, Antoinette — Ungdomsveninde af Goethes Søster — I. 107, 119.

Gerstenberg, Heinrich — holstensk Digter — I. 35.
Gervinus, Georg — tysk Historiker — II. 111, 231.
Giorgione, eg. Georgio Barbarelli da Castelfranco — italiensk Maler — II. 157.
Giotto di Bondone — italiensk Maler — I. 224, 227.
Gleim, Johann — tysk Digter — II. 58.
Goethe, August von — Goethes Søn — I. 178, 254, 256—57, 262 — II. 93, 108, 142, 192, 194—95, 226.
Goethe, Christiane von, født Vulpius — Goethes Hustru — I. 124, 173—75, 206, 253—63, 266 — II. 70, 71, 108, 114, 171, 174, 191—92, 229.
Goethe, Cornelia — Goethes Søster, gift m. J. G. Schlosser — I. 5, 13, 15, 23, 28, 53, 57, 58, 87, 97, 118, 122, 130, 142, 251, 252. — II. 166.
Goethe, Johann Caspar — Goethes Fader — I. 12, 13, 16, 20, 22, 28, 51, 58, 71, 87, 153, 157, 160, 185, 196, 222, 251 — II. 53.
Goethe, Katharina Elisabeth — Goethes Moder — I. 12, 13—16, 25, 28, 29, 66, 71, 107, 122, 125, 185, 204, 222, 251, 254 — II. 8, 53, 108, 115, 166, 174.
Goethe, Ottilie von, født von Pogwisch — Goethes Svigerdatter — II. 142, 192, 195.
Goeze, Johann Melchior — Hauptpastor i Hamborg, Lessings Angriber — I. 106.
Goldschmidt, Meir Aaron — dansk Forfatter — I. 131.
Goldsmith, Oliver — engelsk Forfatter — I. 46.
Gotter, Friedrich — tysk Digter — I. 64.
Gottsched, Johann Christoph — tysk Forfatter — I. 11, 20, 21, 149 — II. 9.
Gozzi, Carlo — Greve, italiensk Digter — I. 181.
Graff, Johann — tysk Skuespiller — II. 91.
Greuze, Jean Baptiste — fransk Maler — II. 157.
Grimm, Hermann — tysk Forfatter — I. 168.
Grimm, Jacob — tysk Filolog og Oldtidsforsker — II. 120.
Grotthuss, Sara von — Datter af en tysk Bankier — II. 173.
Grundtvig, N. F. S. — dansk Præst og Digter — I. 113.
Guay, Nicole le — den Forbryderske, der udgaves for Marie Antoinette — II. 1.
Göchhausen, Frk. von — Weimarsk Hofdame — I. 151, 161.
Görtz, Johann, Grev von — Karl August's Hovmester — I. 138—40, 152.
Göschen, G. J. — Goethes Forlægger — I. 222, 229, 243.
Göttling, Joh. Fried. — tysk Chemiker — I. 211.

H.

Hackert, Jakob — tysk Maler — I. 228 — II. 165.
Hadrian — romersk Kejser — II. 64.
Hafis, Sjems-ed-din Muhamed — persisk Lyriker — I. 4, 5 — II. 173—74.
Haide, Friedrich — Skuespiller i Weimar — II. 95.
Haller, Sophie von — Baggesens første Hustru — II. 12.
Halm, Friedrich — Pseudonym for Friherre von Münch-Bellinghausen — østerrigsk Forfatter — I. 238.
Hamann, Johann — tysk Mystiker — I. 32, 42, 58, 71, 87.
Hamann, Richard — tysk Æstetiker — II. 206, 208.
Hammer, Joseph von — tysk Sprogmand — II. 173.

Hansen, Theophilus — danskfødt østerrigsk Arkitekt — II. 187.
Haugwitz, Christian, Greve af — prøjsisk Statsmand — I. 141.
Hausen — tysk Redaktør — I. 56.
Hegel, Georg Wilhelm Fr. — tysk Filosof — I. 150, 214 — II. 60, 82, 115.
Heiberg, Johan Ludvig — dansk Digter — I. 188, 200.
Heine, Heinrich — tysk Digter — I. 137—38, 265 — II. 36, 230—31.
Heinse, Wilhelm — tysk Forfatter — I. 90, 115. 133, 253.
Hellen, E. v. d. — Goethe-Forsker — I. 114.
Helvetius, Claude — fransk Filosof — I. 121 — II. 112.
Hemsterhuis, Tiberius — hollandsk Filolog — II. 8.
Hennings — tysk Tidsskriftudgiver — II. 98.
Hensel, Sophie — tysk Skuespillerinde — II. 84.
Herder, Johann Gottfried von — tysk Forfatter — I. 4, 5, 11, 31—39, 41—46, 52—55, 58, 59, 66—69, 71, 76, 83, 84, 86, 87, 90, 100, 127, 132, 147, 154—55, 161, 172, 189, 203, 210, 217, 218, 224, 254—55, 262 — II. 9, 20, 25, 44, 69, 95, 107—8, 122, 148, 150, 166, 173, 228—29.
Herder, Caroline — se: Flachsland C.
Herodotos — græsk Historieskriver — II. 53.
Herzlieb, Minna — Plejedatter af Frommann — II. 116—18, 125—26.
Heygendorf, Fru von — se: Jagemann Caroline.
Heyse, Paul — tysk Forfatter — II. 6.
Himburg — berlinsk Boghandler — I. 179.
Himly, Karl — tysk Mediciner — II. 83.
Hippokrates — græsk Læge — II. 32.
Hirzel, Salomon — tysk Forlægger — I. 86.
Holbein, Hans — tysk Maler — I. 227 — II. 157.
Holberg, Ludvig — dansk-norsk Forfatter — I. 6, 26, 152 — II. 4, 5.
Homer — græsk Fællesnavn for flere Oldtidsdigtere — I. 36, 37, 38, 42, 59, 95, 100, 152, 156, 239, 241 — II. 72, 76, 80.
Horn, Joh. Adam — Ungdomsven af Goethe — I. 26.
Huber, Ludwig — tysk Forfatter — I. 3 — II. 104.
Hugo, Victor — fransk Digter — I. 126, 246 — II. 7, 38, 113, 234.
Humboldt, Alexander von — tysk Naturforsker — II. 239.
Humboldt, Wilhelm von — tysk Sprogforsker og Statsmand — II. 23, 56.
Hutten, Ulrich von — tysk Humanist — I. 228.
Hüffer, Hermann — tysk Retslærd og Historiker — II. 175.
Hyginus, Cajus Julius — romersk Grammatiker fra Spanien — I. 237.
Höpfner — juridisk Professor i Giessen — I. 53.

I.

Ibsen, Henrik — norsk Digter — I. 169, 183.
Iffland, August — tysk Forfatter og Skuespiller — II. 84, 86—91, 186—87.
Imhoff — tysk Maler — I. 163.
Immermann, Karl — tysk Forfatter — II. 230.
Ingemann, Bernhard Severin — dansk Digter — I. 106, 200.
Irving, Edward — Stifter af en religiøs Sekt — II. 236.

J.

Jacobi, Betty, gift med F. H. Jacobi — I. 86,118—19, 130.
Jacobi, Friedrich Heinrich — tysk Forfatter — I. 57, 72, 108, 115—22, 130, 133, 219—20 — II. 19, 44, 161, 166, 194.
Jacobi, Johann Georg — tysk Digter — I. 41, 56, 57, 115—17, 133, 147 — II. 44.
Jagemann, Caroline — tysk Sangerinde og Skuespillerinde — I. 160 — II. 89—93.
Jeremias — Profeten — I. 149.
Jérôme — Konge af Westfalen — II. 120.
Jerusalem, Karl Wilhelm — Sekretær ved Kammerretsvisitationen i Wetzlar — I. 53, 95—96, 100, 105.
Johnsson, Esther — Swifts Veninde — I. 130.
Josef II, Kejser af Østerrig — I. 10, 95.
Julianus, Flavius Claudius, kaldet *Apostata* — romersk Kejser — I. 224
Jung-Stilling, Johann Heinrich — tysk Forfatter — I. 31, 33.

K.

Kaiser, G. — tysk Forfatter — I. 86.
Kalb, Joh. Aug. von — Weimarsk Kammerraad — I. 143, 152.
Kalb, Charlotte von, født Marskalk von Ostheim — Schillers og Jean Pauls Veninde — I. 167 — II. 69.
Kalidasa — indisk Digter — II. 99.
Kalischer, S. — tysk Naturforsker — I. 212.
Kant, Immanuel — tysk Filosof — I. 1, 11, 32, 253 — II. 6, 20, 21, 79.
Karl den Store — frankisk Konge — I. 10.
Karl VII — Kejser af Tyskland — I. 10, 16.
Karl August — Storhertug af Sachsen-Weimar — I. 54, 138—42, 143, 153—58, 160—63, 164, 172, 185, 187, 222, 232, 244, 251, 252—53, 260, 263, 265 67 — II. 6, 7, 13, 14, 30, 31, 35, 68, 69, 80, 84, 86, 91—93, 96, 107, 114, 119, 121, 126, 141, 152, 160, 163, 167—72, 174, 194, 195—96, 226, 229.
Kauffmann, Angelica — tysk Malerinde — I. 225, 228 — II. 50, 75, 157.
Kauffmann, Christoph — pædagogisk Reformator og Charlatan — I. 155.
Kaulbach, Wilhelm von — tysk Maler — II. 53, 161.
Kayser, Philipp — schweizisk Komponist — I. 155, 187, 229.
Keats, John — engelsk Digter — II. 214, 237.
Keim — tysk General — II. 8.
Keller, Fru von — Hustru til Grev Dorotheus von Keller, prøjsisk Diplomat — I. 133.
Kepler, Johannes — tysk Astronom — II. 156.
Kestner, Charlotte — se: Buff, Charlotte.
Kestner, Johann — Legationssekretær i Wetzlar — I. 3, 95—98, 107.
Kierkegaard, Søren — dansk Filosof — I. 7, 42, 188.

Kirms, Franz — Medlem af Teaterkommissionen i Weimar — II. 91, 186.
Kirstein — tysk Læge — I. 23.
Kleist, Ewald von — tysk Digter — I. 35.
Kleist, Heinrich von — tysk Digter — II. 164, 187.
Klettenberg, Susanna von — Veninde af Goethes Moder — I. 29, 30, 31, 147, 224 — II. 28, 38—44.
Klinger, Maximilian von — tysk Digter — I. 59, 85, 86, 89—93, 115, 145, 155, 246 — II. 15.
Klopstock, Friedrich Gottlieb — tysk Digter — I. 11, 19, 23, 35, 36, 58, 70, 87, 101—2, 113, 133, 141, 142, 156, 184—85 — II. 35, 44, 50, 148, 198, 228.
Klotz, Christian — tysk Arkæolog — I. 56, 115.
Knebel, Karl Ludwig von — tysk Forfatter — I. 138, 140—41, 143, 153, 161, 192, 217 — II. 9, 69, 87, 107, 156, 166, 173, 229.
Kneip, Christoph — tysk Maler — I. 229.
Koch, Heinrich — tysk Skuespiller og Teaterleder — II. 84.
Konstantin — Weimarsk Prins — I. 138—41, 155 — II. 30, 84.
Konstantin — russisk Storfyrste — II. 172.
Kotzebue, Amalie — Søster til August Kotzebue — I. 169.
Kotzebue, August Friedrich — tysk dramatisk Forfatter — I. 89, 174, 178 — II. 90, 93, 151, 200.
Kranz, Joh. Friedrich — Weimarsk Kapelmester — II. 91, 92.
Krüdener, Julie, Baronesse de — Forfatterinde — II. 232.
Küttner, K. A. — tysk Literaturhistoriker — II. 228.
Köchy — tysk Smædeskriver mod Goethe — II. 230.
Körner, Christian — Højesterets-Assessor i Dresden — I. 3 — II. 12, 13, 14, 19, 20.
Körner, Karl Theodor — tysk Digter — II. 173, 187.

L.

La Chaussée, Pierre — fransk Skuespilforfatter — I. 17.
Lamartine, Alphonse de — fransk Digter — I. 36.
Lamb, Caroline, Lady, født Ponsonby — engelsk Forfatterinde — I. 175.
Lamothe, Jeanne de St. Remy de Valois, Grevinde de — fransk Eventyrerske — II. 1.
Langkavel, Martha — tysk Forfatterinde — II. 235.
Lannes, Jean — Maréchal af Frankrig — II. 114.
Laplace, Pierre Simon — fransk Matematiker og Astronom — II. 238.
Lappenberg, Johann — tysk Historiker — I. 30.
Laprade, Victor de — fransk Digter — II. 233.
La Roche, Sophie von — tysk Forfatterinde — I. 86, 115 — II. 115.
La Rochefoucauld, François — Hertug af — I. 266 — II. 201.
Lavater, Johann Caspar — reformert Præst og Forfatter — I. 52, 70, 71, 81, 86, 102, 113—15, 118, 132, 135, 142, 148, 155, 192, 224 — II. 2, 42, 98, 166, 228.
Law, John — Grundlægger af et Banksystem — II. 217.

Laya, Alexander — fransk Faustoversætter — II. 235.
Leibniz, Gottfried — tysk Filosof — II. 17.
Leisewitz, Johann — tysk Dramatiker — I. 246 — II. 15, 16.
Lengefeld, Fru von — Moder til Schillers Hustru — II. 13.
Lengefeld, Charlotte von — se: Schiller, Charlotte.
Lenz, Reinhold — tysk Forfatter — I. 84—90, 93, 115, 142, 145, 154—55, 202, 249 — II. 166, 227.
Lerse, Franz — Goethes Kammerat i Strassburg — I. 31, 66..
Lesguillon — fransk Dramatiker — II. 234.
Lessing, Gotthold — tysk Forfatter — I. 1, 2, 11, 21, 22, 27, 38, 45, 52, 56, 58, 72, 85, 93, 106, 117, 144, 145, 187, 219—20, 230 — II. 16—19, 84, 87, 159, 228, 231, 237.
Leuchsenring, Franz — tysk Literat — I. 54, 82.
Lewes, George Henry — engelsk Forfatter — I. 3.
Lewetzow, Familien — Goethes Omgangsvenner i Marienbad — II. 194—98.
Lewetzow, Ulrike von — elsket af Goethe — II. 194—98.
Lichtenberg, Fru von — Weimarsk Hofdame — I. 159.
Lichtenberg, Georg — tysk Satiriker og Fysiker — II. 81.
Ligne, Carl Joseph, Fyrste af — født i Bryssel, østerr. og russ. Feltmarskal, Skribent — II. 116.
Linné, Carl von — svensk Botaniker — I. 2, 242 — II. 240.
Lionardo da Vinci — italiensk Maler — I. 1, 5, 9, 213, 226, 232 — II. 157, 164—65.
Lips, Johann — tysk Maler og Kobberstikker — I. 228.
Liszt, Franz — ungarsk Klaverspiller og Komponist — I. 176.
Loder, Justus — Professor i Medicin i Jena — I. 212, 218.
Loen, von — Goethes Grandonkel — I. 10.
Loeper, G. von — Goethe-Forsker — I. 192.
Louise, Dronning af Prøjsen — II. 188.
Lucretius, Titus — romersk Digter — I. 140 — II. 19, 156.
Ludvig I af Bayern — II. 109.
Ludvig XIII af Frankrig — II. 17.
Ludvig XIV af Frankrig — II. 17.
Ludvig XV af Frankrig — I. 136 — II. 103.
Ludvig XVI af Frankrig — II. 9.
Ludvig den Hellige af Frankrig — I. 40.
Luise — Hertuginde af Sachsen-Weimar, gift med Karl August af S.-W. — I. 140, 142, 143, 153, 154, 156, 177, 179—80, 219, 244 — II. 113—14, 119, 169, 194.
Lukianos — græsk Satiriker — II. 63.
Luther, Martin — tysk Reformator — I. 1, 60, 77, 138.
Lyncker, von — tysk Major — II. 168.

M.

Macpherson, James — skotsk Digter — I. 36.
Maeterlinck, Maurice — belgisk Digter — II. 222.

Malcolmi, Amalie — tysk Skuespillerinde — II. 89.
Manso, Johann — tysk Historiker og Filolog — I. 200 — II. 59.
Marc-Monnier — fransk Faustoversætter — II. 235.
Maret, Hugues — Hertug af Bassano, fransk Diplomat — II. 120—21.
Maria Ludovica, Kejserinde af Østerrig — II. 160.
Maria Paulovna — Karl August's Svigerdatter — II. 167, 170—72.
Maria Theresia — Kejserinde af Østerrig — I. 10.
Marie Antoinette — Dronning af Frankrig — II. 1.
Marie Louise — Kejserinde af Frankrig — II. 120.
Marinetti, F. T. — italiensk Forfatter — II. 219.
Marivaux, Pierre de — fransk Skuespil- og Romanforfatter — I. 17.
Marlowe, Christophe — engelsk Digter — I. 234 — II. 205.
Martialis, Marcus Valerius — romersk Digter — I. 4.
Marx, Adolf — tysk Musikteoretiker — I. 187.
Masaccio, Tommasso — florentinsk Maler — II. 157.
Masolino, Tommaso — florentinsk Maler — II. 157.
Maupertuis, Pierre Louis de — fransk Matematiker — II. 160.
Maussenet — fransk Faustoversætter — II. 235.
Meisling, Simon — dansk Skolemand — I. 181.
Meixner, Charitas — Veninde af Goethes Søster — I. 28, 29, 31.
Mendelssohn, Moses — tysk Filosof — I. 144, 219 — II. 51.
Mengs, Raphael — bøhmisk Maler — I. 225 — II. 157.
Menzel, Wolfgang — tysk Literaturhistoriker — II. 66, 148, 230—31.
Merck, Johann — tysk Forfatter — I. 13, 33, 53, 54, 55, 86, 96, 97, 110, 116, 133, 142, 147, 214, 215, 218, 221 — II. 20, 27, 166, 174, 229.
Merimée, Prosper — fransk Forfatter — II. 232.
Merkel, Garlieb — tysk Forfatter — I. 178 — II. 107, 200.
Metternich, Clemens, Fyrst — østerrigsk Statsmand — II. 116.
Metzger — Student i Strassburg — I. 51.
Meyer, Heinrich — tysk Maler og Oldtidsforsker — I. 163, 229 — II. 81, 94, 108—9, 156, 198, 227.
Michaelis, Caroline — se: Schelling, Caroline.
Michelangelo — italiensk Billedhugger, Maler og Arkitekt — I. 1, 225—26 — II. 126, 164—65, 179.
Mickiewicz, Adam — polsk Digter — II. 197.
Mieding — Maskinmester ved Teatret i Weimar — II. 84, 98.
Mill, John Stuart — engelsk Filosof — I. 13.
Miller, Johann — tysk Forfatter og Præst — I. 106.
Milton, John — engelsk Digter — I. 144.
Molière, Jean Poquelin de — fransk Komediedigter — I. 1, 17, 23, 27, 82, 152 — II. 231.
Montecatino, Antonio — Statsmand i Ferrara — I. 201—2.
Moors — Ungdomskammerat af Goethe — I. 18.
Morhard — tysk Sanger — II. 92.
Moritz af Sachsen — berømt fransk Feltherre — II. 170.
Moritz, Karl Philipp — tysk Forfatter — I. 229.
Morris, Max — tysk Goethe-Forsker — I. 148.
Moser, Friedrich von — tysk statsretslig Forfatter — II. 42.

Mozart, Wolfgang — tysk Komponist — I. 1 — II. 38, 91, 238.
Muhamed — arabisk Religionsstifter — II. 121.
Murat, Joachim — Konge af Neapel — II. 113.
Murray, John — engelsk Forlægger — II. 236.
Musset, Alfred de — fransk Digter — I. 175—76 — II. 164, 238.
Musäus, Johann — tysk Forfatter — I. 161 — II. 84.
Müller, Adam — tysk Romantiker og Publicist — II. 111.
Müller, Friedrich — tysk Digter, Maler og Kobberstikker — I. 86.
Müller, Friedrich von — Kansler i Weimar — I. 164 — II. 92, 168—69, 199.
Müller, Johannes — tysk Fysiolog — II. 77, 82, 83, 154.
Müller, Johannes von — Historieskriver, kgl. Westfalsk Minister — II. 77, 120, 161.
Müller, Max — tysk-engelsk Sprogforsker og Forfatter — I. 251.
Müller, Wilhelm — tysk Digter — I. 251.
Münch, Anna Sibylla — Veninde af Goethes Søster — I. 107, 108, 130.
Münch, Susanna — Veninde af Goethes Søster — I. 107, 130.
Münter, Balthasar — tysk Prædikant, Hofpræst i Kjøbenhavn — I. 55.
Mynster, F. L. — dansk Oversætter — I. 37.
Möbius, P. I. — tysk Læge og Forfatter — I. 23.

N.

Napoléon Bonaparte — Kejser af Frankrig — I. 36, 52, 106, 141, 150, 269 — II. 94, 102, 113—15, 119—25, 150, 167—68, 187—88, 190, 192, 194, 198, 200.
Necker — tysk Medailleur — I. 110.
Nerval, Gérard de — fransk Forfatter — II. 234—35.
Neumann, Christiane — se: Becker, Christiane.
Neumann, Johann — tysk Skuespiller — II. 88.
Newton, Isaac — engelsk Fysiker — I. 2, 114, 146 — II. 75—83, 154, 157—58.
Ney, Michel — Fyrste af Moskvá, fransk Maréchal — II. 114.
Nicolai, Christoph — tysk Forfatter — I. 2, 85, 106 — II. 58, 68, 98, 164—73.
Nietzsche, Friedrich — tysk Filosof — I. 268 — II. 230.
Nodier, Charles — fransk Digter — I. 106 — II. 232—33.
Novalis — Hardenberg, Fried. von — tysk Digter — II. 230.

O.

Odyniec, Antoni — polsk Digter — II. 197.
Oehlenschläger, Adam — dansk Digter — I. 68, 81, 82, 219 — II. 9, 51, 163, 165, 229.
Oeser, Adam — tysk Maler — I. 21, 28, 41, 225 — II. 157.
Orléans, Philippe — Hertug af Orléans, Regent af Frankrig — II. 217.
Ossian — keltisk Barde — I. 4, 35, 36, 37, 59, 100—1, 105, 145, 149 — II. 232.
Ostade, Adriaan van — hollandsk Maler — I. 22.
Ovidius Naso, Publius — romersk Digter — I. 258, 260—62 — II. 49.
Owen, Robert — engelsk Socialist — II. 138.

P.

Palissot de Montenoy, Charles — fransk Forfatter — I. 17 — II. 112—13.
Paracelsus, Theophrastus — tysk Læge og Filosof — II. 156, 219.
Pascal, Blaise — fransk Matematiker og Filosof — I. 212 — II. 201.
Paul, Jean — se: Richter, Jean Paul.
Percy, Thomas — engelsk Biskop, Samler af Folkeviser — I. 35.
Pestalozzi, Johann — schweizisk Pædagog — II. 174.
Petrarca, Francesco — italiensk Digter — I. 96, 227 — II. 117.
Pfister — Forf. af en Bog om Middelalderens Trolddom — I. 100.
Pindaros — græsk lyrisk Digter — I. 42, 43, 95, 145, 261.
Platon — græsk Filosof — I. 33, 42 — II. 141, 155.
Plautus, Titus Maccius — romersk Skuespildigter — II. 95.
Plessing — ung Melankoliker i Werningerode, senere Prof. i Filosofi — I. 181.
Plinius, Cajus P. Secundus — romersk Lærd — II. 70.
Plotinos — Nyplatoniker — I. 223 — II. 79.
Pogwisch, Ottilie — se: Goethe, Ottilie.
Pogwisch, Ulrike — Søster til Ottilie von Goethe — II. 195.
Pope, Alexander — engelsk Digter — II. 214, 237.
Pradez, Georges — fransk Faust-Oversætter — II. 235.
Prévost d' Exiles, Antoine — fransk Abbed og Forfatter — II. 164.
Propertius, Sextus — romersk Digter — I. 4, 140, 258, 260, 262.
Purkinje, Johannes — bøhmisk Fysiolog — II. 83.
Pustkuchen, Johann — tysk Præst, pædagoglsk Forfatter — I. 228 — II. 141, 147—50, 200, 230.
Pythagoras — græsk Filosof — II. 155.

Q.

Quinet, Edgar — fransk Historiker og Digter — II. 233.

R.

Rabelais, François — fransk Forfatter — I. 137.
Racine, Jean de — fransk Tragediedigter — I. 1, 4, 17, 82, 195 — II. 17, 108.
Raffaello Santi — italiensk Maler — I. 225—26, 232, 269 — II. 157.
Rahbek, Knud Lyhne — dansk Forfatter — I. 106.
Rameau, Jean Philippe — fransk Opera-Komponist — I. 114.
Ramler, Karl — tysk Digter — I. 85.
Reichardt, Johann — tysk Komponist — I. 187 — II. 58.
Reid, Thomas — skotsk Filosof — I. 121.
Reiffenstein, Joh. Friedr. — Hofraad, tysk Kunstkender — I. 229, 243.
Reinhard, Karl, Greve af — fransk Diplomat — II. 116, 120.
Reinwald — Ven af Schiller — II. 16.
Rembrandt van Rgn, Harmensz — hollandsk Maler — I. 21 — II. 50, 206, 238.

Renan, Ernest — fransk Religionshistoriker — I. 40 — II. 59, 235
Reni, Guido — italiensk Maler — II. 157.
Reuchlin, Johann — tysk Humanist — I. 228, 269.
Reynolds, Joshua — engelsk Maler — II. 157.
Ricci, Maddalena — Milaneserinde — I. 229 — II. 37.
Richter, Jean Paul — tysk Forfatter — I. 167 — II. 67, 69, 72, 102, 236.
Riemer, Friedrich — tysk Lærd — I. 191, 253 — II. 108, 114, 191—92, 199.
Rietz, J. — tysk Komponist — I. 187.
Ritter, Carl — tysk Geograf — II. 175.
Robertson, John G. — engelsk Forfatter — II. 22.
Rod, Edouard — fransk-schweizisk Forfatter — I. 2.
Rodin, Auguste — fransk Billedhugger — I. 40.
Rohan, Louis René de — fransk Kardinal — II. 1.
Rossini, Giacomo — italiensk Komponist — II. 38.
Rousseau, Jean Jacques — fransk-schweizisk Forfatter — I. 4, 23, 32, 33, 34, 58, 68, 83, 85, 89, 90, 103, 105, 114, 120, 147, 148, 183, 202, 242, 248 — II. 15, 17, 20, 25, 33, 90, 163, 214, 232.
Runeberg, Johan Ludvig — finsk Digter — II. 53.

S.

Saadi, Scheich Moslich ed-din — persisk Digter — I. 4.
Sabatier, François — fransk Oversætter — I. 224 — II. 235.
Sabatier, Paul — fransk Forfatter — I. 224.
Sachs, Hans — tysk Digter — I. 81, 144—45.
Salzmann, Johann Daniel — Aktuar, Goethes Omgangsven i Strassburg — I. 31, 65, 86.
Sand, George — fransk Forfatterinde — I. 175.
St. Aignan, Baron de — fransk Gesandt i Weimar — II. 167.
Saint Aulaire — fransk Faust-Oversætter — II. 235.
Saint-Hilaire, Auguste de — fransk Naturforsker — I. 243.
Saint-Hilaire, Geoffroy de — fransk Naturforsker — II. 225, 234.
Saint-Pierre, Bernardin de — fransk Forfatter — II. 164.
Saint-Réal, César, Abbé de — fransk Historiker — II. 18.
Saint-Simon, Claude Grev de — fransk Socialist — II. 138.
Scaliger, Julius Cæsar — latinskrivende italiensk Filolog — II. 156.
Schalcken, Godfried — — hollandsk Maler — I. 22.
Schandorph, Sophus — dansk Forfatter — I. 181.
Schelling, Friedrich Wilhelm von — tysk Filosof — I. 11 — II. 82, 102, 111.
Schelling, Caroline, født Michaelis — gift med F. W. Schelling — II. 111.
Scherer, Wilhelm — tysk Literaturhistoriker — I. 55, 83.
Schill, Ferdinand von — prøjsisk Officer og Patriot — II. 160.
Schiller, Charlotte von — født v. Lengefeld, Schillers Hustru — I. 257 — II. 13—14, 22.
Schiller, Johann Friedrich von — tysk Digter — I. 1, 3, 34, 45, 63, 64, 91, 112, 128, 142, 161, 167, 177—78, 197, 207, 213, 226, 232, 244—46, 247,

252—53, 257 — II. 11—24, 25, 26, 33, 44, 55—63, 64—67, 69, 72, 74, 81, 82, 88, 90—96, 98, 103—4, 107—9, 112, 122, 141, 148, 150, 160, 184, 198, 205, 228—29, 231, 237.
Schimmelmann, Ernst, Greve — dansk Statsminister — II. 11, 12.
Schimmelmann, Grevinde — gift med fornævnte — I. 257 — II. 11.
Schlegel, August Wilhelm von — tysk Digter — I. 3 — II. 95, 111. 149, 200, 229—30.
Schlegel, Dorothea, født Mendelssohn — Friedrich Schlegels Hustru — II. 111.
Schlegel, Friedrich von — tysk Forfatter — II. 58, 95, 102, 107, 110—11, 149, 200, 229—30.
Schlosser, I. H. — Advokat i Frankfurt — II. 165.
Schlosser, Johann — tysk Forfatter, Goethes Svoger — I. 53, 87, 130 — II. 8, 44.
Schmettau, Grev — Oversætter af Werther til Fransk — II. 232.
Schmidt, Erich — tysk Literaturhistoriker — I. 151.
Schmidt, Friedr. Wilh. kaldet Schmidt von Werneuchen — tysk Digter — II. 67, 68.
Schopenhauer, Arthur — tysk Filosof — I. 1, 214 — II. 82.
Schröder, Friedrich — tysk Skuespiller, Teaterleder og dramatisk Forfatter — II. 84, 86, 87, 90, 91.
Schröter, Korona — tysk Skuespillerinde — I. 159—60, 184, 189 — II. 84, 88.
Schubart — dansk Minister i Haag — II. 11.
Schulthess, Fru Barbara — Schweizisk Dame, som afskrev G.'s første Udkast til »Wilhelm Meister« — I. 186.
Schwabe — Weimarsk Hofmand — II. 152.
Schweigger, Johann — tysk Fysiker — II. 82.
Schütz, Johann Georg — Maler fra Frankfurt — I. 229.
Schütz, Friedrich — tysk Historiker — II. 150.
Schönborn, Gottlob — dansk Konsulatssekretær i Algier — I. 70.
Schönemann, Fru, født d' Orville — Moder til Lili S. — I. 122.
Schönemann, Lili — forlovet med Goethe — I. 122—25, 126—29, 130, 137, 142—43, 151, 156, 163, 186, 257 — II. 163.
Schönkopf, Anna Katharina (Käthchen) — Datter af Goethes Spisevært i Leipzig — I. 19, 22, 23, 24, 26, 47, 48, 65.
Scott, Walter — skotsk Digter — II. 231.
Seckendorf, Siegmund von — Weimarsk Hofmand — I. 161.
Secundus, Johannes — nederlandsk Digter — I. 166, 227.
Seebeck, Thomas — tysk Fysiker — II. 82.
Seidel, F. L. — tysk Komponist — I. 187.
Seguy, F. L. — fransk Oberst — II. 171.
Sénancour, Etienne de — fransk Forfatter — II. 232.
Serassi, Abbed Pierantonio — italiensk Historiker — I. 200.
Sevelinges — Oversætter af Werther — II. 232.
Seyler — tysk Teaterdirektør — II. 84.
Shaftesburg, Anthony, Greve af — engelsk filosofisk Forfatter — II. 21.
Shakespeare, William — engelsk Digter — I. 2, 4, 8, 18, 35, 37, 39, 41, 45, 58, 59, 64, 65, 67, 68, 70, 85, 87, 90, 93, 112, 145, 147, 152, 168, 232, 246 — II. 4, 16—18, 38, 88, 94, 99, 149, 191, 214, 231.

Shelley, Percy Bysshe — engelsk Digter — I. 165 — II. 181, 193—94, 214, 236—37.
Sibbern, Frederik — dansk Filosof — I. 106.
Sickingen, Franz von — tysk Ridder — I. 228.
Siéyes, Emanuel — fransk Statsmand — I. 267.
Sirach, Jesus — gammeltestamentlig Forfatter — II. 31.
Sofokles — græsk Tragediedigter — I. 38, 152, 171, 238.
Sokrates — græsk Filosof — I. 42 — II. 51.
Sonnenfels, Joseph von — tysk Forfatter — I. 55.
Soret, Fréderic — fransk Schweizer, Opdrager v. Hoffet i Weimar — II. 199, 225.
Sauham — fransk General — II. 168.
Soult, Nicolas — Hertug af Dalmatien, fransk Maréchal — II. 121.
Spazier, I. G. K. — tysk Forfatter — II. 200.
Spencer, Herbert — engelsk Filosof — II. 134.
Spener, C. — tysk Boghandler — II. 68.
Spener, Philip — Stifter af en religiøs Sekt — I. 29.
Spielmann — tysk Chemiker — I. 211.
Spies, Johann — Boghandler i Frankfurt — I. 144.
Spinoza, Benedict de — panteistisk Filosof — I. 34, 71, 72, 117, 135, 213—14, 219—21, 222 — II. 159.
Staël-Holstein, Anne Louise, født Necker, Baronesse — fransk Forfatterinde — I. 2, 3 — II. 38, 108, 232, 236.
Stapfer, Albert, fra Bern — fransk Skribent — II. 233, 235.
Staps, Friedrich — Attentat paa Napoléon I i Schönbrunn — II. 167.
Steensen, Niels, kaldet Steno — Geologiens Grundlægger — I. 214.
Stein, Charlotte, Freifrau von — Hofdame hos Hertuginde Amalie — I. 14, 50, 87, 114, 151, 163—78, 179, 192, 194, 196, 199, 202, 206, 215, 217, 218, 222, 224, 227, 252—53, 257 — II. 13, 44, 68, 194, 228—29.
Stein, Fritz von — Søn af Charl. v. Stein — I. 166, 174, 178, 252 — II. 229.
Stein, Gottlob, Friherre von — Staldmester i Weimar — I. 139—40, 163, 167.
Stein, Heinrich, Friherre von — tysk Statsmand — II. 31
Steinbach, Erwin von — Strassburger Domkirkens Bygmester — I. 39.
Sterling, John — engelsk Forfatter — II. 193, 237.
Sterne, Lawrence — engelsk Humorist — II. 69.
Stock — tysk Kobberstikker — I. 21.
Stolberg, Auguste, Grevinde af — gift med A. P Bernstorf; Brevveksling med Goethe — I. 23, 123, 141, 162 — II. 226.
Stolberg, Christian, Greve af — tysk Digter — I. 54, 70, 141—42, 185.
Stolberg, Friedrich, Greve af — tysk Digter — I. 54, 70, 141—42, 156, 185 — II. 44, 51, 58, 59, 194.
Strada — Forf. til en Bog om Nederlandenes Oprør — I. 196.
Strindberg, August — svensk Digter — I. 145, 248.
Stromeyer, Karl — tysk Sanger — II. 92, 93.
Struensee, J. F. — dansk Statsminister — I. 55.
Städel, Johann — tysk Kunstven — II. 174.
Städel, Rosette — gift med ovennævnte — II. 174, 176.
Sulla, L. Cornelius — romersk Dictator — I. 52.
Swedenborg, Emanuel — svensk Teosof — I. 145—46, 224.

Swift, Jonathan — engelsk politisk Satiriker — I. 129, 130.
Swinburne, Algernon Charles — engelsk Lyriker, Dramatiker og Essayist — I. 213 — II. 184.
Szymanowska, Maria — polsk Adelsdame, russisk Hof-Pianistinde — II. 196—97.
Sömmering, Samuel von — tysk Mediciner — I. 217—18.

T.

Tacitus, P. Cornelius — romersk Historiker — II. 125.
Taine, Hippolyte — fransk Forfatter — I. 231, 258, 268 — II. 82, 235.
Talma, François — fransk Skuespiller — II. 121.
Tasso, Torquato — italiensk Digter — I. 5, 66, 201—3, 248.
Tegnér, Esaias — svensk Digter — I. 2.
Terentius, Publius — romersk Lystspildigter — I. 33 — II. 95.
Texter, Johann Wolfgang — Embedsmand (Stadtschultheiss) i Frankfurt, Goethes Bedstefader — I. 14, 16, 17, 19.
Thales fra Milet — græsk Filosof — I. 216 — II. 220—21.
Theokritos — græsk Digter — I. 38, 42 — II. 70.
Thierry, Augustin — fransk Historiker — II. 239.
Thomas, Ambroise — fransk Komponist — II. 38.
Thoranc, Grev — den franske Konges Repræsentant i Frankfurt — I. 16, 17, 23.
Thorvaldsen, Bertel — dansk Billedhugger — I. 225 — II. 71, 109, 165.
Tiberius — romersk Kejser — I. 114.
Tibullus, Albius — romersk Elegiker — I. 261—62.
Tieck, Johann Ludwig — tysk Digter — I. 3, 88, 129, 181 — II. 110—11, 200, 230.
Timur-i-Leng — mongolsk Erobrer — II. 174.
Tischbein, Johann — tysk Maler — I. 228—29.
Titus, Flavius — romersk Kejser — I. 114.
Tiziano, Vecellio — veneziansk Maler — II. 157, 205—6.
Todi, Jacopone da — italiensk religiøs Digter — I. 149.
Trapp, Augustin — Ungdomsven af Goethe — I. 28.
Troxler, Ignaz — Læge i Luzern, schweizisk Fysiker — II. 83.
Türck, Hermann — tysk Forfatter — II. 223.
Türkheim, Friherre von, Bankier — gift med Lili Schönemann — I. 124.

U.

Unzelmann, Karl — tysk Skuespiller — I. 251.

V.

Varnhagen, Rahel, født Levin — II. 102, 115, 176, 229.
Veit, Dorothea — se: Schlegel, Dorothea.
Velazquez, Diego — spansk Maler — II. 208.

Verdi, Guiseppe — italiensk Komponist — II. 38.
Vergilius, Publius — romersk Digter — I. 145, 219, 222 — II. 176.
Verlaine, Paul — fransk Digter — I, 165.
Victor, Claude, Hertug af Belluno — Maréchal af Frankrig — II. 114.
Vischer, Friedrich — tysk Æstetiker — II. 44.
Vitet, Ludovic — fransk Forfatter — II. 232.
Vogler — Forf. af et Smædeskrift mod Goethe — II. 230.
Vohs, Heinrich — tysk Skuespiller — II. 94, 95.
Voigt, Johann — tysk Geolog — I. 215 — II. 171.
Voltaire, François Arouet de — fransk Forfatter — I. 1, 4, 6, 16, 38, 39, 45, 51, 52, 70, 102, 147, 215 — II. 16—18, 20, 47, 83, 94, 95, 112—13, 120, 122—23, 157—60, 164, 186, 195, 214.
Voss, Johann — tysk Digter og Filolog — I. 70, 87, 142 — II. 50—53, 68.
Voss, Johann Heinrich, den yngre — Gymnasielærer i Weimar — II. 74.
Vossius, Isaac — Kanonikus i Windsor — II. 156.
Vulpius, Christian — tysk Forfatter — I. 173. 255.

W.

Wackenroder, Wilhelm — tysk Romantiker — II, 110.
Wagner, Gretchen — Opvartningspige i Frankfurt — I. 19, 47, 147.
Wagner, Heinrich — tysk Dramatiker — I. 86, 113.
Wagner. I. I. — Professor i Würzburg — II. 219.
Wagner, Johann — Rets-Tilforordnet i Frankfurt — I. 19.
Wagner, Richard — tysk Komponist og Digter — I. 1, 189 — II. 209, 218.
Waldner, Henriette von — tysk Adelsdame — I. 66.
Weisse, Christian — tysk Dramatiker II. 17.
Wendel — tysk Komponist — I. 187.
Welhaven, Johan Sebastian — norsk Digter — II. 148.
Werner, Abraham — tysk Mineralog — II. 116, 236.
Werner, Zacharias — tysk Digter — II. 117.
Werthern, Grev von — II. 31.
Werthern, Grevinde von — Søster til den prøjsiske Statsminister v. Stein — II. 31.
Wessel, Johan Herman — norsk-dansk Digter — I. 130 — II. 164.
Weyrauch — Weimarsk Skuespillerinde — II. 91.
Whistler, J. — amerikansk Maler — II. 208.
Wieland, Christoph — tysk Digter — I. 11 23, 28, 37, 38, 41, 42, 54, 77—81, 86, 87, 90, 115, 116, 118, 133, 139—41, 149, 155, 161, 240 — II. 9, 17, 19, 42, 50, 69, 89, 102, 115, 123—25, 159, 166, 228.
Willemer, Johann von — tysk Geheimeraad og Bankier, gift m. Marianne v. W. — II. 174—76, 178, 181.
Willemer, Marianne von, født Jung — gift med den forrige — I. 36 — II. 174—83.
Willemer, Rosette von — Datter af v. W., gift m. Johann Städel — II. 174, 176.
Winckelmann, Johann — tysk Kunstforsker — I. 21, 42, 52, 192, 225 — II. 109—11, 165, 230.
Winckler, Johann Heinrich — Professor i Græsk og Fysik i Leipzig — II. 75.

Wolf, Friedrich — tysk klassisk Filolog — II. 72, 76. 109.
Wolff, Christian von — tysk Filosof og Matematiker — II. 17.
Wolff, Pius — tysk Skuespiller — II. 89.
Wolowska, Kasimira — Søster til Pianistinden Marie Szymanowska — II. 196.
Wolzogen, Wilhelm von — Weimarsk Hofmand — II. 122.
Wordsworth, William — engelsk Digter — II. 237.

X.

Xenofon — græsk Feltherre og Historieskriver — I. 42.

Y.

Young, Edward — engelsk Digter — II. 232.

Z.

Zelter, Karl — tysk Komponist — I. 132 — II. 68, 109, 154.
Zeno — græsk Filosof — II. 155.
Zimmermann — Livlæge i Hannover — I. 132 — II. 228.
Zinzendorf, Nicolaus, Greve — Stifter af en religiøs Sekt — I. 29.
Zoega, Johan — dansk Arkæolog — I. 109.

Æ.

Æschylos — græsk Tragediedigter — II. 149, 191.

NAVNELISTE TIL BILLEDERNE.

Grundlaget for Studiet af Goethe-Portrætter er *Fr. Zarncke*: »Kurzgef. Verzeichnis der Originalaufnahmen von Goethes Bildnis« (1890). Af nyere ikonografiske Værker kan nævnes: »Goethes äussere Erscheinung« af *Emil Schaeffer* (Leipzig 1914).

Hovedmassen af de Billeder, der har Tilknytning til Goethe, er i Tidens Løb havnet i *Goethe-National-Museum* i Weimar De bedste Reproduktioner (i Lystryk) er udgivet i »Schriften des Goethe-Gesellschafts« (Weimar), bl. a, af *Ruland* (»Aus dem Goethe-National-Museum« I-III og »22 Handzeichnungen von Goethe«) og *Wolfg. v. Oettingen* (»Goethe und Tischbein« m. m.).

I hvert Bind af »Goethe Jahrbuch« (Frankfurt) findes et enkelt Billede; tre af disse er gengivet her (fra 1900, 1907 og 1912).

»Chronik des Wiener Goethe-Vereins« er kun utilfredsstillende illustreret, dog findes der vellykkede Gengivelser af Portrætter af Goethe og hans Forældre i 18., 19., 28. og 30. Bind.

Interessante Billeder er fremdraget af *W. Bode*, Forfatter til »Stunden mit Goethe« I-IX, »Der weimarische Musenhof 1756-81«, »Goethes Liebesleben« og »Charlotte v. Stein«.

Endelig kan det nævnes, at »Corpus imaginum« fra Photograph. Gesellschaft, Berlin, indeholder Fotografier af talrige Malerier, der i denne Sammenhæng har Interesse.

Portrætter m. m. af:

Anna Amalia, Hertuginde. I. 80, 128, 160, 176.
Arnim, Bettina von. II. 144.
Brentano, Clemens. II. 113.
Brion, Friederike. I. 40. II. 216, 217.
Buff, Charlotte. I. 241.
Carlyle, Thomas. II. 225.
Chodowiecki, Daniel. I. 145.
Dalberg, Karl v. I. 193.
Eckermann, Johann Peter. II. 177.
Einsiedel, Fr. H. v. I. 193.
Goethe, August von. II. 128, 193.
Goethe, Christiane von. I. 256, 257. II. 192, 193.
Goethe, Cornelia von. I. 17, 48.
Goethe, Johann Caspar. I. 16, 17.
Goethe, Katharina Elisabeth. I. 16, 17, 48.

Goethe, Wolfgang v. I. 1, 8, 9, 16, 33, 40, 81, 129, 144, 176, 193, 224, 225, 257. II. 1, 49, 64, 81, 113, 128, 160, 176, 177, 208, 209, 216, 217, 224, 232.
Herder, Johann Gottfried von. .I 49. II. 48.
Herder, Caroline von. I. 49.
Herzlieb, Minna. II. 144.
Hofman, Holger. I. 208.
Imhoff, Luise v. II. 33.
Jagemann, Caroline. II. 81.
Jerusalem, Karl Wilhelm. I. 96, 241.
Karl August, Hertug. I. 128, 160. II. 81.
Kauffmann, Angelica. II. 144.
Klopstock, Friedrich Gottlieb. I. 81.
Knebel, Karl Ludwig von. I. 80. II. 128.
Laroche, Maximiliane. I. 81.
Lavater, Johann Caspar. II. 33.
Lengefeld, Lotte v. I. 128. II. 33.
Lessing. II. 33.
Levetzow, Bertha von. II. 225.
Levetzow, Ulrike von. II. 144, 225.
Lindstrøm, Viggo. I. 208.
Luise, Hertuginde. I. 80, 128, 160.
Meixner, Charitas. I. 33.
Neumann, Christiane Becker. I. 233, II. 81.
Nicolai, Christoph. II. 112.
Pio, Elith. I. 208, 209.
Reenberg, Holger. I. 208, 209.
Riemer, Friedrich. II. 177.
Ricci, Maddalena. I. 233.
Schiller, Charlotte v. I. 128. II. 33.
Schiller, Johann Friedrich v. II. 32, 49.
Schröter, Korona. I. 160, 193, 233.
Schönemann, Lilli. I. 96.
Schönkopf, Anna Katharina (Kätchen). I. 32.
Schardt, Sophie v. I. 80.
Stein, Charlotte von. I. 128, 129, 176.
Stein, Fritz von. I. 129, 144.
Stein, Josias von. I. 144.
Stolberg. Grev Friedrich. I. 96.
Tischbein, Johann. I. 96.
Wieland, Christoph. I. 240. II. 225
Wieth, Clara. I. 209.
Willemer, Marianna von. II. 112.
Winckelmann, Johann. I. 240.
Vulpius, Christian. II. 128.
Vulpius, Christiane. I. 256, 257. II. 192, 193.

Tegninger, Malerier, Billedhuggerarbejder o. l. udført af:

Bager, Johann Daniel. I. 16.
Bardua, Caroline. II. 192.
Bartolozzi, F. II. 144.
Bartning, Ludvig. I. 145.
Bause. I. 240.
Blot, M. I. 240.
Borckmann, A. II. 217.
Bosse. II. 1.
Bury, Friedrich. II. 113, 192.
Chodowiecki, Daniel. I. 112, 113, 240, 241.
Darbes. II. 1.
Dawes. II. 1.
Fleischmann, Fr. II. 113.
Forster, G. I. 33.
Goethe. I. 40. 41, 160, 161, 177, 225, 233, 256, 257. II. 80.
Graff, A. I. 32, 240. II. 33, 112.
Hellmer, E. II. 209.
Henschel, Bdr. II. 1.
Hoffmann, Rudolf. I. 49.
Jagemann. II. 1, 81.
Juel, Jens. I. 1, 81.
Kauffmann, Angelica. I. 232.
Kaulbach, W. v. II. 64,
Kaulbach, Herm. II. 216.
Kihm. II. 1.
Knille, Otto. II. 16.
Kolbe. II. 113.
Konewka, Paul. II. 96.

Krafft, Marie. II. 225.
Kraus, G. M. I. 80, 81, 192.
Kügelgen, Gerhard v. II. 160.
Lampi, J. B. I. 96.
Lieber, K. W. II. 193.
Linder, E. II. 113.
Lips, J. H. I. 160, 176, 233. II. 33, 192.
Lortzing, J. F. II. 225.
May. I. 8.
Meixner, Charitas. I. 33.
Melchior, I. P. I. 16.
Mengs, Raphael. I. 240.
Moreau le Jeune. II. 17.
Posselwhite. II. 1.
Preller, Friedrich. II. 232.
Raab, Doris. II. 112.
Raabe. II. 1.
Ramberg, Arthur. II. 65.
Rauch. II. 160, 176.
Reynolds, J. II. 144.
Rietschel. II. 49.
Schadow, J. G. II. 160.
Schmeller, J. II. 128, 144, 177.
Schmoll, G. F. I. 9.
Schröter, Korona. I. 233.
Schwerdgeburth. II. 208.
Schönberg, von. II. 1.
Seekatz, J. C. I. 17.
Seidler, Luise. II. 1, 112, 144.
Simanowiz, Ludovica. II. 32, 33.
Smith, John Raphael. I. 113.
Stieler, J. K. II. 177.
Thackeray, Wm. M. I. 257.
Tieck, F. II. 160.
Tischbein. I. 40, 48, 65, 96, 224, 225. II. 48.
Usswald. I. 33.
Weisser, K. G. II. 193.
Wilfert, Karl jun. II. 209.
Wright. II. 1.

Stednavne:

Altenberg. II. 224.
Dudweiler. II. 224.
Ettersberg-Skoven. I. 192.
Frankfurt a. M. I. 33, 64.
Franzensbad. II. 209.
Hassenstein. II. 224.
Kochberg. I. 177.
Lauchstädt. II. 224.
Schillers Have. II. 80.
Sesenheim. I. 40. II. 216, 217.
Tiefurter Parken. I. 192.
Weimar. I. 145. II. 129.
Wetzlar. I. 97.
Wien. II. 209.
Via Appia. I. 225.

Scenebilleder og Illustrationer til:

»Adolar og Hilaria«. I. 192.
»Faust«. I. 208, 209. II. 17, 96.
»Götz von Berlichingen«. I. 65.
»Fiskerpigen«. I. 192.
»Hermann og Dorothea«. II. 65.
»Iphigenia«. I. 193, 232.
»Leiden des jungen Werthers«. I. 112. II. 241.
»Memoiren des Satan« (Hauff). II. 113.

INDHOLD

FØRSTE DEL

	Side
Indledning	1
Frankfurt am Main	10
Forældrene	12
Barndom, Grev Thoranc	15
Gretchen	17
Leipzig	20
Første Digtsamling	23
Skuespillet *De Medskyldige*	26
Frankfurt, Frøken von Klettenberg	28
Strassburg, Herder	31
Forhold til Shakespeare	37
Forhold til gotisk Stil	39
Forhold til græsk Oldtid	42
Forhold til det Gamle Testamente	43
Friederike Brion	45
Ungdomslyrik. Licentiatværdighed	48
Retspraxis	52
Journalistik	53
Den aandelige Omvæltning	57
Gottfried af Berlichingen	59
Stilens Naturalisme	63
Götz	65
Cæsar, Muhamed, Prometheus	70
Prometheus og Faust	74
Guder, Helte og Wieland	77
Jahrmarktsfest, Pater Brey, Satyros	81
Reinhold Lenz	84
Maximilian Klinger	90
Wetzlar og Goethe	94
Werthers Leiden	101
Werthers Ry	105
Goethe og Beaumarchais, *Clavigo*	107
Lavater og Basedow	113
Brødrene Jacobi	115
Fritz Jacobi, *Allwill, Woldemar*	117
Goethes Forlovelse	122

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03018 1617